

WWW.NL.BG

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Бр. 10-11 Година 52	РЕДАКЦИОНИ ОДБОР: Павле Кара-Радвановић, Др. Ксенофон Шаховић, Аца Динић, Илија Савковић, Самуило Демајо, Воја Симић УРЕДНИК: Слободан Ж. Видаковић	Октобар- Новембар 1934 год.
------------------------	---	-----------------------------------

Садржај

У ИМЕ ОЖАЛОШЋЕНОГ ГРАЂАНСТВА БЕОГРАДА:

Бол Београда за Блаженопочившим Краљем Александром — својим Првим Грађанином. (Говор председника града Београда Г. Милутина Петровића на комеморативној седници градског већа града Београда), стр. 661

Београд пред Великом сени Витешког Краља. — Уредништво, стр. 663

Историска величина Александра I Ујединитеља. — Душан С. Николајевић, стр. 666

О КРАЉУ КАО ВОЈНИКУ, РАТНИКУ И ВОЈСКОВОЋИ:

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник. Милорад В. Петровић, див. ђенерал, II помоћник Министра војске и морнарице Краљевине Југославије, стр. 669

Краљ Александар — Војник, Командант, Војсковођа. Стојан Т. Николић, пешад. бригадни ђенерал у пензији, стр. 675

Тридесет година војничке службе Краља Александра. Живан Ј. Ранковић, ђенерал у пенз. и резерви, стр. 688

Краљ Александар I као војсковођа. — Никола Ј. Аранђеловић, бриг. инж. ђенерал и проф. Војне академије у пенз., стр. 708

Краљ Александар — Осветник Косова и творац Југославије. — Н. Цоловић, ђенерал у пенз., стр. 714

Најтежи часови у животу Витешког Краља Александра I Ујединитеља. — Мил. Ј. Николајевић, див. ђенерал у пензији, стр. 719

Витешки Краљ Александар као ратник. — Драг. Д. Пандуровић, пуковник, командант 7 пеш. пука „Краља Петра I”, стр. 723

Витешки Краљ Александар I као Врховни Командант Ослободилачке војске. — Александар М. Стоји-

ћевић, пуковник, в. д. шефа Оперативног отсека Главног Ђенералштаба, стр.	727
О КРАЉУ КАО ДРЖАВНИКУ, ХУМАНИСТИ И ЗА- ШТИТНИКУ НАУЧНОГ, КУЛТУРНОГ И ПРИВРЕД- НОГ ПОЛЕТА НАШЕГ НАРОДА:	
<i>Блаженопочивши Краљ Александар I — Заштитник на-</i> <i>уке и културног полета. — Проф. др. Богдан</i> <i>Гавриловић, претседник Српске краљевске ака-</i> <i>демије наука, стр. . . . .</i>	731
<i>Социјално-хумани рад Великога Краља. — Проф. др.</i> <i>Петар Зенкл, претседник Социјалног одбора</i> <i>града Прага и претседник Друштва за издржа-</i> <i>вање домова за југословенске студенте у Чехо-</i> <i>словачкој, стр. . . . .</i>	732
<i>Витешки Краљ Александар I — Ујединитељ Југосла-</i> <i>вије. — Проф. универз. др. Јосип Шиловић, се-</i> <i>натор и бив. Бан, стр. . . . .</i>	737
<i>Највећи Народни Краљ. — Инж. Коста Д. Главинић,</i> <i>бив. претседник града Београда и бив. Мини-</i> <i>стар народне привреде, стр. . . . .</i>	740
<i>Краљ — Привредник. — Ранко Достанић, гл. секретар</i> <i>Занатске коморе, стр. . . . .</i>	745
<i>Витешки Краљ за соколство. — Енгелберт Ладислав</i> <i>Гангл I заменик старешине Савеза сокола Кра-</i> <i>љевине Југославије, стр. . . . .</i>	747
<i>Шта су нам показале смрт и сахрана Витешког Краља</i> <i>Александра I. — Павле Кара-Радовановић, но-</i> <i>винар и већник града Београда, стр. . . . .</i>	750
<i>Неколико момената из живота Краља Александра у</i> <i>Београду. — Самуило Демајо, адвокат и већник</i> <i>града Београда, стр. . . . .</i>	756
О КРАЉЕВОМ СТАРАЊУ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ НА- ШИХ ГРАДОВА:	
<i>Високо старање Краља Александра за урбанистичко</i> <i>подизање Београда. — Инж. А. Крстић, стр. . . . .</i>	760
АНЕГДОТЕ ИЗ ЖИВОТА КРАЉА АЛЕКСАНДРА:	
<i>Три доживљаја Великога Краља. — Проф. Миле Павло-</i> <i>вић, стр. . . . .</i>	765
БЕОГРАДСКА ХРОНИКА:	
<i>Дочек Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића у Бео-</i> <i>граду, стр. . . . .</i>	770
БЕОГРАД У НАЈТУЖНИЈЕМ МЕСЕЦУ НАШЕ ИСТОРИЈЕ:	
<i>Смрт и сахрана Блаженопочившег Витешког Краља</i> <i>Александра I Ујединитеља, стр. . . . .</i>	776
<i>Венци Београда, Париза, Марсеља, Прага и словенских</i> <i>градова на одру Витешког Краља Александра I</i> <i>Ујединитеља, стр. . . . .</i>	811
<i>Комеморативна седница Удружења особља Градског</i> <i>поглаварства града Београда, стр. . . . .</i>	814

Снимци из фото-архива Одељења за штампу, пропаганду и туризам Градског поглаварства града Београда. Снимао Милан Шимић, дворски фотограф.

БОЛ БЕОГРАДА ЗА БЛАЖЕНОПОЧИВШИМ КРАЉЕМ АЛЕКСАНДРОМ — СВОЈИМ ПРВИМ ГРАЂАНИНОМ

— ГОВОР ПРЕДСЕДНИКА ГРАДА БЕОГРАДА Г. МИЛУТИНА ПЕТРОВИЋА НА КОМЕМОРАТИВНОЈ СЕДНИЦИ ГРАДСКОГ ВЕЋА ГРАДА БЕОГРАДА —

— Онда, када сам се надао и очекивао заједно са вама да ћемо у венац успеха и победа уплести још једну снажну киту, када сам се са вама припремао да нашем Краљу Александру приредимо један дочек са пута у Француску, пута, који је био један велики прилог оној Његовој исполинској акцији за добро Југославије, за срећу Балкана, за мир и напредак човечанства, стигла нам је црна и кобна вест: да је у Марсељу, на предвечерје новом триумфу, пао од злочиначке руке наш Краљ, наш понос, наш велики заштитник, Краљ Александар.

У земљи коју је Он искрено волео и поштовао, пао је Он, наш Краљ, наш Први Грађанин. Пао је на послу државном и народном, пао је као жртва оних, који не желе сређивање прилика у Европи и свету, који нерадо гледају Југославију угледну и моћну. Још једном су Југославија и Француска дале крв својих најбољих синова за велико дело мира!

На истом овом путу, којим је ишао храбро са Својим војницима да се опорави, освежи и наново наткрили ону плејаду херојских подвига, надчовечанских напора за ослобођење отаџбине испод ига непријатеља, напора у којима је Он нештедимице расипао и Своју физичку снагу и Своје нерве, на том истом путу био је Он и сада, само сада, као славом увенчани победник, персонификација слободне и снажне отаџбине Југославије, коју сви цене и поштују, чије пријатељство мери у данашњици и за велике и за снажне државе, као што је то пријатељство поштовано и чувано као света амајлија и од нашега Краља и нашега народа и у највећим мукама, највећим искушењима. Он није пао на Кајмакчалану и на Добром Пољу, где је са Својим војницима, Својим народом изграђивао Југославију, али је пао за исту мисао и исто дело.

Цео живот нашега Великог Краља Александра Првог био је један низ напора без предаха и одмора за добро и величину отаџбине. Ништа, што се тичало добра Југославије, њене будућности није Му измакло оку. Свуда је Он досезао Својом несა-

ломљивом и неуморном енергијом, Својим мудрим, проницљивим умом. Ни једна област државнога и народнога живота није изостајала као предмет живе пажње Његове. Нема ни једне гране администрације, јавнога живота, привредних и социјалних акција за које није Он показивао живи интерес.

Ми Га Београђани имамо да оплакујемо двојако.

Пао је у Марсељу од злочиначке руке Први Грађанин Југославије. Пао је тамо и Први Грађанин Београда, наше Престонице. Држава је у њему изгубила огромно. Он је за њу један ненакнадив губитак. Сигурна и опробана, животом и борбама, и патњама искушана рука, којом је Он водио државу, остаће наш вечити идеал. Београд у њему губи и Краља и Вођу и незаменљивог пријатеља.

Ретко је оно познавање Београда, његових проблема, његових прилика и потреба како се налазило у њему. Он је био схватио сву важност, сав значај Београда као престонице Југославије, и није Му никад недостајало времена да поклони важност њему. Ношен љубављу према Београду Он је прихватио, помагао све напоре чињене за добро Београда и Београђана. Београд је за њега био Југославија, симбол наше државе и нашега народа. Он је хтео и Београд као и Југославију да учини снажним и моћним, лепим и задовољним. И неисцрпан у иницијативама, Он их је нештедимице помагао, кад су оне долазиле и са других страна, само кад је Својом дубоком проницљивошћу осетио да је то за добро Београда и његових грађана.

Пао је Краљ, наш Први Грађанин, наш велики пријатељ и добротвор. Ми ћемо имати да вечито жалимо за њим. Нама ће остати увек у сећању Његова херојска фигура, мушка и одлучна, која је ишла чврстим корацима, и сигурном и срећном руком водила државу и народ из победе у победу. Са чашћу заузеће Он оно празно место у великом Пантеону наших националних великана. Мада пре свих ипак, авај прерано! Ми ћемо имати вечито да жалимо за нашим Првим Грађанином, који је Београд волео и чинио све да му олакша његов историски пут, његово уздизање, његов напор да корача напред са Југославијом.

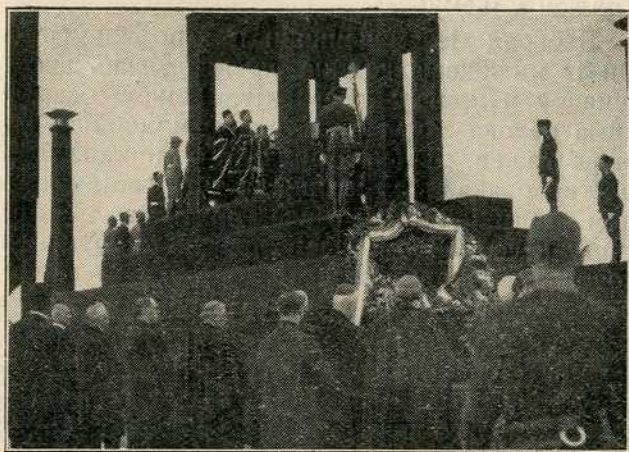
Али, жалост наша не може се исказати ни сузама ни речима. Ми смо и сувише слаби и мали да можемо довољно ожалити овакву једну крупну историску фигуру каква је била Краљ Александар. А ми сузама и речима нећемо ни да жалимо. Краљ је поштовао и ценио једино искрен, предан и неседичан рад. Таквим радом, испуњеним међусобним поштовањем и искреном љубављу, ми треба да укажемо нашу пажњу и наше поштовање према погинулом Краљу. Онај који је херојски умро, погођен зловарним мацима једног злочинца, а чије су последње речи биле: „Чувајте ми Југославију“ тражи од нас да тај аманет имамо увек на уму.

И тај велики аманет ми ћемо најбоље испунити ако се сви окупимо око престола Његова Сина Краља Петра II и послужимо свом љубављу, свим самопрегоревањем Краљу и Отаџбини.

Београд пред Великом сени Витешког Краља

Никада, откад постоје монархије, није цео свет, од малог острва Таити до најсевернијег краја Европе, оплакао смрт једнога владара, као што је то случај са трагичном смрћу нашега мученичког Краља. Од смртне косе или анархистичког метка падали су од вајкада цареви, краљеви, и председници република. Наш Велики Краљ пао је као прва жртва организованих непријатеља мира, оних, који би хтели да у поновном светском пожару и мору крви нађу користи за свој крволочни империјализам. Смрт других владара налазила је једино болнога одјека у њиховој отаџбини, јер никада жалост није прелазила државне етнографске границе, а најмање да је у болу и искреној тузи сјединила целокупно поштено човечанство на земљиноме шару. У целој историји човечанства — само је један једини такав случај — то је смрт нашег Највећег Краља Александра I Ујединитеља!

Нема велике државе, као и најмање државице културног дела човечанства, да читаве недеље свога душевног живота није посветила тузи за нашим Краљем, и признању, да је Он у својој грандиозној политици света био један од највећих апостола мира, проповедник и заточник међународне слоге, љубави и солидарности. У овим тмурним данима, када се небо човечанства почело да мути и да нагвештава буру — наш мученички Краљ био је тај у кога су биле упрте очи целог културног човечанства, који је у светском миру гледао први услов народног и социалног напретка и обнове замрле цивилизације.

Цео свет је знао, да је наш велики Миротворац почео Своју апостолску акцију од Своје отаџбине, у њој завео идеалан мир и консолидацију, прешао за тим на Балкан, поставио прве основе Балканског пакта и систе-

матски ишао све даље и са миротворне констелације држава Мале Антанте прешао на средње-европску акцију. А од ове целокупне акције зависили су и посредно и непосредно мир, култура и будућност човечанског рода!

Варварским убиством нашег Витешког Краља Александра погођен је не само наш народ са Београдом на челу, него у истој мери и цео свет од Европе до Аустралије, сва напредна и културна настојавања држава да мир завлада светом и да се једном учини крај међусобном дивљачком истребљивању људи и народа.

Може се без претеривања рећи (и ако је то бедна утеха нашем ојађеном народу) да се од великих триумфа српске војске у Светском рату, па до сада, никада наше Југословенско име и наша улога у међународној консолидацији није пронела светом више, као једна златна лепршава застава, обвијена жалосним велом, него сада, када је мученичка смрт Краља Александра усталасала све племените жице у души забринутога човечанства.

Отаџбина јеца у незалечивом болу; човечанство пати над одром Великога Краља, који се у вековима рађа само једном. И сви, од неписменог сељака Француске Бретање и Југословенског Морихова до крунисаних глава целог света клањају се дубоко пред сенима најплеменитијег, најнароднијег и најумнијег Краља — државника, који је Својом дубоком и проицљивом душом успео да од некадашње непријатељске Турске и Бугарске створи најсрдачније савезнике у борби за балкански и светски мир!

Док је смрт Краљева тужно одјекнула светом, дотле је она у нашем народу изазвала безмерно дубок и очајан бол, који је готово у верском пијетету сјединио око Његовог ковчега цео народ; све вере, племена и сталеже, све класе: и оне, чије је животно небо увек плачно и оне чије је увек плаво и насмејано као небо Аркадије.

Садашње генерације биле су сведок једног у истини невиђеног призора бола и пијетета: од Сплитске луке па до Београда, дуж целе пруге, која се хиљаде километара пружа кроз врлети и равнице, кроз шуме и долине, југословенски народ, скрушен болом, утучен неизмерним губитком, уз пригушено јецање, обасјан дрхтавим пламеном воштаница, клечао је по камену и мочару правећи последњи болни кордон Своме Краљу и Његовом триумфалном ходу у бесмртност!

Престоница, Његов драги и горди Београд, дочекао Га је са тугом којој нема равне у животу народних маса. Поноћни дочек, без помпе, у сивој измаглици јесење ноћи, хладне, која продире и кваси до сржи — није привукао масе никаквом парадом, ни конвенционалношћу. Привукла су их само љубав, бол и надчовечански пијетет. Као да Спаситељ света пролази још једном грешном земљом, на крилима наде свих очајника — тако су побожне, сузама исквашене очи народа биле приковане за ковчег са мртвим народним Вођом, ковчег који је у себи носио наше наде, нашу љубав, наше велике снове, везане за Овог највећег апостола мира и спораума међу народима.

Велики Краљ још једном у победничком триумфу улази у свој љубљени Београд. Пре 15 година ушао је као победник на крилима својих ратних трофеја; сада је ушао мртав, али ипак победник, јер Његове бесмртне идеје побеђују свет, побеђују ратни ханибализам и животињске нагоне крвожедног светског империјализма, потпомаганог ревизионистичким апетитима; ушао је још једном као велики Победник, јер је Његов дух видео да Београд и за њим неумрла снага Југословенског народа мисли Његовим мозгом и дише Његовом душом! Сагледао је једну неизмерну љубав, без примера у животу људи, и један исто тако неизмерни бол за Њим, за својим љубљеним Краљем, у коме су биле усредсређене све народне жеље, све народне мисли, наде и идеали.... И увек свестан да Га је Његов народ разумео, као и Он њега, срећан што је од тог херојског народа вољен од Своје колевке до гроба, па сада чак и после гроба, вечито и одано, као што само добри и херојски народи могу да воле добре и херојске Краљеве, Он је са спокојством и победничко-болним осмејком на уснама пошао у смрт да у мирису кандила и измирне тихога Опленца проводи свој вечити мир Победника, који је своја бесмртна дела остварио!

Београд је са целом Југославијом створио од Опленца своје Свето место, свој национални Јерусалим. И ту, у данима бола и среће, у часовима клонућа и полета, прикупљаће се Југословенски народ на гробовима својих Великих Вођа, да душа народна чује шапат Њихове душе, да осети Њихово одобравање и Њихово бодрење на путу славе, мира и економске среће, којом греди наш Југословенски народ.

Велики је завет оставио мученички Краљ своје народу: „Чувајте ми Југославију!”

То су биле последње пророчанске речи Његових умирућих усана. Тај завет прелетео је као добар анђео Југославијом и свуда, у свима срцима изазвао је одлучан поклич и свету заклетву:

— „Наш добри и мученички Краљу! Заклињемо се над Твојим светим гробом да ћемо и моћи и умети да чувамо Твоју и нашу љубљењу Југославију!”....

Никада се, откад постоји, Београд није осетио тако скрушен, тако душевно смрвљен као у онај час када се из станичног вестибила указао тешки саркофаг са Мртвим Краљем у њему!

Београд је мученички и херојски град. Он је хиљадама година преживљавао своју јуначку и крваву трагедију. Гоњен освајачима целог света од Хуна до модерних Татара, паљен, рушен и робљен, он никада није осетио овакав бол и никада туга својом тучном тишином није јаче притисла његову душу него у овоме часу трагичне смрти његовог љубљеног Краља...

У душама Београђана васкрсавају светле и мрачне визије прошлости, визије националног бола и триумфа; грађани његови сећају се агоније Београда, када је баш 9 октобра 1915 године њихов бели град умирао под најездом освајача:

...Београд је душа нашег народа, ехо његових патњи, јерихонска труба његових надања... И зацвилела је пре 19 година родна груди, окована усијаним обручима непријатељског ига. Над поробљеном отаџбином заплакало се тужно небо. Села су спаљивана, народ убијан и вешан, епидемије, удружене са варварством завојевача, косиле су своју крваву жетву...

А наша најбоља деца својом крвљу залише и својим костима посејаше њиву свете. Душе се предадоше очају. Само наш Краљ, тада као Престолонаследник и главни командант војске, није губио веру. Јунак са Цера био је јунак и у арбанским кршевима. Једна надчовечанска воља, једна надземаљска снага духа и тела, једна светитељска љубав према својем народу и његовим националним идеалима победила је све. Ускоро су васкрсли јунаци са Вида повели у победоносне битке своје живе другове. Њихове кржаве униформе лепршале су се у визији победника као убојни стегови и под њима су јунаци, вођени својим херојским Краљевићем Александром — јурили из победе у победу...

Земља је била ослобођена. И Београд са њом. Али свуда је владао пустош, свуда јад! Са свију страна кезила се неман глади! Села су била опљачкана, вароши замрле, привреда уништена. У мраку и рушевинама, Београд је лично на другу Месину, попаљен, смрвљен, опљачкан.

Али наш Велики Краљ ни тада није клоноу. Осетио је боље и јаче него ико други да сада треба повести један други рат, много тежи, много дужи и много мучнији — рат за културни и економски васкрс Југословенског народа. И Он га је повео, водио и победио!

И овде је наш Краљ Александар био апостол народног прогреса, проповедник рада, заточник стварања и напретка. Нема ни једне културне, националне или витешке установе у Београду, поникле после рата, да за њу посредно или непосредно и Краљ Александар није дао иницијативу. Нема замашнијег комуналног прегнућа, који се односи на напредак Београда, његов препород и асанацију а да за њега Краљ Александар није дао инспирацију. Ни један владар у повесници света није се ни хиљадити део старао о добру својих грађана, о њиховом здрављу, о њиховим домовима, о асанацији градова, парковима, пошумљавању, изградњи просветних задужбина, о путевима — као наш Краљ Александар.

И Београђани, чији је град у данима јада умео да витешки одбије варварске најезде Хуна и Авара, Гепида и Татара, Турака и Мађара, а у данима среће и поноса да својим добрим владоцима подигне маузолеј у душама својих грађана, ти Београђани, док траје њихово име, носиле у души својој олтар љубави према дичном и племенитом Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

Београд је свестан својих великих дужности у овим претешким часовима ожалошћеног, болом пригушеног народа... Непријатељи његовог мирног развитка и сада су се мобилисали. Као сплетови отровних гуја, они палацају својим одвратним језиком. Просули су милионе и милионе да убију нашу веру у националну будућност народа, чијег су Кра-

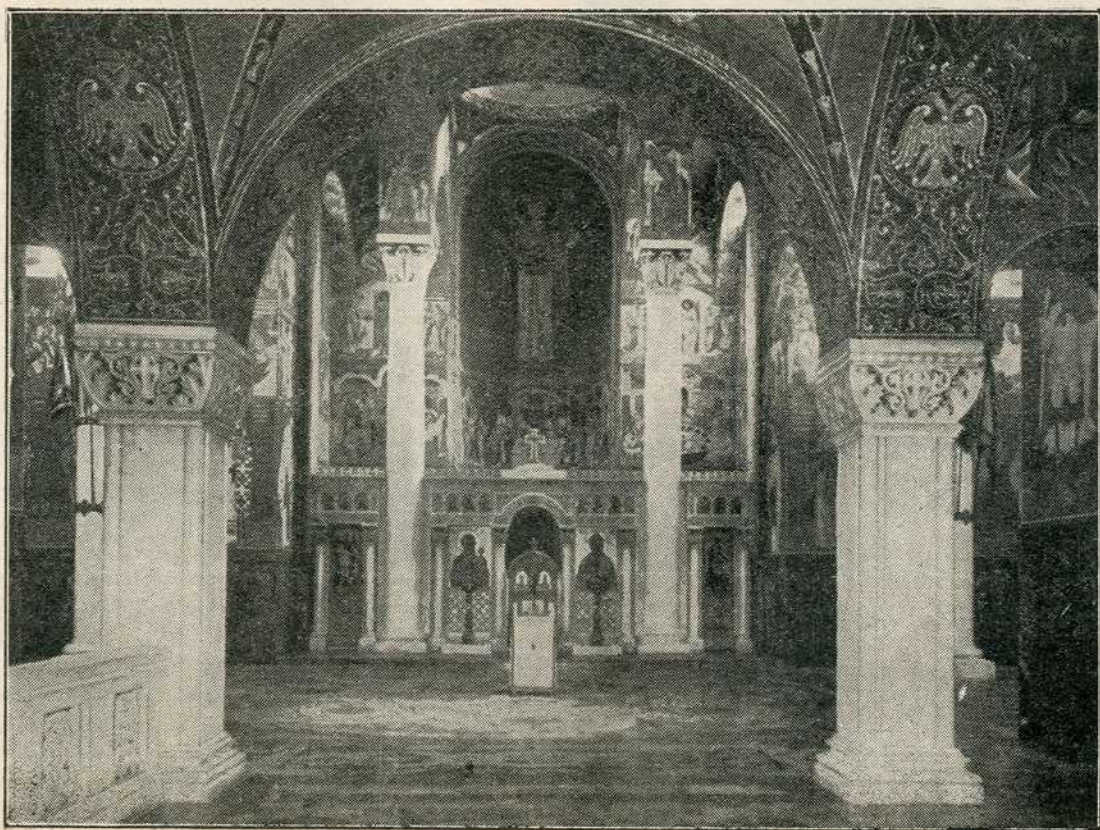
ља крволочно убили. Али још при првом покушају видело се, да је снага Југословенског народа у његовом душевном јединству, у виталној способности наше расе, да се и у злу и у добру брзо сналази и да увек, у свакој прилици, уме витешки да одбије све подле и непријатељске покушаје!

Нека добри Бог, који вековима чува наш народ, услиши и последњи дрхтај душе мученичког Краља, посвећен бризи за Његову Југославију, а ми сви, од последњег до првог грађанина Београда, заричемо се да ћемо испред херојског нам народа ићи стопама неумрлог Витешког Краља Александра, ићи по стази, која је Њиме утврвена, вођени увек срећном звездом Карађорђевића!

Београд, који се подигао на костима својих легендарних бранилаца; који се поново родио на згаришту попаљених огњишта, наш горди Београд, окупан у крви, васкрсао у срећи као митолошки феникс, тај поносити и захвални Београд, прикупљен око свога Младога Краља Петра II и мудрог Кнеза-Намесника, зариче се свечано пред успоменом на свога највећег Краља: да ће са свима синовима Отаџбине чувати и бранити своју Југославију и у својој захвалној души носити свети олтар љубави према успомени на Витешког Краља Александра I Ујединитеља!

У име ожалошћеног грађанства града Београда, уредништво „Београдских општинских новина“, часописа за културни и социјални живот Престонице, објављује ову споменицу, посвећену Великој Сени Витешког Краља.

Уредништво

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Душан С. Николајевић

Историска величина Александра I Ујединитеља

Наш народ је у Средњем Веку имао своју моћну државу. Њен творац Стеван Немања беше једна истински императорска природа. Сва елементарност Немањиног осећања једне државе која све уједињује и подвргава својој вољи, жељној владања и освајања, и Немањина безобзирна али и предубока конструктивност која је крчила пут државној сили; — све оно, што Немању чини цином наше историје, разбија тврђење извесних словенофоба, да ми, Словени, нисмо снабдевени државотворним способностима.

Немања је снагу, која потсећа на норманску, мирио с једним византизмом, а и они, који дођоше за њим, показиваху развијен смисао за државу и дар вођења политике. Они су имали неке потезе онога принципа кога ће замишљати генијални теоретичар државе Никола Макиавели. Душан је императорство Немањића најјаче испољио, а сва величина наше средњевековне државе састоји се баш у томе што је најсилнији наш император био у исто време и најбољи законодавац...

Проклетство наше историје је одлучило да народ, који је показао толике сјајне државотворне способности, изгуби своју државу. Па, ипак, иако је Ропство убацило у нашу душу своје моменте и своје наказности, наши титански Устанци у почетку XIX века не би се могли правилно схватити ако би се заборавило да је државотворство било атавизам оних који су подмукло подривали и срчано рушили азијатску деспотију. Једино се тим атавизмом може објаснити појава, да је и Први Устанак од првога часа конструктиван. Не руши се само туђа држава, него се и гради своја.

Карађорђе се још увек уско схвата. Он није био само ненадмашни војник. Његош је певао тек једну његову страну када га је у Праху Оца Србије сврстао са знаменитим светским војсковођама. Карађорђе је био и државник. Кад се буде правилно гледало на ствари, увидеће се да је и у вихору револуције Карађорђе непогрешиво осећао државу. Ову Карађорђеву непогрешиву интуицију државничку није довољно разумео ни Вук Караџић у своме, иначе необично оштроумном, писању о Совјету, ни заслужни Стојан Новаковић у својим разматрањима о уставу и законима Карађорђевог времена. Национални и социјални револуционар Карађорђе осећао је биће државе. Схватио је он правилно каква би требало да буде основна организација власти, док је у својим егзалтованим и неумитним очима носио своју, колико ослободилачку толико и државотворну мисију.

Сасвим је погрешно мишљење неких историчара, да држава није прворедни историски фактор. Ако би се усвојило ово нетачно тврђење, које је довело дотле да се Немања своди на физичког човека, не би се онда, уопште, разумело оно што за правог историчара мора бити главно. Макиавели је творце државе стављао одмах до оснивача религија. И оно, што се никада не сме заборавити, то је да творци држава не би могли извршивати своје историске мисије да у њима нису појачане психолошке особине народа, у којима су поникли, и кад њихове творевине не би давале истинског маха баш ономе што је најпозитивније у душама народним.

Наша историја је иманентно хтела да наш народ дође до своје државе, и зато су две

најиспобитније фигуре у нашој историји: император Немања и Вожд Карађорђе. И један и други је градитељ државе. Разлика између нашега Императора и нашега Војда је у томе што је император огњем и мачем натеривао антидржавне елементе на покорност, а што је Вожд, крај свих својих строгости, желео да маса народна не буде само покорна него и одушевљена. У тајанственом часу, када се српска раја стала да усправља, Вожд је даровао себе народу, а народ себе Вожду. Мистика вођства прожимала је Васкрсника из Тополе, али он не беше само „бич тиранах”. Био је и онај што је новој држави ударио темеље. Тврде темеље, на којима ће продужити да, опрезно и успешно зида вођ Другог Устанка.

*

Краљ Александар је био, не само крупна личност у нашој историји, него и сложена. То је био један монарх који је у своје снажном осећању државе удруживао оно што је немањићско, императорско, с оним што је крилатило историско посланство његовог претка — Војда. Александар Карађорђевић беше владар Југословена и вођ тих, и државом уједињених, Југословена.

Осећање државе је Краљ Александар донео на свет, али се у избеглиштву то осећање необично развило. Тамо, у изгнанству, Регент се још боље научио истини државе. Она је у основи својој сила, и она мора бити силна ако хоће да остане верна своје нагону одржања. Морална крепкост државништва Александра Карађорђевића је што је у несрећи, која је нештедице тукла његову државу, открио оно што један прави, велики монарх треба да зна. Државништво овога монарха беше широко и јасно. Знао је Он сву важност нашега Јадрана, а у исто време и исто као Немањићи, разумевао је, да је Вардар артерија наше државе. Отуда је државништво Александра Карађорђевића поклањало тако обилну и благодетну пажњу нашем Југу. И као државник и као вођ Југословена Александар Карађорђевић је продирао у биће ствари. Југословене су разједињавале стране државе, и због тога једна јака национална држава ваља да поправи оно што су туђинци кроз своје државе кварили. Александар Карађорђевић је био начисто с тим да постоји југословенски народ, али се непроблазна Његова историска важност састоји у томе што је, исто тако јасно, разумевао судбински значај једне југословенске државе. Она је тек у стању да потпуно излечи и да потпуно оживи психу југословенског народа, ону психу која је кроз југословенске предратне, често пута болесне и небулозне, идеологије очајно тражила себе.

Владар и вожд, Александар Карађорђевић је због тога и један знаменит Претеча на пољу младе југословенске културе. Богата душа југословенска бацаће тек вредности, а ове ће

најбоље доказивати сву историску замашност државништва Александра I — Ујединитеља.

Његов продирући поглед је далеко, орловски досезао и он је стално мислио у великим линијама. Он је, као југословенски владар, хтео и сигурно спроводио оно што у себи жуде дубине наше историје. Као југословенски Вожд он је искрено, свим својим бићем, желео да сви они, којима господари његов трон, буду усхићени његовим титанским стварањем. Он је веровао тврдо у Своју мисију. Из те вере, која је својствена првобитним историским личностима, црпео је Ујединитељ своје херојство. Ни једног часа није застајао пред опасностима. Ишао је право на њих, као да су га оне мамиле. И, уколико је бивао херојскији, утолико је постајао шири, толерантнији. Дело му је уливало веру у себе, вера у себе херојство, а херојство — широкогрудост. Државник огромних размера, он је наше савезнике очаравао својим непоколебљивим смислом за битно и својим искреним прелажењем преко свега што је сићушно и пролазно. Такав, он је морао постати, не само иницијатор, него и централна фигура и у Малој Антанти и на Балкану. Мисао Балканског савеза, која је још Кнезу Михаилу давала висок ранг, нико није тако кристално мислио као Александар Карађорђевић. Због тога ни један балкански владалац у минутој историји не беше на Балкану толико истакнут као Он. И не само то. Од свих наших владалаца, он је, не само највише учествовао у великој европској политици, него је спадао у онај мали број европских државника који су тој политици одређивали правац и тон. Самим тим, преко своје изразите и утицајне личности, Он је истовремено доприносио учвршћивању монархистичког принципа у свету.

У доба маркантних некрунисаних народних вођа, Краљ Александар беше једини крунисани и истински вођ народа. Отуда се збио изванредно занимљив и, по монархистичко начело важан, случај, да су се пред мртвим Александром Карађорђевићем с пијететом и братском симпатијом поклонили и некрунисани господари маса.

Ова његова улога беше олакшана његовим пацифизмом. Он, који је градио јаку државу, беше искрени поборник мира међу народима јер је био свестан да без мира нема стваралачког духовног полета. Он, који је био у Светском рату први и ратном глоријом увенчани војник своје отаџбине, убеђено је после рата радио на остваривању племенитих пацифистичких идеала. Хитлер је једном приликом казао у Рајхстагу, да се само онај, који је искусно страхоте рата, може искрено залагати за мир. Ову истину нико није тако потврђивао као Александар Карађорђевић.

Колике размере захваташе ауторитет овога монарха, државника и пацифисте, види се

најјасније из чињенице, да је он био кандидат за Нобелову награду за мир.

Александар Карађорђевић је био историјски херој, али проклетство је наше историје да су њени најбољи хероји уједно и њени најболнији мученици. Они, којима је јака Југославија трн у оку, и они, које мир, засушно потребан и народима балканским и целога свету, испуњава немиром; они, који упорно мрзе добро човека и народа, нашли су начина да насилно уклоне свога главног, врховног противника. Александар Карађорђевић је био херој и Александар Карађорђевић је, због тога, био и мученик. Херој и мученик беху у ономе његовом осмеху којим је отпоздрављао одани му народ. То је био осмех човека који не сумња у успех својих напора, а у исто време тај јуначки самопоуздан осмех беше и некако јадовит. Триумф и смрт беху у Александровом осмеху.

Човек с тим, човечански болним, осмехом као да се мирио са смрћу. Привлачили су Александра наши манастири. То је, такође, једна црта немањинска. Александар је, као државник и народни вожд, делао, неуморно делао, а у исто време, кад год је могао, склањао он своју осетљиву душу од хуке светске. Тражио је мистику чистог и тамјановитог нам православља, које учи да је смрт врховна смирачица људи. Обилазио је Александар Карађорђевић радо манастире нашега Југа. Они чувају мртве, наше давно мртве монархе и велможе, али и живу славу тих мртвих. Волео је да борави на Опленцу, у близини цркве, задужбине узвишеног му оца, и пантеона Карађорђевића. На зидовима Опленачке цркве наши средњовековни владари посташе хришћански свеци. Тражио је души уточишта нарочито у Каленићу. Природа је тамо, у крају где је Каленић, бујна и питома у исти мах. И неизмерно резигнирана. Каленић има и то својство да се човек осети удаљен од свих људи, а да, ипак, људима жели више среће него што је имају. И сигурно је тада, кад је склањао душу по манастирима, бивала живља његова жеља, да међ свима људима влада мир, а сигурно се он и мирио тада, на неки начин, с вечним миром. Пацифизам његов и његова херојско-мученичка храброст добиваше потстрека од предубоког мира који влада у замковима нашега православља. Беше храбар Александар Карађорђевић, храбар као јунаци, које је певао Његош, али и храбар као онај на кога се смрт благо осмејкује. Осмех смрти стапао се с оним што беше јадовито у његовом осмеху. Као да је Александар Карађорђевић негде, у неком забитом куту своје

душе, веровао да тек после смрти настаје оно што неиспитаној људској души највише годи. Александар Карађорђевић је имао необично интелигентно око и један осмех човека чија је душа била способна да у себи носи мистерије смрти. Пре него ће се укрцати на брод, који ће га одвести у смрт, Александар Карађорђевић је, као у неком предосећању, журно потражио манастир Савину. Запалио је свећу за здравље својих рођених. А за своје? Можда. Он беше толико јунак и толико мученик да је, палећи Своју свећу у манастиру Савини, од Бога тражио, можда, не толико земаљску срећу, колико срећу после смрти. Ону срећу која треба да нас загрли чим напустимо овај свет, који је такав да мора сваком бољем човеку дојадити....

Кренуо се на пут Александар Карађорђевић. Ширина мора чини и његову широку душу још широм. Цвета држава Југословена, народи балкански удружени, а мир света осигуран! И радује се Александар Карађорђевић успеху својих способности и својих племенитих напора. Раздраган је Александар, али раздраганост не може да изгони из душе предосећање. Оно се само притајило. Осмех је и даље остао јадовит, а море ће се узнемирити. Узбуркаће се као наша историја, а узбурканост мора као да се гневи на то што се предосећање притајило. Сече орловско око Александрово дебелу а немирну воду и мрку даљину. Оштро и сигурно око Александрово сече море и недогледне видике, али у његовом осмеху све више земаљског бола свих мученика наше историје и све више неземаљске среће свих мученика наше историје. Интелигентно и јуначко око Александрово продире и сече, али проклетство је наше историје, да су њени најбољи хероји уједно и њени најболнији мученици, и..... једна најмљена злочиначка рука дићи ће се на хероја — мученика Александра Карађорђевића. У Марсељу је извршен гнусан злочин, али зато трагична погибија Александра Карађорђевића не значи пад његовога дела. Бије снага недокучиве расе наше и из мртвога Александра. Он је физички оборен кад је већ био на својој вису, али је вис остао. Ту је држава Југославија. Она ће све више изнутра расти. И истом после, када, настављајући дело Александрово, будемо, као он, сасвим јасно, појмили историску нужност једне и моћне југословенске државе, Краљ Ујединитељ биће још горостаснији. Историске личности добијају уколико време одмиче, и у галерији наших владара све ће веће место заузимати праунук Васкрсника наше историје, наше кржаве и тужне славе.

Милорад В. Петровић,
дивизијски ђенерал,

II помоћник Министра војске и морнарице
Краљевине Југославије

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник

Краљ Александар у рову

Чувеним својим стихом „Из грмена великога лаву изић' тешко није"... славни песник хтео је да укаже колико је Вожд Карађорђе био необична појава са својим успесима у започетом ослобођењу Србије пре тринајест деценија. А нама је сада, по оној народној „Од оца је остануло сину", јасно порекло сјајних ратничких особина Блаженопочившег Краља: *Велики Потомак наследио их је од својих великих предака*. Али не само наследио него и високо развио. У великим догађајима, који су настали, Он постаје Врховни Вођ-Ратник, чија ће популарност ући у легенду.

Свакако је велика срећа нашега народа, што је Провиђење досудило да се такав Ратник нађе на челу војске у часу, када је отпочела несумњиво најсудбоноснија периода наше народне историје. И зато је створено чудесно дело.*) Постигнуто је скоро потпуно уједињење нашега народа. Остварен је сан векова.

*) По себи се разуме, да за ово заслуга припада и мудрим државницима и сјајним војсковођама, као и ненадмашном пожртвовању народном и његовим огромним жртвама. Али је дело вођено и успешно завршено под врховним вођством Великога Ратника и Државника и под Његовом срећном звездом.

Од ране своје младости, Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ посвећује свој живот војсци. Још као дете, ступио је Он у руски пажевски корпус у Петрограду. То је у ствари војна гимназија, у којој се поред општих знања добија и војничко васпитање. 17 децембра 1903 године, са навршетком своје петнајесте године живота, ступа млади Краљевић у редове српске војске. Он је од тога дана редов 1 чете 3 батаљона 6 пешадиског пука „Краљевића Александра".

Отада пролази Краљевић Александар поступно кроза све чинове војничке хијерархије. 11 марта 1911 године, од тада већ као Престолонаследник, постаје Он Главни Инспектор војске. Та висока функција дала Му је прилике да ближе упозна војску и њене потребе и да, на помолу важних догађаја који ће ускоро наступити, неуморно ради на попуни њенога наоружања и спреме.

Тако, поступно добијајући чинове и положаје у војсци, најпре у миру а потом и у рату, припремљен је Он за тешку дужност Врховнога Команданта, која Га је ускоро, силом догађаја, очекивала. Његове урођене војничко-ратничке особине усавршене су и изоштрене на тај начин. И онога дана, када Он стаје на чело војске као њен Врховни Командант, Он није то само по титули, *него и по духу и срцу свом. Он је Командант који са познавањем суштине ствари просуђује предлоге својих потчињених сарадника и свесно доноси одговарајуће одлуке, које су много пута биле судбоносне.*

Права ратничка каријера, онда, Престолонаследника Александра почиње у Балканском рату 1912 године. Он постаје, са објавом мобилизације, Командант I армије, састављене од 5 дивизија и коњичке дивизије. Та армија концентрише се око Врања, на главном правцу дејства — ка Куманову и Скопљу. Најјача је и чини више од половине наше целокупне оперативне снаге.

Са великим одушевљењем примио је Млади командант поверену Му високу дуж-

ност. Он је, као Главни Инспектор војске, имао прилике да упозна наше сјајне пукове и сада, као њихов ратни командант, има пуно поверење у њихову вредност. 18 октобра Он издаје трупам Своју наредбу у којој им указује на величину тренутка и важност задатка који им претстоји. Карактеристично је да при томе не заборавља да им упути и ове речи Човека-Ратника:

„Према побеђеном непријатељу будите човечни и милостиви, јер он тада престаје бити неприатељ него постаје човек, а према човеку треба бити човечан”...

Ускоро затим пређена је граница и отпочеле су операције. 22 октобра дошло је код Куманова до тродневне битке, у којој I армија односи прву велику победу. Та победа је била весник даљих успеха и сјаја српског оружја. 26 октобра Престолонаследник Александар улази, на челу Својих трупа, у ослобођено Скопље. Ослобођава потом Велес, а затим жури ка Битољу. Овде долази до нове битке, у којој I армија опет побеђује, одсудно и дефинитивно.

Овим победама Престолонаследник Александар, иако још врло млад, стиче велику популарност у војсци и у народу, која је наредних година само све више расла.

У рату 1913 године Престолонаследник Александар командује истом I армијом, такође победосно као и претходне године.

После победоносна два рата, једног за другим, 1912 и 1913 године, проређена у старешинском кадру и људству и истрошена у материјалу, српска војска требала је да се преуреди и попуни. То је, уосталом, императивно налагала и ситуација око нас, која нам је јасно показивала, да нас Аустроугарска, судећи по њеном држању од анексије Босне и Херцеговине, а нарочито за време наших ратова 1912 и 1913 године, неће оставити да дуже у миру уживамо плодове наших напора и жртава и да се консолидујемо. Због тога је настао грозничав рад на реорганизацији војске и њеној попуни, на чему је Престолонаследник Александар нарочито настојавао.

1914 године, 24 јуна, Престолонаследник Александар прима Краљевску Власт, а тиме, уједно, и Врховну команду над војском. Није међутим, протекло ни месец дана, а настадоше судбоносни догађаји: изби Светски рат.

Овај рат нас је затекао неспремне. Реорганизација војске, потребна с обзиром и на присаједињење ослобођене територије, као ни њена попуна материјалом, нису могле бити изведене, јер није било времена. У таквој ситуацији наше главно оружје у борби са надмоћнијим непријатељем јесу: морална снага и ратно искуство, уз непоколебиву веру у Срећну звезду већ прослављеног Врховног Команданта.

И заиста, тек дуготрајни Светски рат, пун тешких искушења и обрта, истакао је у јасној светлости велику фигуру Краља-Ратника, каква се само у векове рађа.

Од 27 јула Србија се налази у рату са Аустроугарском. Овај наметнути јој рат примила је мала Србија са ретком достојанственошћу. Врховни Командант, Престолонаследник Александар, у Својој наредби упућеној војсци 22 јула (по старом календару) између осталог каже: „Ја Сам најискреније желео да се Србија и Моји драги ратници у миру одморе и окрепе од силних ратних напора, уживајући у тековинама својих победа” . . . . А затим мало даље: „Зато су ти срамни захтеви Аустрије морали добити достојан одговор. Ја Сам их с презрењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту, која је имала пасти на нас, бацити у лице ономе који је покушао да њоме умрља сјај и славу нашега оружја” . . . .

Тако говори својој војсци Врховни Командант, који зна да брани част народа, који познаје Своје прослављене трупе и који уме да их потстакне на највећа дела. Проговорено је, дакле, ратнички геније.

Отпочеле су операције. Спреман да се баци на непријатеља који би прешао Дунав, Саву или Дрину, гро српске војске (I и II армија) прикупљен на линији Паланка—Аранђеловац, окреће на запад и са хитрином која мора да задиви жури у сусрет непријатељу који беше прешао Саву и Дрину на фронту Шабац—Лозница. Долази до велике петодневне битке на Јадру и Церу (15—19 августа), у којој српска војска туче непријатеља до ноге, а потом га гоњењем истерује из своје земље. Та победа носи добро знамење; она је предзнак нашега крајњег успеха.

У октобру месецу непријатељ поново упада преко Дрине са појачаном снагом. Настају дуготрајне и крваве борбе у Подрињу и у Мачви. Ми трпимо оскудицу у муницији и осталом ратном материјалу и принуђени смо, поглавито због тога, да се повлачимо. Ипак бранимо сваку стопу земље.

Врховни Командант чини огромне напоре да се непријатељ заустави и поново избаци из земље. Он је често лично међу трупам, у борбеним редовима; Он их потстиче, наредбама и Својом живом речи, на истрајност и крајње пожртвовање. Уједно чини све могућно да се набаве потребна муниција и остали ратни материјал.

Пред чувену Суворовску (Колубарску) битку, када су се српске армије на новим линијама уредиле и попуниле људством и нешто муницијом, Врховни Командант позива Своју војску да једним одлучним напором разбије непријатеља који је поново продрео у земљу. „Јунаци! — обраћа се Он војницима — Својим очима гледали сте гро-

зоте које је недавно учинио мрски непријатељ над небраћеним домовима и над слабим нејачи у Јадру, питомој Мачви и богатом Шапцу. Видели сте искањено срамно његово дивљаштво над вашим палим друговима. Протерајте га из наше земље и уништите га . . . . Јунаци са Цера и Јадра! Погледајте на ваше прослављене заставе и примите к срцу на њима исписане речи „С вером у Бога за Краља и Отаџбину“. Ни стопе наше земље непријатељу! Напред у победу! С нама је Бог! . . . .”

Ове пламене речи омиљеног Врховнога Команданта коснуле су до срца наше војнике. Резултат је био, да су, потпуно неочекивано за непријатеља, који је већ помишљао да је судбина Србије запечаћена, српске армије прешле ускоро у громовит напад на целом фронту од Ужица до Београда, разбиле непријатеља и једним силним гоњењем бациле га преко Дрине, Саве и Дунава.

„Јунаци! Ја сам поносит да објавим да на земљишту Краљевине Србије нема непријатеља . . . .” Тако се сада (15 децембра по старом) обраћа Врховни Командант, Престолонаследник Александар, својим дивним борцима, одајући хвалу њиховом беспримерном јунаштву и жртвама.

За ову нову велику победу, још гласовитију за сјај нашега оружја него што беше и она на Цери и Јадру, поред показане храбрости и пожртвовања, дугује српска војска своје прослављеном Врховном Команданту и Његовим сарадницима, који су вештим избором момента за прелаз у напад и припремама у моралном и материјалном смислу омогућили овакав сјајан успех.

Настаје трагична 1915 година. Познато је како смо, у јесен те године, били нападнути са три стране далеко надмоћнијим непријатељима. Па ипак, иако непопуњена материјалом и истрошена дотадашњим борбама и тешком епидемијом пегавог тифуса која је, с пролећа исте године, покосила многе жртве, српска војска под својим Славним Врховним Командантом брани сваку стопу земље, прелазећи, кад је било могућно, и у напад. Али је надмоћност непријатељева у снази и средствима толика, да се војска мора повлачити све дубље. Ипак она чува све своје јединице и своје прослављене заставе. Право је чудо, а у исто време највећи доказ чврстине трупа и вештине српскога командовања, како непријатељима, крај све њихове надмоћности и повољности базирања за операције, није успело да заробе ни једну читаву, ма и најмању, српску јединицу или да отму ма и једну заставу.

Али повлачење се мора наставити. Долази се до Косова и Метохије. Настаје питање: куда даље?

У томе трагичном тренутку донесена је једна судбоносна одлука, одлука необична, дотле у историји невиђена. Решено је да војска уништи своје топове, да спали своју комору и материјал, па да се крене преко непроходних црногорских и албанских планина . . . к мору . . . у неизвесност, да ако би је савезници прихватили.

Да ли ова одлука није можда потекла само из упорства, из осећаја достојанства: да се не приме непријатељски услови мира, односно да се не падне у његово ропство?

Краљ Александар са Војводом Степом

Не! Та одлука је била плод дубоке и непоколебљиве вере у крајњу победу савезника, као и уверења да је српска војска, ма и преполовљена, потребна за тај одсудан обрачун са непријатељем.

Колико је у томе било проницљивости, видовитости! И колика је тиме недогледна услуга учињена нашој националној ствари!

Али макако да је решење о повлачењу војске преко црногорско-албанских кршева одговарало осећању већине војника, ипак заслуга за њ припада у првом реду Врховном Команданту. Он је био тај у кога су били управљени погледи свих, у овим најтежим данима рата; Његова је реч одлучујућа . . . заповест за којом ће се слепо поћи даље.

У тренутку ове судбоносне одлуке, већ дотле прослављени Краљевић-Војсковођа уздигао се на висину Богом даног Вође Своје војске и Свога народа.

Највећа су искушења тек потом настала. Када се војска, с тешком муком и великим губицима, најзад пробила кроз планине и дошла на домак мора, наступило је разочарење, јер још ништа није било учињено за њено прихватање и спас. Уза све то долази још једна незгода: Врховни Командант, Престононаследник Александар, озбиљно је оболео у Скадру. Али Он неће да буде превезен преко мора, да би се у сигурности лечио, како Му је саветовано, него остаје у Скадру и ту се подвргава тешкој операцији, само да би био код Својих трупа. Шта више, онако болестан, Он и не мисли на Себе него на Своју војску, која трпи највећу оскудицу у храни и не може да буде превезена, јер савезнички транспорти не стижу или стижу врло споро. Тада се Он (16 децембра) обраћа депешом Руском Цару, у којој се горко жали што Српској војсци на морској обали није учињена помоћ од стране савезника, па моли Цара за његову високу интервенцију код савезника, да би спасао Своју војску и да би ју у миру могао припремити за нове напоре. Захваљујући интервенцији Цара Русије по овој депеши, ово очајно стање било је поправљено.

Долази још један светао моменат ратничке величине Блаженопочившег Краља. Транспортирање српских трупа и избеглица беше отпочело. Њему нуде брод да се одмах превезе из Медуанског залива. Он то одбија и каже ђенералу Мондезиру: „Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица. И када последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред на Мене” . . .

Беспримерно је овакво схватање дужности и пожртвовања од стране једнога Владара. Он не напушта своје трупе и као тешко болестан. Он хоће прво да се његови војници спасавају па онда Он! Од тих дана, још више него дотле, Витешки Командант владао је срцима својих људи безгранично и они су били готови да за Њим пођу и на крај света.

Кад је Српска војска превезена на Крф, онда је настала брига око њене реорганизације и попуне свима потребама. Врховни Командант бди над тим пословима. Уједно Он настојава да се образује Солунски фронт, у коме циљу предузима пут у савезничке престонице.

Велика је била заслуга Блаженопочившег Краља за успех у овоме послу. Јер је, после две године, на Солунском фронту задан непријатељима први одсудан ударац и тај успех значио је прави почетак свршетка тако дугог и крвавог рата.

Већ у априлу месецу 1916 године прелази окрепљена, реорганизована и материјално добро снабдевена српска војска у Солун. Настаје њена припрема за излазак на фронт, на који се неће дуго чекати. Врховни Командант не пропушта ништа што је од важности да Његова војска изађе спремна да поново прими нове задатке, крваве али и часне. Он непрекидно обилази логоре, крепи и подиже дух својим природним и приступачним опхођењем према свакоме. Њега познају сви војници, до последњег, јер је Он са многима лично разговарао у овој или оној прилици. Он је већ до легендарности популаран међу њима.

Када је Српска војска, формирана у три армије, свака од по две дивизије, заузела одређени јој део фронта, у месецу јулу, Врховни командант њен продужава своју бригу и старање за добар дух и уредно снабдевање свима потребама.

Нове, крваве борбе отпочеле су ускоро. У септембру је заузет Кајмакчалан, на коме, први пут после једногодишњег изгнанства, Срби опет ступају на национално тле. У новембру је повраћен Битољ.

Следећих година, 1917 и 1918, отпочињу припреме за одлучну акцију са Солунског фронта. Иницијатива за то припада у првом реду Престононаследнику Александру. Он, са својим сарадницима, непрекидно проучава план операција, па налази да би једном одлучном офанзивом са Солунског фронта, и баш са сектора Српске војске, могли да се постигну велики резултати. Тај је план био и усвојен потом од стране Главне команде савезничких трупа у Солуну.

За све време ових припрема Врховни командант Српске војске неуморно ради да се оне што боље и потпуније изведу. Он има своју осматрачницу на Јелаку, на домаку непријатељских топова. Често је међу својим храбрим ратницима. Лично учествује у свима важним осматрањима. За све се интересује. За све настојава. Његова брига и помоћ осећају се свуда.

Дошао је, најзад, дуго жељени и очекивани час. Почиње, 14 септембра, добро организован и припремљен напад у циљу пробоја непријатељског фронта на Добром пољу. Напад успева. Пада потом и друга непријатељска линија. 16 септембра дефинитивно је пробијен непријатељски фронт. Настаје онда гоњење, коме по енергији једва да има неколико равних примера у целој ратној историји.

Ово гоњење, које се може убројити у најславније подвиге Српске војске, пружио је једну прилику више да се види колико је њен Врховни Командант имао онога правога, дубоког ратничког смисла и духа. Када је Српска војска, продирући за непријатељем

у дубину преко 50 км. дошла у немогућност снабдевања и у опасност због сувише истакнутога свога положаја у односу на суседне савезничке снаге десно и лево, поставило се питање: да ли продужити тако гоњење и даље или за моменат застати. Стање је заиста било критично. Слагалишта остала далеко уназад, јер се по онаквом земљишту нису могла привући ближе трупима; коморе са храном и муницијом не могу да стигну. А сем тога, ако непријатељ са резервама из позадине изврши удар на наше и сувише истакнуте бокове, шта онда? Али је Краљ-Ратник знао вредност енергичног гоњења „до последњег даха војника и коња”. Он познаје издржљивост и скромност наших људи; зна колико они жуде за својим поробљеним домовима. И зато је, саслушавши мишљења и предлоге по томе питању, завршио овим речима и одлуком: „Јесте, није нам лако. Али је непријатељу још горе. Зато напред — у славу или у смрт”!

Познато је какве је последице донела ова нечувена брзина у даљим операцијама Српске војске: већ 27 септембра почиње распад блока централних сила. То је, дакле, тај од свих давно жељени почетак свршетка, почетак који је дошао од Солуна. После је већ ишло све лакше и све брже успешном крају. Српска војска чисти од непријатеља поробљену Домовину и убрзо избија на Дунав, Саву и Дрину. Али не остаје ту, него продужава и даље. 22 новембра достигла је она Темишвар, Арад, Сегедин, Печуј, Триглав, Јадранско море . . . . . За три месеца, од почетка Солунске офанзиве, свршено је чудесно дело . . . . . Остварен вековни сан. Јер 1 децембра Престолонаследник Александар проглашава Уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

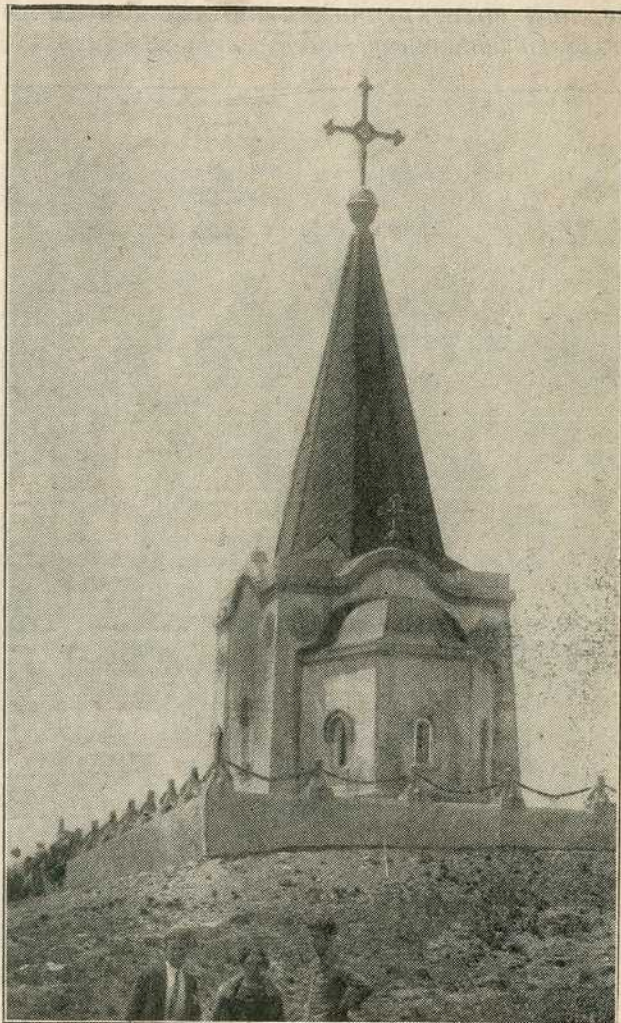
*

Неизмерне су ратне заслуге Блаженопочившег Краља. Историја ће о њима рећи свој ласкави суд опширно. Ови редови имају за циљ само да у површним, ако и најблеђим цртама, изнесу за широку јавност те заслуге, у помен још свеже Свете Жртве Његове.

Међу највеће заслуге Краља-Ратника свакако се могу убрајати: одлука да се и у тако безнадној ситуацији, каква је била крајем новембра 1915 године, не пушта оружје из руку, него да се војска повлачи даље преко Црне Горе и Албаније на море; затим Његово настојавање да се организује Солунски фронт; онда, пошто је овај фронт организован, Његово настојавање да се отпочне офанзива, и то са Српскога сектора; најзад она енергија са којом је спроведено гоњење после пробоја непријатељског фронта на Добром пољу и Козјаку.

Његове ратничке особине и врлине биле су блиставо сјајне. Он има оштро и брзо а

дубоко војничко схватање; изванредно је одлучан и истрајан; неустрашив је, и кад је у питању била Његова висока личност и када се ствар тицала доношења судбоносних одлука; изврстан психолог-вођа, који суверено влада људима; вазда се брине о добром духу код Својих трупа и подиже га свима срет-

Капела на врху Кајмакчалана (задужбина Блаженопочившег Краља Александра)

ствима, а Сам даје најлепши пример пожртвовања и вршења дужности до краја. Укратко: Он је заиста био рођени Велики Ратник.

*

Ослобођењем и Уједињењем 1918 године завршена су дела Краља-Ратника. Отада настаје Његова делатност у миру, ништа мање велика и значајна него она у рату.

1918 године извршено је територијално уједињење. Ратнички Ујединитељ зна, међутим, да тиме није учињено све. Зна Он, пре свега, да је „лакше стећи него очувати”. Зато по свршетку рата залаже сву снагу и енергију да ратничко Своје и Свога народа дело учврсти и консолидује. Државник, сада, исто

тако велики као што је у рату био велики војник, Он ништа не пропушта што води снажењу земље изнутра и споља.

Он, пре свега, мисли на сигурност земље. Знајући добро вредност војне силе за сигурност младе, тек новостворене државе, Он јој поклања Своју сталну и особиту бригу, до последњег Свога дана. Није било ни једнога иоле крупнијег питања које се тичало организације, наоружања, наставе или

Краљ Александар са Њ. В. Краљицом Маријом после рата обилази гробља Својих ратних другова на Крфу

васпитања војске, а да Он није био с њим упознат, и до стручних детаља. Слободно се може казати, да се за сав напредак наше војне силе у првом реду дугује Блаженопочившем Краљу. Верна Његова војска остаће Му зато вечито захвална.

При свему том што је тежио да има јаку војну силу, ради безбедности земље, Велики Покојник био је искрени поборник мира, уосталом и јер је био дубоко свестан колико је нашој младој држави мир потребан. Зато је мудро избегавао све што је водило ма каквом заплету и конфликту. Као вешти крмар, умео је Он да води поуздано државни брод кроза све перипетије и опасности. Велики Војник, на срећу наше земље, уједно је и Мудар Политичар.

Једна од највећих заслуга Блаженопочившег Краља после Уједињења јесте рад на духовном јединству народа. Срцем и душом одан идеји потпуног јединства, Он га са Највишег Места и спроводи, дајући нам свима пример и сузбијајући сваки племенски шовинизам. У томе је Он био далеко изнад свих нас. Познато је, широм целе наше Отаџбине, шта је Он све у томе погледу чинио, речју и делом, и за то Му свако одаје највеће признање. Он је тиме постао и духовни а не само територијални Ујединитељ нашега народа — прави Творац јединствене Југославије.

И на сваком другом пољу државнога и националнога рада био је Блаженопочивши Краљ неуморан и први на послу.

Последњи његов пут, са кога нам је враћен мртав, показује, још једном више, колико је Блаженопочивши Краљ био Витез дужности. Исто онако као што је у рату био готов да се у свакоме моменту и лично жртвује, тако је и сада, у миру, на послу за добро Своје земље, био до краја пожртвован. Његова Света Жртва, поднета на државном и народном послу, то доказује.

Најзад, и последњи момент који, можда више него ишта друго, показује колико је Витешки Краљ Ујединитељ био велики патриота. Последњу Своју мисао, последње Своје речи Он посвећује Отаџбини, чији је Он био Творац и Отац. У Његовим знаменитим речима „Чувајте Југославију!“, које је уз последњи Свој дах успео да изговори, огледа се управо цео Његов живот и рад. Зар нам оне не кажу: „Теби Сам, Драга Отаџбино, био посветио цео Свој живот; Теби сада посвећујем и последњу Своју мисао“.

Знамо како су последње речи Умирућег Краља схваћене као Свети Аманет који нам Он оставља. А као одјек на ту поруку Краља Мученика дошао је — видели смо — свеопшти Завет целе земље: „Чуваћемо Југославију“ . . . . „Ми чувамо Југославију“ . . . .

Овај завет постао је гесло, национални мотив свих Југословена од Триглава до Тимока и од Суботице до Ђевђелије. Он је још више збио наше редове и прикупио наше снаге. Витешки Краљ и на смртном Своме часу нас уједињује. Он је, заиста, постао прави наш Ујединитељ, толико значајним Својим радом за живота, као и мученичком Својом смрћу и, у часу смрти, остављеним Аманетом.

Кобни револверски меци у Марсељу пресекли су живот нашега Великана. Али Његово дело, предмет сталне Његове бриге, до последњег даха, Његова Југославија, остаће за увек, да пркоси свима којима је она трн у оку била.

Нека је вечита Слава и хвала Витешком Краљу-Ратнику и Ујединитељу!

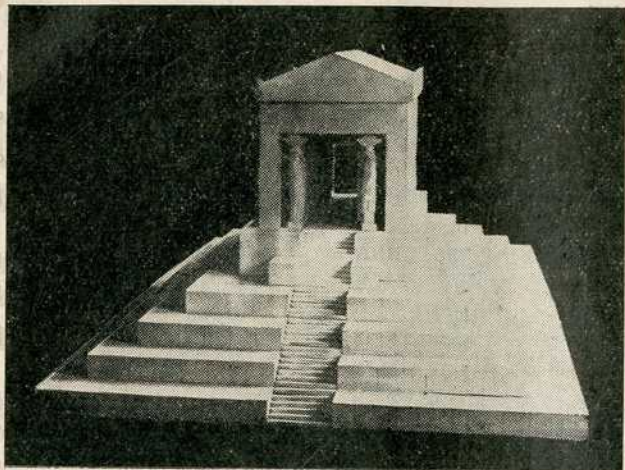
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Стојан Т. Николић,

пешад. бригад. ђенерал у пензији

Краљ Александар — Војник, Командант, Војсковођа

Гроб Незнаог јунака на Авали (у раду)

Трагичном смрћу Великог Краља Мученика, Александра I Ујединитеља, 9 октобра 1934 године у Марсељу, нестало је са позорнице живота и делатности једне од најмаркантнијих личности данашње савремене Европе.

Престало је да куца срце племенитог Владара и Човека, чији је рад био упућен не само на добро, благостање и напредак Његовог народа, него и осталих европских народа. Његов рад на пацификацији и споразуму држава на Балкану — који је од огњишта вечитих немира и ратова постао један од најсрећенијих крајева Европе — државнички рад који је имао да послужи за пример и углед, на који се начин има да уреде односи и осталих држава у Европи, долази у ред једног од многобројних Његових бесмртних дела.

Када се кренуо за савезничку Француску, да би продужио свој рад на светском миру и споразуму целе Европе, пао је од зликовачке руке најмљенога убице од оних фактора, којима тај Његов рад није ишао у рачун. Пао је као неустрашиви и фанатични борац за своје идеје и веру у боље дане не само свога народа него и целог човечанства.

Редак је случај у историји света, да су неком владаоцу биле у исто време стављене улоге и дужности војсковође, дипломате, државника, политичара и организатора и да све те дужности реши и изведе успешно на

корист народа и државе у најсудбоноснијим тренутцима њиховог стварања и опстанка, као што је то случај са Краљем Александром I Ујединитељем.

У историји сваког народа из опште целине издвајају се поједине личности, које времену, у коме живе, дају своје обележје. То су људи који предвиђају будућност, они осећају откуцаје времена и иду испред своје епохе, да јој отворе пут у историји за свој народ. У ред тих великих људи несумњиво долази и Краљ Александар I Ујединитељ, који се на челу државе налазио у највећој и најважнијој епохи целокупног нашег народа од његовог постанка до данас.

Живот Краља Александра I, од како је ступио у војску, од како је примио на себе терет Престолонаследника и ушао у ослободилачку војну па све до ослобођења и ујединења нашег народа, као и после тога до дана Његове трагичне смрти, толико је испуњен значајним, судбоносним догађајима за војску и народ, за земљу и државу, да Он управо сачињава историју Југославије.

На позорници Балканских ратова, као и у великој крвавој драми европског и светског рата, Краљ Александар је у улози команданта и војсковође играо врло истакнуту улогу, која је била од утицаја не само на будућност Његове земље, него и на судбину Европе и целог света.

У данима највећих победа и триумфа, као и у данима трагедије свога народа и државе, био је оличење народне душе, која је била све чвршћа, одлучнија и отпорнија, у колико су патње и трагедија биле веће.

Он је у улози команданта I армије, у току првог и другог балканског рата, а затим као Врховни Командант, у току светског рата, показао толико сјајних особина војсковође и државника, да се Његова личност издиже изнад свих осталих савременика. Од Њега су потицале директиве за све операције великог стила. Његову руку која води, Његову вољу која одлучује и енергију која изводи, запажамо у свима операцијама од судбоносног значаја.

Још у младићском добу у 24 години Његовог живота — као Престолонаследнику — поверена му је команда над I Српском арми-

јом, која је — као главна снага српске војске — имала пресудну улогу у решењу и успешном завршетку српско-турског и српско-бугарског рата 1912—13 године, који су имали за циљ ослобођење и уједињење Јужних Срба са мајком Србијом.

У светског рату 1914—18 године, због болести пок. Краља Петра I Великог Ослободиоца, поред дужности Врховног команданта над целокупном српском војском, Он прима дужност носиоца целокупне Краљевске власти, као Регент, водећи државни брод у најкритичнијим и најтежим приликама и околностима, које су могле снаћи један народ и државу.

Краљ Александар као питомац Царског пажевског корпуса у Петрограду

У неравној борби са далеко снажнијим и силнијим непријатељем имала се бранити слобода и независност малене Србије — Пилејемонта свеколиког југословенског народа.

По паду Србије 1915 год. поставио му се, као помоћнику и заступнику Његовог бесмртног Оца, још тежи задатак, да поред васкрса поробљене Отаџбине, оствари и вековни народни сан и идеал — уједињење троименог једнокрвног народа у једну снажну и моћну државу.

Сви ти постављени задаци захтевали су витеза и мужа, који је у себи требао да спаја све особине потребне једном великом и обдареном војсковођи, дипломати, државнику, политичару и организатору.

Како је те све задатке извршио пок. Краљ Александар I Ујединитељ, непристрасна историја изнеће детаљно садањим и будућим покољенима, а ми ћемо се задржати само на Његовој улози војника, команданта и војсковође — вође Његовог наоружаног народа.

Краљ Александар I Ујединитељ — као војник

Краљ Александар I родио се на Цетињу 17 децембра 1888 године, као треће дете Кнеза Петра Карађорђевића и кнегиње Зорке, кћери Кнеза Црне Горе Николе I.

По смрти Његове узвишене мајке, Његов отац Краљ Петар преселио се с породицом у Женеву, где се сав посветио нези и васпитању своје деце, учећи их да и у туђини остану синови свога народа.

Желећи да му синови добију право војничко васпитање, Краљ Петар је дао доцније оба сина у руски Царско-Пажевски корпус у Петрограду.

Краљ Александар у Пажевском корпусу, још као дечак и млад војник, показао је најлепше војничке врлине: дисциплинованост, ванредну ревност, другарство, искреност, чврст и светао карактер.

Кад је Краљевић Александар навршио 15 година, — 17 децембра 1903 год. — ступа у редове српске војске и под руководством својих наставника, најистакнутијих и најспособнијих професора и официра, ради на свом општем и војничком образовању.

Обдарен од природе, врло одлучан, а при том ванредно бистар, млади Краљевић Александар показао је врло велику ревност, да се упозна не само са општим знањем и начином живота великих напредних народа, већ је тежио, да се до танчина упозна са животом и стањем свог народа. Сви његови наставници једнодушно истичу интересовање младог Краљевића за народну историју и проучавање народног живота. Поред тога Он се посвећује и проучавању јавно-политичких и социјалних питања и знањима из војне струке, за коју је увек гајио велике наклоности.

У току своје службе у војсци, млади Краљевић, као подофицир српске војске, упућен је поново у Пажевски корпус у Петрограду и по завршеном школовању у Пажевском корпусу враћа се у Србију, да у српској војсци настави даље напредовање.

15 марта 1909 године млади Краљевић Александар произведен је у чин пешадиског потпоручника и истога дана проглашен је за Престолонаследника; у чин пешадиског поручника унапређен је 18 априла 1910 године; у чин пешадиског капетана унапређен је 26 фебруара 1911 године; у чин пешадиског мајора унапређен је 4 децембра 1911 године.

Сјајне одлике војника развијале су се у све већој мери. У колико је више напредовао у војничкој каријери, у толико се више упознавао са дужностима и потребним знањима,

која су му била потребна као будућем команданту.

Већ у 23 години, 26 марта 1911, примио је дужност Главног инспектора целокупне војске. Задатак, поверен Му од Врховног Команданта Краља Петра I, да се васпитање и обука изводи по истим принципима и да буде заступљено јединство доктрине у целокупној војсци, био је колико велики толико и деликатан. Њега се млади Престолонаследник примио са пуно воље и ревности. Ова воља, ревност и разумевање у раду учинили су, да је дужност отправљао на пуно задовољство Врховног Команданта. Осим тога радио је на организацији војске и њеном материјалном снабдевању, а неуморним обиласцима гарнизона у земљи, упознао је све више команданте и врло велики број официра, као и њихову војничку вредност и спремност.

литика и да се врше припреме за остварење ослобођења и уједињења једнокрвне браће.

Анексијом Босне и Херцеговине 1908 године суседна Аустро-Угарска монархија нанела је осетан удар тежњама Србије; али је донела и ту корист, да се увиде недостатци у материјалној спремности српске војске за велике догађаје, који су предстојали. Стога је време од 1908 до 1912 године употребљено за наоружање и спремност војске тако, да су је судбоносни догађаји 1912 године затекли потпуно спремну за акцију.

Несносно стање сународника у Турској присилило је хришћанске државе на Балкану: Србију, Бугарску, Грчку и Црну Гору, да се удруже у циљу ослобођења своје једнокрвне браће. Оно, чега се стари Абдул Хамид плашио и што је својим интригама успевао вешто да отклања, остварило се: уговори о

Краљ Александар окружен генералом Франше Депереом и војводама Степановићем и Мишићем на Флоки за време пробоја Солунског фронта

Захваљујући упуствима Врховног Команданта, преданом и неуморном раду младог Престолонаследника, као и раду његових врних и способних помагача, српска војска ушла је у први балкански рат добро опремљена и наоружана, тактички извежбана, необично високог морала и самопоуздања, те је и могла извршити она дела, која су прославила дотле малену Краљевину Србију и задивила цео свет.

Краљ Александар I Ујединитељ — као командант и војсковођа

а) Српско-турски рат 1912—13 године

Године 1903, доласком на престо Краљевине Србије — унука Великог Војводе — Краља Петра I, ствара се нова епоха у животу Србије. Отпочиње да се води национална по-

пријатељству и савезу балканских хришћанских држава закључени су у првој половини 1912 године.

Србија је стајала пред крупном задањом. Куцнуо је час ослобођења једнокрвне браће, којој је претило коначно истребљење.

19 септембра 1912 године савезне Балканске државе предале су у Цариграду колективну ноту: захтев о завођењу нове административне поделе у Европској Турској, у духу § 23 Берлинског уговора о миру (од 1878 године), и то за четири области: Македонију, Стару Србију, Епир и Албанију, под заштитом великих сила и са аутономијом.

Турска, уздајући се у заштиту извесних великих сила, које су јој биле наклоњене, а не верујући у могућност споразума између балканских држава, одбила је захтеве бал-

канских Краљевина, и као одговор на савезничку ноту, под изговором држања маневара, 23 септембра наредила је делимичну мобилизацију своје војске у Европској Турској и концентрацију 4 корпуса код Једрена.

30 септембра савезници објавили су општу мобилизацију, а као одговор на ово Турска наређује такође општу мобилизацију своје војске.

Оглас опште мобилизације у Србији све становништво дочекало је са неописаним одушевљењем. Благодарехи изванредном одушевљењу и схватању дужности целог народа, као и свима извршеним припремним пословима, све предвиђене припремне стратегиске радње: мобилизација, концентрација и стратегиски развој трупа српске војске, извршене су и пре предвиђеног времена.

ног Српства, а које је ослобођење наставио Милош Обреновић и продужио Краљ Милан Обреновић. Ми као потомци ових наших славних предака имамо дужност, да продужимо њихово свето дело и да га славом увенчамо”.

Ове Његове пророчке речи испуниле су се.

Прва армија, концентрисана у долини Јужне Мораве у околини Врање, имала је као гро снаге српске војске да оперише на најважнијем операциском правцу — долином Јужне Мораве и Вардара — и њој је припала главна и одлучујућа улога у рату.

Овај најтежи и најделикатнији задатак био је поверен младом Престолонаследнику Александру. Бојно поље било је прва велика

Краљ Александар обилази положаје на Солунском фронту

У тим величанственим и судбоносним трепетима народа и државе, одушевљен као и сав народ, ставља се на чело I армије млади Престолонаследник Александар. У овој улози сав се посвећује војничким пословима, и од дана мобилизације стално је у штабу армије; обилази поједине делове армије, општи с командантима, разговара с војницима — ни једна ствар не измиче његовој пажњи.

Ведрог чела и оптимистички расположен, уноси код старешина и војника поуздање и веру у успешан исход ствари. А кад је објављен рат Турској, лично је саопштио својим трупам на граници ратну прокламацију и својим говором освојио је срце и душу својих официра и војника:

„Полазимо стопама Великог Кара-Ђорђа, који је први започео ослобођење подјармље-

школа искуства, где се на пракси, усред борбе изграђивао велики командант и војсковођа.

Већ 22 октобра I српска армија избила је пред само Куманово.

У току 23 и 24 октобра 1912 године на Кумановској висоравни, I армија води огорчену и крваву битку са турском војском и у истој побеђује непријатеља.

Благодарећи личном залагању Команданта I армије, умешном командовању старешинског кадра, као и легендарној храбрости српских бораца, реномирана турска војска била је потучена до ноге и принуђена на повлачење у нереду ка Скопљу и Овчег Пољу.

Последица овог успеха I српске армије било је ослобођење историског Скопља, престонице славног српског Цара Душана, Овчег Поља и Велеса.

Успех I армије у Кумановској битци најважнији је догађај у првом балканском рату 1912—13 године. Победом српске војске на Куманову омогућена је бугарској тракијској армији офанзива ка Једрену и Цариграду, јер је био обезбеђен десни бок и дубока позадина поменуте армије. Овим успехом такође је отклоњено надирање Турака долином Јужне Мораве ка Нишу, а сем тога, што је било од пресуднијег утицаја и значаја, отклоњено је снажно надирање турске Вардарске армије преко Страцина, Ћустендила ка бугарској престоници Софији, чиме би били парирани сви успеси бугарске тракијске армије. Победом српске војске на Кумановској висоравни, може се рећи, да је био решен први балкански рат.

У Кумановској битци, командант I армије Престолонаследник Александар испољио је одлике правог команданта и војсковође: брзу процену и сналажење у ситуацији, доношење муњевитих одлука, као и њихово енергично извршење. На самом бојишту, у непосредној близини својих трупа, под смртоносном музиком топова, митраљеза и пушака, излажући и самог себе највећим опасностима, Он је проучавао душу својих бораца и њихову ратничку вредност.

По завршеној битци трупе I армије предузеле су гоњење потученог непријатеља и заузеле су Скопље 26, а Велес 29 октобра. По заузећу истих, I армија добила је задатак, да продужи даље операције ка Битољској области. У том циљу I армија је предузела покрет главном снагом концентричним правцима ка Битољу, а једним својим делом ка Солуну.

На положајима код Битоља непријатељ се грозничаво спремао да да последњи очајан отпор. Али и поред велике живавости турских трупа и снажног отпора, као и природних препрека, трупе I српске армије, понете снажним нападним еланом, однеле су величанствену победу, која је коначно решила рат и за увек срушила господарство Турака над овим лепим класичним српским крајевима.

И ову битку изборила је I српска армија под командом Престолонаследника Александра. Растројство турских трупа, започето у Кумановској битци, било је довршено Битољском битком. Турски делови, који су одступили у Албанију, нису више представљали трупе способне не само за нападну предузећа већ ни за одбрану.

Извршивши, може се рећи, у једном налету и пре савезничких војска свој задатак, српска је војска била у стању да својим дејством помогне своје савезнике у извршењу њихових задатака и да одвоји знатну снагу (II армију) за помоћ Бугарској на Тракијском бојишту, ма да то није било предвиђено уговором о савезу.

На Моравско-Вардарском бојишту Балканског ратишта командант I Армије положио је сјајан испит за команданта и војсковођу.

После сјајног успеха на Куманову и ослобођења територије до Прилепа, Престолонаследник Александар је 2 новембра 1912 унапређен, од стране Врховног Команданта Краља Петра I, у чин пешадиског потпуковника, а 27 јануара 1913 у чин пешадиског пуковника, у знак признања Његових заслуга на бојном пољу.

б) Српско-бугарски рат 1913 године

После свршеног првог Балканског рата, настао је спор око поделе задобијених територија од Турске између савезника: Србије и Бугарске с једне стране и Бугарске и Грчке

Повлачење српске војске преко Албаније 1915 год.

с друге стране. На предлог српске владе, да спор између Србије и Бугарске реши високи арбитар-руски цар Никола II, као што је то и било предвиђено уговором о савезу, бугарска војска одговорила је мучким и изненадним нападом на српске трупе на Овчем Пољу код Штипа у току ноћи 29/30 јуна Коцка је била бачена. Рат Бугарске са Србијом је отпочео, а тиме и други Балкански рат.

У петодневној врло крвавој битци на Брегалници, од 30 јуна до 4 јула, српска војска не само да је одбила нападе знатно надмоћних бугарских снага, већ је прешла у снажан противнапад. У том противнападу I српска армија извршила је пробој непријатељског фронта и нанела главни удар непријатељу, одбацив га на стари бугарско-турски гранични фронт.

И у другом балканском рату Престолонаследник Александар, са својом већ прослављеном I армијом, понова доноси пресудне резултате у битци.

Уласком у акцију савезничке румунске војске, која је после прелаза Дунава у брзом налету избила у правцу Софије, непријатељ је био принуђен на закључење мира, који је закључен у Букурешту 10 августа 1913 године.

Победе на Куманову, Битољу и Брегалници, које су уздигле углед и престиж српске

војске и народа, одушевиле су целу Србију. Ово одушевљење нарочито се сјајно манифестовало у величанственом и срдачном дочеку Престолонаследника од стране престонице Београда, којом приликом претседник исте, у знак захвалности за велика дела, даровао је сабљу славом овенчаном и храбром Престолонаследнику.

в) Светски рат 1914—18 године

Успесима у I и II Балканском рату, као и проширењем своје територије, углед и престиж Србије порастао је у целом свету, а код поробљене браће Срба, Хрвата и Словенаца у Аустро-Угарској пробудио је наду и веру

Краљ Александар на Кајмакчалану прелази преко разривених непријатељских ровова

у скоро ослобођење и ујединење с једнокрвном браћом из Србије.

Аустро-Угарска, која је будним оком пратила ово одушевљење и таласање Југословена у својим границама, увидела је историску мисију препорођене Србије, којој је била намењена водећа улога Српства и Југословенства. Свесна опасности, која је постојала све очигледнија, Аустро-Угарска је тражила и најмањи узрок за оружани сукоб са Србијом, са жељом да је смрви, пре но што се ова одмори и консолидује после два издржана тешка и напорна узастопна рата.

Извршеним атентатом на Престолонаследника Фрању Фердинанда 28 јуна 1914 у Сарајеву, Аустро-Угарска се користила за остварење својих намера, па је ускоро следовао и ултиматум, упућен српској влади, незапамћен у аналима историје света.

Положај Престолонаследника Александра као Регента био је врло тежак. Налазећи се на челу војске, државе и народа, сваки његов потез био је судбоносан. С једне стране био је свестан исцрпљености народа и државе у прошлим ратовима као и опасности у којој би се нашли и народ и држава у рату с једном велесилом; с друге стране морао је да води рачуна и о поносу и честољубљу народном, као и угледу и интегритету државе. Ово су били, може се рећи, најтежи дани у Његовом животу.

У тим критичним моментима Он се обраћа руском цару са молбом, да у овим мучним и

тешким данима прими учешће у судбини Србије.

На телеграм Престолонаследника Александра добијен је одговор од цара Николе II, који се завршава овим пасусом: „докле год буде и најмање наде да се избегне проливање крви, сви моји напори тежиће томе циљу. Ако пак не успемо, упркос наше најискреније жеље, нека Ваше Височанство буде уверено, да ни у том случају Русија неће напустити Србију”.

Овим одговором пок. цара Николе II добијена је морална снага, да се истраје на пољу части и у одбрани виталних интереса Србије, који су били тако безобзирно угрожени од Аустро-Угарске.

На одговор српске владе, у коме су били примљени сви постављени услови у ултиматуму, сем оних, који су задирали у независност земље, дошао је одговор Аустро-Угарске у виду објаве рата.

Српска војска изнурена у два балканска рата и жељно очекујући заслужени одмор, била је принуђена да се понова лати оружја и да брани своје огњиште, угрожено од знатно надмоћнијег северног суседа.

Док у првом и другом балканском рату улога Престолонаследника Александра може се разматрати, у главном, као улога једног армиског команданта, дотле у светском рату, када је примио команду над целокупном српском војском као Врховни Командант, узимајући личног најживљег и највиднијег учешћа у доношењу одлука за операције од судбоносног значаја, Његова се улога може разматрати као улога и командовање великог војсковође.

Одмах у почетку рата — у месецу августу, непријатељ је знатно надмоћнијим снагама извршио прелаз преко Дрине и Саве у Србију, општим правцем ка Ваљеву. У четворо-дневној битци на планини Церу и реци Јадру две Аустро-Угарске надмоћније армије биле су потучене до ногу, и за 13 дана биле су протеране из Србије преко Саве и Дрине. На овај начин непријатељска „казнена експедиција” претворила се стварно у „кажњену експедицију”.

Победа на Церу и Јадру одјекнула је Европом и изазвала оправдано дивљење целог света.

Док су пријатељи страховали за судбину Србије, верујући да ће бити прегажена за неколико дана, дошла је невероватна вест о великој и одлучној победи српске војске, која је показала целом свету, како се брани рођена груди.

Ускоро затим — у месецу септембру — отпочела је нова (друга) офанзива Аустро-Угарске војске на истом фронту с појачаном снагом и техничким средствима. Развијају се још огорченије и крвавије борбе но у првој офанзиви, у току којих српска војска — у неравној борби — трпи знатне губитке и остаје

без довољних материјалних средстава, нарочито без артилериске муниције.

У тим данима кризе Врховни Командант, Престолонаследник Александар, био је велики, као и у првом и другом балканском рату. Не презајући од опасности, Он свуда стиже да ободри и подигне дух преморених бораца. Настојава, да се трупе снабду муницијом и осталим потребама, којима се расположе. Он неуморно лети с једног краја бојишта на друго, појављујући се на местима, где је најкритичнија ситуација.

Због дуготрајне, непрекидне и неравне борбе и недостатка артилериске муниције, снага српске војске почела је попуштати и она би принуђена месеца новембра да напусти одбрану знатног дела своје територије и своју престоницу — Београд и да се повуче дубље у унутрашњост земље, у правцу Рудничких планина и Космаја.

У то време, кад су непријатељи ликовали, а пријатељи је сажаљевали, српска војска попунивши своје проређене редове и снабдевши се артилериском муницијом, у колико је то било могуће — на пламене речи свог Врховног Команданта: „Ни стопе више наше земље непријатељу, — напред у победу” — баца се 3 децембра, као какав оркан, на непријатеља и у чувеној Колубарској битци по други пут туче знатно надмоћнију Аустро-Угарску војску, а потом енергичним и немилосрдним гоњењем до обала Дрине и Саве растројава је тако, да се она бегством и у неред у спасава преко Дрине и Саве, остављајући српској војсци огроман плен од 61.472 војника, 556 официра, 4 пуковске заставе, 192 топа, 86 митраљеза, огромну количину муниције и другог ратног материјала.

14 децембра ослобођени су Београд и Шабац, а 15 децембра Краљ Петар и Престолонаследник Александар улазе победоносно у ослобођену престоницу Београд.

Врховни Командант Александар, после ових епохалних битака, дао је видно признање војницима и старешинама своје војске овим речима:

„Ви сте потукли 4 непријатељска корпуса, забележили сте силне трофеје и у досадањи венац ваших победа уписали сте и славне победе на Овчару и Каблару, на Суворобору и Маљену, на Космају, Љигу и Колубари. . . . Отаџбина ће вам бити благодарна, а Ја сам горд, што сам на челу вашем и што моме узвишеном Оцу могу поднети још један сјајан подвиг Његових дичних соколова.”

Заслуге српске војске лепо је и искрено истакао њен Врховни Командант; али највећа заслуга за ове победе припада њеном Вођи, који је, у тим часовима кризе, напора и највеће славе, стајао на њиховом челу и који их је повео у победу, задахнув их силним духом, моралом и нападним еланом, који нису знали

за препреке. Чак и немачки писац Максимилијан Харден, задивљен муњевитом победом српске војске, одаје њеном Врховном Команданту Престолонаследнику Александру — и као непријатељу — заслужно признање у својем листу „Будућност” речима: да је то ратник врло високих вредности и особина, да је за српску војску и народ срећа, што за Врховног Команданта има човека дорасла великим задатцима, човека од духа и полета, човека умна, срчана и неустрашива.”

После пораза аустро-угарске војске, у коме је њена офанзивна моћ била скрхана, настало је затишје у операцијама од читавих 10 месеци — од месеца децембра 1914 године до октобра 1915 године, које је српска војска употребила на спреми за продужење рата.

Међутим, у овом времену затишја, проређени редови српске војске, у место да су се одморили и освежили, били су приморани да се боре против подмуклијег и опаснијег непријатеља — заразних болести, које су у српску војску и становништво унели аустро-угарски заробљеници, и које су беснеле све до маја 1915 године, причинивши огромне жртве и војсци и становништву.

На фронту Моравске дивизије 1918 год.: Престолонаследник Александар и Војвода Мишић на осматрачници на Грунишком вису

С јесени 1915 године на Србију, истрошену ратом и болестима, наишла је нова опасност: немачке и аустро-угарске знатно надмоћније снаге, груписане у Банату и Срему против северног фронта Србије, упале су у исту, извршив прелаз преко Дунава и Саве; Бугарска је напала једновремено Србију с леђа.

После тродневног снажног бомбардовања (од 6 до 9 октобра) артилеријом великог калибра, удружене снаге аустро-немачке под командом маршала Макензена форсирале су Саву и Дунав. Настале су очајне и крваве борбе за одбрану Београда, Смедерева и Пожаревца, који су бранили улаз у долину Мораве — главне артерије Србије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

14 октобра и Бугарска је предузела напад против Србије форсирајући њену источну границу.

Огроман фронт српске војске сада се још више протеже. Србија је опкољена са три стране. Обруч од 1500 км., који од црногорске границе иде на север до ушћа р. Дрине у Саву, одатле на исток до Оршаве, а потом од утока Тимока на југ до Струмице, све се више стеже око малене српске војске. Она се херојски бори, уступајући стопу по стопу своје намучене земље и заливајући је крвљу својих најбољих војника. Одступајући она наноси непријатељу и снажне појединачне ударе нападним дејствима.

Савезничка тако жељена и потребна помоћ, међутим закаснила је.

У тим критичним данима Врховни Командант је велики, као и у данима славе и триумфа. Благодарје Његовој бодрости духа и срчаности, личном појављивању на лицу места кризе, расуло код трупа није наступило, и оне су се у реду повлачиле.

Краљ Александар са војводом Мишићем на осматрачници Његове I армије

Нада, да ће се на историјском Косову, задржати и дати одлучну битку, није се испунила због тога, што је савезничка помоћ са југа у правцу Скопља изостала.

Српска војска са делом народа, који је следио њеним стопама, била је принуђена да изврши своје повлачење преко тешко пролазне Албаније. Уништивши своју артилерију и спаливши своје возове, српска војска кренула је опасним путем кроз албанске гудуре у најстраховитије зимско доба и под најтежим приликама. Покривши исте својим лешевима, српска војска — прегладнела и изнурена — пробила се до албанског приморја. Својом оданошћу и самопрегоревањем, у данима бола и трагедије — у данима повлачења, српска је војска била узвишенија и већа него у најславнијим данима својих победа и тријумфа. У историји човечанства нема примера, да се цела војска и најспособнији део народа, који је предпоставио смрт срамном ропству, пошто су у одбрани против несразмерно јачих непријатеља лишени и последње стопе своје рођене груде, решавају на само-

вољно изгнанство из земље, потпуно свесни крајњих жртава и напрезања, која су их очекивала у повлачењу кроз дивље гудуре албанске. Српска војска и српски народ у тим часовима имали су само један циљ пред очима: уверење да нису побеђени и дубоку веру да ће доћи дан правде и коначне победе.

Овакво самопрегоревање и овакав дух, веру и наду у крајњи успех улио је војсци и народу њихов Врховни командант, који их ни у најкритичнијим часовима не оставља, делећи с њима све недаће, невоље, сва страдања и сва искушења. То Га је чинило великим у очима бораца. Тиме је Он бодрео духове и уливао поверење и срчаност, да се у патњама истраје до краја. Ни тешка болест, која Га је на том крвавом путу снашла, није Га одвојила од оних, с којима је делио раније венце славе и триумфа, а сада трнов венац Христовог страдања и патњи.

Са болесничке постеље у Љешу, у коју је пао одмах по прелазу кршних гудура и доласку на албанско приморје, шаље руском Императору Николи II достојанствен, апел за помоћ и спас. Благородна душа Цара мученика одавала се на овај позив топло и свесрдно, а као утеху и признање шаље ове речи:

„Са осећајем дубоког узбуђења пратио сам херојско повлачење српске војске кроз Албанију и Црну Гору. Дивим се Вашем Височанству за смелост, којом српска војска, под Вашим вођством, савлађује све тешкоће повлачења, дајући у исто време и отпор надмоћнијем непријатељу”.

Једнога дана изасланик Француске владе, ђенерал Мондезир, саопшти Престолонаследнику Александру, да је за Њега приспео торпиљер да га преоаци на италијанску обалу и спасе опасности од непријатељске авијације, која је сваког дана бомбардовала пристаништа у албанском приморју. Хладним, отсечним гласом, у коме се оличавала несавитљива воља, рекао је Он:

„Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица. И кад последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред и на Мене. Тада ћу се Ја кренути — пре не. Ја ћу бити последњи, који напушта Отаџбину”.

Ове челичне речи имале су свог дејства. Оне су нашле одјека код Његових прекаљених бораца, давши им моћ да истрају на свом патничком путу.

Пошто су све избеглице и одређени део трупа пребачени бродовима из пристаништа Св. Јована Медуанског, а остатак војске упућен пешке ка пристаништу Драчу, — Престолонаследник Александар, још болестан, требао је да се превезе бродом из Св. Јована Медуанског у Драч, одакле је хтео да прати пребацивање и осталих српских трупа за острво Крф. С њиме на истом броду требао је

бити и црногорски Краљ Никола I са сином, Краљевићем Петром. Кад је у току превоза моторним чамцем, који их је имао пребацити од обале до брода, сазнао од италијанског маринског капетана, да је овај добио наређење од своје владе, да их превезе у Бриндизи, Престолонаследник Александар категорички је наредио да Га чамац врати назад и искрца поново на обалу. Сви напори Краља Николе, да Га одврати од те одлуке, разбише се о Његову непоколебиву вољу, да своје трупе не напусти и да своју судбину веже с њиховом судбином.

Лишавајући себе удобног путовања бродом, и могућности да избегне опасност, Престолонаследник Александар, — и ако озбиљно болестан — предпоставља кретање страховитим, тешко проходним путем кроз албанске мочвари од Љеша до Драча. Опоменут од своје свите да је, према извештајима од команданата раније прошлих трупа, пут од реке Маће до Ишме на многим местима пролазан само преко лешева коња, који су се изнурени заглибили у блату и ту угинули, одговорио је: „Како могу војници, тако ћу и ја”. На поновно наваљивање два сапутника из свите да одлуку промени, Он одговара: „Господо, ја вас обојицу добро разумем. Ви сте ожењени и имате своје породице, за које је ваш живот драгоцен. Ја вас зато ослобађам ваших дужности. Идите куда год хоћете, а ја остајем с мојом војском”.

Ове оштре и одлучне речи Престолонаследникове јасно су показале Његову одлуку, коју ништа није могло изменити до једино смрт и они су ућутали и пошли са својим Врховним Командантом.

Велики део овог страховитог пута Престолонаследник, болестан и још неопорављен од издржане операције, прошао је ношен у носилима од стране својих гардиста, а на једном најопаснијем глибовитом месту пренесен је на леђима једног сапутника из своје свите.

У данима најстрашнијих искушења српског народа, Он је стајао високо изнад осталих бића и својом челичном вољом и бодрошћу духа беспрестанка је уздизао морал и истрајност своје војске и народа. Ови поступци показивали су сву величину Његове душе и карактера. Он је био Богом дани Вођа своје војске и народа, који су Га обожавали и безграничном оданошћу и поверењем следили Његовим стопама.

У јануару и фебруару 1916 године извршено је пребацивање српске војске на острво Крф. Период од фебруара до априла 1916 године употребљен је за одмор, опорављење и освежавање трупа после издржаних напора у току повлачења кроз Албанију. Истовремено приступило се врло интензивном раду на реорганизацији и преформирању, а тако исто и настави трупа, а нарочито њиховом

моралном васпитању, обзиром на будуће задатке.

Његовани, преобучени и храњени добром храном, војници су се препородили, али многи су организми, истрошени нечувеним патњама у повлачењу, подлегли. С тога је српска војска сада имала више губитака, него и у једној ранијој најкрвавијој битци.

Врховни Командант је тих дана непрекидно обилазио трупе, старајући се да исте буду снабдевене свима потребама. Његово неуморно старање и лично општење с војницима и старешинама у овим данима, давали су много снаге и енергије, као и наде на успех и боље дане.

12 марта 1916 године Врховни Командант упутио је Ратној Конференцији делегата савезничких војска у Шантијау меморандум о реорганизацији и наоружању српске војске и о потреби не само одржања Солунског фронта, већ о појачању истог са 500.000 савезничких војника, како би се са њега могла предузети офанзивна акција.

Благодарећи одлучности Врховног Команданта Престолонаследника Александра успело се, да се српска војска упути на Солунски фронт и да се тај фронт одржи и поред настајавања неких савезника, да се Солунски фронт укине и савезничка војска што пре транспортује за Западни фронт. Престолонаследнику Александру припада врло велика заслуга за стварање и одржавање Солунског фронта, који је онако бриљантно одиграо своју улогу 1918 године.

Одмах по послатом меморандуму, 15 марта, Престолонаследник Александар одлази у посету шефовима савезничких држава и том приликом одржава састанке и са свима утицајним и одговорним политичарима у Риму, Паризу и Лондону, које је придобио не само да српску војску помогну до крајњих граница у извршењу њеног задатка, у погледу ослобођења потлачене Србије, него и за стварање Југославије.

Благодарећи угледу, који је задобио код свих владалаца и утицајних политичара савезничких држава својим херојским делима на бојном пољу, Он је и своју политичку и државничку улогу свршио успешно. На овај начин Он поред особина војсковође испољава и особине способног државника и политичара, који је умео углед и заслуге своје, као и Његове војске да употреби корисно за политичке државне циљеве.

Пребачена у току априла и маја 1916 године, са Крфа на Халкидичко полуострво код Солуна, српска војска наставила је даљи рад на довршењу свог наоружања и на интензивној обуци за тактичку употребу.

Трупе Српске војске од 21 јуна 1916 године почеле су да заузимају додељене им отсеке на фронту према непријатељу. Дошавши у додир са непријатељем настале су

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

прве чарке и борбе, које су биле пробни камен за њихову ваљаност и употребљивост после извршене реорганизације. Успеси постигнути у овим борбама против надмоћнијег непријатеља подигли су њихов морал и самопоуздање и оне су дале доказа, да се на њих може рачунати за операције већег стила и пресудног значаја. Савезничке снаге биле су још недовољне, а развијене на несразмерно широком фронту, на коме су српске трупе држале фронт од Мајадага (на десној области Вардара) до Преспанског језера, такође несразмерно велик према њиховој снази. Овом околношћу Бугари су хтели да се користе, прикупили су се код Битоља и скоро три пута јачим снагама напали су лево крило српских трупа правцем Битољ—Флорина—Островско језеро. Напад је био силан и изненадан; али су га српске трупе храбро дочекале и — пошто су напустиле нешто мало терена — потпуно га задржале.

У току пристизања појачања, непријатељ је покушао још неколико напада, који су сви крваво одбијени. И, најзад, у контра-офанзиви, у тродневној огорченој Горничевској битци од 12—14 септембра, непријатељ је био на фронту I и III српске армије потучен и принуђен да се повуче у неред у положаје на српско-грчком граничном фронту, док је за то време на фронту II српске армије вршена снажна демонстрација.

Од 15 до 30 септембра настављене су огорчене борбе на јужној граници Србије и у истима српске трупе заузимају цео масив планинског горостаса, Кајмакчаланана, којим отварају врата своје поробљене Отаџбине, док се Бугари — заламајући своје десно крило — повлаче на леву обалу Црне реке и код Кенали јужно од Битоља.

У крвавим борбама од 7 октобра до 18 новембра, у луку Црне реке, српске трупе успели су да пробију фронт удружних бугарско-немачких снага и да их потисну на север, што је имало за последицу и пад Битоља.

Ослобођење Битоља, првог већег центра Србије, било је истог историјског дана — 19 новембра, кога је дана било и његово прво ослобођење у балканском рату 1912 године.

Све ове одсудне и крваве борбе прати Врховни Командант, Престолонаследник Александар, на самој бојној пољу излажући се увек и лично опасности, дајући тиме силног потстрека старешинама и трупама за истрајност и енергију у борби. Благодарје овом утицају, рад српских трупа имао је карактер крајње жилавости и упорности у одбрани, а сјајног елана у нападу.

Ове сјајне победе и успеси Српске војске нису донеле одлучне резултате — какви су доцније у 1918 години постигнути — због тога, што ни српска војска ни остале савезничке војске нису располагале довољно јаким

и свежим резервама, да гоњењем непријатеља доврше његово растројство и постигнутим успехом да се користе до крајњих граница.

Појавом још и јаким непријатељских свежих појачања на целом фронту, као и због недовољности артиљеријског и осталог материјала за борбу на положајима, који су били у знатној мери утврђени, заустављене су офанзивне операције и настала је стабилизација фронта.

У овом периоду наметнут је српском старешини и војнику нов вид ратовања-рововска војна, који није одговарао ни њиховом темпераменту за брза и офанзивна дејства, ни раније изведеној обуци, као ни раније стеченом искуству у рату.

Овај вид ратовања изнуравао је душу српских ратника и то у толико више, што се од потлачене Отаџбине имао (само један крајичак ослобођен, а веза са својим милим и драгим у поробљеној Отаџбини није се имала, нити се знало за њихову судбину).

Због овог застоја на прагу отаџбине, потиштеност и нестрпљење захватиле су српске трупе. Али, угледајући се на високи пример својих старешина, оне су очувале стално висок морал и борбену вредност и у најтежим околностима.

Врховни Командант Престолонаследник Александар, за цело то време, налази се већим делом на самом бојном пољу и у непосредној близини својих ратника и својим присуством благотворно утиче на њихову душу. Његове осматрачнице на фронту I, II и III српске армије биле су увек у домету непријатељске ватре, а било је честих случајева, кад се толико излагао, да Га је само срећа сачувала војсци и народу. Његов бивак на Јелаку, где је проводио највећи део времена, био је у домету јаке артиљеријске ватре.

У периоду затишја Престолонаследник Александар, својим неуморним настојавањима код савезничких влада, успева да добије одлуку савезника о појачању Солунског фронта довољним снагама савезничких војски, као и да се створе услови за делимичну смену и одмор српских трупа, заморених непрекидним борбама у току четири месеца.

Исто тако благодарећи Његовој мудрој и патриотској акцији, српска влада и Југословенски одбор издали су 20 јуна 1917 године Крфску декларацију о ослобођењу и уједињењу свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну слободну националну и независну државу, којим се знаменитим чином пред целим светом изнела сагласна жеља и званичне Србије и потлачених Југословена за уједињењем. То је био предзнак коначног распада Аустро-Угарске монархије.

Октобра 1917 године израђен је за савезничке Врховне команде — француску и енглеску — меморандум о Солунском фронту, у коме је детаљно оцртан план будућег пробоја немачко-бугарског фронта. У истом изнет је предлог: да се најтежа задаћа повери српској војсци и да се пробој изврши на њеном фронту на тешко савладљивом и изразито планинском земљишту.

Настојавање Врховног Команданта, да се овај план усвоји, били су најзад крунисани успехом. Од стране Врховне Команде Савезничких војска на Западном фронту тај је план усвојен, а 16 маја 1918 исти је усвојен и од стране главне савезничке команде на Солунском фронту, која је имала да га изврши.

У почетку 1918 године од приспелих добровољаца, из Русије и Америке, и од Вардарске Дивизије формирана је Југословенска Дивизија.

9 јуна 1918 године постављен је за команданта свију савезничких снага на Солунском фронту, француски ђенерал Франше Д'Епере, војсковођа спреман и одлучан, који се већ одликовао на Западном фронту. Од његовог доласка почеле су грозничаве припреме за пробој Солунског фронта, које су у току месеца августа завршене.

У току ових свију припрема, од месеца јуна, Врховни Командант је у непрекидном кретању, обилазећи фронт и својих армија и савезничких војски, да би се на лицу места упознао не само са ситуацијом на бојишту, но и моралом трупа и старешина, који су имали да изврше овај велики чин. Конферишући са свима истакнутим вишим командантима српске и савезничке војске, Он је проучавао до детаља рад свих трупа. Нарочито је био неуморан у обиласку фронта српске војске, где својом појавом подиже дух трупа, које су већ и саме осећале шта се спрема и жељно очекивале заповести за општи прелазак у офанзиву.

14 септембар 1918 године био је одређен као дан почетка савезничке офанзиве и пробоја Солунског фронта.

Пробој непријатељског фронта имао се извршити на сектору српске војске, с тим, да се главни удар управи на отсеку II српске армије.

За главни удар на отсеку II армије груписано је 5 пешадијских дивизија, од којих две француске и три српске, са 363 топа. Истима је садејствовала I српска армија јачине 3 пешадијске и једне коњичке дивизије са 217 топова.

14 септембра у 8 часова отпочело је снажно бомбардовање непријатељског положаја, које је трајало 24 часа, а 15 септембра у зору пешадија је извршила јуриш. После крваве борбе, која је трајала целог дана, 15 септембра, непријатељски положај пред фронтом II

армије: Кравица—Добро Поље—Соко био је заузет. Овај успех био је проширен новим нападима 16 и 17 септембра, у току којих су заузети други и трећи непријатељски утврђени положај. На тај начин до 17 септембра увече пала је цела непријатељска утврђена зона и у непријатељском фронту учињена је бреша.

Од тог тренутка српска војска, у виду лавине, надирала је снажно напред тако, да је ниједна брана није могла зауставити.

II армија управила је своје надирање правцем ка долини Вардара, у циљу пресецања ове важне артерије, а I армија лево од II армије, у циљу пресецања комуникације Прилеп—Градско.

До 19 септембра увече трупе I и II армије извршиле су продор у непријатељском распореду око 50 км. по дубини, чиме су у велико биле угрожене I бугарска армија код Дојрана и XI немачко-бугарска армија код Битоља западно. Тиме је извршен стратегијски пробој непријатељског фронта.

Међутим, напад које су извршиле енглеско-грчке трупе код Дојрана, пропао је, а напад француских и италијанских трупа код Битоља није имао успеха. Због тога ситуација српске војске, створена њеним наглим надирањем у дубину непријатељског распоред и неподржавана од оба крила савезничке војске, била је опасна, а опасност је поглавито лежала у томе, да непријатељ са суседних делова фронта, на којима је имао успеха, довуче снажне резерве и својим кљештима — дејством са крила, смрви српску војску, што је — у ствари — и била идеја команданта групе армија на Македонском фронту, ђенерала Фон Шолца, који је командовао XI немачком и I бугарском армијом на фронту од Охридског језера до планине Беласице.

На Буковику, у Штабу Врховне Команде, владала је ове ноћи — 19/20 септембра — озбиљна и свечана тешина. Врховни Командант, као и остали позвани фактори, у чијим је рукама била судбина и част не само Србије, већ и целокупног Југословенског народа, имали су да донесу судбоносно решење: стати на освојеним положајима и прећи у одбрану, одричући се плодова добијене победе, или продужити офанзиву, презирући опасност која је претила српској војсци.

Дискусија по овоме судбоносном питању била је кратка. Врховни Командант, као најодговорнији, доноси одлуку, која је и доликвала праунуку неумрлог Војда Карађорђа: *Напред у славу или смрт!*

Чим је пала ова одлука од стране Врховног Команданта, одмах су издата хитна наређења Команданту I и II армије, да најенергичније продуже офанзиву и гоњење непријатеља и то: I армија ка Велесу, а II армија ка Градском и Штипу.

24 септембра у руке српских трупа пада Градско, та огромна база за снабдевање непријатељске војске на Македонском фронту.

26 септембра српске трупе заузимају Штип и Кочане и продужавају надирање ка српско-бугарској граници.

27 септембра Бугарска Врховна Команда послала је у Солун своје парламентарне Команданту савезничке војске, ђенералу д'Епере-у, а 29 септембра закључено је примирје, с тим, да 30 септембра у подне престану непријатељства на Солунском фронту.

На овај начин, после 15-то дневних борби Бугарска је избачена из кола непријатеља, она је капитулирала.

Какав је утицај на непријатеља учинио пробој Солунског фронта, најбољи је доказ тај, да је Турска, два дана после капитулације Бугарска послала своје парламентарне, да закључе примирје с источном савезничком војском. А колики је удео српске и савезничке војске на Солунском фронту, у коначној одлуци рата и победи опште савезничке ствари, најбоље може послужити чињеница, да је главнокомандујући немачке војске, прослављени маршал Хинденбург, на четири дана после бугарске капитулације, упутио немачком канцелару депешу ове садржине:

„Пошто је непријатељска војска пробила Солунски фронт и Бугарска капитулирала, а ми немамо свежих резерва, то је потребно одмах закључити мир с непријатељем”.

На овај начин „они бедни остатци српске војске”, како их је с презирањем називао ђенерал Фелкенхајн у новембру 1915 године, под вођством свог дичног и неустрашивог Врховног Команданта, Престолонаследника Александра, а у садејству са својим храбрим савезницима — француским, енглеским италијанским и грчким трупама — победише Бугарску, примораше Турску да закључи примирје, учинише да се Аустро-Угарска распадне и немачки колос потресе, те да се под ударцима великих савезника на западном фронту скрха и замоли за мир.

Енергично и неуморно гоњење, које су после извршеног пробоја предузеле српске армије, остаће класичан пример у ратној историји целог света.

Кад је I српска армија избила испред Скопља, у правцу граничног фронта предкумановске Србије, ђенерал Д'Епере озбиљно забринут због ситуације у којој се ова бројно слаба армија налазила, обзиром на концентрацију знатних аустро-немачких снага код Врање и Ниша, наређује, да се армија задржи и не срља у даље авантуре.

Овај хладни стратег, правилно ценећи стратегијску ситуацију на војишту, жели да код операција, под његовим вођством, буде заступљен принцип сигурности у највећој мери, како се постигнути успеси не би компромитовали. Он узима у процену све чињенице стратегијске ситуације, изузев психички

фактор т. ј. душевно и морално стање српске војске.

Али, зар се могла задржати бујица српских трупа на прагу њихових домова, од којих су оне биле одвојене три године?

Врховни Командант српске војске, Престолонаследник Александар I, налазећи се у непосредној близини својих трупа, осећајући како дише душа и куца срце Његових ратника, по други пут доноси судбоносну одлуку и издаје историјску заповест: „Напред у победу и славу”.

Већ 3 октобра код Прешева, трупе I српске армије долазе у додир и сукоб с новим непријатељским снагама, 9 аустријском дивизијом ојачаном с пет немачких батаљона. У борбама око Прешева и Врање, ова је дивизија била потпуно растројена, оставивши око 50% заробљеника.

На снажним положајима јужно од Ниша I српску армију дочекале су нове знатно надмоћније, свеже немачке снаге, пребачене возовима из Бугарске, Русије и са западног фронта.

И ако два пута јаче и одморне, немачке трупе латиле су се одбране с циљем, да зауставе даље победоносно надирање српских трупа.

Трупе I српске армије, избијајући ка Нишу, биле су већ заморене непрекидним дуготрајним маршевима и борбама од Солуна и нарочито оскудицом у снабдевању средствима за живот, која се из позадине у опште нису ни могле добити, због велике дужине комуникацијског правца ове армије, и због потпуно разорене железничке пруге од стране непријатеља, а нарочити недостатак осећале су у муницији и осталим борбеним средствима; поред тога почеле су да трпе и од епидемије грипа. Па и поред свега тога I српска армија предузима напад и, у неравном боју, туче надмоћније немачке трупе, заузимајући Ниш и околне снажне положаје око њега.

На овај начин у боју код Ниша, који је добио карактер једне битке, трупе I армије задобијају одсудан успех, којим је, може се рећи, било решено питање ослобођења предкумановске Србије. Немачка Врховна Команда на Балканском фронту, после пробоја Солунског фронта, где је у главном претрпела стратегијски неуспех, код Ниша била је тучена и на тактичком пољу.

У току свог отступања даље на север немачке трупе, дајући отпора у неколико јачих заштитних борби, желели су да извуку свој ратни материјал и огроман плен, који су запленили у опљачканој Србији и да заштите своје повлачење преко Дунава и Саве.

29 октобра I српска армија избија на Дунав и Саву, а 1 новембра 1918 године трупе I српске армије улазе у ослобођени Београд,

док за то време. II српска армија избија на границу Босне.

За 46 дана од пробоја Солунског фронта, српске трупе прешле су усиљеним маршевима 600 километара, а I армија и под непрекидним борбама.

Приближавање српске војске предратним границама Аустро-Угарске изазвало је распад ове хетерогене државе. Већ 29 октобра Народно Веће Срба, Хрвата и Словенаца у Загребу прокламује отцепљење од Аустро-Угарске и жељу за ујединењем са Србијом.

Даљи догађаји, у погледу ослобођења и ујединења свих Југословена, развијали су се једним природним током и убрзаним темпом.

4 новембра било је закључено примирје са Аустро-Угарском. Истог дана Босанско Народно Веће проглашује у Сарајеву ујединење са Србијом.

9 новембра Престолонаследник Александар ушао је у Његову омиљену ослобођену Престоницу Београд, која је у току рата толико много препатила, и где га је становништво одушевљено дочекало као свог Ослободиоца.

Трупе I и II српске армије, прешав Дунав, Саву и границу Босне и Херцеговине, заузимају постепено јужне покрајине Аустро-Угарске, насељене Србо-Хрватима: Банат, Срем, Бачку, Славонију, Барању, Хрватску, Босну, Херцеговину и Далмацију.

13 новембра српска војска улази у Суботу.

14 новембра српске трупе заузимају Дубровник, улазе у Загреб и Љубљану и заузимају Печуј.

16 новембра трупе I српске армије улазе у Темишвар, а 22 новембра заузимају Н. Арад и Н. Сегедин и избијају на леву обалу Мориша.

Од 14 до 22 новембра трупе II српске армије избијају на Јадранско Море и заузимају сва пристаништа од ушћа Бојане и Скадра до Ријеке.

24 новембра Црногорска народна Скупштина у Подгорици проглашује ујединење Црне Горе са Србијом.

Средишни одбор Народног Већа у Загребу овога дана прогласио је ујединење Хрватске, Славоније и Срема са Србијом.

25 новембра Народна Скупштина изасланика из: Баната, Бачке, Барање и Срема у Новом Саду проглашује ујединење ових покрајина са Србијом.

1 децембра 1918 године Њ. Височанство Регент Александар I проглашује у Београду

ујединење Срба, Хрвата и Словенаца у јединствену државу.

На овај начин заслуге и труд, преброђене муке и патње Врховног Команданта Престолонаследника и Регента Александра I, заједно са Његовим народом, биле су награђене и крунисане успехом. Сан толиких поколења — ослобођење и ујединење Југословенског народа, остварен је.

Одајући Му признање за изванредне заслуге у рату и постигнуте успехе, Његов узвишени Отац Краљ Петар I, на предлог српске владе, произвео је својим указом Престолонаследника Александра у чин ђенерала 30 септембра 1918, после закљученог примирја с Бугарском.

* * *

Живот Краља Александра I Ујединитеља сличан је животу Његових предака Карађорђевића; од скромног положаја пење се на највиши пједестал, на који нога једне крунисане личности може ступити.

Стојећи на челу народа и државе, Он води свој народ, као Месија, путем славе и величине. Од малене, али херојске Србије, ствара велику и моћну Југославију, чиме приводи и дело вековни сан толиких поколења, а тиме извршује и своју историјску мисију, коју му је Провиђење доделило као народном Краљу.

Малена, херојска и непобедна српска војска, потпомогнута својом браћом добровољцима Југословенима, и могла је, да изврши ослобођење и ујединење целокупне нације зато, што је на челу имала Краља Александра I, који је био инкарнација свога народа и расе.

Док су у I и II балканском рату Његове одлуке и успеси, у улози команданта I српске армије, тесно везани за интересе Његовог народа, дотле у Светском рату Његове судбоносне одлуке и успеси, у улози Врховног Команданта српске војске, ширег су обима и последица и тесно су везани не само за интересе Његовог народа и државе, већ и за интересе осталих савезника. У светском сукобу народа налази се на челу бораца за слободу малих и слабих, за правду и једнакост међу народима, а против агресивности и насиља великих и силних.

Ослобођење и ујединење Југословенског народа највеће је дело у Његовој историји, с тога се и може оправдано рећи:

„Историја живота и рада Краља Александра I Ујединитеља у исто је време и историја Југославије”.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Живан Ј. Ранковић,
генерал у пензији и резерви,
ратни командант 14 пешад. пука
„Краља Петра I”

Тридесет година војничке службе Краља Александра*)

„...Нека данашњи велики чин буде најлепши венац на славним гробовима Мојих официра и војника палих за Слободу, и најдивнија кита на грудима њихових срећних ратних другова, који са Мног доживеше да извојују победу над силним непријатељем, уз велику и племениту помоћ моћних Савезника...”

Београд, 1 децембра 1918.

Александар I.

„Југославија ће бити достојна свих славних победа ако своја поколења васпитава на великим примерима наших националних мученика и јунака”.

Београд, 28 јуна 1929.

Александар I.

Рођен 17/4 децембра 1888 год. на Цетињу. Зликовачки убијен револвером у Марсељу (Француска) 9 октобра 1934 год. у 16 часова, кад је неустрашиво кренуо у Западну Европу, да и тамо учини крајњи врховни напор за трајни мир у Европи.

Примио Краљевску Власт 24 јуна (11 јула) 1914 године.

Ступио у војску 17/4 децембра 1903 године.

Сео на Краљевски Престо 16 августа 1921 год. после смрти Свога Блаженопочившег Оца, Краља Петра I, Великог Ослободиоца.

„Чувајте Југославију!”

Александар I.

при издисају у Марсељу 9 октобра 1934. године.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ пао је као војник Мира, баш онда кад је Мир био потребан целоме свету. Пао је градитељ Мира Онај, који је као војник Рата као Командант I армије и као Врховни Командант Српске војске кроз безброј битака и тешких ратних окршаја на Балканским ратиштима за време ратова: 1912/1913, 1914/1918 године био главни нишан непријатељских куршума и шрапнела, али Провиђењем сачуван тада...

Као војник заузима бриљантно место. Јер, за 46 година Свога живота, Он је 31 годину

био војник... војник свом Својом душом и свим Својим срцем, од главе до пета.

Ступио је у Српску војску 4 (17) децембра 1903 год. као прост војник у пешадијуредов 1 чете 3 батаљона 6 пешад. пука „Краљевића Александра” кад Му је било пуних 15 година.

Повлачење српске војске кроз албанске гудуре
1915 године

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ показао је још првих дана ступања у војску интересовање за војнички позив. Нарочито Га је интересовала од војних наука: Географија**) и „Историја ратне вештине”.

За време рата.

За време рата у свима ратовима и борбама за Ослобођење и Уједињење Србије и стварање Југославије показао се као изврстан војсковођа. А, то је могао да покаже стога, што је као Престолонаследник много учио, озбиљно студирао, стално радио и спремао се за велике догађаје, а уз то обдарен челичном вољом, бистрим проматрањем и брзим схватањем и дугим пам-

*) Одломак из необјављеног дела: „Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ, као човек, као војник и као владар”, које ће ускоро изаћи из штампе са много фотографија и скица као књига „Библиотеке Домовине”.

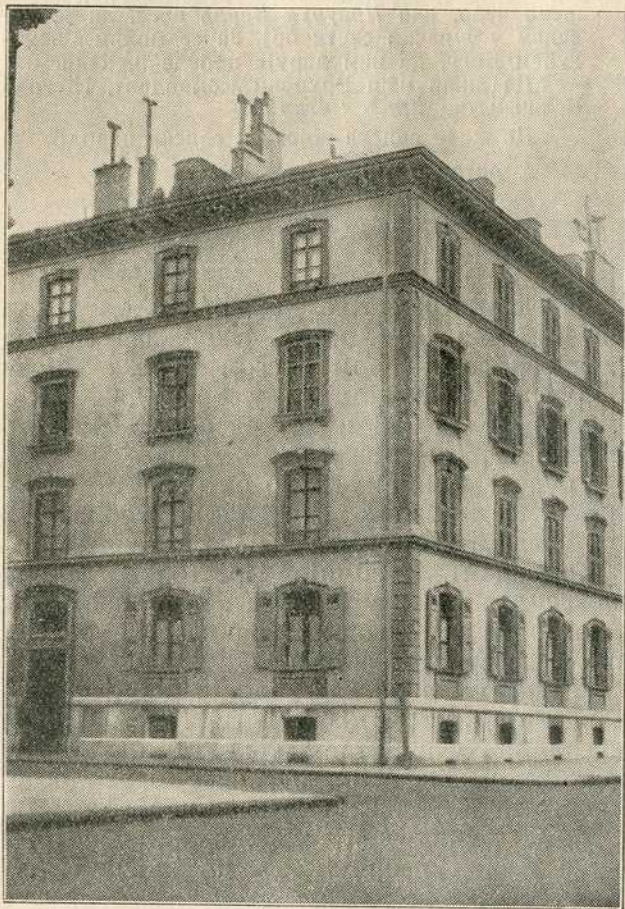
**) Као командир 2 чете 1 батаљона 7 пешад. пука „Краља Петра I” писац ових редова, после свршене Више Школе Војне Академије и повратка са студија језика из Немачке, имао је част и срећу често бити у друштву тада Краљевића Александра и с Њим третирати питања из Географије и Историје Ратне Вештине.

ћењем ствари и чињеница, а и што је имао под командом одличан борбени елемент — Српску војску са сјајним старешинским кадром и са неустрашивим борцима, решеним да победе или да погину за националну идеју: Ослобођење и Уједињење.

1. Првог Балканског рата 1912 год.

Првог Балканског рата 1912 године против Турске, који је вођен ради ослобођења наше подјармљене браће у Старој Србији и Македонији, мада је имао само 24 године, командовао је Првом Армијом.

Школа Брежбол, коју је похађао Краљ Александар I у Женеви као млади Принц

Као командант I армије кад је објављен рат Турској, саопштио је на граници „*Ратну прокламацију*“ Својој Армији. По томе је упутио Својој армији следећу наредбу:

НАРЕДБА БР. 5 КОМАНДАНТА I АРМИЈЕ
за 5 октобар 1912 године за офицере, подофицире и војнике I армије:

„Јунаци,

Стављајући се на чело I Армије, Моја прва реч и поздрав, који Вам упућујем јесте:

Дошао је тренутак да ми наставимо и довршимо велико и свето дело Ослобођења и Уједињења Српства, које је започео Мој Прадеда, неумрли Карађорђе са вашим прадедовима, а које је после прихватио и продужио Кнез Ми-

лош Велики, а по том и Краљ Милан са вашим очевима.

Нама, њиховим потомцима, дакле, припала је та част и срећа да то започето свето дело до краја изведемо, под предвођаштвом Врховног Команданта Његовог Величанства Краља Петра I Мога Узвишеног Родитеља.

Очекујући заповест Његову за прелаз границе, I армија, као и сва остала српска војска, треба са одушевљењем и радошћу да поздрав тај значајни тренутак, и да ступи смело и одважно у јуначку и крваву борбу са нашим петвековним непријатељем, Турчином, који је пет векова немилосрдно тлачио, бездушно злостављао, срамотно и истребљивао Српски народ, не штедећи му ни оно, што је човеку најсветије на

Кућа у улици Ф. Бело у Женеви, у којој је живео Принц Александар (пре повратка у Отаџбину)

овоме свету. У последње пак време те су патње, муке и убиства наше још неослобођене браће достигле такав врхунац, да, ако им ми сада не би притекли у помоћ и ослободили их, нестало би их сасвим за врло кратки низ година.

Јунаци,

У овом историски значајном и судбоносном тренутку, кад су на вас, српску наду и узданицу, управљене очи, не само целокупног Српства него и очи целог света:

Ви треба да се сетите оних крвавих и јуначких борба, што их бише наши претци, који не беху ни војнички довољно уређени, ни обучени, нити наоружани и снабдевени ратним потребама, а још при том и сами, без савезника, па ипак славно побеђиваше силну турску војску и извојеваше нашу садању златну слободу, у којој

спокојно и безбрижно данас живимо ми са нашим драгим и милим породицама.

Ви треба да се сетите да сте потомци, да сте крв крви тих дивјунака, да у вашим жилама тече њихова јуначка крв, а при том сте наоружани најбољим оружјем на свету, добро сте обучени борби, добро снабдевени свима ратним потребама, а сем тога, имамо уза се још и савезнике: нашу браћу храбре Црногорце, који се већ од неколико дана јуначки боре са Турцима и побеђују их, наш суседни и сродни нам народ Бугаре, а тако и Грке, који су исте вере као и ми.

Ви треба да се сетите да су вас ваши родитељи, браћа, сестре, а многе од вас и верне љубе и деца, на позив Врховног Команданта, испратиле: у јуначки и свети бој, ишчекујући од вас да ћете непријатеља јуначки напасти, победити и своју неослобођену браћу ослободити или јуначки изгинути и прославити се у боју, као што су се прославили многи и многи српски јунаци, који славно изгубише за своју веру, народ и слободу и тиме нам оставише о себи светао и вечан спомен, — њима се ми дичимо и поносимо, они нам служе за пример и углед, јер живе и вечито ће живети у светој успомени Српског народа.

Краљ Александар на положају Чеганска Планина

На послетку ви треба да се сетите, да нас неослобођена наша браћа са нестрпљењем и сузним очима очекују, да нам се, као својим спасиоцима баце у загрљај, и да, са своје стране, колико узмогну, допринесу нашој победи и своме ослобођењу.

Кад будете све то имали на уму, и кад се свега тога будете сећали свагда, а нарочито у оним тешким тренутцима, кад, по сили околности будете и окисли, и озебли, и заморени и испавани, а можда и гладни и жедни, борећи се дуго и дуго са јаким, упорним и храбрим непријатељем, кога треба бајонетом из положаја избацити — уверен сам, да ни један од вас неће ни тада малаксати духом, ни зажалити своје главе и мислити о свом животу, него ће, знајући ни непријатељу није лакше и боље, него још много горе, па ће сваки од вас свога непријатеља уз пажљиву штедњу муниције, добро узимати на нишан и гађати право у месо, а потом јуначки и неодољиво јуришати, ма и по сто пута, не разбирајући и не питајући колико га је и на каквом је јаком положају, јер не само ослобођавамо нашу браћу *него светимо и Косово!*

Радећи тако, душе ће се наших предака, гледајући нас из небеских висина, радовати и веселити видети у нама себи достојне потомке.

Ко се одважно реши на победу или смрт, томе Бог помаже и тај редовно победу односи, јер тада пред његовом одлучношћу непријатељ

малаксава духом, њиме овлађује страх и напушта бојиште.

Према побеђеном непријатељу, и непријатељу, који се преда, *будите човечни и милостиви, јер он тада престаје бити непријатељ, него остаје само човек а према човеку треба бити човечан.* Куће, имање, част и образ побеђеног непријатеља и његове породице штедите и штитите, као и куће, имања и част свога сопственог народа, јер то захтева не само човечност и наша православна вера, него то и доликује јуначима, а тим се побуђују непријатељи да се радије предају него да се упорно боре, јер знају да се предају јуначима, од којих се ничему рђавом немају надати ни они ни њихове жене и деца.

Са таквим поздравом I армији ступајући на њено чело, као *Праунук Карађорђевог*, да је поведем у јуначки свети бој, Ја се молим Свемогућем Богу, да нам дарује победе и, кличем:

Да живи наш Врховни Командант, Његово Величанство *Краљ Петар II!*

Да живи српска војска и српски народ!"

5. октобар 1912. год.

Положај

Командант,
Престолонаследник,
Александар с. р.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као Командант I Армије сукобљава се код Куманова са главном снагом Турске војске (Вардарском армијом) и у току дводневне борбе 10 и 11 (23 и 24) октобра 1912 год. развија Турску војску.

Трупе I армије: 11 (24) октобра 1912 год. улазе у Куманово, а већ 13 (26) октобра 1912 год. улазе и у Скопље.

Командант I армије Престолонаследник *Александар* улази у Скопље истог дана (13—26 октобра 1912 год.) и на градске бедеме истиче се српска застава.

„*Кумановска битка*” тада је добијена. То је назначајнија битка, где је Српска војска успела да туче дотле силну Турску војску. Том битком, не само „што је Косово освешено”, већ је уздигнут углед Сублије не само у очима њених пријатеља, већ нарочито у очима њених непријатеља, по највише Аустроугарске.

„*Кумановска битка*” као оличење велике расне снаге Српског народа постала је извор за нове подвиге Српске војске. Али, у исто време она је била потстрек за стварање Југославије.

„*Кумановска битка*”, којом је у главном решен рат против Турске 1912/1913 год. додела је Српској војсци велику славу.

После сјајних успеха на Куманову многи официри унапређивани су.

Командант I армије Престолонаследник *Александра* унапређен је тако исто, истог дана, 20 октобра (2 новембра) 1912 год. у чин пешад. потпуковника, који је Указ потписао у Скопљу Краљ Петар I и Министар војни пуковник Радивоје Бојовић.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац као Врховни Командант Српске војске истог дана

20 октобра (2 новембра) 1912 год. упутио је трупама поздрав:

„Јунаци,

Стара српска престоница Скопље, чекала је преко пет стотина година па је дочекала да Српски Краљ победоносно уђе у њега.

За овај радостан дан по цело Српство и превелику срећу коју сам доживео, имам да захвалим Богу и Мојој јуначкој Војсци.

Живела Српска јуначка Војска!
Живео Народ Српски!”

Врховни Командант,
Петар с. р.

Српска војска, после Кумановске битке, гони Турску војску. А, I Армија после бораба код Присата и Плетвара, код Алинаца (на Бакарном Гувну) у тродневној битци код Битоља (4/17 до 6/19 новембра 1912 год.) туче остатке Турске војске.

I армија Престолонаследника Александра напада преко Пелагоније, која је била поплављена Шемницом и Црном реком.

Војници су наступали кроз воду, негде чак до рамена, па кад је то видео Врховни Командант Турске војске у Македонији Али Риза Паша зачудио се и рекао је: „То нису обични, смртни војници.”

Командант I армије Престолонаследник Александар је са тим дивовима, којима се свет дивио, изборио сјајну битку и 6 (19) новембра 1912 год. заузео Битољ.

„Битољска битка” је била завршна битка на Вардарском војишту, у којој је Српска војска окончала најсјајније своје тешке јуначке подвиге. А I армија нарочито се истакла.

Командант I Армије Престолонаследник Александар издаје по уласку у Битољ 7 (20) новембра 1912 год. ову наредбу:

„Моји дични Соколови,

Када сам пре месец дана примио команду над I армијом, Моја прва реч и поздрав, које вам упутих, беше да вас потсетим:

Да сте потомци Оних јуначких бораца, који започеше и донекле ослободише под Турцима подјармљено Српство.

Да су на вас, наду и узданицу васколиког Српства, управљене очи не само целог Српства, него и целог света.

Да су вас ваши родитељи, браћа, сестре, жене и деца, испратили у свети бој, да ослобађајући подјармљену нашу браћу, победите непријатеља или да јуначки изгинете, и себи оставите светао помен.

Рекох вам, ко се одважно реши на победу или смрт, томе Бог помаже и тај редовно побеђује, јер тад пред његовом одлучношћу непријатељ малаксава духом, њиме овлађује страх и напушта бојиште.

Напоследку вас потсећам, да побеђујући Турке и ослобађајући подјармљену браћу, светите тужно Косово Поље.

То беше Моја прва вама упућена поздравна реч!

Друга Моја реч беше само: *Напред! Напред! Напред!*

И ви, дични Соколови, дивно послушасте ове Моје речи. Ви се показасте достојни по-

томци својих јуначких предака. Ви испунисте завет и наду целокупног Српства. Ви одолесте свима ратним тешкоћама и разбисте снажну Турску Војску. Ви својим јунашвом задивисте цео свет.

Ви вашим победама на: *Куманову, Присату, Бакарном Гувну* и на *Битољу* сјајно осветисте тужно Косово, те оно сада није више тужно, и ослободисте нашу браћу испод петвековног турског јарма.

Тим утврдисте истину: да ко се реши на победу или смрт, томе Бог помаже и тај увек побеђује. То беху Моје прве две речи.

Трећа Моја реч, Моји Соколови: Да вам у име целокупног Српства, у име Врховног Заповедника *Њ. В. Краља Петра I, Мог Узвишеног Родитеља*, а и у име Своје, за све то искажем неизмерну захвалност.

Да вам кажем, да се душе наших предака радују и веселе што виде такве себи достојне потомке и осветнике.

Краљ Александар у разговору са генералом Франше Депереом

Да се вама диче и поносе ваши родитељи, браћа, сестре, жене, деца и пријатељи.

Да ће дела ваша бити записана златним словима у Српској Историји и да ћете ви своме потомству служити као светао пример.

То је трећа Моја реч вама преосталим живим витезовима, а оним витезовима који јуначки изгибоше на бојишту имам да кажем:

Да ће њихова света успомена живети вечито у срцу и души свакога Србина.”

7. октобар 1912. год.

Битољ

Командант,
Престолонаследник
Александар с. р.

Произведен је за пешад. пуковника указом од 14 (27) јануара 1913 г. који је потписао Краљ Петар I у Београду и Министар војни генерал Милош Божановић.

2. Другог Балканског рата 1913 г. против Бугарске.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Другог Балканског рата 1913 године, који су Бугари изазвали из суревњивости нападши Српску војску мучки ноћу 16/17 (29/30) јуна 1913 године на Брегалници, командовао је опет *Првом армијом*.

Као *Командант I армије*, са Својом армијом, имао је најтежи и најделикатнији задатак: да напада на центар Бугарске војске код Дренка и Рајчанског Рида. И, тада је Он, кад су на целом фронту вођене огорчене борбе, јер су Бугари изненадно и без објаве рата ноћу напали, издао је Својој армији 1 (14) августа 1913 год. наредбу:

„...Поред свију ваших сјајних победа, ви треба непрестано да имате на уму да задобивено треба и чувати, јер наши непријатељи неће никада заборавити свој *Брегалнички Пораз*...

Треба дакле да смо увек спремни и готови да их јуначки дочекамо и одбијемо.”

а тиме и растројила и планове Аустроугарске, у погледу својих надирања на Балканско полуострво.

Кад је завршен тај рат Српска војска, као победилац, враћала се својим домовима. На челу трупа, које су ушле у Београд, био је *Командант I армије Престолонаследник Александар*, кога је као и Његове трупе свет одушевљено дочекао и пред триумфалном капијом код Славије, на улазу у улицу „Булевар Ослобођења” 13 (26) августа 1913 год. претседник Београдске општине Љуба Давидовић, предајући Му *златну сабљу* као дар престонице, поздравио Га је у име увек оданог Му грађанства Београда овим речима:

„Ваше Височанство,

Са југа наше увећане Отаџбине, из Старе Србије и српске Македоније долазите Висо-

Краљ Александар на Солунском фронту поздравља се са француским официрима

Као *Командант I армије* са Својом армијом, енергичним радом, за све време бораба са Бугарима — од 16/17 јуна ноћу (30 јуна и 1 јула) до 8 (21) јула 1913 год. највише је допринео, те је брзо решена знаменита „*Брегалничка битка*”.

Тада је „*Сливница*” покајана *Брегалницом*”.

Други Балкански рат 1913 г., против Бугарске, преласком Румунске војске (300.000) преко Дунава 3 (16) јула 1913 год. а после свршене *Брегалничке битке*, завршен је, примирјем 18/31 јула 1913 год., а потом закљученим миром на Конференцији мира у Букурешту 28 јула (10 августа) 1913 год.

„*Брегалничка битка*” донела је нову славу Српској војсци. Она је истакла и политичко првенство Србије на Балканском полуострву,

чанство, са Својим заслуженим јунацима да објавите свету и престоници српској: Срби су слободни.

Пушка је ућутала, топ је умукао, ослобођена раја је проговорила. Задахнут дахом те лепе слободе, коју одавно ужива, Београд у пуној радости, у пуној срећи може да изговори само једну, искрену реч. Реч са срца: Хвала Височанство.

Ваше Височанство,

Снага и свест нашега народа никада се није тако дивно манифестовала као у овом ослободилачком рату. Она је најпре лагано расла, затим нагло бујала док није набујала у горостас српских армија, које су преправиле српску земљу од Дунава до Белог Мора, од Јадрана до Једрена.

Јунаци су крв точили, робље је сузе проливало, али: из крви је слобода никла, из суза се правда подигла; оствариле су се тежње читавих столећа; јава је доскорашњи сан многих милиона.

Велико дело Ослобођења српског племена, за које се живи и мре почело је да се изводи. Оно је у Вама, Височанство, нашло свога одважног заточника, а у непобедним српским армијама, најпоузданијег јемца да ће бити и остварено. С вером у Бога, као што је исписано на светим заставама српских јуначких пукова, с вером у несаломљиву снагу свога народа, с вером у безграничну љубав народну према слободи, носите Височанство и даље слободу жуднима слободе.

Височанство,

Првим замахом Твојим и Твојих витезова, однео си слободу: Куманову, Скопљу, Велесу, Прилепу, Битољу и Охриду. Ова мила места прошлости наше света су места данашњице наше. Света су по светим гробовима деце српске, света по јуначким подвизима знаних и незнаних јунака наших. Те велике костурнице реткога појртвовања речито приповедају: *завојевач је побеђен, робље је слободно, уништена је сила, родило се право.*

Височанство,

Прве услуге Отаџбини својој, прве услуге витешком народу своме, учинили сте у име узвишених принципа: тријумфа слободе над тиранијом — победе правде над неправдом, слома силе над правом.

Тако је и морао отпочети своју службу Отаџбини Праунук Војда Карађорђа, Син Војводе Петра Мркоњића.

Ја Вас молим, Височанство, служите тим идеалима и даље као човек и као будући владалац српски!

Ваше Височанство,

У тренутку, кад се орлови Твоји „крвавога кљуна до корена и крвавих крила до рамена” спремали гњезду своме, да на лаворикама славе своје одморе своје јуначке кости, поклич убојне трубе позвао их је у нову борбу, у нову славу.

У долини тихе Брегалнице, на обалама хучнога Вардара спремао је неблагодарни брат небратски посао; спремао се: да победи непобедне, да саломи несаломљиве, да унизи прослављене, да отме витешки освојено, да присвоји добро Србиново. И лину крв, Брегалница потече крвава, Врдар у истини пронесе коње и јунаке. Наша историја није забележила крвавију битку од Косова; није записала ни славнију битку од Цара Душана.

Гинуло се и побеђивало се. Борци при издицају као да су чули речи Карађорђевог и Хајдук Вељковог: тако се бије наша децо драга за славу и слободу свога племена.

Тако је морало бити. Народ је свесно поднео велике жртве да би ослободио неослобођене, да би синула срећа несрећнима, да би престале муке мученицима.

Победило се, али се изгинуло. О, ви свете сени палих витезова, никад вас неће заборавити Српски народ и његов Краљ. И данас у данима велике народне радости сећају вас се са дубоком захвалношћу.

Ваше Височанство,

Дани у којима живи српско племе велики су. Светло место у стварању њихову заузима Ваше Височанство и Ваша славна I армија.

Вама Височанство и Вашој армији, а преко Вас и целокупној храброј Српској Војсци, Београд изјављује дубоку, топлу и срдачну захвалност.

У знак те захвалности Београд Вас моли да примите Височанство ову сабљу, којом сте у минулим ратовима и Ви и Ваши храбри војници

тако витешки ратовали; да је носите с гордошћу на коју има пуно право осветник Косова, победник са Куманова, јунак са Битоља. Нека она Височанство никада не сине без потребе, а кад сине нека се никад не поврати у корице без части за Ваше Височанство, без славе за српско племе.

Добро дошли, Височанство, са Својим витезовима; добро дошли у престоницу, која Вас воли и која се Вама поноси.

Живели!”

Командант I армије Престолонаследник Александар, на тај поздрав је одговорио:

„Признање и похвалу, коју ви Мени упућујете, у име драгог ми Београда Ја бих хтео врло радо поделити са свима српским официрима и војницима. Али, на жалост ову нашу велику ратничку тековину не могу поделити са свима њеним творцима, јер је велики број оних јунака, који су ово сјајно дело створили, остао на нашим бојним пољима.

Нека нам за утеху послужи то, што је већина њихових светлих гробова остала у границама наше нове Отаџбине.

Пешаци на рукама извлаче топове

Дична и победоносна Српска Војска победила је оне наше земље, које су нам пре толико година турски завојевачи отели.

Победама на Брегалници ми смо Српству сачували дефинитивно наше земље против нових балканских завојевача.

Гробовима наших јунака код Једрена и Скадра наш народ је утврдио своје првенство на Балкану, како у погледу своје снаге, тако у погледу своје верности и великодушности.

Не великим, већ срећним, треба да се сматра Онај, који је командовао у рату овим заиста великим народима.”

3. Светског рата 1914—1918 год.

Светског рата 1914—1918 год. истакао се као Врховни Командант у свој својој величини:

а) Рата 1914 год.

Рата 1914 год. када је Аустро-Угарска напала невину малену Србију, ма да је био светстан, да се има да води неравна борба, ипак

је претпоставио Част Народа животу, и Слободу ропству.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац, већ изнемогао и остарео пренео је Краљевску власт на Престолонаследника Александра. И, 11 (24) јуна 1914 год. издао је Указ:

„Моје драгоме Народу,

Пошто сам болешћу спречен неко време вршити Своју Краљевску Власт, то наређујем да на основу чл. 69 Устава, док траје Моје лечење, у име Моје влада Престолонаследник Александар.”

Петар с. р.

Престолонаследник Александар постаје Регент, а у исто време и Врховни Командант Српске војске.

Ситуација је била заиста тешка. За старе и прекаљене војсковође била би мучна, а

Њој као да је било мало, што смо ми морали годинама мирно да слушамо јауке милиона наше браће, који су до нас допирали из Босне и Херцеговине, из Баната и Бачке, из Хрватске, Славоније, Срема и нашега мора, кршне Далмације. Сада је затражила највише, тражи нашу главу, нашу независност, живот и част Србије.

Јунаци,

После сјајних успеха нашег оружја 1912 и 1913 године и државних тековина које нам је признала цела Европа закљученим миром у Букурешту Ја сам најискреније желео, да се Србија и Моји драги ратници у миру одморе и окрепе од силних ратних напора, уживајући у тековинама својих победа. И, зато је Србија била готова, да се на миран начин објасни и споразуме са Аустро-Угарском о свима спорним питањима.

Али се, нажалост, одмах увидело, да Аустрија не иде на то, да с нама преговара. Чак

Наша коњица гони непријатеља

Престолонаследнику Александру тада беше још непуних 26 година; па ипак Он је умео да одговори са достојанством Своме позиву и да схвати Своју улогу.

Врховни Командант Престолонаследник Александар, пошто је као Регент упутио телеграм Руском цару Николи II, којим Га је молио да узме што пре у заштиту Србију и, пошто је упутио прокламацију Српском народу о објави рата Аустроугарској, трупам издаје наредбу:

„Јунаци,

Највећи и заклето непријатељ наше државе и нашега народа изненада и без икаквог разлога насрнуо је бесомучно на нашу част и на наш живот. Аустрија, незајажљиви наш северни сусед, већ је нагомилала војску и учинила више покушаја, да пређе нашу северну границу и да пороби нашу дивну Отаџбину.

и да смо испунили њене захтеве, она је била решила, да нас нападне, да нас понизи и да нас убије. Зато су ти срамни захтеви Аустрије морали добити достојан одговор. Ја сам их са презрењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту, која је имала пасти на нас, бацити у лице ономе, који је покушао, да њоме умрља сјај и славу нашега оружја. Стога сам вас и позвао у ово радно доба, да под нашим победоносним заставама, и ако још уморни од скорашњих наших победа, станете опет на браник Отаџбине. Саопштење које вам сада чиним, јесте објава рата Аустрији. На оружје моји дични Соколи!

Јунаци!

Ви ћете имати да се борите са једним непријатељем који никад није имао ни ратне среће, нити војничких победа!

Ја ћу вам бити Врховни Командант

Ми смо се прошле године великим делом упознали у бојној ватри. И Ја сам се на Куманову, Битољу и на Брегалници са поносом дивно

вашој свесној храбрости и вашем беспримерном самопожртвовању.

Зато сам и уверен, да ћете ви и овога пута, на бранику Отаџбине и у великом делу ослобођења српскога робља умети само да увећате славу и лепи глас српскога оружја и нашега јунаштва.

Јунаци!

Поред братске Црне Горе и свих осталих Срба, који ће се против Аустрије борити где се ко буде затекао и чиме буде могао, ви ћете у овој великој борби као своје ратне другове имати са севера нашу моћну и силну браћу Русе, чији је узвишени Цар Никола II, на први глас о аустријском нападу на Србију, одлучно и витешки са целом оружаном Русијом стао на одбрану Српства и Словенства. С друге стране уз Русе су стали раме уз раме и њихови храбри савезници, а наши осведочени пријатељи Французи, који су већ отпочели борбу с аустријским савезником Немачком.

Јунаци!

На свету нама нема светије дужности него што је одбрана своје државе, своје нације и вере, одбрана свога огњишта, својих старих и нејаких. Стога, с вером у Бога, у његову правду и милост, пођимо напред уверени у победу и украсимо наше заставе новим лаворикама, јер је на тим заставама Провиђење исписало данас јасније него икад наш ратни поклич:

„У бој за Слободу и Независност Српског Народа!“

Живела Србија!

Живела Моја дична Војска!“

22 јула (4 августа) 1914.

Крагујевац

Врховни Командант Војске,
Престолонаследник
Александар, с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар у пркос тога и, ако је ситуација била врло мучна, ипак не клоне духом.

Непријатељ прелази Дрину и Саву и са великим снагама, добро наоружан и одлично опремљен, улази у Србију; свуда потискује слабе граничне заштитне делове Српске војске.

Он даје ипак реч као Регент и као Врховни Командант: „Ми имамо или да победимо или да са чашћу умремо“. И, добро је урадио . . .

Српска војска прима борбу... Прикупља се да би се бацила у што већем броју на непријатеља.

„Церска битка“ тако је постала, где се из појединачне дефанзиве, смелим маневрима прелази у офанзиву и туче малена Српска војска велику Аустро-угарску војску.

Српска војска туче Аустро-угарску војску, а по том је гони и пребацује преко границе Србије. При овоме је задобила велики плен и многе заборљенике. Али тим је стекла **ненадмашну славу**.

Српска војска 24 септембра (7 октобра) 1914 год. са I армијом чак прелази у Срем, по жељи Савезника, којима је била потребна та диверзија ради олакшања њихове ситуације. Али, под притиском надмоћнијих снага непријатеља била је принуђена да се отуда врати и лати одбране.

Аустро-угарска војска предузима напад. И, Врховни Командант Престолонаследник Александар, који је био стално на бојишту и међу Својим трупима, и ако их је на све начине ободравао, ипак због оскудице у муницији, мало се повлачи Српска војска.

Српска војска кад се нешто снабдела муницијом прелази у офанзиву.

Краљ Петар I, Велики Ослободилац тада је, противно саветима лекара, дошао лично у ровове војника и ободравао их на победу, која је одмах и дошла!

„Колубарска (Суворорска) битка“ тада је добијена.

Добијена је битка, у којој је претстављен један особит пример ексцентричног кретања и, која је имала велики значај: **политички**, јер је њом спасен Балкан од инвазије Германаца; **војнички**, јер се њом завршава рат 1914 год. и **психолошки**, јер повраћа веру у вредност Српске војске.

„Колубарска (Суворорска) битка“ уздиже славу Вишег Командног Елемента, како Врховног Команданта, тако и команданата армија (генерала Степе Степановића, који постаје после Церске битке и генерала Живојина Мишића, који постаје после Суворорске битке војвода) Српске војске. А, у то време, 24 новембра (7 децембра) 1914 год. Краљевска Српска влада у Нишу пред одушевљеним Народним Преставништвом истиче: **да је циљ рата — Ослобођење и Уједињење све неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца**.

Врховни Командант Престолонаследник Александар, кад је непријатељ потучен, пребачен преко граница, издаје **наредбу**:

„Јунаци!

Већ се навршио пети месец како је на нашу милу Отаџбину напао непријатељ. Истрошени у два славна али тешка рата, ми смо га ипак мушки и јуначки дочекали. И пошто смо га једном потукли на Церу и Јадру, ми смо му после толиких других крвавих али славних бојева, сада задали удар тежи од свих досадашњих. Хиљаде заробљеника, стотине топова и силна опрема војна, што је од непријатеља заробисмо сведоче о његовом поразу и нашој слави.

Јунаци!

Ја сам поносит да објавим да на земљишту Краљевине Србије нема непријатеља. Изгнали смо га крваве главе.

У том свечаном тренутку (кад се на поноситом српском Београду вије поново победна српска застава), Ја хоћу пре свега другог да испуним један дуг захвалности.

У редовима нашим раме уз раме с вама, ратују у овом трећем рату и браћа наша коју од Турака ослободисмо. Ви сте сведоци њиховог јунаштва, њихове љубави према Отаџбини. **Косовци, и Вардарци, Жеглиговци и Брегалничани, Битољци и Поречани** показали су се достојни своје браће Шумадинаца и Дунаваца, Подринаца и Мораваца, Тимочана и Ужичана.

Показали су се достојни потомци јунака **Милутинових и Душанових** што некад далеко пронеше славу српског имена и оружја.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Ја хоћу да им дам видан знак признања Отаџбине. Пред овако несумњивим доказом свога великог пожртвовања и пред тако јуначки проливином крвљу за своју Србију; пред таквим стварним доказом вршења своје најтеже грађанске дужности и то са таквим одушевљењем *Ја објављујем њихово право на све политичке и уставне тековине ослободитељке Србије.* Прва редовна Народна скупштина по закључењу мира решиће све потребне мере те да то потпуно и у живот уведе.

Јунаци!

Гвоздени обруч наших моћних савезника стеже се све више око нашег заједничког непријатеља. Осећајући се пред поразом и страхујући од његових тешких последица, он се бори очајно али упорно. Али узалуд.

Број његових војника све је мањи, а наши савезници уводе свакога дана све нове војске у борбу. Крај тој циновској борби већ је данас јасан, и ако она још није завршена.

Ми морамо још неко време вршити нашу тешку дужност и стојати уз наше велике и силне савезнике, који се боре и за нас, докле они не сможе заједничког непријатеља на њиховим пространим пољима, а тада ће настати мир и то мир, који ће достојно наградити жртве за нашу Велику Србију. Тада ће наша Отаџбина бити много већа, силнија и сретнија но што је икада била.

А зато ће, витезови, Србија бити вама благодарна."

15 (28) децембра 1914 год.
Крагујевац

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

б) Рата 1915 год.

Рата 1915 год. када је Србија нападнута са свију страна и кад је почастована тиме, како је говорио цар *Виљем II*, пошто је удруженом Немачко-Аустроугарско-Бугарском војском командовао један од најбољих немачких официра генерал *А. Макензен*, тада *Врховни Командант Престолонаследник Александар* издаје 16 (29) октобра 1915 год. следећу наредбу:

„Јунаци!

... Данас, кад нам је наметнут овај четврти рат, Ја сам, већма него икад, уверен, да ћете ви до краја испунити своје дужности. Наши савезници долазе да пролију своју крв за нашу праведну ствар, а та њихова братска помоћ нека буде још један нов погстрек за нова јуначка дела на нашем витешком путу ка слави и победи!

Јунаци,

Ви сте једном славили победу над небратском Бугарском војском. Ја вас познајем са Брегалнице и верујем у ваше мишице.

Са вером у Бога и његову правду:

Напред!"

Крагујевац, 16 октобра 1916 године.

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Албанску голготу, која је после тога наступила, сјајно је издржао.... Па, и макар што је нуђен и могао имати угодности, и ако је био чак и болестан, одбио је све и рекао: „*Ја желим да поделим судбину Моје војске*”.

Кад је те несрећне 1915 год. многи гледао само себе, Он је, пун патриотизма и љубави према Својој војсци и Своме народу, пребродило и сам све тешкоће и... пророчки, већ је назирао, да „*Први корак у изгнанство чини бесмртним и Њега и Његов народ*”.

Врховни Командант Престолонаследник Александар тада је био упутио Претседнику Француске републике *Р. Поенкареу* поруку:

„Моје земље нема више.

Њена војска остаје. Она је спремна да дође на Француски фронт.”

16. (29.) децембра 1915 год.

Скадар

Врховни Командант Српске војске
Престолонаследник,
Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар упутио је 16 (29) децембра 1915 год. из Скадра апел Руском цару *Николи II*:

„Са надом и уверењем, да ће се Моја војска у Приморју Јадранскоме снабдети и реорганизовати на миру, помоћу обећаном од стране савезника, Ја сам је превео овамо преко Арбанских и Црногорски планина. Не нашавши ништа од онога овде, што јој треба да се издржава и реорганизује, она стоји данас пред најжалоснијим свршетком.

У томе најтежем тренутку, Ја се обраћам Вашем Императорском Величанству, у које сам увек полагао своје последње наде, са молбом за Вашу високу интервенцију, да бих је спасао од сигурне пропасти, да би је могао у миру припремити за нове напоре, који претстоје и њој и савезничкој војсци.

Да би то могло бити, потребно је, да савезне флоте превезу што пре моју северну војску из Сан Ђовани ди Медуа у какво безбедно место, недалеко од границе Србије (најбоље у околини Солуна), јер гладна и изнемогла војска, против непријатеља не заштићена, и козјим путем не може стићи из Скадра до Валоне, куда је савезничке Врховне команде мисле упутити.

Ја се надам, да ће овај мој апел наћи одзива код *В. И. Величанства*, који се увек очински старало за Српски народ и да ће интервенисати код савезника, да спасе Српску војску од катастрофе, коју није заслужила, а која претстоји.”

Руски Цар Никола II одговорио је 27 децембра 1915 год. (од 22 децембра 1915):

„Са осећајем бола, Ја сам пратио од скоро одступање храбре Српске војске у Арбанију и Црну Гору.

Изјављујем Вашем Краљевском Височанству Моје дивљење искрено, пред вештином са којом је она под Вашим руководством одолевала свима тешкоћама путева, одбијајући нападе свуда бројно надмоћнијем непријатељу.

Сагласно Мојим наредбама, министар спољних послова више пута је позивао савезнике, да предузму мере за осигурање морског пута у Јадранском мору.

Захтеви ови биће обновљени и Ја се надам, да ће славној војсци Вашег Височанства бити дата могућност, да напусти Сан Ђовани ди Медуа.

Ја верујем тврдо да ће се она скоро опоравити од преживелих тешкоћа и поново узети учешћа у борби са општим непријатељем.

Победа над њима и васкрс Велике Србије биће, Вама, братском Српском народу утеха за све што сте преживели.”

Врховни Командант Престолонаследник Александар издао је, по том, наредбу Српској војсци у Скадру за Божић 25 децембра 1915 год. (7 јануара 1916):

„Јунаци,

Под навалом удружених војска двају царевина и једне краљевине, а за време непрекидних борби кроз пуна два крвава месеца ви сте дали безброј доказа свог јунаштва, пожртвовања и осећања дужности према Отаџбини.

Тешка судбина наше Србије хтела је да данашњи светли празник Рођења Христа Спаситеља, дочекујемо тако далеко од наше лепе Домовине, од наших милих и драгих.

Ви, Моји драги јунаци, који се данас налазите по арбанским кршевима, на обалама Јадранског мора, имадоште да издржите најстрашније искуство преко беспутних арбанских и црногорских планина, кроз студен и снег и да издржав све те беспримерне патње, пружите целом свету такав пример самопрегоревања, какав је ретко у историја која војска показала.

Али јунаци, прегажена Отаџбина и сада упире своје погледе само на нас.

И данас на дан Христово Рођења, уз наше молитве Свевишњем да наше напоре, патње и праведне жеље милостиво награди Ја позивам све вас, моје непобедне и дичне витезове, да схватите недаће које су снашле нашу Отаџбину и да, спремајући се за нове напоре, које Отаџбини дугујемо, стално рачунате на Мене.

А Ја ћу, јунаци и у будуће делити са вама исту судбину и имаћу само један циљ: „да се ваша јуначка снага што пре окрепи и да наше победоносне заставе ускоро буду захвално поздрављене од ослобођене Мајке Србије, од целог нашег напаћеног народа”.

Христос се роди Моји официри и чиновници.

Христос се роди Моји подофицири и војници.

Христос се роди, сви Моји јунаци, који се тако храбро борише за Краља и Отаџбину.

Живела Моја јуначка и непобедна Војска.”

24 децембра 1915 год.

Скадар

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

в) Рата 1916 год.

Рата 1916 год., кад је Српска војска стигла на Крф и у Северну Африку, само Њему као Врховном Команданту има да се захвали, што је тамо доведена. Само Њему има да се захвали, што је брзо снабдевена и реорганизована, што је упућена доцније на Солунски фронт и што је у опште створен Солунски фронт.

Његове посете дворовима страних суверена са Претседником владе Николом Пашићем 1916 год. познате су!

Врховни Командант Престолонаследник Александар поводом тих посета упутио је Српској војсци 7 (20) априла 1916 год. наредбу:

„Јунаци!

Вратио сам се с пута и из посета поглаварима наших моћних савезника и великих пријатеља: Француза, Енглеза и Италијана, куда су Ме одвели важни и неодложиви послови; посетио сам и њихову храбру и јуначку војску, која се бори на својим фронтима и дошао сам у вашу средину.

На овоме путу дочекан сам свуда са неописаним одушевљењем, дирљивим симпатијама и великим манифестацијама за Србију и Српску Војску. Ја сам се, јунаци, потпуно уверио, како су силно у Европи одјекнула славна дела Српске Војске у току минулог четворогодишњег ратовања, како је похвално и сјајно оцењено ваше јуначко држање у борбама, какво дивљење, управо чуђење, изазива сва наша безгранична љубав к слободи и независности Отаџбине, мајке Србије, као и ваша беспримерна одлучност, да ради тих идола драговољно, без стеге и притиска, подносите најтеже жртве, па да извршите и оно дуготрајно и изванредно тешко и мучно повлачење до Крфа, лишени готово свих средстава за живот, само да не бисте пали у замке наших мрских непријатеља, да небисте постали бедно, бесправно робље њихово...

Те сјајне одлике и врлине Српске Војске биле су она чврста основа и она добра залога, да нас наши силни савезници и пријатељи не само у невољи не оставе, већ да нас баш тада још боље прихвате, да нас до краја борбе још јаче подрже, да нас свима потребама из основа поново снабду и потпуно опреме, да ускоро у име Бога са нама заједно пођу на Балкан против непријатеља слободе и човечанства и против зла, које се тамо зацарило, те да, јунаци, сви заједно васпоставимо нашу милу Србију, нашу Домовину, оног витешког и мучног чувара и браниоца људских права, слободе и мирног и културног рада на Балканском Полуострву, кога охолост германска, интриге Аустроугарске и завист и зверска пакост Бугарске мишљаху да сасвим униште...

Наши моћни савезници и пријатељи, дивећи се неустрашивом и витешком држању Србије, ценећи небројене жртве српског народа, и признајући му зрелост и способност за државни живот и културни развитак, сад су готови и вољни да нас у овој великој борби снажно помогну, да Србију створимо великом те да обухвати све Србе и Југословене, да је учинимо силном и моћном Југославијом, која ће оправдати досада принете жртве и одговорити захтевима новог доба, које ће настати по свршетку овог великог и крвавог европског рата.

Овим нашим јуначким подвизима углед Србије подигао се до висине која је завидна и за много веће, много јаче и старије државе; Моја узданица није само испунила очекивање наших силних и моћних савезника и пријатеља, она их је далеко надмашила и поред њихове захвалности и признања на крваво чело српског ратника спуштен је венац најлепших похвала и од наших противника.

Ја сам, јунаци, на овом путу видео силне војске наших савезника и пријатеља, видео сам их како су оне богато опремљене, снабдевене свима потребама и наоружане најсавршенијим оружјем, како су силно одушевљене за борбу до краја са непријатељем. и како су задахнуте неограниченим симпатијама за Србију и Српски народ, а то је Мени и вама, јунаци, најсигурнија залога да ће успех у претстојећим борбама несумњиво бити на страни нашој и наших савезника.

По повратку с пута, Ја сам, јунаци, видео и вас на паради на Крфу, како сте се са здрављем потпуно опоравили, како сте снабдевени свом новом опремом и оружјем, а осим тога у најкраћем року добићете на одређеном месту ваше омиљене топове, многобројне лаке и тешке коње за коњицу и артилерију, мазге за комору, кола, аутомобиле и сву осталу потребну спрему, тако да ни у чему нећете заостајати иза наших савезника.

Ја се, јунаци, са овим највећим признањем Мојој јуначкој војсци, са најлепшим славопојем херојским и надчовечанским подвизима српскога војника, враћам с пута поносит и задовољан како чашћу и пријемом, који су Ми високи поглавари и народи наших савезника и пријатеља указали, свим оним што сам код њих видео и сазнао, тако и уверењима која сам добио да ће нас они под окриљем њиховим свесрдно и снажно и сада и у будуће помагати, што нам свима даје најлепше наде за срећу и славу будућност српског народа и обновљене Србије.

Потребно је сада, јунаци, да за увек очувамо овај лепо глас, част и уважање, које су Српска Војска и Српски народ стекли својом херојском храброшћу, својим небројеним жртвама и патњама, својим витештвом и племенитошћу, као и својим мудрим држањем и политичком зрелошћу у најтежим данима великога европског заплета и рата.

Ја се сада надам, Ја верујем, јунаци, да ћете ви и у будуће остати чврсти на путу верности, части, славе и војничке послушности, на коме сте и до сада увек били, да ће вас и надаље увек красити непоколебљива верност и оданост Њ. В. Краљу *Петру I*, Отаџбини нашој милој Србији, коју толико силно сви љубимо, светој застави, која се тако поносно вије у нашим редовима, да ћете бити послушни старешинама које вас воде слави и срећи, да ћете се са нашим ратним друговима, нашом браћом и савезницима *Французима, Енглезима, Русима* и Италијанима, одушевљено и јуначки, раме уз раме, борити до истраге непријатеља и доклегод једном трајно не обезбедимо нашу златну слободу, миран живот на дому у крилу наших милих и драгих и плодан рад наш и наших савезника ка напретку целог човечанства.

Са тим уверењем Ја вас, јунаци, позивам да са Мном заједно из дубине наше искрене душе и срца узвикнете: да живи Њ. В. Краљ Србије *Петар I*.

Да живи храбра Српска Војска!

Да живе наши моћни и силни савезници и пријатељи!"

У Крфу, 7 априла 1916 год.

Врховни Командант,
Престолонаследник
Александар, с. р.

Српска војска врши реорганизацију на Крфу. Опоравља се, снабдева се, а врши и обуку.

Врховни Командант Престолонаследник Александар за све се интересује. Он често обилази трупе, а интересује се и за оне, који су упућени ради опоравке у Африку, па поводом тога чак је био послао 5 (18) маја 1916 год. са Крфа телеграм:

„Вицеадмиралу Гепрату, Гувернеру Бизерте, Мој министар грађевина при повратку Ми је саопштио похвалним изразима о напорима француских власти, који су крунисани најсјајнијим успехом, да Српска Војска која је искрцана у Тунису нађе све потребне услове да се потпуно опорави.

Мени је пријатно да упутим изразе Моје срдачне захвалности лично Вама, драги Ми Адмирале, као и свима онима, који су допринели успеху.”

5. маја 1916 год.

Крф

Врховни Командант
Српске Војске,
Престолонаследник
Александар, с. р.

Српска војска на Крфу и у Бизерти је потпуно повраћена у живот. Организоване

су 3 армије са по 2 дивизије и 1 коњичка дивизија; брзо су све снабдевене целокупним материјалом и биле спремне за нове борбе.

Српска војска пребацује се на Халкидичко полуострво — код Солуна, које је пребацивање од 18 априла до 30 маја 1916 год. потпуно завршено. И, ту код Солуна извршено је потпуно комплетирање са материјалном спремом.

Српска војска изашла је и поседала Солунски фронт од 21 јула до 16 августа 1916 год., а већ 17 августа 1916 год. било је нападнуто њено лево крило код Битоља од стране I армије Бугарске војске.

Српска војска нападнута надмоћнијим снагама Бугара буде одбачена до 28 августа 1916 год. у област Островског језера. Али, тај је напад убрзо заустављен и потпуно сломљен доведеним појачањима Српске војске (Вардарска дивизија, Тимочка пешад. бригада, Коњичка дивизија), па је предузета и против-офанзива (нарочито кад је и Румунија 30 августа 1916 год. објавила рат), кад је пробијен Бугарски фронт код села *Горничева* 14 септембра 1916 год. . . Али се није имало довољно снаге да се искористи тај успех.

Врховни Командант Престолонаследник Александар стално је био на бојишту, те је поводом победа на Горничеву издао 15 септембра 1916 год. наредбу:

„Јунаци,

У јуначкој борби, коју сте од 17 августа повели против надмоћнијег непријатеља, ви сте показали, да је обновљена Српска војска задахнута високим поимањем своје свете дужности, силним пожртвовањем и духом патриотизмом.

Ви сте јунаци, отпочели славно побеђивати непријатеља наносећи му огромне губитке и отимајући му много разноврсног материјала, међу којима и 29 топова.

Пред вама је сада наша мила и потлачена отаџбина; пред вама су путеви наше славе, наших традиција и наших мученичких испаштања; пред вама су неокађени и непреливени гробови наших изгинулих и помрлих другова.

Пред вама су наши мили и драги, наша нејач, која упире к вама очајне погледе и жељно очекује када ће чути грмљаву ваших топова, ваше громогласно и неустрашиво „ура“, које ће њима и свем Српству донети слободу.

Јунаци,

Честитајући вам срећно започете витешке победе и јуначко држање, изјављујем вам и овом приликом Моје задовољство и захвалност.

Прикупимо све наше снаге са вером у Бога и нашу свету и праведну ствар.

Напред, у славу и коначну победу!

Живела Моја дична и храбра војска!"

15. септембра 1916 год.

Положај

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Српска војска пошто се прикупила и нешто реорганизовала предузима 30 септембра 1916 год. понован напад на непријатеља, где туче Бугаре у „*Кајмакчаланском боју*“. Тај успех доноси велику славу Српској војсци.

Врховни Командант Престолонаследник Александар да би оставио трајан спомен на пожртвовање Својих бораца, који су изгинули у „Кајмакчаланском боју”, наредио је те је на врху Кајмакчалана (к. 1521) подигнута спомен капела изнад чијег су улаза стављене речи:

„Мојим дивјунацима

Неустрасивим и верним, који грудима својим отворише врата слободи и осташе овде као вечни стражари на прагу Отаџбине.”

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар на дан 30 септембра 1916 год. упутио је са Кајмакчалана команданту Дринске дивизије поздрав:

„Команданту Дринске Дивизије, Положај

На данашњи дан, када се освећује црква, коју сам наредио да се подигне на врху Кајмакчалана, као споменик палим херојима који су на том месту отворили капију кроз коју води пут, којим данас греди наша победоносна војска, Мојим јуначким Дринским пуковима, шаљем са ових висина Мој поздрав, а палим херојима на Кајмакчалану нека је слава!”

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар, пошто је у даљем налету Српске војске 6 (19) новембра 1916 год. и Битољ ослобођен, 22 новембра 1916 год. из Солуна издаје наредбу:

„Војници,

Бог је хтео, да сви ваши напори и витешки подвизи буду крунисани сјајним успехом.

Наш горди Битољ, понос и слава наша у нашим је рукама.

Ваша верност, пожртвовање и непоколебљива воља за победом, сломили су најтврђе положаје и све очајне отпоре непријатеља.

Ваше су заставе окићене новим лаворикама и ваша је слава поново одјекнула широм целог света.

Честитајући вам на свима добивеним победама, Ја вам јунаци Моји, изјављујем Своје потпуно задовољство и кличем:

Да живи Моја мила и јуначка Војска!”

22 новембра 1916 год.

Солун

Врховни Командант
Престолонаследник,

Александар с. р.

Врховни Командант Престолонаследник Александар пак 30 новембра 1916 год. одговара на поздрав Југословенима из Питсбурга (Северна Америка) следеће:

„Наша Војска, кличући Ослобођењу и Уједињењу, ступа сваким даном напред своје огњишту у ненадмашиву Отаџбину.

Желео бих, да овај радостан и громак глас наших јунака нађе дубок одјек тамо код вас.

Желео бих, да се под таквим знамењем окупе сва браћа — сви Хрвати, сви Словенци и сви Срби из целе Америке, да сваки од вас напрегне сву снагу и помогне довршити започето дело Ослобођења и Уједињења.

То дело оствариће се, ако буде стално и тумачено, да смо сви као један и један као сви.”

г) Рата 1917 год.

Рата 1917 год. када је настала криза Светског рата: кад су Немци наступали Паризу, Румуни пропадали, Руси се ломили под ударцима Револуције, а Италијани после пораза код Капорета (Cobariba) бежали са Таглиамента и Пијаве, као Регент и Врховни Командант био је увек присебан.

Својим енергичним и мудрим држањем умео је и знао да сачува морал Српске војске и њену веру у крајњу победу... И победа је дошла.

Својом мудрошћу и видовитошћу умео је да назре и у најтежим моментима последице и крај. Те је одобрио, да се створи „Крфска декларација” 7 (20) јула 1917 год. и настајао много на томе, те је Прва Српска добровољачка дивизија отпочела почетком октобра 1917 год. да се из Русије пребацује на Солунски фронт.

д) Рата 1918 год.

Рата 1918 год. борбе мање, локалног значаја, настављају се на Солунском фронту. Али, мада је Солунски фронт ојачан 1917. (4 дивизије Француске војске: 11 и 16 колонијална и 76 и 30 активна дивизија) ипак снаге су још биле слабе да би се могла предузети акција већег замаха. Јер је за пробој Солунског фронта и пресецање везе између Немачке и Турске било потребно: довољно живе снаге и материјалних средстава, концентracија живе снаге и ратног материјала према одсеку пробојног фронта.

Врховни Командант Престолонаследник Александар неуморно ради да се таква акција омогући. И, он, пошто је питање пробоја фронта са Својим штабом дубоко проучио и дошао до закључка: да би офанзива са Солунског фронта донела врло значајне резултате по цео исход рата, шаље Главној Команди Савезничке војске (генерал Гијома) 16 маја 1918 год. Свој план на одобрење. И, оно је дато 5 јула 1918 год. по доласку за команданта генерала Франше д'Епереја и за Начелника штаба Врховне Команде Српске војске Војводе Живојина Мишића.

Врховни Командант Престолонаследник Александар по плану, који је предвидео да се пробој изврши на одсеку Српске Војске — на фронту Добро Поље—Ветерник, под Своју команду добија, први пут у историји Француске Војске, 2 француске дивизије (17 колонијалну и 122 активну) на Солунском фронту.

Главна Команда Савезничких Војска на Солунском фронту (командат генерал Франше д'Епере) издаје свима трупама на Солунском фронту 7 јула (24 јуна) 1918 год. за напад општи план*).

*) Commandant M. Larcher: „La grande guerre dans Les Balkans”, Paris 1929. стр. 284.

Врховна Команда Српске војске на основу те инструкције, издаје директиву за пробој Солунског фронта:

Врховна Команда
Стр. Пов. О. Бр. 28141
22-VIII (4-IX) 1918
Солун

Директива Врховног Команданта за офанзиву на фронту Српских Армија, крајем августа или почетком септембра 1918.

(карта, српско издање у разм. 1 : 25.000)

„На Западном Фронту у Француској, ратни догађаји свакодневно развијају се врло повољно по наше Савезнике и ако су Немци са Маџедонског Фронта, и са других крајева, тамо на запад, привукли све што су могли.

Подаци о јачини и распореду непријатељских снага на Маџедонском Фронту још из раније познати су командантима Армија. До данас нису опажена никаква појачања, нити су примећене какве знатније промене у распореду непријатељских снага.

У последње време упорно појачање са девет грчких дивизија, Савезничке Војске на Маџедонском Фронту, свесне своје моралне и материјалне надмоћности, ових дана предузеће општу офанзиву на Маџедонском Фронту са одлучним решењем и непоколебивом вољом за победом непријатеља.

Према томе: Француска, Енглеска, Италијанска и Грчка Војска у одређено време са својега садашњег фронта предузеће офанзиву: долином Вардара, долином Струме и Пелагонијом ка Прилепу.

Његово Краљевско Височанство, Наследник Престола, наш Врховни Командант, тим поводом наређује:

„Српска Војска, ојачана знатним снагама Француских делова, предузеће офанзиву 2-15 септембра 1918. са својега садашњег фронта са задатком: да са својом главном снагом изврши пролом непријатељских положаја у области Кравице и Доброга Поља, продирући даље северу ка фронту Кавадарци—Демир Капија—Неготин предвајајући на тај начин непријатељске снаге у долини Вардара од оних снага, које се налазе у пределу Битоља.

За постижење напред поменутог циља наређујем:

1) Друга Армија — ојачана са 2 француске дивизије (17. колонијална и 122. дивизија) и са тешком артиљеријом, извршиће главни напад на фронт Камен (1678) — Соко (1825) а споредни напад на фронт река Сушица—Камен (1678).

По овлађивању линије: Борова Чука, Кравички Камен, Кравица, к. 1765, 1875, и 1825, одмах продужити енергично продирање на север са задатком: да што пре овлада линијом: Тополац—Козјак, а затим да избије на фронт: Демир Капија, Неготин, Кавадарци, пресецајући на тај начин непријатељске комуникације у долини Вардара и овлађујући прелазима његовим на томе фронту.

Тим поводом Командант Друге Армије упутује:

Тимочку Дивизију преко Тополаца, села Конопишта и долином реке Бошаве ка Демир Капији; позади истим правцем упутити Шумадиску Дивизију.

Југословенску Дивизију упутити од Козјака преко села Рождена, села Мрежинчета и Даблишта ка Кавадарцима; позади ње упутити истим правцем 17. Француску колонијалну дивизију.

Према овоме за десну-источну групу дивизија као оса комуникацијска служиће главна комуникација употребљива за аутомобиле, која иде преко Тополаца, села Конопишта, ка Демир Капији; а за западну групу дивизија као комуни-

кацијска оса служиће главна комуникација употребљива такође за аутомобиле која иде преко села Рождена, Мрежинчета и Даблишта ка Кавадарцима.

122. Француска Дивизија остаће у пределу Доброга Поља на расположењу Команданта Савезничких војска.

2) Прва Армија вршиће напад и то: главном снагом правцем Градешнички Превој, Полиште, Виталиште, Чатерна са задатком овладати положајима Кучков Камен—Ђуров Камен—Чатерна, одбацајући непријатељске редове преко Црне Реке и заузимајући мостобран: на истој, ради даљих операција.

Даље операције биће упућене у правцу Прилепа и изводиће се у сагласности са акцијом Француске Источне Војске. У томе циљу Командант Прве Армије добиће директиву за извршење ове операције.

3) Коњичка Дивизија образујући општу резерву, остаће на Мојему расположењу. Она ће се упутити ка погодной просторији јужно од Тинскога Преслопа. Њен главни задатак састојаће се у овоме: после пролома непријатељских утврђених линија пред фронтом Прве Армије на широком фронту предузима експлоатацију дотле постигнутих успеха пред фронтом наших армија.

4) Тешка Артиљерија Врховне Команде потпомагаће напад Друге Армије докле буде имала циљеве испред фронта те армије а потом ће потпомагати напад Прве Армије.

5) Обе Армије отпочеће артиљериску припрему у 7 часова 1./14. септембра 1918

Друга Армија отпочеће напад пешадијом дана 2/15. септембра у свануће.

Прва Армија отпочеће напад пешадијом у области Сокола у исто време кад и Друга Армија, а напад главном снагом отпочеће од прилике око девет часова истога дана, до којег ће се времена вероватно извршити пролом непријатељског фронта на главном правцу напада Друге Армије. Али Командант Прве Армије може отпочети главни напад пешадијом и пре тога времена, ако оцени да је ситуација за то повољна.

6) Рејон дејства Друге Армије ка истоку допире до линије: река Сушица, Шлем, Тополац, Студена вода, Блатец, Дренска река; на тој линији одржаваће везу са савезничким трупима.

Напомена: Савезничка Дивизија, која ће се налазити источно до Друге Армије, добила је у директиви команданта Савезничких Војска овакву улогу: да садејствује десноме крилу Шумадијске Дивизије за време периоде пролома а затим Тимочкој Дивизији за време гоњења. У томе циљу кад Шумадијска Дивизија буде силазила у долину Погоја, Савезничка Дивизија дејствоваће у правцу Збооско—Преслап, како би пред собом заложала непријатељске трупе и како би им спречила слободну употребу једнога пута који води гробеном између горњег тока Погоја и Белице: она ће, даље, имати задатак да извођи чишћење горњег тока ових река и да дође у везу са Српском Дивизијом, која врши гоњење у пределу Студене Воде и превоја Голупца. Назад она штити десни бок Друге Армије сретством таквих одреда у високоме масиву Кожух—Лзена. Ради постижења ове сагласности у валу, треба да постоји тесна веза између савезничке и српских дивизија — Шумадијске и Тимочке.

7) Рејон дејства Друге Армије западно иде линијом: Соко Кучков Камен, Ђуров Камен, Чатерна, село Клипово, Куманичево, Полошко. Цела ова линија припада Првој Армији; али Друга Армија треба да је држи све до избијања трупа Прве Армије на исту, ако ова не би успела да једновремено избије на исту линију.

8) Рејон дејства Прве Армије источно иде напред означеном линијом одржавајући везу са Другом Армијом, а западно обележава са линијом Разим—Беј на Црној Реци одржавајући везу са одредом Француске Источне Војске — јачине једне дивизије — који се налази на десној обали Црне Реке на ранијем фронту Моравске Дивизије.

Напомена: — Овај одред Француске Источне Војске директивом Главног Команданта Савезничких Војска добио је овај задатак: „да своје покрете саображава покретима Прве Српске Армије, дејствујући у виду ешелона позади њенога левога крила у општему правцу ка Разим Беју, како би на тај начин довршио чишћење десне обале Црне Реке, и штитио леви бок Прве Армије. Ради регулисања свих детаља мора постојати трајна веза између овога одреда и Прве Армије.

9) У току гоњења, наше дивизије треба одважно да продиру у унутрашњост непријатељских положаја обезбеђујући своје бокове нарочитим одредима. Ове одреде треба смењивати у потребном времену из састава дивизије друге линије, а смењене одреде одмах упућивати напред у састав својих јединица.

Сви команданти, командири, водници и сви остали треба да буду прожети идејом: да од брзине продирања зависи цео успех офанзиве. Та је брзина у исто време и најбоља гаранција против изненађења, јер се њоме постизава растројство у непријатеља и тиме и потпуна слобода и дрскост у нашим дејствима. *Треба дакле продирати без починка, до крајних граница могућности људске и коњске снаге.*

Да би се што боље искористили тактички успеси, потребно је држати резерве што ближе фронту, како би се могле употребити још у првим тренутцима. За време док извесне и нарочито одређене јединице врше повијање десно и лево ради проширења створених бреша на фронту, друге јединице треба дрско да продиру у напред Оваквим начином дејства у планинском земљишту могу се постићи велики резултати.

Мали, а дрски и покретливи одреди у планинским пределима могу постићи знатне успехе. Продирање вршити у више колона са одговарајућим претходницима тако, да непријатељ буде обухваћен ако покуша да заустави ма коју од тих колона. Неопходно је потребно за све време ових операција, као и увек, истицати личну иницијативу појединих команданата, која разуме се мора да буде у сагласности са главном идејом више команде. Поред овога, једна од најлепших и најкориснијих особина појединих команданата, поред осталог, огледа се у потпомагању својега суседа свима начинима, у свима приликама, када то потреба захтева и кад му то буде дозволила ситуација испред својега фронта.

Виши команданти у опште не треба никада да остану без својих резерва. Утошене резерве одмах замењивати другима како би на тај начин увек били у могућности да утичу на ток догађаја на својем фронту.

10) При потребној промени својих места командовања командант Друге Армије остаће редовно на правцу: Драгоманци, Тресина, Добро Поље Козиак Рожден, Кавадарици; командант пак Поче Армије на правцу: Скочивир, Градешница, Разимбеј. Они треба да су на главном правцу продирања својих трупа или у његовој непосредној близини, на местима лако приступачним аутомобилима.

11) Моје место командовања за време периода пролома биће на Буковику, а осматрачница на Кочобеју. У току гоњења непријатеља, моје место командовања налазиће се на погодном месту на правцу одређеном за команданта Друге Армије.

12) У току ове операције редовне извештаје слаће ми команданти армија свакога дана у свануће, у подне и на завршетку дана. Важне догађаје саопштавати одмах.

13) *Врховни Командант је уверен, да ће Српска Војска, уз садејство наших верних и храбрих Савезника, и у овој офанзиви развити својствену јој храброст, пожртвовање и истрајност и да ће у завршном чину ове исполинске борбе бити на истој завидној висини, на којој је била и у свим досадашњим операцијама.*

Са пуном и непоколебљивом вером и надом у Бога, напред, јунаци, у Отаџбину!"

Врховни Командант Престолонаследник Александар издао је, у горњој директиви Врховне Команде, ону чувену крилатицу Српској Војсци:

„Са пуном и непоколебљивом вером у Бога, напред Јунаци. Напред, у победу или смрт”.

Победа је била наша. Смрт непријатељу:

Пробијени су положаји непријатеља у области Доброга Поља чему је претходило страхан артиљериски напад, почет 1 (14) септембра 1918 год. у 6 ч.

Пошло се 2 (15) септембра 1918 године напред... Кренуло се у Слободу.

Пораз непријатеља на: Ветренику, Добоом Пољв, Козиакв, Конопишту, Вардару, Гарвану, Промету... био је страхан...

Бугари су после петнаестодневне упорне и очајне борбе оборени и обезоружани. Клевали су на Овчем Пољу и молили за мир.

Краљ Александар I, као Регент и Врховни Командант Српске Војске, дао је мир тим грешницима. Дао им је. Јер Он, као и Његова Војска не уме и неће да се свети.

Немци су и даље чинили све напоре, да се одупру и да реорганизују разбегле делове Австро-Угарске Војске, као и замене губитак Бугарске Војске, доводећи и нова појачања, да зауставе сјајно надирање Српске Војске.

Нарочито им је грозило брзо надирање II Армије, коју је водио Војвода Степан Степановић.

Српска Војска кад је 1918 год. при своме надирању избила већ на Вардар, била је у доста незгодној ситуацији...

Енглеско-Грчка Армија на фронту код Дојранског Језера била је заустављена, па и сломљена од стране непријатеља.

Главни Командант Савезничких Војска на Солунском фронту, генерал Франше д'Епере наредио је био због тога: Енглеском Генералу Милну, да прекине даље нападе и да пређе у одбрану.

Српска Војска требала је по његовом захтеву да заустави даље наступање, те да не би „својим хазардним операцијама компромитовала досадашње успехе”.

Ситуација је била веома деликатна.

Врховни Командант Престолонаследник Александар решава ту тешку ситуацију само са „Напред!” И, то је било најбоље решење. То је био спас.

Благодарећи елану и пожртвовању Српске Војске, после непун месец дана доспело се у срце круне Св. Стевана:

Пређен је плави Дунав и Сава и ушло се у кићани Срем, лепу Војводину, питому Хрватску и Славонију и дивну Словеначку.

Пређена је валовита Дрина и ушло се у: поносну Херцег Босну, поетичну Црну Гору и романтичну Далмацију.

Врховни Командант Престолонаследник Александар са Дунавском Дивизијом на челу Српске Војске улази на задушнице 1 новембра (19 октобра) у Београд. Он одмах са Врховном Командом, која се инсталира у Београду, предузима све мере коначног довршења рата и експлоатисања победе. А, након скоро 2 године, после завршених ратних окршаја, издаје наредбу:

„Наредба Врховног Команданта Војске за 31 март (13 април) 1920 год.

„Јунаци!

Наредио сам да се врати у редовно стање и онај део војске који још није демобилисан.

Скоро ће се напунити шест година како сам прогласио општу мобилизацију, пре но што сте се и одморили од ратова 1912 и 1913 године, који су донели победу само једном делу нашега народа. Одзивајући се једнодушно Моје позиву и збирајући се под, тада већ прослављене заставе наших пукова, ви сте били свесни тешке задаће која нам је предстојала. Полазећи да браните угрожену слободу и част народа нашега, ви сте свесни били да сам вас повео у једну судбоносну борбу са далеко надмоћнијим непријатељем, која је имала или уништити мучно грађену тековину наших дедова, оцева и нашу или донети слободу и осталој нашој заробљеној браћи преко Дрине, Саве и Дунава, те испунити заветну нам мисао ослобођења и уједињења целога нашега народа.

Ту борбу на живот и смрт ви сте, јунаци, часно примили и нечувеном храброшћу својом и надчовечанским самопрегоревањем исписали крвљу својом најсветлије листове наше историје. Славне битке на *Церу* и *Руднику*, крвави бојеви 1915 године, знамените борбе на *Солунском Фронту*, при којима сте драгоценом крвљу предивали и освајали стопу по стопу неприступнога крша и стене; јуначко заузеће *Кајмачалане*, прелаз преко *Црне Реке* и ослобођење *Битоља* 1918 године, са муњевитим гоњењем непријатеља све до слома његовога — војничка су дела којима се данас подједнако диве и пријатељ и непријатељ наш; дела која ће не само нашој, већ и светској историји припасти и служити далеким поколењима као пример јунаштва, родољубља и љубави према слободи.

Наше надчовечанске патње и страдања, приликом пробоја кроз арбанске кршчеве и поноре, које у вама ни једног тренутка нису поколебале ни умањиле љубав према слободи и веру у будућност, догађај је који ће историја света сад први пут забележити и из њега извући значајну поуку, да је љубав за слободу малих јача сила од насиља великих и моћних.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца велико је дело које је никло из ваших тешких напора, из тога нашег дивовског пожртвовања, уз снажну сарадњу трупа наших савезника и наше југословенске браће из свију крајева данас уједињеног Краљевства нашег.

Ви се можете вратити домовима својим, јер сте испунили заветну мисао нашу, јер сте остварили једно велико историјско дело а Ја, јунаци,

делећи тај понос са вама и изјављујући вам, као Врховни Командант, своје признање, дичићу се увек што командујем војском која служи и служиће увек као пример храбрости, пожртвовања и родољубља.

Јунаци!

Вратите се домовима и казујте својима о тегама и патњама које сте поднели, како би понија поколења умела ценити слободу коју сте им тако скупо испунили; вратите се домовима и казујте својима о великим борбама и жртвама које сте поднели, како би се познија поколења поносила вама и вашим делима.

Али, ви се не враћате сви домовима! У тешким и дуготрајним борбама много је ваших другова а мојих верних официра, подофицира, каплара и редова пало. Нека им је слава! Њихови гробови казују данас и казиваће вековима који нам следе, како је скупа слобода коју су они смрћу својом испунили. Кад кренете домовима вашим, понесите родитељима и нејачи палих другова својих и Моје поздравље; реците им да је и Моја суза канула на гробове њихових драгих и уверите их, да је њихова жалост, жалост целога нашег народа а њихова слава, слава целога нашега народа.

Сећајте се, јунаци тих другова својих и казујте имена њихова млађима, како би их познија поколења помињала и из тога се помена учила љубави према Отаџбини и слободи.

По нашим крвавим пољима и горама леже гробови многих ратника, другова наших а синова наших великих и племенитих савезника који нам у најтежим тренутцима прискочише у помоћ. Чувајте, јунаци, свету успомену на њих и обилазите гробове оних, који далеко од Отаџбине своје, далеко од домов својих, положише животе за нас, за нашу народну ствар. *Хвала им и слава им!*

Јунаци!

Вратите се дому свом који давно изгледа вашу домаћинску бригу и вратите се послв свом, који давно већ чека вашу вредну руку. Вратите се грађанскоме позиву своме и послужите му онако исто часно и узвишено, као што сте војничкоме позиву служили. Војничком својом храброшћу извојевали сте слободу а ту драгоцену тековину сачуваћете само грађанским врлинама својим.

Ослобођени смо и ујелињени са једнородном браћом *Хрватима* и *Словенима*, али су пред нама још многе и тешке задаће да то велико дело доградимо и довршимо. Од наше браће, са којима ћемо од сада под истим коо-вом боравити, нису нас раздвајале само државне меће, дубоке реке и високе планине, већ нас је раздвајао, отуђивао и разбрађивао још више онај, који је своју моћ на нашој неслози зидао. Меће смо прегазили, реке пребродили, планине превалили, снагом и храброшћу, али нам сада треба слогом и мудрошћу збратити разбрађено, поисвојити отуђено, те да нам у слободи никакав неспоразум не ремети миран и напредан живот који смо заслужили као наград за наше велике напоре.

Непријатељ је зле трагове оставио за собом; ваља нам разорено подићи, оронуло подржати, погажено преовати, опустело обновити. А све то можемо само слогом и заједницом, само мудрошћу и ралом, само искреном љубављу према Отаџбини, оном љубављу коју сте показали на *Церу* и *Кајмачалану* и на свима другим бојиштима, која сте прославили својом храброшћу.

Тако појимајући своје грађанске дужности, доградимо заједничку кућу и довршити велико дело ослобођења и уједињења Срба, Хр-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вата и Словенаца, те сагледати за живота плодове својих великих и натчовечанских напора. Живели моји дични, победоносни јунаци!"

31. марта 1920. год.

Београд

Врховни Командант
Престолонаследник,
Александар с. р.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као војник у рату показао је особине великог и храброг војника:

1. Дисциплинован, коју је особину испољио и стекао још као кадет у Пажевском Корпусу.

Карактеристичан је Његов сусрет са заповедником флоте код Цушине, Адмиралом Старком у Петрограду 1905 год. кад га је у ставу „мирно“ дочекао. Адмирал се покљонио и отишао. Њега кад су упитали зашто није освојио адмирала, одговорио је: „Ја сам кадет, а он је адмирал“.

Дисциплинован је увек и волео је дисциплиноване људе. Он сматра, а тако и јесте, да је дисциплина највећа врлина сваког војника, па и сваког човека.

2. Храбар, коју је особину испољавао увек.

а. *Лична храброст*, коју је Он увек испољавао била је већ позната целој војсци. Она је у безброј примера челичила за време рата вољу наших официра као и војника.

Сваки је од официра и војника бораца знао да исприча по неки случај, кад Он ни на молбу Своје пратње није хтео да се склони, кад се налазио на месту највише изложеном непријатељској ватри.

Као интересантан пример наводимо само случај: кад су на Флоки 31 августа (13 септембра) 1918 год. Краљ Александар I, Генерал Франше д'Епере, Војвода Степан Степановић, Војвода Живојин Мишић, Генерал Петар Бојовић, Пуковник Петар Пешић поред осталих команданата, завршили конференцију о сутрашњој офанзиви, па се враћао ка својој бараци на Јелаку. До ње су водила 2 пута: један заклоњен иза брега и један отворен и под сталном ватром. И, Он је, кад су га упозоравали којим је сигурније ићи, узвикнуо: „Идите сви ви тамо, ја ћу овим“.

б. *Командантска храброст* код Њега је природан дар. То се очигледно манифестује из Његових енергичних наређења и узимања одговорности у најтежим моментима, као и при уласку у рат 1914 год. и при гоњењу после пробоја Солунског Фронта 1918 год.

3. *Чврст карактер* показује у свима па и у најсудбоноснијим моментима рата.

Нико није био у стању да утиче на Њега. И, благодарећи чврстину Његовог карактера могла је његова мудрост и да дође, кад треба и где треба, до потпуног изражаја.

4. *Потпуно дорастао* за улоге, као Регент и Врховни Командант, које је вршио.

Победоносни ратови којима се свет дивио и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Сло-

венаца, Краљевине Југославије, за ово су најбољи доказ.

5. *Скроман*, као ретко ко, а која се особина код Њега огледала у свима поступцима, како у начину живота, тако и у одрицању нарочитих помпи и парада.

Биће од интереса: ако се изнесе у прилог Његове скромности како је Он тек 17 (4) септембра 1918 год. произведен у чин Генерала указом, који је потписао у Кастелу код Атине *Краљ Петар I* и Министар Војни Генерал Михаило Рашић, као и преписка која је вођена око тога, да се приволи, да Он прими то унапређење:

„Претседник Министарског Савета Никола Пашић у име целог кабинета поднео је Његовом Величанству *Краљу Петру I* на дан 19 јуна 1918 год. молбу ове садржине:

„Ваше Величанство,

Молимо Ваше Величанство да благоволити примити молбу целог Кабинета и да произведе на дан рођења Вашег Величанства Његово Краљевско Височанство Наследника Престола *Александра* у чин Генерала храбре Српске Војске. Чланови Кабинета саветовали су се о том питању, па су нашли да је Његово Краљевско Височанство давно заслужило тај високи чин својим војничким врлинама и заслугама за нашу Отаџбину. Осим тога говоре у прилог наше молбе и други политички разлози, који изискују да Врховни Командант наше војске буде имао чин Генералски.

Његово Височанство заслужило је тај чин давно и својом преданом службом, и својим јунаштвом, па на послетку и својим херојским поднашањем свију оних тешкоћа и мука, које су скопчане биле са јунаштвом наше храбре војске.

Ми молимо Ваше Величанство да нам не замерите нашој молби и да благоволите упутити писмо о свом рођеном дану Наследнику признавајући Му заслуге за одбрану наше Отаџбине.

Министар Војни Генерал Михаило Рашић спровешће Ваше писмо до знања нашој храброј војсци.

У највећој понизности молимо Ваше Величанство да благоволити примити уверење о нашој оданости и верности“.

Краљ Петар I. Велики, Ослободилац благоволоо је примити овај предлог Краљевске Српске Владе. Али Његово Краљевско Височанство *Престолонаследник Александар* изјавио је жељу, да се Његово унапређење — због неповољних прилика, у којима се тада налазила наша Отаџбина — одложи за доцније, после победе над непријатељем.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ тек после велике победе, која нам је ослободила велики део наше земље, на поновну молбу Краљевске Владе благоизволео је изјавити: да прима понуђени му чин *Генерала*, у коме види признање и заслужено одликовање не само Своје, већ и целе храбре Српске Војске.

6. *Побожан*, па чак и по мало сујеверан и фаталист која је одлика била свих великих војника. То је код Њега био продукт уверења: „Да нема смрти без суђена дана“.

www.unilib.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кажу: да никад није никакав важнији посао хтео да почиње у уторак, па на жалост свих Југословена у уторак је и убијен. Заиста, тај дан од увек за нас Југословене био је несрећан и фаталан, јер тога дана је 15 (27) јуна 1389 год. на Косову Пољу, пропало је и Српско Царство под Царем Лазарем!

Празновао је и гајио је све народне празнике, те је због тога, као и Његов Отац, Краљ Петар I, Велики Ослободилац, био прави народни краљ и домаћин!

Показивао је велико интересовање и за црквену уметност, нарочито наших средње-вековних манастира, а био је љубитељ и старих икона. И, што је врло интересантно за одлике једнога великог војника, за каквог се Он сматра, врло добро је знао и разумевао црквену литургију!

Настојавао је лично, те су и у Цркви Задужбини на Опленцу, у Тополи, изведени уметнички радови — мозаик — који чине ремек дела црквене уметности.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као војник не само што је истицан, цењен и хваљен од пријатеља и савезника, већ је чак и од оних, који су нам у прошлости били непријатеља (Фирер Немачке Републике Адолф Хитлер, Претседник Турске Републике Гази Кемал Паша)!

Као персонификацију најбољег војника у садашњости Њега су високо третирали*):

1. Француски маршал Ф. Петен пише:

„Својом храброшћу, својом отпорношћу и духом пожртвовања за време рата од 1914—1918 године Српска Војска под командом Принца Регента Александра дала је најлепши пример војничких врлина”.

2. Француски маршал Франше д'Епере пише:

„У улици Мизраки, тако блиској а ипак тако удаљеној од велике главне артерије којом пролази трештећи солунски трамвај две виле су се додиривале и спајале у овој повучености и миру. У једној је становао штаб команданта савезничких армија на Оријенту, а у другој је био стан Принца Александра, Регента Краљевине Срба. Ова друга вила, још удаљенија од главне улице била је скривена густом завесом дрвећа — тако ретког на Истоку — што јој је давало извесну тајанственост.

Овај стан Регентов, простран и удобан, остао би сигурно незапажен, да, озбиљан и непомичан, један стражар под оружјем није одавао његов краљевски карактер. Јер у Солуну, благодарећи реду који је владао под окриљем Е. Венизелоса, чак ни командант савезничких армија није имао француског стражара пред својим вратима.

О овој интимности Регентовог стана француски суседи, чији су прозори били блиске и дискретне осматрачнице, нису много имали да сазнаду. Они се враћали касно у своје преноћиште после тешког дана пуног рада под неподношљивом температуром. Они су били у спремању блиске офанзиве, чија је једина стрела, уписана на карти, управљала свој врх ка Будим-Пешти, Бечу и Берлину.

Они су имали дубоко поштовање према овом младом Принцу, тако озбиљном и одмереном, који је у њиховим очима симболизирао наде целог једног народа у стварању. Тако су у овом медитеранском Бабилену, који је до јуче био под влашћу отоманском, у две анонимне куће обogaћене буржоазије, радили, тако блиски, официри који су дошли из Француске да пруже цемент и дизалице разним трупaма које су се бориле на Балкану, и млади Краљевић ван своје земље, на чијим је плећима био тежак терет.

А шта се могло сазнати од „интимног живота” краљевске виле? Прозори касно у ноћи осветљени говорили су сами о тихом раду, о размишљању настављеном још од дуге пре ноћи, о сталној бризи за Свој народ од чега је будући Краљ начинио закон Свога живота. Међутим официри долазе и одлазе тихо, последњи радиограми или билтени долазе; један ауто долазећи са Вардара се зауставља; пошта из Париза је спуштена на сто: Регент је одржавао чврсту везу са фронтом као и са дипломатским кабинетима у којима је имала да се израђује будућност после победе...

Ову атмосферу тако повучену и мало тајанствену која је окруживала Принца Александра свако је поштовао.

Неразумевања расе и политички ривалитети, које је будило приближавање победе, могла су да узму болан и тежак облик. У Солуну витешка и мученичка фигура Принца Србије уливала је поштовање и оданост и не одавде, већ под другим хоризонтима рађале су се тешкоће и стварале интриге које су требале да овом великом словенском народу са Југа даду уске границе.

Тако када су 15 септембра 1918 две пешадијске дивизије разбиле одбранбени чвор који је држала XI немачка армија, Српска Војска, у коју су многобројни југословенски добровољци убризгали крв младу и победоносну, могла је да се баци унапред и да једним скоком испуни свој славни задатак: пошто је прејуривши ослободила земљу српске отаџбине, она је пружила своју снажну мишицу свима потиштеним народима који су се подигли против јарма германско-мађарског.

У Своме плану операција, који је осудио на смрт Централне Царевине Принц Александар је имао главну улогу.

*) K. S. Chantitch—Chandan: *L'Unite Yougoslave et le Roi Alexandre I'*, Paris 1931.

Творац ослобођења југословенског, Он може да се потпуно заслужено поноси бескрајном благодарношћу и потпуним поверењем које народ ове лепе земље сведочи данас своме Краљу.”

3. Француски маршал *Лиотеј* пише:

„Ако би осећај части и смисао хероизма ослабили у Европи, ја сам сигуран да би њима Југославија била последње огњиште. . .”

4. Француски генерал *Гијома* пише:

„Једна од најснажнијих успомена које чувам из четири године, које су нас кроз толико трагичних заплета одвеле до победе је мој први сусрет са вашим Краљем, тада Принцом Регентом *Александром* од Србије, када сам се 23 децембра 1917 искрцао у Солуну да примим заповедништво над савезничким војскама на Истоку.

И ако је већ ноћ била пала мој претходник је ипак хтео да ме лично претстави *Његовом* Височанству и да ме одмах одведе до *Њега*.

Јунаштво Српске Војске, прво тако правично награђено сјајним успехом, а потом издано од среће и подлегло пред бројем, хероизам страшног повлачења, вођеног ка непознатој будућности кроз замке непрекидно обнављане, показали су шта се може већ очекивати од једног народа који и изагнан са своје територије није очајавао за своју будућност, јер је са собом носио душу своје отаџбине.

И ту душу, тај пламен, одржаван култом прошлости и вером у будућност, ја сам осетио одмах како живи до краја у овоме *Принцу* тако скромном, тако тихом, тако прожетом Својом мисијом и тако господаром Себе самог, који ме је примио у своме скромном стану стављајући на расположење Француској, у коју је имао пуно поуздање, своју обновљену војску и већ поново прослављену лепим победама код Битоља и Кајмакчалана. И, ова војска имала се још ојачати у својим ефективима исто као и у својој моралној вредности, сталним приливом браће ишчупане из аустриског ропства и чија је јуначка истрајност показала свету, у најтрагичнијем тренутку рата, сасвим стварно постојање, и ако дотле непознато, *Југославије*.

Ово поверење у судбину Своје земље, већ тако велике морално, није никада оставило *Принца Александра* за време шест месеци које сам имао част да проведем у *Његовој* близини. За цело то време Он се трудио да развије офанзивну моћ Своје војске да буде спремна за час који ће *Провиђење* да откуца једнога дана да би наградило толики хероизам и такву издржљивост. И радећи то Он је знао добро да у исто време спрема спајање Нове са Старом Србијом.

И та вера тако сигурна и комуникативна омогућила ми је да браним пред владом у

Паризу, Лондону и Риму пројекте офанзиве, коју су многи сматрали, ако не опортуну, а оно бар мало интересантну по својим могућим последицама, док је међутим баш из ње проистекла коначно победа савезничких војска. Давши са Француском Војском на Истоку одлучан ударац који је разбио македонски фронт, Србија је племенито платила свој дуг према Француској. И њена победоносна, оонољена, увећана војска је дело *Принца Александра*, она је резултат стрпљења, *Његовог* труда, и пре свега политичког смисла који *Му* је дозволио да помири толике супротности и да иде право преко толико препрека.

Зато сам исто поверење, које сам имао у Српску Војску и њену војничку срећу сачувао данас у будућност Југославије.

Задатак који треба да испуни њен Суверен је један међу најтежим у новој Европи. Цео један народ треба да се обнови инспиришући о традицијама чије је порекло заједничко, али које је време често изменило. Треба да се обнови и заузме мисија и место једног великог народа који је прошлост раскомадала.

Југославија има срећу да има на челу, за извршење овог огромног задатка, Краља који никада није очајавао у несрећи и који ће умети да покаже исту истрајност да би искористио нову срећу која долази. . .”

5. Француски генерал *Дebeneј* пише:

„Сретан сам да изразим своје дивљење према делу и личности *Њ. В. Краља Александра I*.

После првих победа над Аустријанцима Српска Војска и народ поднели су нечувена искушења. Делећи све несреће народа и дајући пример енергије и хладнокрвности *Принц* је освојио оданост без границе свога народа и тако га је могао довести на Крф, повратити му поуздање и повести га у коначну победу.

После рата *Његово* богатство идеја, *Његова* мирна одлучност, *Његова* оданост националној ствари дозволиле су му да испуни велико дело југословенског јединства; брига коју Он лично показује за спремање народне војске показује *Његово* велико ратно искуство, *Његов* практични смисао и *Његову* отвореност према модерним идејама. . .”

6. Француски генерал *Гуро* пише:

„Гајим према Краљу *Александру* и *Његовој* војсци највеће дивљење. . .”

7. Француски адмирал *Лаказ* пише:

„Ако је последњи рат оставио међу нама толико ужасних успомена, он је бар урезао у златној књизи човечанства и неколико фигура које се могу сматрати међу највишим и најлепшим које су икада постојале.

Фигура *Краља Александра* је једна од ових, исто тако као што се дивно повлачење

Његове војске на Јадран ставило међу најлепше странице светске историје. Ја не знам ништа лепше, ништа узбудљивије, од овог призора тога народа, који је хтео да живи да би служио Отаџбини, вођеног од свога Принца који, делећи са њима најсвирепије патње, одржавао га је Својом вољом вође. . .”

8. Француски генерал *Фурније* пише:

„Слава ваше војске и њена епопеја остаће легендарни. Не оклевам да изјавим да она претставља базу величине и безбедности ваше домовине.

Ваш дивни *Суверен*, према коме гајим дубоку и пуну поштовања оданост, имајући највишу част да проведем неколико месеци у Његовој близини, делио је за цело време дуге кризе три узастопна рата тешки живот и напоре Својих војника. Он је задобио њихово поверење и њихову љубав. Својим дугим додиром са Својим народом под оружјем, Својим високим особинама расуђивања и такта и убедљивог ауторитета, Он је створио једну изузетну ситуацију и ја не сумњам да ће дефинитивно дело спајања и организације које је преузео довести до пуног успеха успевши да начине од југословенске нације један од највећих народа Европе, и један значајни фактор политике овога континента. . .”

9. Француски генерал *Ханри* пише:

„Сви ће се окупити као један човек око свога Суверена ако осете своју слободу поново угрожену.

Краљ, који је делио патње Свога народа и водио га у победу, претставља живу инкарнацију расе. То је такође Шеф омиљен и обожаван од Своје војске, која по својој храбрости претставља знаменито оруђе отпорности и борбе.

Мирољубиви и радени Југословени показују сада у развиту своје земље исто одушевљење, исту отпорност и исту енергију као и у стварању своје независности.

Под смелим и мудрим ауторитетом великога војника, организатора и државника, Краља *Александра*, Југославија претставља моћну државу двоструко везану са Француском, интересом и љубављу.

Својом потпором материјалном, интелектуалном и моралном она претставља озбиљни елемент отпорности и помоћи међу народима чији је интерес да начине блок ради одржања мира и поштовања уговора”.

10. Француски претседник Републике *А. Милеран* тада пише:

„Дочекујући у Страсбургу 9 јануара 1920, у својству генералног комесара француске републике *Александра* од Србије, тада Принца Регента, ја сам тврдио да се Француска, још много пре рата осећала привучена Србији неодољивом привлачношћу коју су увек на француске душе вршили јунаштво и патње.

Заједничке жртве, чудесни приказ хероизма и издржљивости српских војника, под командом Принца Регента, чврсто су стегле ове везе које су спајале наша два народа.

Југославија, која је под енергичним и вештим вођством свога Краља *Александра I* постала дефинитивни облог Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, остаје у првом реду народа за које се Француска осећа везана најачим везама разума и срца.”

11. Француски министар *П. Пенлеве* пише:

„. . . Дан за даном, такође, за ово време, ја сам се дивио неуморној акцији Принца, који је постао касније Краљ *Александар I*, његовом увек будном патриозму, снази душе коју је умео да пренесе на Своју војску непобедном елану којим је први пут у сарадњи са генералом Сарајем, одбацио инвазију германску од Битоља.

Када су један народ и његов вођа дали такве примере непоколебљиве снаге, онда се може бити потпуно сигуран за њихову будућност. Дуго подељени под туђинском влашћу, Југословени ће умети да потврде своје јединство и да савладају тешкоће мира као што су пребродили читавих година кушања глади, зиме и инвазије.”

12. Француски Министар спољних послова, као сенатор *Луј Барту* (који је заједно с Њим убијен од истог зликовца у Марсељу) пише:

„Један велики Краљ и једна велика земља, достојни један другог својом храброшћу, својом верношћу и својом снагом рада, такве видим Краља *Александра I* и Југославију.

Пријатељи Француске, они имају у њој лојалну пријатељицу која не заборавља.”

13. Дугогодишњи Румунски претседник владе *Никола Јорга* подвлачи:

„Ујединивши енергију старе Србије, препородитељке независности расе, стрпљив рад Хрватске и западни утицај донет од Словенаца, Краљевина Краља *Александра I* претставља интересантну синтезу три цивилизације спојене расом и језиком.

Краљ, чија се благодот уједињује са љубављу за радом и извесним смислом за све што додирује људску душу, дошао је у Свој час да учврсти солидност свих елемената одређених да од сада подржавају једну једину државу, своју.”

14. Некадашњи Грчки председник владе *Е. Венизелос* пише:

„Можда ја не бих био личност довољно означена да дајем вишестопни увод о једном Краљу, када тај суверен не би био Краљ *Александар* југословенски. Ја сам Га видео у пуној активности за време од читавих 20 година, које су међу најнемирнијим и најодлучнијим у историји Његове земље и моје, и судећи Га

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

по овим делима ја сам научио да Га познам и да Га поштујем; осећање дубоког дивљења и искрене привржености које гајим према Њему иду исто толико Човеку колико и Владару.

Срео сам Га први пут у јануару 1913 у Београду, у коме сам се зауставио враћајући се у Грчку после неуспеха прве лондонске конференције. У то време поред Његове велике младости, Он је већ стекао дивљење Свога народа и привукао пажњу других балканских земаља. Својим војничким подвизима на челу Прве Српске армије.

Из близа или из далека ја сам пратио од тада све етапе Његове блиставе и херојске каријере, у Другоме Балканском рату, у кратком затишју које му је следовало, и у првом периоду великога рата. По тим је дошло страшно искушење одступања и изгнанства. У Солуну сам Га виђао често јер смо ми тада били другови по оружју.

Његова енергија и Његова поуздана храброст пуна скромности изгледали су ми да симболишу високе врлине које су подржавале српски народ у тешким данима. Он је нашао своју правичну награду у победи и у триумфалном повратку 1918, као и у потпуном остварењу идеала Свога живота и најдражих тежњи Његовог народа у уједињењу свих Југословена.

Али огромно дело организације, консолидовања и изједначења остало је још да се испуни и већ знатни терет који је носио на Својим плећима нашао се по том узастопце отежан још више смрћу Краља Петра и касније Николе Пашића. Када је због политичких борби, чија је жестина претила да компромитује резултате победе, био принуђен да обустави функционисање уставног механизма и да концентрише у Своје руке све власти, ја сам осетио, то не кријем, извесно неспокојство.

Срећан сам што могу данас да признам да благодарећи Својим високим политичким особинама, благодарећи Своме престижу као потомак једне славне династије и као нацио-

нални јунак југословенске отаџбине, Он је умео да успешно спроведе један потхват који би могао да буде опасан за сваког другог монарха.

Југословенском народу је олакшано да се врати на уставни режим гаранцијом коју пружа личност овога Краља који је умео да да доказа умерености и мудрости, ове две највише људске врлине које су у толико више за дивљење када се нађу код једнога владара.

Нећу да завршим ово своје писмо а да не потсетим на неоцењиву помоћ коју сам увек нашао код Краља Александра када су односи моје земље са Његовом били у питању. Нарочито нећу заборавити пријатељски и срдчан дочек који ми је благоизволео указати када сам посетио Београд у октобру 1928. да би обновио старо пријатељство наших двеју земаља.

Краљ, чија је судбина била везана интимније за судбину свога народа него и једног другог монарха, уме да се узнесе далеко изнад националног хоризонта и Он дели жељу највеће хармоније и најуже сарадње међу народима, што је један од најхрабријих симптома тешке епохе кроз коју сад пролазимо."

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ као војник високо је цењен и у земљи и ван земље. Као војник у миру и рату био је скоро 31 годину. Читава епоха, где је увек и у миру и у рату неуморно радио: да се та узданица и понос Југословена одржава на достојној висини.

Као војник достојан је хвале и дивљења.

Витешки Краљ Александар I, Ујединитељ ће у рају стати на исти пједестал, на коме су: Цар Душан. Краљ Томислав, Вожд Карађорђе, Петар I Велики Ослободилац. За Њим, вечито ће жалити сви Југословени; јер: „Стало је Велико Срце. хорда се мисао следи... Пао је Весник и Вођа..."

Витешком Краљу Александру I, Ујединитељу нека је хвала и слава!

Живео Краљ Петар II

Живео Дом Карађорђевића!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Никола Ј. Аранђеловић,

бриг. инжењерски генерал и професор
Војне Академије у пензији

Краљ Александар I као војсковођа

Војсковођа и његов значај

Бити војник, то је данас позив свакога грађанина. То је позив пун части, поноса и достојанства. Бити старешина и командант то је виши степен овога војничкога позива. Бити војсковођа то је највиши степен овога позива, али и највећи акт поверења Суверена државе. То је ретка одлика, то је највише достојанство, којим се војник може подичити, јер се на његов један миг, на његову једну реч заталасају читаве армије, читав народ за част и славу државе.

Лако је бити војник. Није тешко бити старешина и командант. Али веома је деликатно бити војсковођа. Јер, у рату и најпростији војник носи по неку одговорност, сваки старешина има већи или мањи круг одговорности. Али један војсковођа носи целокупну одговорност за све, што се изврши у његово име, па било то добро или зло, право или неправо. Због тога има *војсковођа* и *војсковођа*.

Војсковође су били: Александар Велики, Ханибал, Цезар, Наполеон, а војсковође су били: Густав Адолф и Фридрих Велики. Војсковође су били: Тирен, Евгеније Савојски, Молтке, Фош и Фон Хинденбург. Али војско-

вође су били и Суворов и Витешки Краљ Александар I ујединитељ.

Александар Велики, Ханибал, Цезар и Наполеон били су војсковође освајачи, јер су рат за освајањем и подјармљивањем сматрали као своје суверено право професије. Довољно је само за потврду овога рећи, да је Александар Велики плакао, што му отац није оставио, да и он нешто „освоји“.

Густав Адолф и Фридрих Велики јесу војсковође своје врсте, као што су били и војсковође: Тирен, Евгеније Савојски, Молтке, Фош и Фон Хинденбург.

Али војсковође Суворов и Краљ Александар I јесу војсковође над војсковођама. Они су војсковође витештва и војсковође ослобођења народа испод ропства под туђином. Они су војсковође пропаганде: слободе, братства и љубави, јер су носили високо и поносно заставу: правде, мира и поштења.

Они нису били освајачи. Они нису рат сматрали професијом. Они су ратовали, што се морало ратовати. Подјармљена браћа, угњетавана Словенска племена, мучени хришћански народи вапијали су за ослобођење, пружали су руку за братску помоћ. И овај вапај нашао је одзива код ових витеза војсковођа: *Краља Александра I и Суворова*.

За Краља Александра I и Суворова ове витезе јунаштва и племенитости, неће се наћи неки Виктор Иго, који ће их назвати: „*горосечама Европе и мрачним атлетима ратнога песничанга*“, као што је В. Иго ово рекао за Наполеона. Нити ће за њих, каква Сара Бернар, та најславнија трагеткиња нашега времена, узвикнути као за Наполеона, да је био: „*Бог славе и кнез смрти*“. Не. Ни за Суворова, ни за Витеза Краља Александра I, неће нико подићи свој глас и назвати их овим епитетима, који се њима никад неће приписати, па ма се неко упустио и у најдубљу филозофију ратовања ова два Словенска Великана. На против, баш онај, који и философски буде проучавао њихове ратове, као једну резултујућу целину, и све: борбе, бојеве и битке као њене компоненте, видеће јасно, да је социолошки појам њихових ратовања базирао на чињеници: *једне дубоке и изванредне социолошке потребе и високе хришћанске идеје ка: слободи, љубави, братству и миру*.

www.uniljg.rs

У служби слободе и истине ова два велика Суверена раде истрајно до изнемоглости, да се најзад први — Суворов — преко Швајцарских гора и планина и вечитога снега и леда врати болан и преболан и да у својој 70-ој години умре извршивши највећу и најсветију дужност ослобођења хришћанске браће у питомој Ломбардији и Савоји, — а други — Краљ Александар I, Велики, *Витез мира и херој слободе*, љубави и правде, насмејан и ведра лика и поносна чела пође широким морем у сусрет великом чину октроисања светскога мира и љубави и да Га, у место пријатељскога поздрава и братскога загрљаја, застави издајничко зрно на самоме прагу гостопримства велике француске земље, у којој је требало упалити буктињу *Европскога мира*.

Краљ Александар I и Суворов, два Словена, били су *војсковође племенитости*. Они нису водили освајачке ратове. Они нису имали жељу, да освајају оно, што њихово није, да освајају туђе, зашта би се и Бог расрдио, као Александар Велики, коме је било мало, што освоји малу Азију, већ пође и оде ка далекој Индији. Или, Наполеон, који без икакве стварне, социалне, и човечанске потребе иде на Русију, где ће 1912 год. преживети пораз, какав се не може описати. Њему се прохтело, да пошто пото освоји целу Европу, па да заузме „престо света“ и да буде владар свију владара. За овакву нескромну жељу Бог је Наполеона казнио 1915 год. катастрофалним поразом на Ватерлоу и ропством на Св. Јелени.

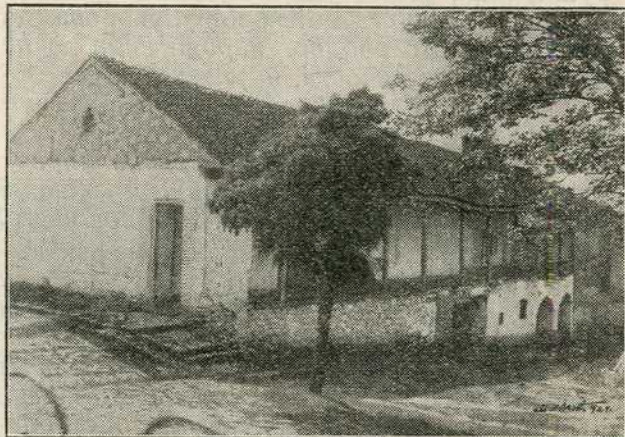
Краљ Александар I и Суворов чине две сјајне епизоде у светском војсковођењу, две епизоде, с којима се ниједна друга у историји света ни приближно не може поредити.

Суворов ратује као војсковођа против рођене браће Пољака. Али тај рат свршава се без проливања братске крви. Суворов, као племенити војсковођа успева да наговори своју браћу Пољаке, да се предаду и да не лију узалудно своју драгоцену братску крв. Пољаци завијају своје заставе, предају се своме „непријатељу“ Суворову, кога називају „својим избавиоцем“ и у знак захвалности кују му медаљу са утиснутим датумом и натписом: „своме избавитељу Суворову“. Али овакав успех може да избори само војсковођа вишег стила, *војсковођа племенитости*, коме није било стало до узалудног проливања братске крви и до кићења победом и славом потоцима ове проливане крви и брдима нагомиланих лешева и поломљених костију.

Овај велики војсковођа Суворов није овако центлеменски ратовао само против своје браће рођене. Он је ратовао у част и славу ослобођења и туђих народа у Ломбардији и Савоји, где је јединственим победама ослободио толике кнежевине из ропства под туђином и пошао преко кршних и снежних Алпа да да мало лекције и ономе „маломе човеку“

Великом Бонапарти, који се беше осилио до обесности.

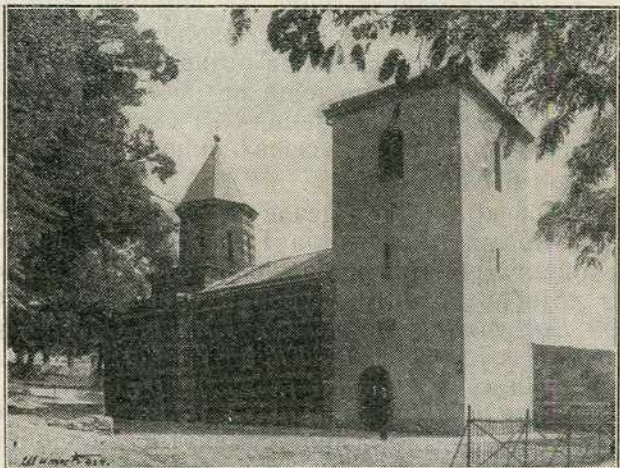
И малена Србија имала је свога Великога Суворова, Суворова љубави и мира према неослобођеној и подјармљеној браћи, Суворова, који није ишао у рат да освоја, да туђина заробљава, да пљачка и пали, већ Суворова, који ће 1912 год., уз развијену заставу слободе

Карађорђево конач у Тополи

и мира прикупити поробљену браћу Јужне Србије, за чим су они од Косова стално чезнули молећи се тихо и нечујно Великоме Господу Богу.

Душанове и Немањине земље, изгубљене под царем Лазаром, одахнуше душом, јер им 1912 год. Велики Краљ Петар Ослободилац са српским Суворовом, Главним војсковођом, си-

Црква, коју је подигао Карађорђе у Тополи

ном Престолонаследником Александром пружа ту давно жељену и жудно ишчекивану златну слободу.

Великом и Узвишеном војсковођи Престолонаследнику Александру у великом разбукталом пожару светскога рата, који је силом наметнут маленој, измученој Србији, и њеном напаћеном народу, као да би суђено, да до-

врши не само ослобођење и браће преко Дунава, Саве и Драве, него да их и уједини под скиптар: братства, љубави и једнакости, које ће уједињење, најзад, и сам лично својом мученички проливеном крвљу као цементом на вечност залити.

Краљ Александар I, и ако није био војсковођа по занату, и створен да осваја, да обара и руши, ипак је Он једини у светској историји био уз великога војсковођу Суворова, да као војсковођа слободног народа кида ланце ропства и потлачености и развија стег слободе и мира. Он је, поред тога, био не само војсковођа југословенскога мира, већ и војсковођа мира на Балкану, војсковођа мира у Европи и, у далекој перспективи, војсковођа мира целог цивилизованог и културног света.

Александар Велики, Ханибал, Цезар и Наполеон, војсковође по занату, као да беху створени, да само освајају, обарају, да пале и руше. Суворов и Краљ Александар I, беху прво хришћани, па онда војсковође и то први по занату, други по позиву сувереног права, али не да руше и обарају, већ да ослобођавају и уједињавају, што је разједињено, да подижу и створе нешто, што се не може срушити.

Када историја наших ратова 1912/13 и 1914/18 год. среди све догађаје, и када сваки од њих добије своју исцрпну критичку оцену, када се сви ти догађаји, поставе у регистар историских знаменитости, видеће се, како у свакоме од њих има нечега, што је стално, има нечега што је битно, нечега, без чега се није могло. То је основна мисао, то је идеја водиља, која се као црвени конац провлачи од првих момената, када ће грмнути топ и планути пушка у славу симбола слободе и ослобођења па до поклича бојне трубе у знак примирја и мира, од када ће настати велики и благородни позив уједињења све браће ослобођене ропства и везане ланцем: братства, љубави и слоге.

За овако високе идеале као да је Усуд послао Краља Александра I да раскине ланце вековнога ропства и да упали буктињу мира, из које ће зрачити љубав и слога. Њега је сам Бог учинио војсковођом мира. Овакав се пример војсковође неће наћи у целој светској историји од Христовога рођења до данас.

Такав војсковођа мира и правде, чији је живот прекинуто зрно суманутог злочинца, и заслужује оне величанствене манифестације, какве свет не памти, манифестације, на којима су одали пошту, не само крунисане главе, великодостојници и црквени поглавари, већ и војска војника и сокола, војска сељака и варошана, војска жена и девојака, старца и деце.

Такав војсковођа је велики и највећи у очима свих народа културе и цивилизације, а само не у очима злочиначке банде, која се продала туђину и за сребрну пару издала своју рођену браћу, нешто више покушала да

изда слободу свога народа, слободу свога рода и порода.

И ситнице код војсковође значе нешто, знача много

У животу великих људи, а нарочито великих војсковођа, има момената, који на први поглед изгледају да су ситнице, али у очима трезвених људи, пред судом историје, они чине ону грандиозност њихова духа и величину њихове душе, који се не могу лако појмити, нити ма с чим упоредити, али које њих уздижу врло високо.

И Суворов, тај војсковођа, тај горостас словенског војника генерала, и Краљ Александар I тај ненадмашни човек и војник — Краљ имају доста таквих момената, који сами по себи чине догађај догађајем, момената који, при том, огромно приближују ова два највећа хероја у Словенству. Да их све не ређамо. Да споменемо њих два три.

Витез Краљ Александар I, као и Суворов, одгојен од дечаштва у духу војничком, био је васпитан, да подноси све тежобе скопчане са војничким животом, које захтевају безпоштедно вршење војничке службе од стражара до генерала, од каплара до војсковође. Он, и ако Престолонаследник и Краљ, није знао за умор. И он, као и Суворов, и ако није боловао, потио је од грознице рада, и болести радности, кадгод би видео успех од овога грозничавога рада. Он је радио и онда, када су се сви одмарали. Он није знао за нерад, јер од нерада долази највећи и најгори умор. Рад је Он сматрао као прво и највеће достојанство војничко. Његова дела и живот, као и Суворовљева, представљају једну дубоку и широку епизоду непрекиднога и неуморнога рада. И он је, као и Суворов, био прави „професор енергије“, као што то згодно каже Rambaud, члан Француске Академије моралних и политичких наука у својој студији: *L'armée a travers les ages conférences faits en 1899 l. a l'ecole speciale militaire de saint-syr.*

Он је радио и само радио. И радио је толико, да, кад је био и претешко болестан, он није имао времена да болује. Војсковође стила једнога Суворова и Краља Александра и не болују, јер они раде и кад болују.

Краљ Александар I, као војсковођа малене Велике Српске армије на Солунском фронту, живео је просто и нешто више: живео је као сваки његов војник. Штаб му је био проста дрвена кућица импровизирана и за стан и за осматрачницу, одакле би гледао распоред и покрете непријатељских и својих трупа.

Село Бач, логор на „Јељаку“, осматрачница на Флоки на северу испод Кајмакчалана, „Буковик“ у близини гробља српских витезова на истоку испод Кајмакчалана, столећима имају да показују поколењима и ходочасницима на Кајмакчалан, где је у земунцима становао и одакле је командовао Велики Војсковођа Витез Краљ Александар I. У њима је

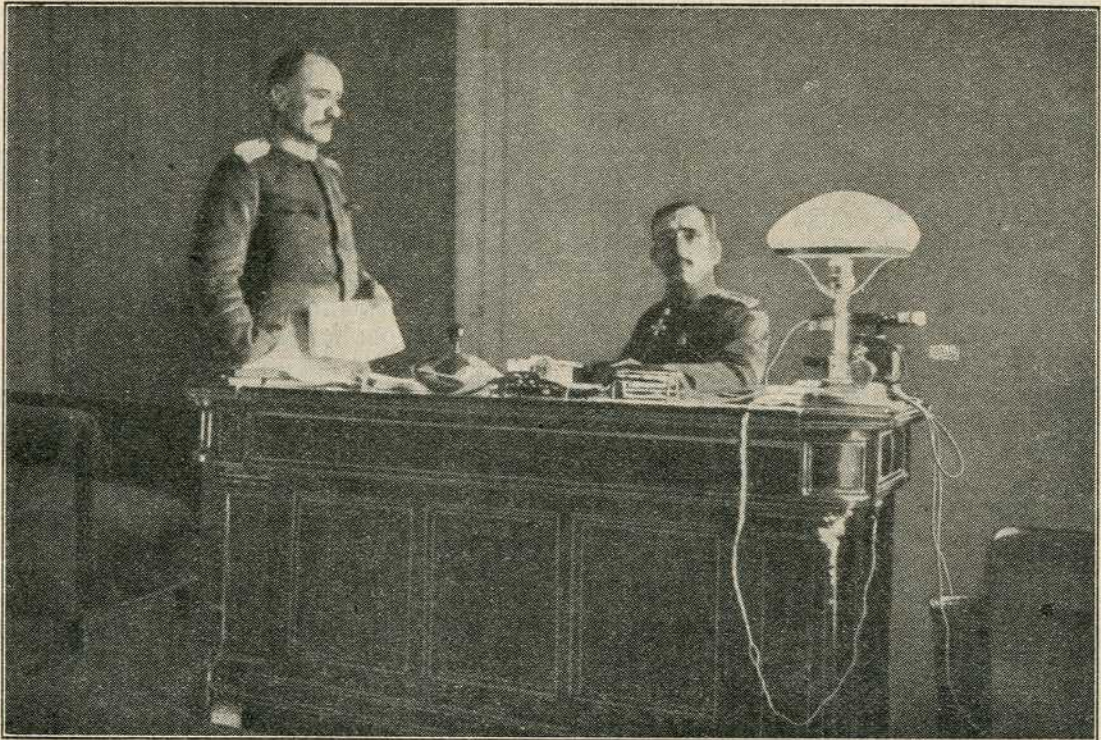
Он стварао планове за велику, ослобођену, препорођену и идеално уређену домовину своје браће: Срба, Хрвата и Словенаца, у уједињеној Југославији.

Из ових колибица и земуница „његових светлих двораца“ Он би се упућивао својим дивизијама, када би се спуштао у ровове међ своје другове ратнике хвалећи их и соколећи на истрајност и издржљивост и награђујући оне најсмелије за храбро држање и јуначке подвиге.

Витез Престолонаследник Краљ Александар I и ако је био Врховни командант и оличење правог војсковође, и ако му по краљев-

својим ратником, у коме је гледао оличење: издржљивости, истрајности и пожртвовања, али и оличење достојанствености српскога ратника, који се од Карађорђа и Милоша још честито није могао ни одморити, јер је непрестано у борби за крст часни и слободу златну.

У Краљу Александру I као и Суворову види се оличење синтезе самоодрицања свих великих људи и прослављених војсковођа. Они су се одрицали свих угодности и благодети, које им је био Бог и срећа дала. Дужност и служба отаџбини беху за њих највећа светиња. И у испуњавању својих светлих и

Војвода Мишић, као начелник Штаба Врховне команде, подноси извештај Врховном Команданту, Краљу Александру

ском достојанству припадаше увек пратња — китњасте поносне и дичне гарде. Он је све то по урођеној својој скромности, увек избегавао. Кад год је Он ишао на фронт, или би се са фронта враћао штабу Врх. команде, Њега никад није никаква телесна гарда пратила. Један ордонанс официр или лични ађутант беху му сва „бројна“ гарда, и ако су његови ратници били срећни, да га виде окружена телесном гардом у живописној и китњастој одећи. Ова особина скромности и простоте красила је и великог ненадмашнога руског војсковођу Суворова. Због тога су баш Они и привлачили све живо око себе. Сви се журили да га виде. Сви се отимали, да му се приближе, и да га чују.

Краљ Александар I, као и Суворов, кад је разговарао са простим војником, Он није сматрао, да говори са створењем нижим од себе. Он је држао да говори са својим другом, са

светих дужности они принесоше на олтар отаџбине и свој живот и то Суворов, за добро цара и војске, а Витез Краљ Александар I за спас и напредак целог свог народа.

Ако се упореди живот и рад ове двојице великих војсковођа, онда се мора признати, да је Витез Краљ Александар I био већи, супериорнији војсковођа, јер је Суворов био само војник-генерал, а Витез Александар био је војник-Краљ, јер је Он поред војничког и генералског достојанства приложио на олтар својој домовини и своје Краљевско достојанство високо до Божје милости, велико до Христовог мучеништва.

Душа Војсковође Краља Александра I

Витешки Краљ Александар I, као и све велике, прослављене, војсковође, имао је велику душу да њоме осети дух војске и душу

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

војника. У њему је била антена, да ухвати и дугачке и кратке таласе треперења душе свакога војника и духа целе војске. Таквом војсковођи није много труда потребно, па да своју војску поведе и преко снежних Алпа, и кроз *кршевиту Албанију*, и дуж пустиње Сахаре. Њему је била потребна само једна реч, само један поглед, па да заталаса душу војника и подигне дух војске. Њему је било доста да узвикне само: „*Напред војници и другови*” па да из зачмалости од дугог чекања одушеви своју војску приковану скоро три године уз стене Ветреника, Доброг Поља и Сокола, те да она узлети као вихор и прејури Козјак као олуја полетевши питомој Шумадији, тихом Јадрану и снежноме Триглаву.

Са оваквим војсковођом војска незна за тешкоће, незна за напоре. Она зна само за јуначке подвиге, те да савлада не само глад, зиму и све невоље, већ да савлада и непријатеља наоружаног до зуба и наоштреног до беснила.

Краљ Александар I, Херој и Витез, није био само војсковођа, да поведе своју војску у славу и победу, Он је био војсковођа — апостол да поведе не само свој народ, не само балканске народе, већ и све народе ономе жаришту, одакле букти пламен мира. Зато нека је мир међ народима и мир пепелу Његових трошних земних остатака. *Ко се бори за мир, заслужује вечити покој.*

Он, као Апостол мира носи његову границу од владара до владара, од народа до народа преко брда, мора и планина и успева, да, за невероватно кратко време, зажари душе и упали срца за *буктињу трајнога мира*, у чему се већ толико година разне конференције мира и разоружања не моглоше сложити и наћи један општи *modus vivendi* за све народе и сваку државу и одлажући баш ово најважније и најбитније питање *ad Calendas graecas*.

Карактеристика Краља Александра I као војсковође

Карактеристика свих прослављених и великих војсковођа оличава се у одрицању свих угодности, које им с правом припадају. Њихова славна дела захтевају понегда и отступање од овога правила, њихове године и обзира здравља чак и налажу ово отступање. И ако им ови обзир иду на руку они ипак остају при своме. А то је баш оно, што их чини великим људима, а још већим војсковођама.

Суворов као главни командант у маршу за Варшвау, за време рата са Пољском, мрзне се и цепти од зиме у месецу новембру у лакој белој летњој блузи. Околина га моли и преклиње, да обуче топлији зимски копоран. Али он то све одбија речима: „*Кад се моји војници мрзну, мрзнућу се и ја с њима*” и ако је он био у 65 год. а војници беху све

сами двадесетпетогодишњаци. И нико није био у стању да га наговори, да обуче топлији копоран. И тек, када је у маршу војницима пристигла комора са зимским копоранима и шињелима, обуче и Суворов свој зимски прости војнички копоран, јер се и он одевао просто као сваки војник, јер је он и јео оно, што је јео војник, јер је и он једном речи био генерал—војник.

Престолонаследник Александар када је прелазео кроз Албанску Голготу разболе се, што је било још теже од Суворовљевог случаја са белом блузом у новембарској зими. Околина моли Престолонаследника, да се на Крф пребаци једним од удобних бродова савезничких и то и лако и брзо. Али двадесетпетогодишњи млад човек, и брижни Војсковођа историске вредности није хтео да чује за какве царске удобности. Он је наредио, да иде упоредо, ма и на носилима, са својом болесном, изнуреном војском и исцрпљеном до изнемоглости, која на себи, као и Њен Високи Војсковођа, Витез Престолонаследник, ништа не носаше сем душе и у њој: љубав, веру и наду.

И реч младог Престолонаследника, Великог Војсковође, морали су послушати, јер је и Он у себи носио оне три сестре Суворовљево: љубав, веру и наду. Љубав према својој војсци, веру у Бога и наду у победу за праведну ствар.

Клецаве ноге носиле су Великог војсковођу и водиле Његову војску под бременом крајње изнемоглости.

Војник се за војника држао, али је ипак кроз клонулу душу њихову струјао дух оне војске, која ће поносито дићи главу и погледати победи право у очи.

И Христа, тога Богочовека, и Суворова тога војника-генерала и Престолонаследника Александра тога војника-Краља спасла је Христова чврста воља ка оним трима рођеним сестрама: љубави, вери и нади.

Ово је ситница, малена као звезда, али сјана као њена светлост што пробија кроз помрчину као метеор кроз бесконачну васиону. И у историји светских догађаја она ће бити усамљена као сунце, чувена као његова ненадмашна величина, недостижна као њена светлост, без које нема живота. Али овакве војсковође дају сунце које осветљава душу народа и зраче топлоту, која даје живот . . . . .

Тешки тренутци и код великих војсковођа, али по последицама величанствени

И Суворов је имао тешкоћа, које су биле још веће, још страшније од новембарске зиме пред Варшавом. Зар има нешто судбоносије од златног стрпљења и јединствене издржљивости код такве војске, код које се

WWW.UNILIB.RS

и поред све послушности усталаса и узбурка море дисциплине, пред којим и једна Суворовљева војска може да застане, да се аветски усправи и узвикне: „...„Па куда нас води овај човек. Да није, он поманитао“. Али и то усталасано море послушности некаквом мађијском моћи зауставља и умирује велика душа Суворовљева. Он је умео да се снађе врло zgodно и визионарски у овој прилици узбуђења војске и наређујући, да се ископа за њега гроб, да узвикне ово: „Децо, ви ми осрамотисте моје седе власи. Ја сам ваше очеве водио из победе у победу, а сад ви нисте деца моја и ја нисам отац ваш. Подубите ми овај гроб и сараните ме у њега. Ја нисам у стању да преживим овај ваш срам и стид“, — и рекавши ово скочи у гроб и понова повика: „затрпајте ме, затрпајте и преко мене мртва вратите се у Русију. Али кад вас тамо питају: „па где вам је војсковођа, ви реците: Ено га тамо, остависмо га“...

Оваква мађијска реч на војнике је дејствовала као гром из ведре неба. Они беху сви омађијани. Почеше сви плакати и повикаше: „Оче наш, води нас куд хоћеш, води нас и у смрт“. И сви падоше на колена и почеше љубити ноге, руке, хаљине Суворовљеве заклинјући се и заричући му се, да ће поред њега и с њим умрети.

Таласи узбурканости, код овакве речи Суворовљеве, стадоше као зид, као стена и војници побеђени очинским прекором свога дедушке Суворова полетеше у смрт, да са својим војсковођом победе и Бога, Њ. Величанство Природу.

И млади тридесетогодишњи Престолонаследник Александар имао је своје Алпе и своје усталасано море од стрпљења, или боље рећи нестрпљења. Скоро пуне три године, малена српска војска, приближена као рој пчела уз кршно стење масива Козјака и Перистера, од Ветреника до Битоља, слагала је у своје саћу каналић по каналић стрпљења и чекала не братски, очински и Владарски прекор, већ Војсковођин поклич: „Са вером у Бога напред у отаџбину“. На овакву громку реч младога Престолонаследника, српска војска разби чашу стрпљења, усправи се као титан па полете, кроз отворену капију на Добром Пољу, у Србију као ветар носећи буктињу слободе и поклич уједињења све дотле, док је 11 новембра 1918 године не заустави далеко више Дунава, Саве и Драве, али, не топ, пушка и бајонет непријатељски, већ трубни знак: „Стој!“ — „Примирје!“...

Војсковођа, Престолонаследник Александар, војник-Краљ са својом одушевљеном војском прелете из питоме Могленице преко долина и дубрава, брда и планина јужне Ср-

бије у Шумадију, до крајњих граница своје нове увећане и уједињене отаџбине — Југославије.

Последице вере, наде и љубави код војсковођа

Са вером, надом и љубави седамдесетогодишњи старчић Суворов са својим орловима, Русима, прелете Алпе. Престолонаследник Александар, сутрашњи млади Краљ, са својих тридесет година чистости и бодрости прејури даљину, прелете просторије са својим Соколовима у таквим маршевима, какви се у историји ратова ни у једном, једином случају не памте.

Суворов је у Италији носио стег слободе туђим, али хришћанским кнезовима и народима. Престолонаследник Александар носио је заставу: ослобођења и уједињења својој рођеној браћи преко Дунава, Саве, Дрине и Драве.

Историја ће ово записати крупним словима и подвући дебелом црвеном линијом незаборавности, а дела Престолонаследника урезати у плочу вечитог сећања на неумрле претке његове: вожда Карађорђа, кнеза Александра, Краља Петра и владике Његоша, овог горостасног стабла, на коме је најмлађа грана Витеза Краља Александра I уродила дивним плодом у цветној и родној Југославији, коју ћемо, уз премилостиву подршку Господа Бога, чувати као аманет Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Овакав војсковођа, овакав Краљ заслужује грандиозан споменик незаборавности и вечан помен у Историји, а у срцима свога народа и војске нераздвојну љубав, као што је нераздвојна Његова уједињења Југославија, у чијем ће храму вечитог сећања стално горети кандила захвалности.

Наш витешки Краљ-Војник, наш до вечности прослављени Витез и Херој Војсковођа и Ујединитељ Краљ Александар I, заслужује вечни покој и тихи одмор на Опленцу у своје Храму мира и љубави, одакле је већ Његов Велики Дух наткрилио као Соко своју широку, цветну и плодну Југославију, а његови трошни земни остаци уздигоше га као мученика до Светитељске Узвишености.

Народ његов још за живота прогласио Га је својим Највећим и Првим Војсковођом а после смрти Мучеником и Светитељем. А и јесте Светитељ, јер Његов свети гроб од дана сахране стално посећује све, што се зове човек и клања се Његовој светој Сени љубећи врелим уснама у тихом ћутању хладну надгробну плочу, и заливајући је топлим сузама захвалности и милоште са заветом: да ће чувати Његову Југославију.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Н. Цоловић
генерал у пензији

Краљ Александар Осветник Косова и творац Југославије

„Чувајте Југославију“.

Краљ Александар I, као други син Краља Петра I и црногорске кнегиње Зорке, био је праунук Војда Карађорђа и Његоша. Рођен на Цетињу 4/17 децембра 1888 године, и школован у Женеви и Петрограду, а потом у Београду, млади принц Александар постао је Престолонаследником 27 марта 1909. године, у доба највећих заплета анексионе кризе, када је сваког часа могао планути рат са Аустро-Угарском. Посредовањем великих сила, нарочито Русије, која још не беше довољно спремна, рат је био одложен, али се по свему видело и осећало да је судар у скорој будућности неизбежан. Као младом принцу и престолонаследнику, Краљу Александру не беше суђено да Своје младе године проведе у миру и спреми Својој за будућег владара. Велики и судбоносни догађаји од године 1908 до 1918 са великим ратовима и најопаснијим кризама, за које у опште до данас историја света зна, испуњавају Његову младост од двадесете до тридесете године.

Имајући пред очима велику и непомирљиву Аустро-Угарску, у савезу са силном и до зуба наоружаном царском Немачком, њихову наврелу традиционалну политику продирања на исток и јасан појам да им је Србија трн у оку и прва на удару; као и да читава будућност српског народа зависи од војне спреме и способности српске војске; Престолонаследник Александар постаје месеца марта године 1911 Главним инспектором целокупне српске војске. — У обиласку свих гарнизона Он долази у додир са свима офи-

цирима и упознаје снагу, спремину и дух српске војске. Поклањајући нарочиту бригу савременом наоружању, целокупној спреми, организацији и подизању духа, Престолонаследник Александар био је потпуно упознат са снагом и способношћу наше целокупне војске.

Осветник Косова

Рат против Турака. — У првом Балканском савезничком рату противу Турске, Престолонаследник Александар прима команду над Првом српском армијом код Врање, која је као најјача од пет пешачких и једне коњичке дивизије имала задатак да реши судбину рата. У великој битци код Куманова 10 и 11 октобра 1912 године Престолонаследник Александар са Својом Првом армијом потукао је до пораза главну силу турске војске тако звану „Вардарску војску“ под командом Зеки паше; и као победилац улази 13 октобра у наше славно и царско Душаново Скопље, које ће одмах постати другом престоницом проширене Србије.

Иако је победом српске војске на Куманову 10 и 11 октобра у главном решена судбина рата са Турском, Престолонаследник Александар са својом Првом армијом гонио је турску војску долином Вардара и преко Овчег Поља и ослободио Велес и Штип, а у великим бојевима на Бабуни и Бакарном Гумну, Он је заузео и ослободио и град Прилеп, нашу стару престоницу легендарног јунака Краљевића Марка. Свој последњи отпор дала је турска Вардарска војска пред Битољем на Црној Реци и Шемници. У дводневној битци 4 и 5 новембра 1912 године, остаци турске Вардарске војске коначно су потучени и Престолонаследник Александар ушао је победилачки у Битољ 6 новембра 1912 године. У гоњењу пак разбијених делова турске војске, после Куманова и Битоља, српска коњица из Прве армије, продрла је на југ преко Демир Капије до Солуна и Белог Мора; а на запад преко Елбасана до Драча и Јадранског Мора. Победама код Куманова и Битоља српска је војска осветила Косово, ослободила српски народ петстогодишњег

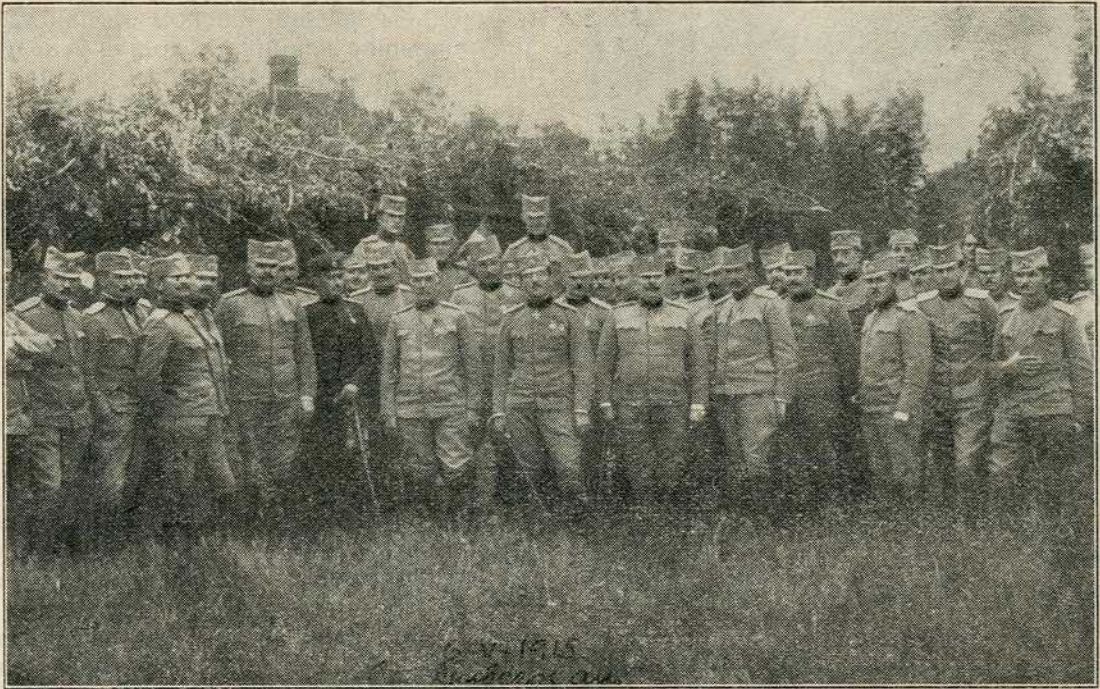

ропства од Турака и поставила јужне и западне границе наше Јужне Србије. Као осветник Косова, Краљ Александар био је срећан, да у манастиру Дечане испуни аманет Царице Милице: „Ко освети Косово и отера Турке из Србије да запали ове две свеће у славу Бога и слободе“, које је она после Косовске битке као стубове пред олтаром поставила. Судбина је ову част наменила Краљу Александру и Он је с правом после рата својом руком запалио обе свеће, које су Га у ропству чекале више од пет векова.

Рат против Бугара. — Иако је поразом турске војске у биткама код Куманова и Би-

утврђена и уговором мира у Букурешту од 10 августа 1913 године.

Сјајним успесима српске војске на Куманову и Брегалници, завршени су Балкански ратови у корист Србије. — Углед српске војске и Србије, а нарочито углед младог Престолонаследника и команданта Прве победоносне армије Александра, порастао је од једном и нагло у целом свету, а нарочито код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустро-Угарској. Сви они са највећом пажњом и великим симпатијама јавно и одушевљено пратили су сваку победу српске војске и осећали се силно Србији привућени. Београд тек сада

Престолонаследник Александар, као Командант I армије са својим официрима

гоља, у главном био решен савезнички рат против Турске на Балкану, иако је Србија дала била Бугарској за опсаду Једрена на Марици, две целе дивизије и многобројну артиљерију, Бугарска, подстекавана једнако од Аустро-Угарске на рат противу Србије, није била задовољна. Јуна месеца године 1913, због савезничког неспоразума око поделе ослобођених земаља од Турака, српска војска била је нападута од Бугара на целом фронту од Врдара до Дунава. У огорченој битци на Брегалници од 17 до 20 јуна 1913 године, српска војска у којој је Прва армија под командом Престолонаследника Александра имала најважнију улогу, потукла је бугарску Брегалничку војску и одбацила је до реке Струме.

Победом у битци на Брегалници српска је војска покајала пораз наш на Сливници године 1885 и поставила источну границу Краљевине Србије према Бугарској, која је

постаје права жижа националног живота, а Престолонаследник Александар инкарнација свих тежњи за ослобођење и јединство свих племена на западној страни словенског југа.

Али, задовољни после два Балканска рата националним и војничким угледом споља, Срби у Србији не беху задовољни својим политичким стањем у земљи. Избори нових народних посланика почетком јуна 1913 год. били су већ објављени и политичко-партизанска агитација увелико почела. Његово Величанство Краљ Петар, осећајући се већ старим и од дужег времена slabим, пренео је 11/24 јуна Своју краљевску власт на Престолонаследника Александра, који ће као Регент понети на Своја млађана плећа цео државни терет под најтежим околностима.

Велики и светски рат. — По свршетку Балканских ратова српској војсци не беше суђено да се у миру одмори, попуни и реорганизује. Краљевини Србији био је наметнут

WWW.UNILIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

нов рат. Она је морала године 1914, да се за две непуне године и трећи пут лати оружја, да брани Отаџбину и слободу народа свог. Овог пута целокупна српска војска под Врховном командом Престолонаследника Регента Александра, имала је да се бори у дуготрајном рату, једновремено са два великим силама, два охолим војскама аустро-угарском и немачком, а доцније и трећом бугарском војском. Балкански ратови године 1912 и 1913 били су само крвава предигра, још крвавијој драми великог и Светског рата, који ће захватити целу Европу и готово све народе старог и новог света.

Краљ Александар са војводом Степом испод положаја Флоке

Још од године 1908, када је на лак начин заробила две најлепше српске земље Босну и Херцеговину, Аустро-Угарска због српског протеста стално прети „казненом експедицијом” и једнако витла сабљом изнад главе малене Србије. Изненађена и запрепашћена сјајним победама српске војске у години 1912 и 1913, а понесена идејом своје традиционалне политике продирања на Балкан, она вреба сваки моменат да је нападне и кипти гњевом и осветом за војнички и политички престиж Србије на Балкану. Куманово и Брегалница нису јој ни у сну мира давали, док јој Сарајевски атентат године 1914, за који Србија није ни била крива, не даде давно пожељеног повода да „сада ил' никада” војнички нападне и прегазу Србију и отвори пут политици свога продирања на исток.

Србија пак, како беше ратовима са Турском и Бугарском заморена, финансијски доста ослабљена и остала са мало војничке спреме и оружја, за један велики рат, како јој је овог пута непријатељ био једна велика Аустро-Угарска — та малена Србија, удаљена и усамљена од својих савезника Руса, Француза и Енглеза, примила је ипак године 1914 наметнути јој рат и ухватили се у борбу са Аустро-Угарском, као малени Давид са циновским Голијатом.

Изненађена и нападнута од велике Аустро-Угарске, српска војска под Врховном

командом свог Регента Александра, на очиглед целог света, тукла је са великим успехом сама, аустро-угарску војску у два велика биткама: на Церу и Колубари, заробивши Аустријанаца и Мађара: 566 официра, 61.472 војника, 4 заставе и 192 топа, са безброј пешака и остале спреме. — С јесени пак 1915, нападнута и по трећи пут далеко надмоћнијим снагама и једновремено са три стране, од немачке, аустро-угарске и бугарске војске, Србија ни тада није побеђена. Упркос навали свих непријатеља и свима њиховим маневрима, да српској војсци пресеку пут, да је потуку и приморају на капитулацију, — она је срећно измакла свима, и у једном начовечанском подвигу прешла је Арбанашке планине и дошла у везу са својим великим савезницима на Јадранском Приморју. Повлачећи се од Дунава, Саве и Тимока, до Скадра, Драча и Валоне, пред навалом немачких, аустро-угарских и бугарских армија, српска је војска у очекивању својих савезника од Солуна бранила сваку стопу. У најтежим данима преко кршевите Арбаније, по најгорем зимском времену, под легендарно херојским вођством свога Врховног команданта Регента Александра, створила је читаву епопеју своје моралне величине. — Српска је војска у то доба преполовљена, али није побеђена. Непријатељи се поред свих жеља и упињања, нису могли дотаћи ни једне српске војничке заставе.

Прикупљена на приморју и реорганизована на острву Крфу, српска војска почетком године 1916, понова излази на бојно поље. Она са Крфа иде у Солун, а потом на тако звани „Солунски фронт” где са својим савезницима заузима и држи пуне две године најтежи део фронта. У јесен године 1916, после непуне године од напуштања Србије, та иста српска војска под срећним вођством Регента Александра, тако рећи у туђини, бије пред Солуном чувену Кајмакчаланску битку; у којој она сама туче бугарску војску и осваја најтежи и најјачи део непријатељског фронта — Кајмакчалан! Те исте јесени српска војска осваја и историјске „Чуке”, а потом чувену коту 1212, коју је поред бугарске војске бранила и немачка војска, под командом чувеног ђенерала фон Белова. Падам коте 1212 пао је и Битољ 6/19 новембра 1916 године када је и на том делу стабилизирани фронт и отпочео рововски рат.

На Солунском фронту иако је због јединства у командовању, команда над свима савезничким војскама била у рукама француског команданта „Источне војске”, српска је војска целокупна била под својим Врховним командантом Престолонаследником Александром; и на бојном пољу била је компактна, као један човек, као једна душа. У рововској војни, која није у духу нашег војника, српска је војска без смене и одмора упурио

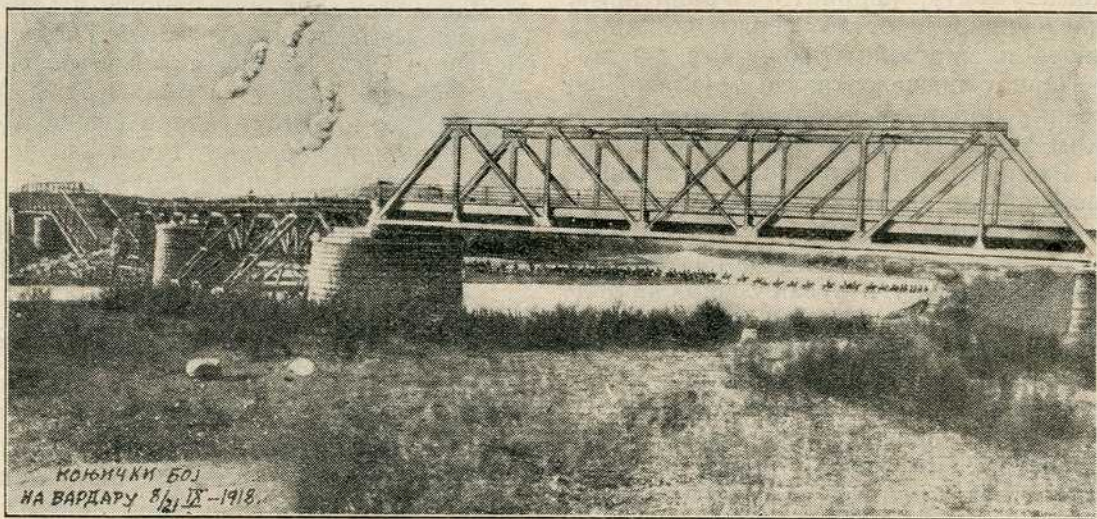
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

истрајала до краја, — пуне две године. Сви напади на непријатеља у години 1916 и 1917, вршени су једино са српског дела фронта и са главном акцијом српских трупа. Велики историјски чин, — пробој Солунског фронта у 1918 години 1 и 2 септембра на Добром Пољу, у коме видно учествује и Југословенска дивизија формирана од добровољаца Хрвата, Словенаца и Срба из Аустро-Угарске војске и Америке, извршен је такође по идеји српског Врховног команданта Престолонаследника Александра; на српском фронту и са српском војском — у маси, од седам дивизија, потпомогнутих двома француским дивизијама и потребном артиљеријом. Велика пак офанзива и легендарно гоњење

Првог децембра 1918 године почиње нов период историје Југословена на Балкану. Уједињен народ Срба, Хрвата и Словенаца улази у нову фазу државног развитка. Престолонаследник Александар прво као Регент, а после смрти блаженопочившег краља Петра, као Краљ Југословена, није имао времена да се на лаворикама својих великих победа као владар одмара. Велики као Вођ у рату, Он је био још већи неимар у миру. Чување младе југословенске државе споља и солидно изграђивање њеног изнутра, Њему је била непрекидна брига. Нема ни једне гране народног живота за коју се Он није интересовао, коју није будно пратио, па најчешће и сам личним примером претходио. При-

КОЉИЧКИ БОЈ
НА ВАРДАРУ 8/2 IX-1918.

прво бугарске војске, а потом аустро-угарске и немачке кроз Србију, после пробоја Солунског фронта, дело су Врховног команданта Престолонаследника Александра и његове војске.

Творац Југославије

Пробој Солунског фронта 1918 године и историјско гоњење непријатеља у коме је српска војска играла главну и одсудну улогу били су и почетак свршетка велике трагедије, великог светског рата, из кога је српска војска изшала као победилац свих непријатеља на Балкану. Том величанственом победом српске војске под славном командом Престолонаследника Александра у години 1918, завршена је и борба за ослобођење од свих непријатеља, која траје пуних дванаест векова. На Балкану данас нема завојевача: ни Турака, ни Мађара, ни Аустријанаца. Том коначном победом, тим великим историјским и исполним делима српске војске, створена је Краљевина Југославија и остварен сан вековних идеала свију наших племена од Триглава и Јадрана до Карпата и Балкана: Један народ, једна држава, један краљ.

вреда, просвета, саобраћај и трговина били су Му прва брига за подизање благостања у народу, док су војска и спољна политика увек биле највише у Његовим рукама.

Војник по срцу и духу пуних тридесет година, Краљ Александар је у ратовима увек победоносно водио, а у миру даноноћно бдио и стварао војску, са пуним разумевањем и убеђењем, да ће се југословенски народ моћи слободно да развија само под моћним окриљем своје оружане силе. Може се слободно рећи да углед кога данас у свету ужива Краљевина Југославија почива највише на славној традицији њене снажне војске, као и да се вредност свих савеза и политичких споразума са Југославијом, цени највише по сили и снази наше југословенске војске, чији је творац једино Краљ Александар I.

У спољној пак политици Краљ Александар имао је увек урођеног дара и великог успеха. Као Врховни командант српске победоносне војске и веран савезник, Он је био увек ауторитативан и веома цењен. Његов историјски телеграм са Крфа после Албанске Голготе 1915 године претседнику Француске републи-

ке Рејмону Поенкареу „Србије више нема, али њена војска остаје. Ми смо спремни да дођемо и наставимо борбу на француском фронту”, толико Га је уздигао, зближио и омилио у очима целог француског народа и француске војске да је савезничка команда на Солунском фронту, ценећи изванредне бојне особине српске војске а нарочито високу способност њених команданата, врло често и са особитим поверењем стављала под српску команду: читаве своје дивизије, бригаде и многе детањане, а савезнички детањанери команданти и њихове трупе, сматрали су за особиту част и срећу да се боре под српском командом и у редовима српске војске.

Веран до пожртвовања својим великим савезницима у рату, нарочито Французима, Краљ Александар је остао веран до краја свог живота и мировним уговорима, закљученим у Паризу после рата. На тој бази, Он је као велики поборник мира, до своје смрти са великим успехом радио прво са Чехословачком и Румунијом на стварању и учвршћивању савеза „Мале антанте”, а у последње време и са Грчком, Турском и Румунијом на склапању т.зв. „Балканског споразума”, о узајамном ненападању и чувању мира на Балкану. Својим неуморним трудом Краљ Александар је ради потпуности највише радио у последње време, да овом споразуму приђу Бугарска и Албанија, када би дело мира на Балкану било крунисано потпуним успехом.

Као осветник Косова и творац Југославије, Краљ Александар је због великих победа у рату и великих успеха у миру, на подизању и чувању народног јединства, и на страни јако цењен, а у народу био веома омиљен. — У Њему и Његовој чврстој руци оличено је било целокупно народно и државно јединство. Само Он својим великим заслугама и високим ауторитетом, могао је у интересу јединства без потреса да уједини три вековима разједињена племена једног народа са три имена и три вере. Само је Он могао да замени: у календару старе датуме новим; тробојне заставе српске, хрватске и словеначке новом југословенском тробојком; а државно име Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, да замени новим: „Краљевина Југославија”.

Трагична смрт

Али, баш због тих високих патриотских и популарних особина у народу, на Балкану и међу савезницима у Европи, Краљ Александар је стекао себи велике непријатеље у оним државама, којима је на сметњи била Краљевина Југославија. Смртни непријатељи нашег народног јединства постадоше смртни непријатељи Краља Александра, и не жалећи материјална и новчана средства, они су у свом пакленом плану и успели.

Деветог октобра 1934 године у моменту када је Краљ Александар ступио на тле савезничке Француске у Марсељу, — на путу за Париз, у посету председнику француске републике, Краљ Александар био је мучки убијен од плаћеника заклетих непријатеља нашег државног јединства.

*

По општој оцени свих највећих људи нашега века: Краљ Александар био је наш највећи и најславнији владар и први краљ Југославије. Још као Престолонаследник и Регент Он је био у ратовима Командант и Вођ. Он је био оличење српске војске, а војска је била народ. Напори дуготрајних ратова створили су најтешњу везу и безграничну љубав између Краља Александра и народа. Он је био дух народа, а народ душа Његова. Као осветник Косова и творац Југославије Он је после ратова постао идол свог народа. Због тога смрт Краља Александра није само смрт владара већ нешто више: *смрт великог народног Вође*. Он је био не само сјајни и савршени символ владара, већ је био Краљ државник и то државник великог европског стила. Метак убице није погодио само Величанство, он је оборио крмара великог југословенског брода.

Али Краљ Александар није био само велики и славни владар свог народа. Он је био један од сталнио и моћних стубова на који се ослањао општи мир после рата. И зато обзиром на општу политичку ситуацију целе европске позорнице, време и околности под којима је пао Краљ Александар, погоршавају још више тежину овог догађаја. Он је пао не само као велики и племенит владар, не само као Краљ и Вођ народа, већ је отишао са овог света један од оних великих људи садашњег културног човечанства, који су чврсто и одлучно носили огроман терет равнотеже у Европи. Он је несумњиво био један од највећих поборника и неуморних раденика на делу општег мира. Ето због тога је смрт великог Краља узбудила цео свет.

Смрћу Краља Александра најтеже је погођена Краљевина Југославија, али она неће подлећи нити посрнути, јер је дух народа југословенског непобедим. Велика дела и трагична смрт бесмртног Краља прикупиће још више око престола новог Краља цео југословенски народ. А порука: „Чувајте Југославију” биће урезана у наша срца као свети аманет за сва поколења. Урежимо је дубоко да би нам увек била звезда водиља и извор снаге за нова прегнућа и нова дела у служби Краљу, Отаџбини и слободи нашег целокупног југословенског народа.

Слава бесмртном Краљу и витезу Његовом Величанству Александру I.

Живео наш млади Краљ Његово Величанство Петар II.

Мил. Ј. Николајевић,
дивизиски ђенерал у п.

Најтежи часови у животу Витешког Краља Александра I Ујединитеља

И наша Врховна Команда, као и Савезничке, имали су тачне извештаје још августа месеца 1915 године, да Аустро-Немачка врши концентрацију великих снага према нашој северној граници на Сави, а поглавито на Дунаву. Исто тако знали смо да је Бугарска још несигурна. У неколико махова ја сам, у функцији војнога изасланика Србије у Лондону, молио да се: *на ову ситуацију обрати пажња и да нам се помогне на време и довољном снагом, јер је очевидно да је ова концентрација намењена противу нас. Али у томе нисам успео.*

Налазећи се пред далеко бројно надмоћнијим непријатељем и материјално боље опремљеним, очевидно је било да се ми нећемо моћи одбранити, тим пре што смо били заgroжени са севера и северо-запада од стране Аустро-Угарске, а са југа и југо-исток од стране још сасвим несигурне Бугарске, осећао сам да се нећемо моћи задржати дуже времена ни на једном положају у унутрашњости наше земље. По мојој процени једини угодан правац за наше оступање био је у правцу Црне Горе, јер ће нам Бугари, свакојако, пресећи одступницу ка Солуну.

Учинио сам предлог у том смислу Британском ђенералштабу, да ћемо се једино на црногорским граничним јаким планинским положајима моћи зауставити те да на њима удружени са Црногорском војском, дамо одлучан отпор, али, ово под условом, да нам наши моћни Савезници осигурају све ратне потребе превозењем преко мора и дотура-

њем до наших положаја. Но ни тај мој предлог није примљен.

У свима борбама на: Дрини, Парашници, Церу, Јадру и многим другим положајима Српска је војска победила надувенога непријатеља, а у офанзиви на Суворору до ноге је потукла Поћорекову војску и пребацила обеснога нападача с ону страну Дрине и Саве.

Овај пораз Аустро-Угарске војске толико је понизио Хабзбургско царство, чак и у очима својих сопствених поданика, да је Аустриски генералштаб био приморан припремити реванш. Противу Србије концентрована је нова војска од 17 дивизија од којих су 11 немачких.

Ноћу између 7 и 8 септембра ова је војска отпочела напад на северу и западу Србије пакленом ватром из хиљаде топова великога калибра управљеним на положаје српске војске поред Саве, Дунава и Дрине. 18 септембра Бугарска је изненада објавила своју мобилизацију да нас и она у скором времену нападне. Тако је Србија била принуђена да се бори на три фронта, противу три пута јаче снаге него је њена.

Савезници је нису помогли на време те се Србија морала борити сама, па је, ипак, ову неравномерну борбу издржала пуна два месеца. Али голо јунаштво српске војске не беше довољно. Срби су морали одступити тако да је почетком новембра српска војска била на Косову Пољу. Недостајало јој је муниције а снабдевање отежано јер железничка пруга Ниш—Солун беше од Бугара пресечена и Србија потпуно изолована. Очекивало се да је српска војска изгубљена, да ће бити заробљена, или приморана да капитурира. Од свега овога ништа се није дочекало. *На све мамце Краљевић Александар у функцији Врховнога Команданта одговорио је: „Наш је пут обележен, ми морамо остати верни својим Савезницима и умрети часно“.* Повлачење Јадрану би одлучено 25 новембра.

Сав ратни материјал: топови, муниција, возови, аутомобили, све што се није могло да пребаци преко планина и рђавих путова

било је уништено. Зна се како је било мучно повлачење српске војске ка Јадранској обали, усред зиме, по земљишту сасвим планинским, по стазама или јако мочварном терену, али је требало очувати њобраз Србије и српске војске и он је остао чист и ведар. Албанска Голгота однела нам је десетине хиљада најбољих наших синова.

Од 15 децембра 1915 године до 7 јануара 1916 године већи део српске војске, пошто је прешао планине црногорске и северне Албаније, беше прикупљен у околини Скадра. Огромне тешкоће у снабдевању са свима потребама тако великога броја људи и стоке у овом сиромашном пределу, јака хладноћа, крајна изнуреност трупа и изглед на скору Црногорску капитулацију, осујетио је првобитни план, да се реорганизација изведе на обалама Јадранскога Мора. Постојало је све очигледније да се војска мора пренети у пределе у више или мање удаљеније на југ, где би војници нашли одмора, хране и сигурности. Првенствено је мишљено да се војска

Драчу. У Медови су се укрцали само болесни и грађанске избеглице.

Ако свима овим тешкоћама додамо још и то, да су драчанске и валонске италијанске локалне власти стално одбијале да приме на њихову територију хиљаде наших војника, за које су изјавиле да собом носе епидемију. Случај са трупама генерала Гојковића коме није дозвољен прилаз Драчу него је морао да се задржи на линији: Раштбул—Каваја и случај са коњичком дивизијом која је морала остати на обали Шкумбе у мочварном и нездравом пределу.

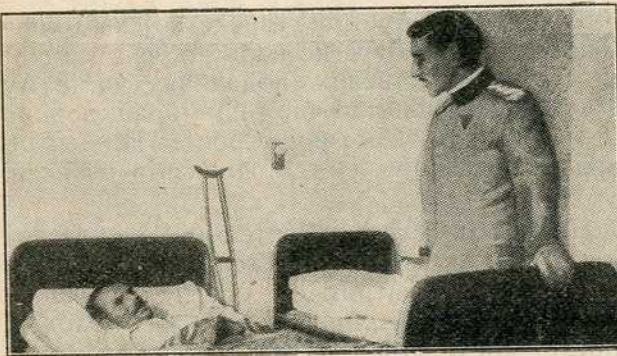
У Драчу је несрећне војнике очекивало ново и врло тешко изненађење. После свих мука: вест да се ту може укрцати само један део трупа војводе Мишића, оне које су стално штитиле одступање српске војске. Скоро сав остали део трупа, који је веровао да је доласком доведе завршио своје муке, морао је и даље продужити марш ка Валони. Врховна Команда није могла захтевати од својих војника оно што је немогуће, т.ј. да маршују до Санти-Каранти и одбила је тај предлог.

Француска флота, којој је српска влада изразила најтоплије признање, прикупила је остатке ове храбре војске од које су постали само скелети и сенке, око 150.000 људи, који су противно сваком очекивању, свакој нади, да се после великих мука спасу опкољавања од многобројнијега непријатеља при прелазу блатишта и снегова на планинама, потпуно изгладнели и при децембарској зими, пренела их за неколико дана на Крф, где су, понеговани француским рукама, повратили живот на острву Наусици, под пролетњим лишћем стогодишњег маслиновог дрвета.

По првобитном плану српска војска имала је бити пренета са албанашке обале у Тунис, са искрцавањем у Бизерти. Али је доцније дефинитивно одређен Крф. Та одлука саопштена је грчкој влади у Атини. Једновремено са колективном Савезничком нотом, 9 јануара 1916 године крстарице Едгар-Квине, Валдек Русо, Ернест Ренан, Жил Фери, Лавоазијер и Д-Естер са торпиљерима и шалутама, намењене за одбрану крфске поморске базе, кренуле су се из Бизерте, носећи собом 6 батаљона алпинских стрелаца са једном батеријом и извршили окупацију Крфа 11 јануара 1916 године.

Из Драча за Валону ишли су сувим извесне трупе по 6 до 7 дана (простор 90 до 100 километара) због великога дела врло лошег пута. Ове трупе нису могле бити укрцане у Драчу, све је остало пренето лађама.

Кад је ово завршено измењани су телеграми између Рускога цара и Претседника Француске републике:

Краљ Александар обилази рањенике

пребаци до Драча. То је нова етапа преко мочварног земљишта, исто тако тешког као што су били и прелази преко црногорских планина, које су се тек минуле.

Јужна група српске војске, стално узнемиравана од Бугара повукла се под борбом ка Драчу, у другој половини децембра. Брегалничка и комбинована дивизија такође су се повукле ка Драчу, где су у биваку код Криваје очекивале укрцавање за Валону.

Смењујући једно друго на заштитничким положајима, који доминирају доњи ток Дрима и Маће, трупе: Нових области, Команде одбране Београда и III армија, стигле су у околину Драча у првој петнаестини јануара. I армија штитила је II армију, већ концентровану код Љеша и са њом очекивала своје укрцавање у Медови. Али приближавање Аустријанаца, који су заузели Цетиње и чије су се трупе већ појавиле између Скадарског Језера и мора, чинило је опасним даља очекивања, те су се I и II армија журно кренуле преко мочварног арбанашког земљишта ка

Руска Врховна команда
15 фебруара 1916 године

Његовој Екселенцији Господину Рајмону
Поенкареу,
Претседнику Француске републике

„Извештен сам да се српска војска налази склоњена ван опасности, захваљујући напорима француске владе. На срцу ми је, Господине Претседниче, да Вам упутим моје најтоплије честитке на помоћи кују је Француска тако женерозно указала нашем храбром савезнику, тако свирепо искушаном за време његове херојске борбе противу општер нам непријатеља”.

НИКОЛА, с. р.

На ово је Претседник Француске републике одговорио:

Париз 16 фебруара 1916 године

Његовом Величанству Цару Руском
Руска Врховна команда

„Наша војна мисија и наша морнарица која је уз сарадњу са поморским властима Енглеске и Италије, остварила потпун спас српске војске, у пркос великим тешкоћама, јако је дирнута честиткама Вашег Величанства. Француска је горда што је могла допринети да се очувају храбре трупе, које су тренутно биле приморане да попусте бројној надмоћности и које су садејствовале са савезницима у ослобођењу њихове отаџбине”.

РАЈМОН ПОЕНКАРЕ, с. р.

Пренос српске војске, материјала, избеглица и заробљеника по српским подацима износио је:

Медова 12.000, од овога 3.500 грађана; Драч 9.500, од овога 5.000 избеглице; Валона 51.564.

По италијанским подацима:

Медова: трупе, материјал и заробљеници 8.338; Драч трупе, материјал и заробљеници 88.453; Валона, трупе, материјал и заробљеници 157.965, стокe 10.153; Бриндизи: трупе, материјал и заробљеници 6.430; укупно трупе, материјал и заробљеници 260.895, стокe 10.153.

*

Дошав на Крф српска војска имала је облик људи потпуно исцрпљених од физичког напора и потпуно изгладнелих. Али понеговани, нахрањени и одморени они су одржали ред и дисциплину и из дана у дан трупе су се знатно поправљале, а официри су врло брзо повратили свој ауторитет.

На Крфу је имала да се изведе реорганизација српске војске, и то:

1) Наоружање и опрема; 2) општа организација војске и снабдевање кадром, јер је ефекат спао на половину; 3) обука јединица.

Укупан српски ефектив на Крфу износио је „почетком априла 125.000 људи” од кога броја 3.500 до 4.000 потпуно исцрпљених, који су претстављали језиве костуре и скерлете!

Свака дивизија састојала је се: из две пешадиске бригаде од по два пука, од три батаљона, са још једним пуком од 3 батаљона трећег позива; чете јаке 200 људи, сваки батаљон по 4 чете са једном секцијом митраљеза по четири оруђа.

Мученици Албанске Голготе

Коњице: један ескадрон од 150 сабаља.
Артиљерије: 1 пук пољске артиљерије 75; две групе брдске 80 и 1 од 120 кратких.
Инжињерије: пола батаљона.
Интендантуре: 1 чете пекара и 1 чете занатлија.
Санитета: чета болничара од 6 секција од 400 људи, 3 амбуланте и 2 секције на колима.
Воз од једне чете од 150 кола и 1 чете од 100 товарне стокe.

Кад је све ово исполинском снагом свршено и кад је војска и здравствено потпуно опорављена, Краљевић Александар отишао је

После повлачења преко Албаније

15 марта 1916 год. у Француску. Желео је да се лично заблагодари Претседнику Француске Републике, ђенералу Жофру и осталима на помоћи Србије у најкритичнијим данима. Уз Регента био је и Н. Пашић, Регент је посетио и Лондон. Свуда је одлично дочекан и примљен, а вратио се на Крф 17 априла. Том приликом желео је да изложи и свој предлог за проширење Солунског фронта.

Пренос у Солун почео је 12 марта са бродом Светом Аном, натовареним са 1.027 српских војника и 129 коња. Сутра дан брод Кордова натоварена стоком напустила је Крф. 14 је продужен транспорт са бродом Мелбурном који је носио 1.100 Срба. Но, редован је пренос почео тек 18 и извршено је 57 путовања транспорта са војском и 21 путовање са стоком и материјалом.

Укрцавање великих јединица (армија и дивизија) почело је 21 априла.

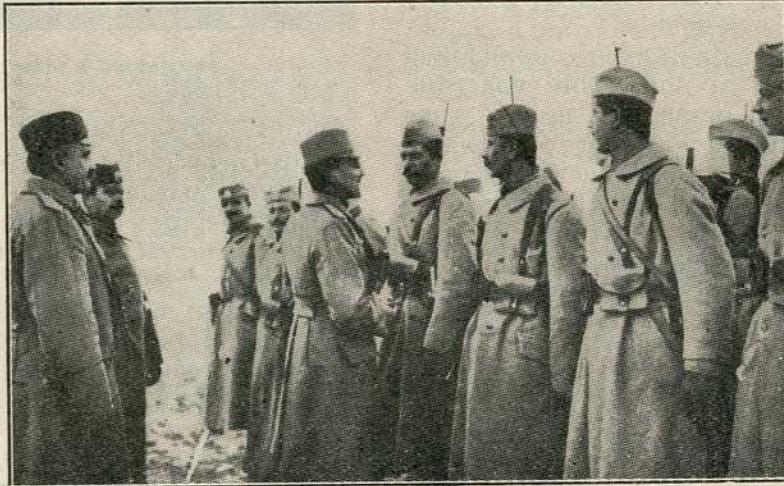
Транспортовање је вршено без прекида. Стварно је завршено 30 априла. Тог датума било је на Халкидику 125.000 Срба, од тога броја 112.000 са Крфа, 2.700 са стоком из Француске, 2.000 из 16 комбинованог пука из Бизерте, 3.000 са доњег Вардара, најзад око 1.000 Црногораца придатих Руској бригади у Солуну.

Дотерало се да је могло бити преносено:

своме Команданту Престолонаследнику Александру, који је све те надчовечанске тешкоће поднео са својом војском и био стално уз њу, нехотећи да се одвоји од њих ни за један тренутак, пошто су војници имали тврду веру само у свога Команданта. Краљевић Александар је, и ако болестан после операције, продужио напорни марш сувим заједно са својом војском.

Војска је вазда била предмет Његове особите бриге и пажње што је Он у небројено прилика доказао па и у најкритичнијим тренутцима наше Отаџбине. С тога војска дугује вечиту захвалност оваком свом Врховном Команданту — сјајноме војнику, војнику историске величине. То су били најтежи часови у Његовом животу.

Он је имао узвишено осећање дужности и никад се није ни момента колебао да заштити Државу и њене интересе. Херој по природи, витез по души и свестан својих

Краљ Александар у разговору са добровољцима Југословенске дивизије

од 18 до 30 априла — 1918 људи дневно; да се пренело од 10 до 15 маја 2926 људи дневно;

да се пренело од 16 до 27 маја — 3496 људи дневно.

По српским изворима последњи транспорт трупа напустио је Крф 4 јуна и стигао у Халкидик 8 јуна.

Српска Влада и дипломатски кор привремено су продужили своју функцију на Крфу. Краљевић Александар, Командант војске, такође је остао на Крфу, док операције код Солуна не отпочну. Очекујући Његов долазак замењивао Га је на Халкидику ђенерал Бојовић, његов начелник штаба. Регент Александар и Министар војни стигли су у Солун 13 јуна 1916 године.

За време овог отступања српске су трупе претрпеле неописане муке и невоље, али су све то издржале из превелике љубави према својој Отаџбини, као и из љубави према

владачких права, Он је као рођени државник водио земљу и свој народ увек онако како је то било најкорисније по њу.

Увек, у свима приликама Он је стављао свој живот и своју личност на жртвеник народа и државе. Овако је могла радити само племенита и узвишена душа као што ју је имао Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I — Ујединитељ. С тога српска војска за ова и још много других добрих његових дела, која су била у карактеру тога у истини правог Врховног Команданта, очуваће вечити и неизгладиви спомен захвалности према Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу.

Његову трагичну и прерану смрт ожалио је целокупан наш народ онако како то заслужује један владалац од историског значаја.

Слава Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу и вечан му помен међу нама!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Драг. Д. Пандуровић, пуковник,
командант 7 п. пука „Краља Петра I“

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ као ратник

Све велике војсковође, које светска историја као такве помиње, имали су у почетку своје војничке каријере исту биографију, исте особине које су одмах оцртале необичност њихову и давале јасан наговештај, да су то изабраници природе, који ће својим животом и радом испунити многе стране историје света.

Та необичност њихова у детињству и младости испољавала се: у енергији којом су започињали и радили сваки посао, у јаком уму којим су потчињавали себи околину своју, те је она инстинктивно осетила потребу за изјаву поштовања и послушности. По томе бисмо могли и ово узети као доказ за познату теорију, да су све велике војсковође имале једну душу, која је само мењала тела.

Војничко образовање Витешког Краља почиње одмах по уласку у руски пажевски корпус у Петрограду, где је он одмах по ступању од својих наставника и другова запажен као ванредно вредан ђак, са урођеним војничким склоностима ка тачности и методичности, са којом је радио сваки посао, и истрајности. Скромност његова огледала се свуда и изазивала дивљење баш с тога што су сви знали да у Његовим жилама тече Краљевска крв.

Рука судбине прекраћује у Русији пажевско школовање Карађорђевог потомка, преноси га 1903 године у Србију, где он као Краљев син ступа у редове Српске војске

као редов 1 чете 3 батаљона 6 пешадиског пука Краљевића Александра. И ако је једно-временно са овим настављено и његово раније прекинуто школовање и васпитање у пажевском корпусу, за високе дужности које очекују Краљевог Сина у будућности, ипак је судбина овом првом наменом наговестила — у коме је правцу упућен живот и рад другог Краљевог сина. Енергија, методичност и мудрост јесу особине, које млади војник све више испољава из године у годину, задовољавајући при том своје учитеље и околину разумом, душевном мирноћом и чврстином воље. 28 марта 1909 године проглашен је за Наследника Престола Краља Петра I и истог дана постаје пешадиски потпоручник Српске војске.

Предстојећи велики догађаји на Балкану тражили су да Српска војска буде за њих дорасла. Млади Престолонаследник, као главни инспектор целокупне Српске војске, са својим начелником штаба ђенералом Степановићем обилази неуморно све гарнизоне и успева да високо уздигне морал код војске, опремивши је потпуно знанствено и материјално за предстојеће ратове. Његова енергија на томе важном послу и критичке примедбе задивљавају ђенерала Степу, који по инстинкту предосећаше: да се из младог Престолонаследника постепено појављује велики војсковођа. Извежбано око старог искусног ђенерала сагледало је још првих дана њиховог заједничког рада вођу Српског народа, вођу не само по снази законитог Краљевског наследства већ, и особито, по сили божјег Провиђења које је овом Краљевом Сину наменило велике циљеве, дајући му уз то природне дарове мимо других људи.

И када је плануо рат 1912 године млади Престолонаследник као пешадиски мајор на челу је најјаче Српске I армије, као њен Командант. Прво ватрено крштење добија на Куманову, у чувеној дводневној битци 22 и 23 октобра, где је Његова младост задивљавала храброшћу, стрпљењем и хладнокрвношћу. Познате мучне и славне фазе ове битке проживљавао је млади командант као неки стари ратник. Његови најближи сарадници и помоћници са респектом и дивљењем

саслушавали су Његове инструкције, осећајући једновремено да у младом армиском команданту имају највећи морални ослонац. И та морална снага која је јача од сваке земаљске материјалне силе, била је пренета од Команданта до редова I армије и дала је најлепше примере личне храбрости и скупног пожртвовања у овом рату. Као стихија I Српска армија смрвила је истављену препону испред себе па 26 октобра ушла у Царско Скопље које младом Војсковођи подноси со и хлеб.....

Битољска битка од 17—19 новембра даје епилог рату на Вардарском војишту. Тако је вековни народни сан остварен. Тужно Косово је освећено.

У нежељеном рату са Бугарима 1913 године млади Престолонаследник је и даље командант I армије. Са њом Он прави бравуре на Дренку и Рајчанском Риду, са чијим је заузећем решена судбина Јужне Србије. Све остале успешне операције до примирја

Краљ Александар обилази положаје

последича су успеха I Српске армије у правцу Кочана. Да се на изненадан напад Бугара одговори одмах против нападом са наше стране, требало је имати проницљиво војничко око и моралну храброст једног Наполеона. На срећу, у нашој Врховној Команди седео је тада талентовани војсковођа војвода Путник, а I Српском армијом командовао је Карађорђа достојан потомак Престолонаследник Александар. Војничко искуство старог војводе; мудрост, енергија и неустрашива крв Карађорђева у жилама младог армиског Команданта учинили су, да се овај нежељени рат завршио у нашу корист, чиме је збрисана мрачна успомена са Сливнице 1885 године.

Но Српском народу није још било суђено да се одмори од ратних напора. Требало је да се стави још на једно искушење, највеће од како Српски народ постоји, пре него што се покрије бесмртном славом која ће ући у легенду. Неочекивано насрнуо је Голијат на Давида и Српски сељак одбацио косу и срп,

па се ухватио у коштац са јаким, несравњено јачим од себе. Одлучивала се судбина Србије и Југословенског народа: бити или не бити. На жртвеник се бацило све, није се имало куд. Изнемогао од старости и ранијег четничког живота, Краљ Петар I преноси 24 јуна 1914 године Краљевску власт и Врховно Заповедништво над војском на Престолонаследника Александра.

Тако на млада плећа у најкритичнијем времену паде највеће бреме! Но срећа је што то беху плећа Карађорђевог потомка, прослављеног војсковође из ранијих ратова, кога је пратила неподељена љубав Српског народа.

И отпочеше борбе које доведоше до битке на Церу и Јадру од 15—19 августа. Та прва навала маршала Поћорекa преко Дрине и Саве завршена је његовим поразом. Ванредно гipко командовање од стране Српске Врховне Команде, на чијем је челу стајао млади Врховни Командант Престолонаследник Александар, удружено са пожртвовањем свих старешина и војника, учинило је — да је „казнена експедиција” осилног непријатеља претрпила сраман пораз. Слава Српске војске и њеног младог Врховног Команданта ширила се по свету...

Борбе се воде на свима фронтима у Европи. Било је потребно јединство акције код наших савезника, у коме циљу наложена је савезничка дужност: да Српска војска пређе преко Саве у Срем и учини војничку диверзију. Врховна Команда је знала шта све изискује замашност такве једне акције; била је свесна да су то огромне жртве које се изискују од Српског народа, јер такав један замах није био у складу са материјалном опремом војске и то у часу када Дамаклов мач још негде виси, да се спусти када буде најтеже. Да, било је врло тешко одлучити се, али на крају политичка мудрост Врховне Команде надвладала је: треба бити веран својим савезницима, дати за јединство савезничке војничке акције највеће доказе пожртвовања.

И тако је дошло до преласка наше војске у Срем, са мучном епизодом код Чевртије, и повратком на десну обалу Саве, јер се Дамаклов мач спуштао од Дрине: непријатељ је био отпочео другу офанзиву. Посматрано независно од стратегиског значаја и тактичког офанзивног извођења Сремске операције, овај период операција наше војске (повлачење трупа из Срема и упућивање на Дрину у сусрет непријатељу) заузима једно сјајно место у историји војне вештине! Марш-маневар наше војске изведен том приликом, под тако тешким околностима, представља ремек дело у командовању. Одлучност и хладнокрвност Врховног Команданта Српске војске, да се изведе овај маневар,

позези су само великог војсковође. У тим часовима кризе (око извођења овог маршманевра) Врховни Командант Престолонаследник Александар је био свуда: час у Штабу Врховне Команде да прими извештаје и донесе одлуке, час код трупа где је Његово присуство било најпотребније — где се, можда, клонуло физички или духом. Као оро прелетао је дуж и попреко бојишта на Дрини, да се убрзо нађе у Крагујевцу или Нишу, где је такође као Краљевски Регент био потребан.

Дамаклов мач је на крају отклоњен; успело се ипак да се непријатељу истави довољан отпор, што је омогућило нормирање фронталне одбране, која се после дужег времена морала ипак повући на линију Чачак—Рудник—Београд.

Дошло је, тако, до чувене Суворорске битке (или битке на Колубари), која се од неупућених сматрала као „чудо“, јер се Српска војска после дужег повлачења у Србију од једном зауставила, и прешла по команди као један човек у офанзиву! У времену од 3—15 децембра потпуно је разбила две аустро-угарске армије и протерала из своје земље, у којој су остали само заробљеници — 70.000 непријатељских војника и велики ратни плен. Дванајестог дана против-офанзиве позната депеша Српске Врховне Команде саопштава целом свету: „на територији наше Краљевине сем заробљеника нема ни једног непријатељског војника“.

Поћеркова друга офанзива завршена је опет срамно.

Цео свет је задивљен. Слава Српске војске ушла је у легенду, докле је њен Врховни Командант без одмора обилазио Крагујевац и Ниш, да би уз помоћ савезника могао и по трећи пут одагнати непријатеља када насрне.

Зима, тифус и заплети аустро-угарске на другој страни одложише поновну навалу непријатеља све до јесени 1915 године.

Наша Врховна Команда била је благовременно добро обавештена о припремању заједничке акције Немаца—Аустро-Мађара и Бугара, и сви њени напори, за дозволу да се сама војнички обезбеди од интервенције Бугара у леђа, остали су безуспешни код Савезника, и тако је дошло до повлачења Српске војске, без и једне предходно изгубљене битке, јер је требало избећи катастрофу.

Колико је славна та 1915 година и поред тога што она носи опште негативно обељење, познато је целом свету. И да Српска војска није имала раније за собом Куманово, Битољ, Брегалницу, Цер и Суворор и сама ова 1915 година била би довољна да покаже целом свету моралну њену вредност. Та је година наш понос: *жртвовало се све сем части, да се не буде роб и имала се непоко-*

лебљива вера у коначан успех. Питање које је са овим фактом увези, то је: *ко даде толико моралне снаге Српској војсци да могаде преболети губитак отаџбине, да напусти кућни праг и своју породицу остави на немилост непријатељу, па да крене преко непроходне Албаније у неизвесност?* Два великана наша, Велики Отац и Витешки Син, два Карађорђева потомка, понеше испред Српске војске национални крст искушења Божјег и поћоше на Голготу. Војска и народ не бојашу се за своју судбину, јер беху неограниченом љубављу везани за Оца и Сина. Први је својим мучењем кроз Албанију персонификовао најлепше особине Српског народа када је на муци, а Други непосусталим духом витеза од расе записао је у историји нашега народа најлепше стрне витештва. Да није тада било Њега Витеза, да духовно клонуле, каквих је било, ободри и уразуми и да својим личним примером покаже да коначан успех зависи од издржљивости и хра-

Пољска артиљерија у гоњењу непријатеља журно мења положај

бности да се погледа злу у очи — ко зна каква би данас изгледала карта Европе. Велики дух Витеза Сина водио је Српску војску преко Голготе, са чврстом вером: *да ће само преко ње доћи Васкрсење.*

Реорганизација Српске војске на Крфу Његово је дело. Пут у Француску преко мора, када су њиме гусарили непријатељски сумарени, предузео је Престолонаследник — Регент — и Врховни Командант, да даде доказа савезницима о решености борбе до краја и да их убеди о потреби стварања јачег савезничког фронта код Солуна. Са поткрепљеном вером у крајњу победу враћа се Он на Крф; дано-ноћно бди на извођењу и завршавању реорганизације војске, и када ова би потпуно снабдевена и оспособљена отпоче њено пребацивање на Солунски фронт. Васкрсну понова Српска војска, и силан ударац њен на Кајмакчалану (од 15—30 септембра), на Црној Реци и код Битоља (од 7 октобра до 18 новембра) поново увери и непријатеље и пријатеље: да је Српска

војска по храбрости ненадмашна. *Кајмакчаланска битка је једна од најчувенијих и најкрвавијих, која је по начину извођења и пожртвовању уздигнута у ратној историји до легендарне висине.....*

Но преко судбине није се могло. Судбина је била одлучна, да се крајњи напор наших савезника изврши 1918 године и тада заврши рат. Због тога се — на планску иницијативу Престолонаследника Александра — и Савезнички Солунски фронт појачава, па се извршују и потребне припреме. Српска војска беше формирана у две армије од шест дивизија и њој би додељена ретка част, да уз помоћ двеју француских дивизија и тешке артилерије она изврши пробој фронта и уђе у поробљену отаџбину.

Творац ове решавајуће септембарске офанзиве и извршилац њен био је Престолонаследник Александар. То је документовано и тачно утврђено. Без његовог непрекидног и неуморног настојавања о потреби и резултату исте, — ове свакако не би било, те и политичке последице свакако да би другојачије данас изгледале.

Одлучност Врховног Команданта српске војске по пробоју фронта, када је наша друга армија била упала дубоко у непријатељски распоред, а наши савезници беху претрпели неуспех на Битољском и Дојранском фронту, када је, дакле, ситуација била критична, — решила је рат са Бугарима. Када се о тој критичкој ситуацији решавало у Српској Врховној Команди на Буковику, Престолонаследник Александар је мирно саслушао сва излагања свога Штаба, па је попут великих војсковођа донео једино правилно решење: да се енергично продужи офанзива ка Неготину и Возарцима, што је и приморало Бугаре на капитулацију. То је једна операција у истини величанствена и за дубоку војну и историографску студију.

Још један гест великог војсковође видимо код Престолонаследника Александра у томе периоду операција, када је наша I армија са свега 10.000 људи стигла код Лесковца, а непријатељ је јужно од Ниша био сконцентрисао 2 немачке и 2 аустријске свеже дивизије. Командант Источне Војске ђенерал Франше Депере, ценећи ситуацију српске војске као врло критичну, послао је категоричко наређење, да српска војска обустави даље наступање, „јер својим даљим кретањем може компромитовати целу савезничку ствар”. Но Врховни Командант Српске вој-

ске, ценећи као и увек правилно ситуацију ипак наређује продужење офанзиве и тиме протерује непријатеља преко Саве и Дрине. „Овој нису биле потребне комуникације и дотурање хране, она иде напред као олуја” — упућује после тога Франше Депере о српској војсци телеграм својој влади у Париз.

Такав одлучан рад Српског Врховног Команданта решио је не само наш рат, већ је то била клица пораза централних сила, што је признао и сам Хинденбург у својој познатој депеши упућеној канцелару 4 октобра 1918 године...

Као круна свега долази 1 децембар 1918 године, када се остварио сан толикх покољења, проглашење уједињења Срба, Хрвата и Словенаца...

Славом увенчани Врховни Командант Српске војске није престао да се непосредно интересује за војску нове Краљевине, и ако је као владар имао пуно послова на први изглед важнијих. Увек је умео да нађе време да свуда стигне. Знао је шта вреди добра војска за одржавање мира, па је дано-ноћно настојавао да војска младе Његове Краљевине буде потпуно способна за задатке у будућности. Колико је Он у томе погледу лично учинио зна то врло добро цела Његова војска, а зна — по вредности ове — и цео свет. Велики јунак и војсковођа за време рата претворио се за време мира у великог организатора Своје војске.....

*

* * *

Крупна војничка фигура Витешког Краља Александра I Ујединитеља прећи ће постепено у највећу и најлепшу легенду у историји нашег народа. Он ће као војсковођа у историји ратне вештине бити предмет дубоких студија, и као резултат тога биће подељено мишљење целог света: да је био војсковођа великог ранга, са потезима Наполеонским. Био је поред тога, и изнад свега тога, љубљени-обожавани *Ратни Друг*, који је многу сиротињску ратничку сузу утро; био је идеални Краљ и Восковођа за којим је данас неутешна Његова верна војска.....

Умро је мученичком смрћу *Витез-Краљ* и *Ратни Друг*, а као утеху оставио је и нама и целом свету сазнање: да је Својом смрћу на свагда цементирао пукотине, у колико их је раније било те да је сјединио за увек сва срца и све мисли Југословена о потреби чувања Његовог дела — *Југославије...*

Слава Му, вечан помен и хвала!

Александар М. Стојићевић,
пуковник, в. д. шефа Оперативног
отсека Главног
Ђенералштаба

Витешки Краљ Александар I као Врховни командант Ослободилачке војске

„Ваше надчовечанске патње и страдања приликом пробијања кроз арбанске кршеве и поноре, које у Вама ни једног тренутка нису поколебале ни умањивале љубав према слободи и веру у будућност, догађај је, који ће историја света сад први пут забележити и из њега извући значајну поуку, да је љубав за слободу малих јача сила од насиља великих и моћних”. (Из наредбе Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља, као Врховног Команданта наше војске при демобилизацији 1920 године).

српске војске била су пространа позорница на којој је имао да се покаже у пуном сјају геније српског народа. Операције српске војске кроз њено шестогодишње ратовање, личиле су на праве вулканске ерупције. Под њеним снажним ударцима рушене су непријатељске војске па је срушена и једна царевина. Синуло је сунце слободе поробљеној браћи. Карта Балканског полуострва и Средње Европе добила је нов изглед. Двоглави Бели Орао раширио је своја крила од Триглава до Тимока и од Марибора до Ђевђелије. На крви и костима српског народа створена је нераздељива и моћна Југославија.

*

У рату није довољна само ваљана војска па да победа над непријатељем буде осигурана. Но за њу није довољан ни само генијалан војсковођа. У оба ова елемента мора да постоји извесна сразмера и да оба чиниоца буду сразмерно заступљени. Да војсковођа задобије победу, мора бити начисто са принципима о употреби живе силе и др. материјалних средстава у рату. Он мора ратним догађајима да да онакав правац, какав сам жели и како интереси Отаџбине диктују. Најзад, војсковођа мора да има и моралну снагу, да истраје и у најтежим моментима и да поред свију искушења изиђе као победилац. Војсковођа мора да буде обдарен високим умним способностима, да има командантску храброст, и најзад, да има моћ да стекне и очува: поверење, поштовање и љубав својих војника. За постигнуће свега овога, војсковођа треба да је рођен за тај положај. Отуда правог војсковођу може да да само цео један век.

Праунук неумрлог Војвода Карађорђа, син Петра Мркоњића, наследио је ове сјајне особине. Од 1912 до 1918 године Провиђење је хтело да се у бојној ватри од Куманова до Доброг Поља манифестују те особине младога Вође српскога народа. На челу наше славне I армије у балканским ратовима, Престолонаследник — Командант њен, путем својих наредба, заповести и живом речју као и директним личним учешћем у борбама, божевима и биткама испољава сјајне особине

Мали је број народа, који могу у своју историју да убележе златним словима речи „Слобода изнад свега”, на онај начин, како то може да учини наш народ у својој историји. Мали је број војска, које могу у своју ратну историју да упишу речи „Борба до коначне победе или истраге”, као што је то могла да учини мала војска херојске Србије за време неравне борбе са својим многобројним и надмоћнијим непријатељима, у току њених ратова за ослобођење и уједињење од 1912 до 1918 године.

Пут којим су српска војска и српски народ пролазили у овоме славном периоду своје историје био је трновит. Али, то је у исто време био пут части и славе. Ратна попришта

војсковође. Он стоји под ватром непријатељском у Кумановској битци, прати рад своје и непријатељске армије и на основи овога доноси правилне одлуке. На Брегалници долази у прве линије у моменту када се још пуши врела крв рањених и изгинулих бораца и наших и непријатељских. На Церу и Јадру и на Колубари, Он је у пуном смислу речи *Врховни Командант* српске храбре војске. Победе ове достојне су дивљења и признања целог света. Умешност у командовању, и лично залагање у потребном моменту; вера *Врховног Команданта* у повољан исход сваке, и најсудбоносније операције, крунисале су успехе српске војске.

Као носилац политике — Регент — и *Врховни војсковођа*, у кобној 1915 години, доноси судбоносно решење од 24 новембра, да српска војска, непотпомогнута на време сво-

Краљ Александар у рову на Солунском фронту

јим моћним савезницима, предузме повлачење кроз Арбанију, да би спасла своју част и славу свога оружја. Он је претпоставио да Његова војска и избегли народ преживе и „*Арбанску Голготу*“ само да не доживе срамну капитулацију. Између капитулације и напуштања родне груди, Он је изабрао ово друго, а то је био једини частан излаз из најтеже ситуације нашег народа и војске коју су после Косова доживели. Веровао је да ће Његова војска послушати Његову заповест и разумети Његову спасоносну одлуку и у томе се није преварио. Ово је веровање дало најславније резултате, које је једна армија у сличним приликама у рату могла да да.

Привременом губитку државне територије и огромних материјалних средстава, *Врховни Командант* је претпоставио и „*Арбанску голготу*“ јер је веровао да су ово само пролазни успеси непријатељски. Јер, да победа над једном војском буде потпуна, нужно је да она сама призна да је побеђена. То није урадила српска војска, нити Њен *Врховни Командант*, *Влада* и *парламенат*; зато је српска војска остала непобеђена. На врховима својих бајонета, при уласку у арбанске гудуре и поноре српска је војска ставила реч

„*Освета!*“ У арбанској трагедији, млади *Војсковођа* превазишао је својим држањем најпознатије војсковође целокупне светске историје. У Његовим речима (и ако тешко болестан и оперисан): „*Ја ћу овде остати да пратим укрцавање трупа и избеглица и кад последњи Мој војник буде укрцан, онда ће доћи ред и на Мене. Тада ћу се Ја кренути — пре не! Ја ћу бити последњи, који напушта Отаџбину*“ лежи горња истина. Само славна имена Ханибала, Цезара, Александра Великог, Суворова и Наполеона I, везана су за сличне изреке. И славне борбе, бојеви и битке на Солунском фронту тесно су везане за Његово име војсковође. Осветници тек опорављени од рана, болести и арбанских мука на Крфу и крај Солуна, својим громким „*Ура*“ већ у 1916 години објавише свету на *Горничеву* и *Кајмакчалану*, *Чегару* и *Чукама*, *Моглени* и *Црној реци*, да је српска војска „*васкрсла*“ и да са њоме непријатељ има да рачуна као са још љућим непријатељем. У знак признања херојском држању својих храбрих војника, у овој години *Врховни Командант* подиже на *Кајмакчалану* *Спомен-Капелу* и изнад улаза у њу ставља ове речи:

„*Мојим дивјунацима
неустрашивим и верним
који грудима својим отворише врата слободи
и осташе овде као вечни стражари на прагу
Отаџбине.*

Александар”

Као и у ранијим, тако и у 1917 години, *Врховног Команданта* видимо чак и у рововима — у првим линијама. Он обилази своје војнике, бодри духове, челичи још више, очеличене воље и карактере. Чека се са нестрпљењем жељно очекивани час. То ји била година 1918.

Најбољу потврду о величини Његове војсковођске способности налазимо у оним значајним и историски вредним речима, које је изговорио у критичном моменту 1918 године, када је решавана не само судбина задобијене победе, већ и судбина рата: „*Јесте, није нам лако, али је непријатељу још горе*“ и издао следећу кратку заповест: „*Напред, у славу или смрт!*“ Армије Српске приступиле су без колебања извршењу ове судбоносне заповести свога *Војсковође* и доживеле су заслужену славу а смртни ударац задале су својим непријатељима и осветиле им се за све муке и патње од 1915—1918 године.

1 децембар 1918 године, запечатио је и везао за вечита времена судбину Србије, са браћом из ослобођених крајева преко Дунава, Саве и Дрине. Дан уједињења, јесте славан епilog херојске борбе Србије и њене војске предвођене кроз патње и искушења, кроз част и славу, неустрашиво и мудро, њеним

WWW.UNILIB.RS

херојским Врховним Командантом, Блаженопочившим Краљем Александром I Ујединитељем.

*

Историја је већ изрекла свој суд о заслугама српске војске и њенога Вође. И пријатељи и непријатељи одали су и одају достојно признање херојским делима српске војске. Поред најлепших особина српског народа и његове војске, између свих фактора српских победа заузима највидније место високи морал у народу и у војсци. Свима је добро познато да у подизању и одржавању морала, играју највиднију улогу и војничке старешине од најнижих па до највиших. У том погледу наша ратна историја одликује се најсветлијим примерима. Појава у рову међу војницима седог, Блаженопочившег Краља Петра I Великог Ослободиоца — у кризи 1914 године, за време Колубарске битке, као и у несрећној 1915 години у долини В. Мораве и др. местима, уродила је плодом. Витешко пак држање и очинско старање о Својој војсци Врховног Команданта, Краља Александра I (онда Престолонаследника-Регента) у данима херојских бораба и мучеништва Србије од 1914—1918 године, дају примере изванредне љубави и бриге за добро и величину нашега народа. Зато у нашој народној историји, Витешки Краљ Ујединитељ заузима највидније место и као Владалац, и као политичар и као војсковођа. Одајући му признање за изванредне заслуге у рату и постигнуте успехе, Блаженопочивши Краљ Петар I Велики Ослободилац, на предлог српске Краљевске владе, после закљученог примирја са Бугарима 1918 године, овако је то признање исказао својим писмом, којим га производи у чин ђенерала:

„Његово Височанство Краљевић Александар, вршењем својих дужности у новим ратовима 1912—13 године, против Турака и Бугара, заузео је у најславнијем периоду народне историје, место вође и јунака, који својим врлинама оличава садашњост и будућност нашега народа. У славним војничким успесима српске војске 1912—13 године Његова I армија решила је с успехом битке: Куманово, Битољ и Брегалницу. Ове победе су од пресудног значаја.

Под Његовим Врховним вођством у рату 1914 године, српска војска достигла је врхунац своје славе. Она је задивила свет својим победама над аустро-угарском војском. При изненадном нападу аустро-угарске војске на Србију, свет је био гледалац неравне борбе, која потсећа на борбу Голијата и Давида. Млади Вођ и Његова у сваком погледу, млада, материјално недовољно спремна и наоружана војска, у тренутку кад је цео свет запрепашћен и био припреман да види извршење једног невиђеног међународног злочина, у том драматском тренутку, Млади Вођ са својом војском маленом, али задахнутом само-

поуздањем, мирно и присебно корача свом бесном нападачу у сусрет, срета га на Церу и Јадру и у првом сукобу натерује га на одступање преко Дрине и на одбрану.

Цео свет је био задивљен победом нашом на Руднику.

Непријатељ, избачен из наше земље без оружја, топова, возова, био је потпуно разбијен.

Затим је дошла година 1915.

Нападнута са свију страна са огромним бројном надмоћношћу, Србија је претстављала јунака мученика. Њен сусед Бугарин ударио јој је нож у леђа у најодсуднијем тренутку. Трупe наше војске у заштитним борбама односиле су увек почесне победе, али је непријатељ стицајем прилика, најтежих какве су се и могле замислити, све више стезао ланац око измученог тела српског народа и његове славне војске.

Одступање преко Албаније у зимско доба, кроз беспутну и пуну земљу, био је врхунац напора и пожртвовања. Наши савезници, растављени од нас морем, са зебњом и слутњом гледали су како ће се свршити наше повлачење кроз Албанију и преко Јадранског мора.

Нашу артиљерију и возове сами смо спалили и уништили. Албанију смо покрили лешевима и голих руку, у крпама, прегладнели и тако рећи полумртви, дошли смо 1916 године јануара и фебруара на Крф.

Наши непријатељи дахнули су душом. Сматрали су да је са српском војском свршено.

Јуначком и енергичном Команданту, Краљевићу Александру, у том периоду припала је улога спасиоца своје јуначке и бесмртном славом увенчане војске.

При проласку кроз Албанију, оболео, оперисан, Он је прелетео преко ледених хрбата албанских, не мислећи на себе. Његова младост, Његова љубав према српском народу и Његовој војсци, не само што је оживела духове, већ је давала пример енергије и бескрајне наде и срећан исход ове исполинске борбе. У место да потражи лека и кратког одмора и опорављења, Он је пошао у Европу, да у средини наших савезника поцрпе ојачање и енергију.

После огромног рада на Крфу, српска војска, васкрсла појављује се на Солунском фронту, и — на чудо целог света — у јуначким борбама односи победе, као што је: Чеган, Горничево, Кајмакчалан, Чуке, Битољ и Моглена.

1917 године српска војска се је непрекидно спремала, у заједници са великим савезницима, да непријатељу зада смртни ударац и ослободи своју Отаџбину.

Круна свију досадашњих херојских подвига српске војске је величанствена победа последњих дана — победа, која је за 15 дана донела ослобођење три четвртине наше земље. После пробоја непријатељског фронта

заузећем Ветреника, Доброг Поља, Сокола и Козјака, а уз обилату сарадњу и помоћ наших савезника, српска војска је у гоњењу непријатеља ка Скопљу и Царевом Селу показала ненадмашну храброст, издржљивост и брзину и изванредну смелост, што је — у вези са акцијом савезника на осталим секторима фронта битке — довело до прекида непријатељства између савезничких војска и Бугара и до повраћаја наше земље, окупиране од Бугара.

Ова велика победа наше дичне војске стекла је српској слави ненадмашни сјај и признање и биће уписана на најлепшој страни историје херојских бораба нашег народа за ослобођење и уједињење.

Оволика дела славна и велика, која су име Србиново дигла до Олимписке висине у очима храбрих војска наших савезника и целог света, у којима војска и њен Вођ допуњују јединствен еп, који је светска историја забележила као класичан пример за подражавање народима, који љубе слободу и независност, испуњују Моје срце Владаоца и Оца неизмерном захвалношћу. Ја желим да дадем израза захвалности и народу и војсци, подарујући њиховом јуначком Вођи, Његовом Височанству Краљевићу Александру чин ђенерала."

Ево речитог историског доказа признања нашем Врховном Команданту закључно са 30 септембром 1918 године. Колико се још лепих историских редака може предњој похвали да дода од овога датума па до 1 децембра, дана уједињења нашег народа — 1918 године као и до данашњих дана!...

Ослобођење и уједињење југословенског народа највеће је дело у историји живота Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља, те се с правом може рећи: „Историја живота и рада Блаженопочившег Краља Алек-

сандра I, у исто је време и историја Краљевине Југославије”.

Без сјајних победа српског оружја у нашим ратовима за ослобођење и уједињење неби никада дошло до уједињења нашег — југословенског народа. Мисија Србије, као Пијемонта Југословенства, успешно је завршена, али по цени милиона литара крви светих жртава. Свима тим жртвама југословенски народ најбоље ће се одужити, ако очува то крваво стечено јединство! Поштујући своју прошлост и мислећи на своју будућност, најбоље ће испунити свој дуг и према сенима тих светих жртава и према себи самима, као и према младим генерацијама, које придлазе и по природном закону потискују оне, који су са Блаженопочившим Врховним Командантом, лично учествовали у стварању данашње велике и моћне Југославије. На овоме путу, нека југословенски народ има на уму речи Свога трагично преминулог Краља-јунака: „Чувајте Југославију!” То су речи храброг Команданта Славне I армије из балканских ратова и Врховног Команданта — Војсковође — херојске српске војске из великог рата за ослобођење и уједињење; речи највећег владоца у нашој историји и најхрабријег ратника из наших славних битака. Историска мисија Краља-хероја није и несме бити завршена. Његова љубав и пожртвовање кроз све ратове за наш народ и војску па све до Његове мученичке Смрти, на учвршћивању уједињене Отаџбине, достојни су Његовог херојског држања кроз најтеже дане наше народне и ратне историје. Отуда и Његово име заузима највидније место у историји Краљевине Југославије.

Хвала и слава најзаслужнијем творцу Краљевине Југославије, Бесмртном Војсковођи, Витешком Краљу Александру I Ујединитељу.

Проф. Д-р Богдан Гавриловић,
претседник Краљевске Академије Наука

Блаженопочивши Краљ Александар I — заштитник науке и културног полета*)

Краљ Александар на часу ученика основне школе

Његово Величанство Витешки Краљ Александар Први Ујединитељ, Узвишени Заштитник Српске Краљевске Академије наука погинуо је у Марсељу од зликовачке руке, која се дигла на Њега онда, кад је као Апостол мира био закрочио на француско тле.

Цео наш народ од Триглава до Вардара и све установе наше Земље, а с њима у првод реду и Српска Краљевска Академија, дубоко потресени свирепим ударцем Судбине, у превеликом болу — болу без пребола — оплакују свога великога Краља. Јер наш Краљ, блажене памети, није био само Краљ — највиша извршна власт и први претставник државне мисли и њезине политике. Њему, избранику своје, у самилости својој према једном мученичком народу, наменио је Промисао у најтежим и најкритичнијим моментима једно изузетно место на трновитом путу историје и наше и туђе — место на коме ће Он — херој, патриота и нацио-

налиста — у огњу и најстрашнијим искушењима стварати и створити државу и у њој постати Вођа Нације у многоструким стремљењима њезина духа и разноликим облицима њезина живота.

У бићу Његову стапале су се у потпуној хармонији и апсолутном јединству две појаве: *личност у држави и држава у личности*. Само по скупу и јединству тога двојства могао је Он у данашње доба опште неодређености и општег превирања политичких, економских, социјалних и моралних система, избити у висину једне велике историске личности.

Али има још једна дивна црта у Његовој лепој личности. Платон је у хијерархији виших вредности живота доброту ставио на највише место. А наш Краљ био је и изузетно добар и изузетно племенит човек. *Са тих црта Његове осетљиве и неизмерно дубоке душе, Он је у својој Земљи обесињенима био син, а нејакој сирочади отац.*

Велики Поклоник Академијине мисли Краљ, Ујединитељ народа, после славних победа, извојеваних на крвавом ограшју, схватио је у пуном обиму вредност Академијина дела у служби Отаџбини и мисли Његовој. Зато је Он био најснажнији заштитник целокупног научног и културног полета нашег народа... Његов ће спомен Краљевска Академија чувати с дубоким пијететом и својим радом у будућности она ће сутра, као и данас и јуче, бдити да се свети аманет, који је њезин Узвишени Покровитељ на сјају мученичке ауреоле оставио народу своје у последњем часу свога живота, у целини и очува.

Слава Његова живеће вечно у недрима Академије и историску личност Његову прекаћиваће кроз векове Српска краљевска академија својом дубоком захвалношћу на нежној љубави, коју јој је Он, Заштитник свих научних и културних стремљења, вазда обилато указивао.

У овом изузетно болном тренутку душе се наше ломе од туге за мученичком смрћу умореним Краљем Ујединитељем!

Нека је слава Краљу Мученику! Мир пелу његову!

*) Краљевска Академија Наука одржала је комеморативну седницу целокупне Академије, посвећену успомени на Свога Заштитника и Покровитеља Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Проф. др. Петар Зенкл,
претседник Социјалног одбора града
Прага и претседник друштва за из-
државање домова за југосл. студен-
те у Чехословачкој

Социјално-хумани рад Великога Краља

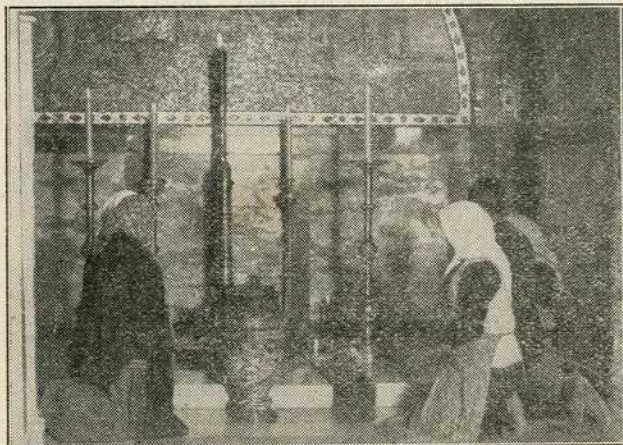
Краљ Александар:

„Срби, браните свом снагом
своје огњиште и своје племе!“

(29 јула 1914)

„Чувајте Југославију.“

(9 октобра 1934)

Дубоки утисак добивен на незаборавном и до последњег предаха болном погребу Витешког Краља Александра I Ујединитеља, коме су подлегла срца свију нас, иностраних учесника, и који их је стопио с бескрајном тугом југословенског народа, остаће нам у вечитом сећању. Плач и јецање стотине и стотине хиљада људи, који, и поред свега свог јунаштва и храбрости, нису могли да сакрију ни савладају изливе своје жалости; сузе, које су орошавале стотине хиљада од плача помодрелих очију; туга због народне несреће, која је говорила са лица сваког кога сте сретали; то све давало је утисак као да је свака породица Југославије изгубила по неког најдражијег члана. И заиста, у Краљу Александру Ујединитељу није братска Југославија изгубила само Великог Сина славног оца и јуначке отаџбине, нити само најхрабријег војника, исполински снажног и мудрог Вођу, јуначког Ослободитеља, разборитог и свесног владара — државника и ујединитеља, него у њему је изгубљен и племенити отац широких народних маса, који

је свој народ жарко волео а кога је вољени народ идолопоклонички поштовао из дубина својих херојских и широких словенских душа.

Краљ Александар се одликовао дубоком мисленошћу и урођеном племенитошћу. Његови осећаји били су плод најлепших словенских врлина. Горео је од чежње да оствари хиљадугодишњи идеал и сан народа, да уједини и подигне свој народ, народ Јужних Словена. Веровао је у успех своје историске мисије и та га је вера гонила атавистички напред. Он је морао да освети Косово јер се са том мисијом родио, са њом хранио и од ње живео! Исто тако Он је морао да створи Југославију јер само тако велико дело било је достојно његових способности. Све своје неуморне снаге, пуне стваралачког виталитета, жртвовао је Он за план, коме је крајња сврха била да уједињеном народу обезбеди мир и свестран напредак. Своју велику замисао остваривао је неуклањајући се ни пред највећим потешкоћама и опасностима, па ни пред самом смрћу. Био је увек спреман да и свој живот жртвује за народну ствар и у интересу целине никад није тражио од других више него што је сам вршио или био спреман да изврши. Искрено, из дубине својих племенитих нити, тежио је да привредно, културно и социјално подигне малог човека и за благостање широких маса тих економски слабих, малих људи, биле су Му отворене и очи, и срце, и руке. Никада се неће у народном предању заборавити причања оних који су са народним Краљем проживљавали ратне грозоте: са сузама и дубоком љубављу сећаће се стари ратници како је Он био први међу првима, кад им је био, и поред своје младости, брижни отац, брат и пријатељ. Сећаће се југословенски сељаци, са Загорја као и Шумадије, љубазности Његових искрених речи, миловања његових савета, треперења суза у Његовим очима, болног и паћеничког осмејка на Његовим уснама када се радило о ма којој народној кризи . . . .

Ко би други имао тако жив интерес за плодносно учешће у настојању и раду за ублажење народног тешког привредног жи-

вота задњих година, него баш Онај, који је толиким везама срастао са југословенским народом за време најтежих тренутака борби за народно ослобођење; Он, који је најбоље схватио, осетио и нагонски оживотворио историјску мисију Југословенства; Он, који је био хиљаде пута спреман да пролије своју крв за добро и срећу свога народа.

Блаженопочивши Краљ Александар обухватио је својим срцем сав Југословенски народ, све његове крајеве и друштвене слојеве, и знао је да је та Његова љубав највише потребна онима према којима је судбина била најмање наклоњена. Одатле извире тај лепи и за векове узорни однос Блаженопочившег Краља према југословенском

схватање за њихово правилно решење и како с надом чека време кад буде консолидација и уређење унутрашњих прилика дозволило, да Југославија приступи бржем напредовању у систематском развоју социјално-политичких обезбеђења, приступи снажнијој социјалној политици, чији је значај у будућности Велики Краљ интуитивно осећао и то ми спонтано у разговору толико пута подвлачио!

Племенити Краљ — Хуманиста није остајао само на теоретском интересовању за социјалну политику, није се ограничавао само потстрекивањем других на ефикасан социјалан рад и филантропску помоћ, није се задовољавао само праћењем социјално-политичких и

Последња посета Краља Александра — Новом Саду.

сељаку и према најсиромашнијем грађанину; одатле долази та владарска стална иницијатива и учешће при решавању свих социјално-политичких проблема широких слојева свога народа.

Никада нећу заборавити дане кад сам говорио са блаженопочившим Краљем Александром о свима актуелним социјалним питањима, о бризи за децу, о старању за раднике и незапослене; о обезбеђивању болесних и старих, о социјалном осигурању широких маса економски нејаког грађанства, о бризи за сиромашно студентство и т. д. Увек сам тада видио како Он истински и дубоко размишља о свима тим тешким питањима данашњице, како има племенита осећања и трезвено

управних поступака и утицајем на њих, него није никада ни лично пропустио ни најмању прилику, која се пружила Њему или Његовој породици, а да своје осећаје не претвори у зрео плод правог владарског добротинства и да сам не допринесе и не потпомогне ма коју добру ствар на пољу социјалног збрињавања. У своме урођеном хуманизму, није чекао да Му се такве прилике саме пруже, него је Његово добро, човекољубиво срце само прилике те тражило и стварало. И тако историји неће дати сведочанство о Његовом славном животу само Голгота Албаније, славно Куманово, Битољ, Кајмакчалан, Соко, Ветреник итд. — него и Дом слепих Краља Александра I, студентски домови Краља Александра I,

Краљице Марије итд. Те бројне социалне институције као склоништа, кухиње, домови за немоћне и недужне, заводи за сиромашне средњошколске ученике и слична друга многобројна социална уређења, фондови, дотације

Покровитеља. Тешко ће жалити Његову смрт и националне мањине... Свуда је Својим интенским човекољубљем давао другима пример, који заслужује да се и убудуће иде за њим.

У Своје дубоком смислу за социјално и хуманитарно збрињавање малог човека, печалног радника, Он је — одмах после Ослобођења и Уједињења Свога народа — племенито прегао да донесе низ савремених закона о социјалном збрињавању материјално слабих класа, Закони о аграрној реформи, о социјалном осигурању и заштити радника, закон о заштити деце, о заштити кираџија, о обезбеђењу ратних инвалида и породица изгинулих ратника, били су дело Његовог иницијативног и саосећајног покретања и решавања свих тих многобројних социјалних проблема, пред којима се налазила једна нова држава, снажна и велика држава али и привредно и економски сатрвена грозотама светскога рата. И све до последњих дана Свога стваралачког живота, када је низом закона о заштити земљорадника, закона противу скупове, закона о аграрној банци и уредаба о принудном напредовању државе за дугове малог човека, закона противу картела и т. д. желео да што више отклони тешке последице опште привредне кризе — Он је и путем законодавним, и путем практичних акција, и путем личног прегалаштва бринуо се за малог човека, напаћеног земљорадника или градског радног паћеника, Његовог ратног друга и неоспорно најоданијег поданика.

Студентски дом Краља Александра I у Београду

и поклони не носе само име Краља Добротинитеља, него су уживали и његову сталну помоћ у најразноврснијим облицима. Сиромашним, напуштеним, настрадалим, свима тим слабим члановима људског друштва био је блаженопочивши Краљ најплеменитији отац;

Питомцима многобројних социјалних завода је блаженопочивши Краљ често слао дарове. Колика је то била радост питомаца не само због дарова, ма какве врсте они били, него још више због душевне емоције на појсао да се народни Краљ, и поред свих Својих владалачких брига, сећа слабих и незаштићених у људском друштву, што је испуњавало безмерном срећом тужне зидове разних социјалних и социјално-здравствених завода широм велике Краљевине Југославије. Он је имао дубока социјално-хумана разумевања за беду оних који су патили због незапослености, за коју нису криви. Настојао је да се разним јавним радовима и државно-самоуправним подухватањима по целој земљи смањи њихов број и допринесио је својим великим новчаним помоћима да се незапосленим радницима пружи бар бесплатна храна и кров над главом. Сви напуштени и сироти бродоломници живота знали су да се са молбом за материјалну помоћ могу обратити на Краљевску управу двора, пошто приватна благајна Краљева није била никад затворена за случајеве сиротих и незбринутих, уопште за све случајеве који су заслуживали помоћ.

Са свечане седнице у „Александровом колеџу“ од 28-XI-1934: Проф. Др. Петар Зенкл, претседник друштва из издржавање домов за југословенске студенте у Чехословачкој говори о Краљу Александру. За претседничким столом, поред проф. Др. Зенкла г. г. проф. Др. М. Мурко, претседник Чехословачко-југословенске лиге, Др. Иван Јерер, министар просвете Чехословачке, Др. Првислав Гризогоно, посланик Краљевине Југославије, Др. Едуард Бенеш, министар иностраних послова и Др. Карел Бакса, приматор града Прага.

безброј социјалних, хуманих, патриотских удружења и корпорација изгубило је Његовом смрћу најбољег Заштитника и помагача; корпорације које имају нарочити значај за државу, као Соколство, Црвени Крст, Дечја заштита, итд. изгубиле су најплеменитијег

Тај факат, да је блаженопочивши Краљ активно учествовао и властитом иницијативом у многим социјалним и хуманим акцијама и да Њ. В. Краљица Марија — Највећа мајка —

У
Р
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

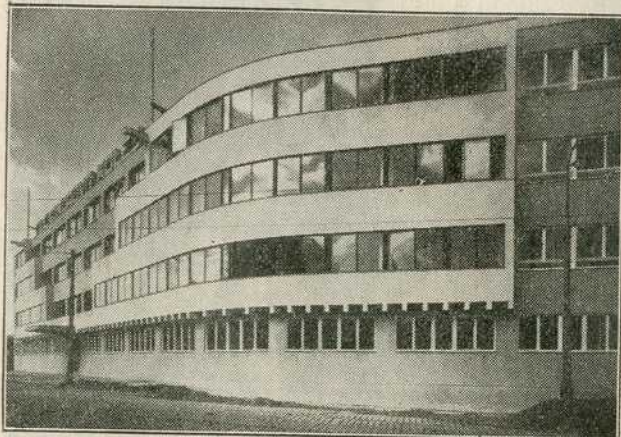
WWW.UNILIB.RS

лично управља радом Југословенске Уније за заштиту деце, показује нам, као и све друго, како је племенито и плодно, поштено и сдржајно схваћала Краљевска породица у Југославији своје узвишено место и свој задатак на најплеменитијем пољу јавног делања, где су се многи други владари често само ограничавали на празна гесла дворског церемонијала, којима су се заваравали кроз цели свој живот. Кухиње Краљице Марије за сиромашну децу, које од директних дарова Краљице Марије исхрањују у тешким временима на хиљаде угрожене Југословенске омладине, пружају нам узоран доказ, како Краљевска породица није само ишла за тим, да придобије друге за вршење корисног и племенитог социјалног рада, него се и сама поставила као узвишени узор социјалног старања за немоћне и потребите. Али брига коју је Краљ са својом Узвишеном Супругом посвећивао деци, није се само ограничавала на ову „Краљичину децу“, како су се ова деца, која се исхрањују у Краљичиним трпезама, сама називају, него се проширивала и на то да и остала сиромашна деца расту и да се развијају под што повољнијим животним условима. Одатле је и произлазило енергично и планско настојање блаженопочившег Краља о узгоју деце у доброј и здравој средини, о модерном развоју градова, о изградњи хигијенски уређених дечјих школа, склоништа, домова за сиромашне студенте средњих и високих школа, о подизању школских клиника, болница итд.

Блаженопочивши Краљ је имао дубоко разумевање за значај и мисију народне интелигенције и зато је лично настојавао да се даровитим студентима на високим школама омогући да се уз што повољније животне прилике темељито приправљају да доцније могу корисно послужити Уједињеном Југословенском народу — својој отаџбини. Приликом једног мог разговора са Њим о „Александровом колежу“ за југословенске студенте у Прагу, који данас већ постоји, блаженопочивши Краљ изразио ми је Своју искрену љубав према Чехословачком народу, разумевање велике мисије узајамне братске чехословачко-југословенске сарадње и жељу, да та сарадња буде стално што дубља, што реалнија и свестранија...

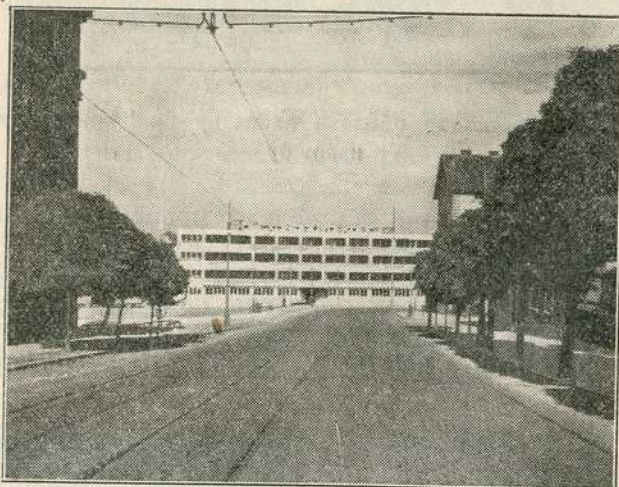
Природно је да је Краљева љубав према народу обухваћала све слојеве, како градског тако и сеоског становништва, које је Краља управо фанатички обожавало. Та љубав није произлазила из привилегованог положаја Краља у држави и народу, није резултирала из прокламација и свечаних прилика, него је била расађена целим животом и животним делом Краљевим. Југословенске породице су гледале на породични живот Краља као на светли узор и пример. Људи из народа, који су највише искусили тежину и горчину живота, говорили су са одушевљењем и љубављу о Краљу, који је стојички трпео кроз Албан-

ску Голготу заједно са својим сељаком, који је био у животној опасности увек међу првима, који је са борцима стајао у првим редовима и који никада није показао, да је својим положајем над свима, него да је први међу својима, први у тешким и злим временима а нарочито први тамо, где се радило о опасности државе или жртви за отаџбину!

„Александров колеж“ за Југословенске студенте у Прагу

Краљ Александар је живео за свој народ и његов свестрани просперитет; за њега је радио и био спреман да жртвује све, па и живот! И жртвовао је свој живот. Волео је свој народ тако, да би хтео за њега и поновно умрети! Зато верујемо да ће чак и смрт народног Хероја - Краља целом својом траге-

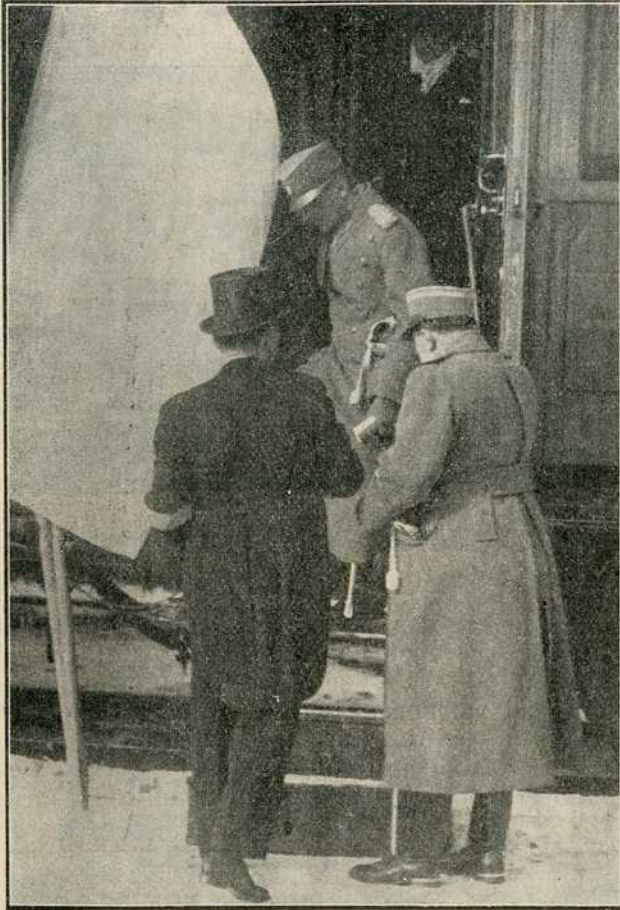

„Александров колеж“ за Југословенске студенте у Прагу

дијом имати благородни утицај на Југославију, која неће никада дозволити да тако скупоцена жртва буде узалуд принесена на олтар Отаџбине. Југославија ће сва своја настојања и све своје снаге пружити за довршење и обезбеђење великог дела за које је блаженопочивши Краљ радио и живот изгубио. Сви позвани чиниоци југословенски су свесни, да

би постали помоћници оних, који су народу отели незаборављеног вођу, када не би радили свим силама на томе, да дело уједињења народа буде и духовно и социјално довршено и за сва времена обезбеђено.

Краљ Александар обилази покретну пољопривредну изложбу

Није довољно да велики човек и његов губитак буде само оплакан. Кад је у блаженопочившем Краљу отргнут већ од народа његов Провиђењем одређени Вођа и Владар-Ујединитељ, као и његов Отаџ; кад је у Њему Мала Антанта изгубила једног од највернијих

и најмоћнијих градитеља; кад је већ Балкан изгубио најискренијег заточника његове консолидације и пријатељске сарадње; кад је у Њему отет Словенству један од најактивнијих учесника у раду, који је имао да реши отежавана питања Словена; кад је у Њему Европа изгубила једног од најизразитијих градитеља мира и поредка — налаже се дужност свима, који су се дивили Његовом раду, да свим силама допринесу, да се доврши дело, од којег је силом отргнут и за које је несебично, скоро вољно и Свој живот положио. Насиљем је престало да куца то велико срце Краља-Доброчинитеља, које је знало тако много делити и човекољубиво помагати, олакшавати и очински волети. Нека то Срце овековечи захвалност и успомену милиона живих срца и нека оно пробуди живу жељу у њима, да иду за стопама великог узора; да иду по свету са отвореним срцем, очима и рукама, да свуда и на сваком месту допринесе развићу социјалних и социјално-политичких уређења и потхвата, којима ће се ублажити патња и јачати права љубав према народној и државној целини. Мртав је Велики Народни Краљ; Његово тело почива на историском Опленцу, у славној Шумадији. Дај Боже да у целој Југославији и за сва времена живи Његово Срце у делима племените иницијативе свих оних, за чије је заједничко добро живео, радио и живот свој дао. Тако ће увек победити помоћу својих следбеника и за сва времена Онај, који је знао за победу узвишене ствари и у корист целине жртвовати све. Велика жртва Његове крви и живота биће плодно семе социјално боље будућности Његове Југославије, Његовог југословенског народа, док је Он отишао „мученицима и херојима Југославије, који су — према Његовим речима — вечна слава и жива морална сила југословенске мисли.“

„Чувајте Југославију“, била је последња порука мученичког Краља своме народу. Ко буде настојао и бринуо се за њен развитак у духу социјалне солидарности и правог народног просперитета, тај ће најбоље и најсигурније радити у духу обавезне и свете Његове поруке.

Проф. универз. др. Јосип Шиловић,
сенатор, б. Бан

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ Југославије

Мени су стално сузе на очима, кад размислам о овом ужасном догађају, о овој страховитој несрећи која је задесила нашу Југославију. Изгубили смо највећег Владара, кога је наш народ имао од када постоји, што су Југословени српско-хрватског и словеначког племена имали од свог постанка. Велики Вођа нашег народа био је легендарни херој наше повеснице, али ја о хероизму Његовом нећу да говорим, јер је свима нама и целом културном човечанству познат хероизам Његов, а по Њему и хероизам народа Његова.

Кад сам ја год. 1921 био примљен у једну културно-политичку аудијенцију код великог белгијског Краља Алберта, он ми је казао: „— Ви сте народ хероја; Вашем се хероизму диви сав културни свет!”

Јест, били смо и јесмо народ хероја, јер смо пошли за Највећим херојем што га је наш народ у својој историји имао, за непрежаљеним Краљем Ујединитељем...

Ја нећу овде да пишем ни о Куманову, ни о Кајмакчалану, ни о продору Солунског фронта. О томе ће у овој књизи престоничког часописа писати они генерали који су били његови војнички сарадници на фронту, у рову... Ја желим да свете успомене ради пишем — колико ми болно узбуђење дозвољава — о Његовој социјалној, о Његовој моралној, о Његовој етичкој величини као Највећег државника нашег времена!

Његову социјалну, Његову етичку, Његову моралну величину савременог државни-

ка а најјаче Његову бескрајну љубав и за задњег човека Свога народа, илуструју неоспорно ове чињенице:

У Љешу, у Албанији, када је прошао са војском Својом и српским делом нашега народа кроз Голготу Албаније и дошао на обалу Јадрана тешко болестан, оперисан, док је лежао у сиротној собици, дође к Њему француски адмирал Мондезир и рече Му:

— Височанство, не можемо да превеземо ни Вас, ни војнике, ни народ Ваш, ни избеглице, јер је ужасна бура. Ми ћемо најпре превести Вас у Бриндизу, а избеглице и војнике када будемо могли на Крф!

Он је одговорио адмиралу Мондезиру ове речи:

„Идите и јавите, да ћу овде остати све док мој последњи војник не буде укрцан. Ако помремо од глади или будемо заробљени, срамота ће пасти на Савезнике.”

И није се макао оданде, док није и задњи војник и задњи Његов грађанин био укрцан за Крф — и тек онда је Он пошао!

Видите ову племенитост и ову пожртвованост за свој народ, ову величину највећег државника, правог народног Вође!...

И кад нас је ослободио и ујединио, завладала је нама она наша проклета мана, која атавистички живи у природи нашој, мана „све за инат”, за који се и Краљевић Марко потурчио. Када су због тог племенског ината настале бескрајне борбе, мржња и раздор међу појединим државницима нашега народа, Он је то гледао мислећи, да ће се страсти наше умирити. Он је то трпио, док се није догодио у Парламенту онај крвави догађај и проливена братска крв. Онда је Велики Херој наше народне историје 6 јануара 1929 године преузео на Себе сву одговорност и по други пут спасао земљу. У том одлучном моменту, кад је Он сву одговорност преузео на Себе, показао је још једном сву Своју пожртвованост народног Вође и сву Своју величину великог државника, који се једном у веку рађа, правог Хероја векова, како би то рекао Тома Корлаји!

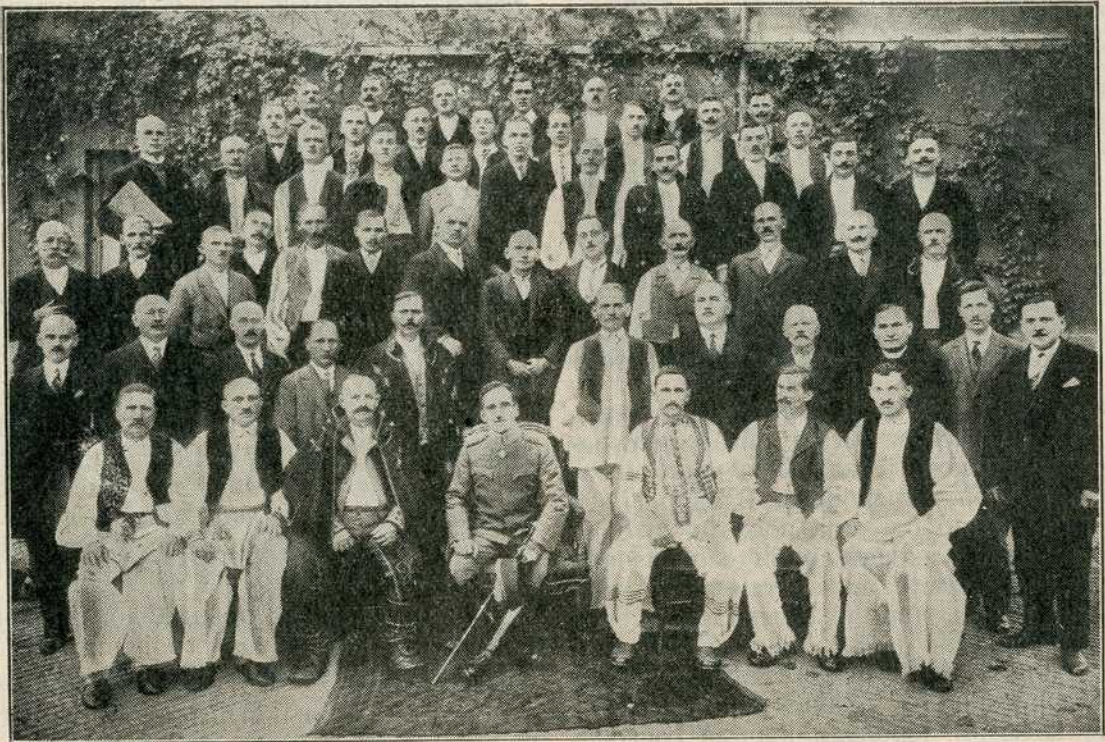
Трећа чињеница, која Га показује како је велики колико до Њега није нико био, како је Његова морална и етичка величина огромна, јесте снажни историски факат, да је српске заставе, под којима је извојевао победе, које ће Га вечито дизати до неба, у интересу народа Свога спремио на Опленцу у музеј и снажно, херкулески подигао Југословенску заставу. Може ли се замислити веће пожртвовање и веће самоодрицање у интересу народа Свога?

Не треба данас да истичемо, како је Бугарска поступила спрам нас, како нас је напала у другом Балканском рату, како је била

пожртвованости не можемо ни замислити, јер таквог самоодрицања и такве моралне и духовне државничке снаге није било у свима повесницама света!

И сада, кад је Југославију подигао, кад нас је сјединио, кад је углед наш у свету подигао, кад је уз Малу Антанту створио Балкански пакт, сада је зликовачка рука уништила овај нама тако драгоцен живот, уништила је драгог и милог Оца нашег!

Видели сте ове дане, како плакасмо и јецасмо сви, и баш тако је било свуда, где год су се у домовини показали Његови драгоцене остаци. Свуда грчевити плач и дубоко

Краљ Александар са хрватским сељацима

с противницима нашим у светском рату итд. Па како је на све то одговорио Овај Велики Син нашега народа. Одговорио је тако, да је пошао у Бугарску да поздраву Цара Бориса и то само у интересу Јужних Словена, заборавивши све што се догодило, само да нам будућност буде велика и моћна, и да ми, Јужни Словени, на Балкану будемо најјачи фактор. Сада имамо љубав и Бугара, али то морамо Њему да захвалимо, јер ми смо тим путем пошли само за Њим и након Њега.

Величину Његову показује исто тако чињеница, што је Он пошао и у Цариград хотећи да Балкан споји и уједини. Пошао је у онај исти двор Султанов, где је над вратима висила некада глава прадеде Његовог, бесмртвог Карађорђа. Веће самозатајење, веће

јецање!.. 15.000.000 Југословена у свим крајевима домовине наше још једном је уједињено у болу и душевном грцању!

Успомена ће Његова бити трајна. Он није умро, он неће никада умријети. Док год буде Југославије, живеће Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, живеће међу нама, јер је дух Његов вазда међу нама и остаће међу нама за све векове. Живеће, јер нам је показао пут којим ћемо ми поћи до краја, док буде нашег народа — Југославије.

И као што је Он, велики покојник наш, цео Свој живот посветио народу Своме, тако је и погинуо за народ Свој. Крв Његова је онај цемент, који је цементирао јединство југословенског народа, српско-хрватског и словеначког племена, и нас сада након што

смо цементирани овом Светом крвљу Његовом, нико и никада више раставити не може!

Ја мислим, да нико није и неће лепше да опише велики губитак и тешку бол, која нас

је снашла и непролазне заслуге Овог нашег Највећег Великана, него што је то учинио Др. Данко Анђелиновић у овој дивној песми, са којом желим и да завршим овај свој чланак:

Стало је Велико Срце!... Горда се мисао следи...
Пао је весник и вођа, витешки скршен је мач!
Протрну читава земља, народ се жасне и леди
А дах му у грлу заста... и бризну у горак плач.

Домове зави нам туга, ридају жене и деца,
Мужеви гутају сузе, проплака село и град,
Брецају посмртна звона, шума и дубрава јеца.
Краљ витез на одру лежи убијен, љубљен и млад.

Ко нас је повео, браћо, из ропства на поља славе?
Ко је на цареву Скопље најпрви побо стег?
Ко је кроз албанске кланце и преко гробнице плаве
Орлове изнио беле над вечни триглавски снег?

Ко нам је донио закон? Ко стазу згазио мору?
О, ко је у злу и добру једини остао чврст?
Ко Бошков подиже барјак и клетву с Петрове горе?
Ко је за спасење наше голготски примио крст?

Ко је од Јадрана плава па све до Црнога мора
Судбини пробио нашој нови и широки пут?
О, ко је назвао браћом сву децу балканских гора?
Ко за то лежи сад мртав, убијен, хладан и крут?

Стало је Велико Срце што нас је љубило врело,
Отровном раздрага панћом вампирска погана стрв.
Плачите сестре и мајке, пригните мужеви чело,
За нас и за нашу децу света је пролита крв!

О чујте, Морава плаче, а Вардар поносни стење,
Тара и Дрина се руше криком низ крвави бук,
Пројца Сава и Драва да их се до неба чује,
А дивља Неретва врла ко горски с Динаре вук.

Плачите браћо и сестре! Поспите пепелом косе.
Плачите ратници стари, нек суза није вас срам.
Мртваго носе нам Краља, мртваго Витеза носе...
Плачите!... проплако с нама и тврди хладни је кам.

Пронесе мртваго Краља, ал он нам у срцу оста,
Јер нам у душама његов силни одјекује зив;
Његова велика сања заветна мисао поста
И он нас води низ Балкан мртав, а вечито жив.

Нисмо се расули, браћо! Несрећа само нас споји.
Неће нас расути више злочин, ни химба, ни рат.
Јер крв нас Његова веже јаче да будемо своји,
Његовим крећемо путем: брата је нашао брат!

Вечна слава нашем Великом Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу!

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

инж. Коста Д. Главинић,
б. претседник града Београда и
б. министар народне привреде

Највећи народни Краљ

Пре 16 година био је данашњи датум један од најсретнијих и највеселијих дана за све оне Београђане који су тада, у порушеном и опљачканоме али слободном Београду, ишчекивали и дочекали свога Ослободиоца, свога вољенога Регента, славом увенчаног Победника, потоњег Краља Хероја, Ујединитеља и Мученика, Александра I Карађорђевића а пре 8 дана, цео данашњи Београд, цела Југославија и цело поштено и културно иностранство, испратили су са искреним, дубоким болом и неисказаном жалашћу на вечни одмор свога највећег и најславнијег Краља, Краља каквога Југословенство до сада није имало. И мени као ондашњем претседнику Београда, пала је у део велика част да и ја напишем ове редове за наш најбољи часопис „Београдске општинске новине“, редове посвеће успомени Највећег и Најславнијег Краља у историји Југословена.

После оног неизвештаченог бола целог једног народа, који је се бол спонтано испољио 18 октобра ове године, приликом испраћаја Љубљенога Блаженопочившега Краља у Његов вечни дом, и после свега онога што су наше и стране најугледније и најпозваније личности написале или рекле о Неумр-

ломе Краљу Хероју, врло је тешко данас писати и многим, на перу јачим људима но што сам ја. Па и поред овога што рекох, желећи да следујем великоме примеру који нам је оставио Неумрли Краљ-Мученик, а који је у томе: да дужност треба извршити и онда када је најтежа, пишем ово што сам мислио и што и сада мислим о Њему.

Блаженопочившег Краља Александра I познао сам још као дечка, по Његовом доласку у Београд. Случај је хтео да и те године, пре тридесет и једну годину, будем на челу Београдске општине, те да Га и тада, као и 1918 године, дочекам у име увек оданог Му грађанства Београда. Доцније сам имао више пута прилике да говорим са Њим, кад је постао младић и, напослетку, кад је био Регент и постао прослављени Војсковођа и Велики државник. Посматрајући Његов домаћи живот, Његов рад за државу а нарочито за радни народ, моја љубав према Њему и моје поштовање Његове узвишене личности постојали су из дана у дан све већи. А тврдо верујем: да нема честита и непристрасна човека, а нарочито Југословена, који је имао прилику да са Њим говори и непристрасно прати цео Његов славни државнички рад, који Га није заволео и поштовао. У овој вери утврдило ме је још више све оно што се дешавало и видело у ожалашћеном Београду 18-ог октобра.

Његово интимно општење са народом, Његова велика дарежљивост, Његова кумовања и најнезнатнијем и најмањем човеку, добро су познати у целој Југославији. Његова искрена љубав према народу, коме је био Велики Вођа и Отац, била је неизмерна, па, и поред свега тога, зликовци угасише пре времена Његов драгоцени живот. Жалим неизмерно што не умем и не могу рећи све оно што осећам у овим тужним и судбоносним тренутцима, али знам да то исто осећа цео наш југословенски народ, од Триглава до Кајмакчалана.

Велики Краљ чинио је особиту част својој нацији за живота, и, да би се то још једном

видело, морали смо доживети, Његову прерану смрт и тужни али величанствени Његов погреб, па да нам и цело честито иностранство покаже колика је била Његова вредност. Величанствени спровод Његових посмртних остатака кроз београдске улице и до Опленца био је такав, какав нису виделе ни друге веће престонице, у сличним приликама. Овај и овакав спровод показао нам је најбоље и очи-

сле смрти Великога Народног Добротвора, осетиће се и увидеће се шта смо све у Њему имали и изгубили.

Подизањем дворца на Дедињу, поред тога што је тиме веома јако утицао на нагло унапређивање и улепшавање целог једног новог краја Београда, дао је и леп пример позванима: да при подизању већих јавних грађе-

Ослобођени Београд поздравља Врховног Команданта Ослободилачке војске

гледно: колико смо и шта смо све изгубили у Великоме покојнику и колико је велики био Његов успех у раду на подизању и осигурању угледа Југославије у иностранству.

Београд и све веће градове Југославије задужио је Блаженопочивши Краљ-Мученик, за вечита времена својом чувеном хуманошћу, исполинским смислом за социјално старање и очинском бригом за наше градове. Сад, по-

вина треба обраћати више пажње неговању и обнављању **националне** архитектуре.

Подизањем „Студентског дома“, поред тога што је веома олакшао сиромашним студентима школовање, украсио је и цео крај некадашњег „Тркалишта“. То исто учинио је и подизањем „Дома за средњошколску омладину“ на Западном Врачару. Уступањем старог двора за потребе музеја, дао је могућност

да се музеј унапређује и увећава, а тиме је учинио: да се Београд обогати једним центром више за културне сврхе.

За брже и правилно решење многог и многог корисног општинског питања града Београда и осталих наших градова, има се благодарити Њему.

И као војник и као Владалац и као државник, био је редак пример. То је био и као домаћин. Треба само видети како је уредио сва своја пољопривредна имања на Опленцу а нарочито виноград и саградио велики модерни подрум, у коме ће сва околна шумадиска села

бити у будућности. Сумњам да је и једна иоле важнија културна или хумана установа остала икада без Његове помоћи. Његова племенита, широка владалачка рука, помагала је на све стране. Несебично и зналачки.

Тако и животно близак своме земљораднику никада на свету није био ниједан други Краљ.

Нека би добри Бог дао да у Његовом Првенцу, Краљу Петру II, добијемо што потпунију замену Великог и Неумрлог Му Оца!

Београђани, београђанке, и бивша децо београдска, сада зрели људи, који сте пре

Краљ Александар обилази верске установе наших Муслимана у Београду

имати прилику да се очигледно увере о томе: шта значе рационално подигнути и неговани воћњак и виноград као и рационална прерада грозђа.

Искрени пријатељ земљорадничког задругарства, постао је Он задругар прве на Балкану виноградарске задруге у селу Бањи, чим је новоподигнути виноград на Опленцу стао на род, и остао јој је члан — задругар — до своје трагичне смрти. Грожђе из свога винограда уносио је у ту задругу.

За све гране народне привреде а нарочито пољопривреду, бринуо се са топлом љубави и разумевањем. Чинио је све што је могао и што је од Њега зависило за њено унапређење.

За стварање Привилеговане аграрне и Привилеговане занатске банке, има много да се благодари Блаженопочившем Краљу.

Његов пољопривредни фонд учинио је већ до сада врло многа добра дела, а шта ће тек

16 година на данашњи дан, са искреном љубављу, неисказаном срећом и весељем дочекали и поздравили свога Ослободиоца, Љубљенога и већ тада прослављенога Регента и Војсковођу, а још сте у животу, пренесите сву своју искрену љубав на Краља Петра II, и закуните се, на данашњи дан: да ћете чувати аманет Краља Ујединитеља и Мученика, да ћете Му чувати Југославију!

*

Увек сам осећао највеће поштовање према радноме Генију Краља Александра, који — то је позната ствар — радећи као први и највећи државник и бринући се за свој народ, није дозвољавао себи ни онолико одмора и домаћег задовољства, колико га има и најобичнији члан ове државе. Он је спавао свега 4 часа дневно; осталих 20 часова неуморно и стојички посвећивао је из дана у дан раду и бризи за добро свога народа.

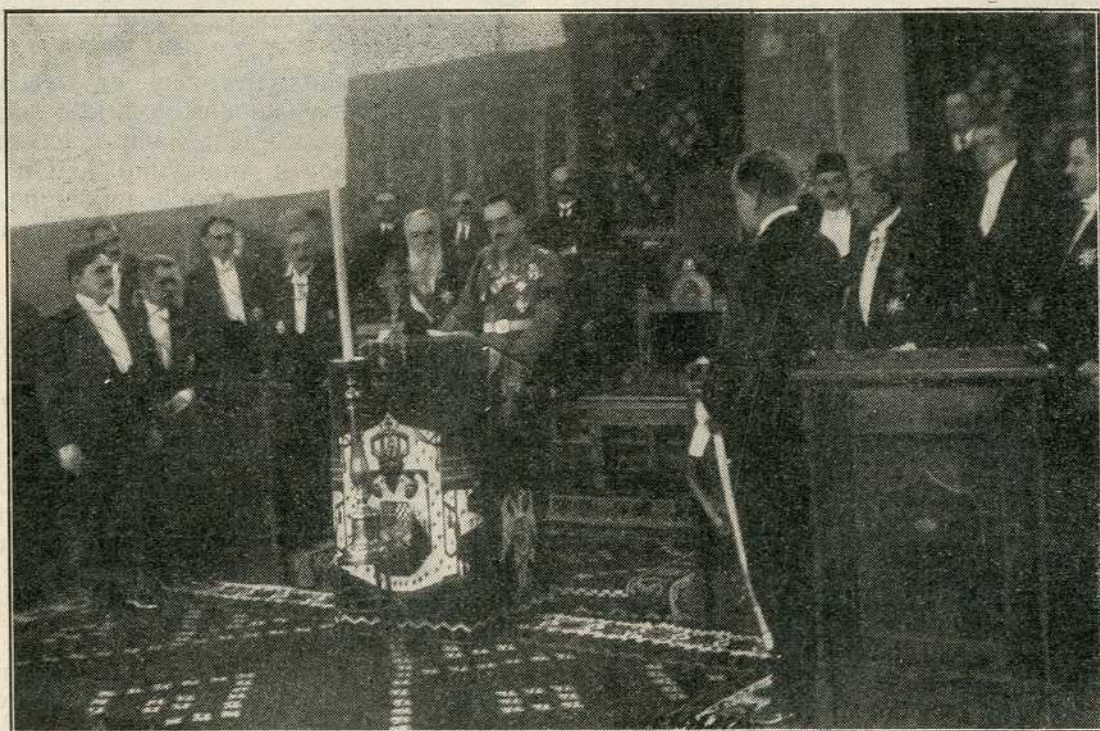

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Као један од најстаријих Београђана, који су преживели и запамтили све важније догађаје у историском развоју Србије: од бомбардовања Београда 1862 год., до стварања Велике Југославије под неумрлим Витешким Краљем, ја сам пратио са идолопоклоничким поштовањем све историске потезе и радње Витешког Краља Александра.

Када је блаженопочивши Краљ 1931 године прослављао десетогодишњицу свога ступања на престо, ја сам тада са највећом срећом писао о њему као државнику у нашем престоничком часопису „Београдским општинским новинама”; данас, под теретом највећег бола, покушавам у својој пуној старости да уздржим сузе и још једном оживим

Поменутога дана ушао је Он у Своју порушену и опљачкану престоницу око 15 час. и 30 минута, па, како су привремени Суд и Одбор општине имали сачекати Га на крају Шумадијске улице, код Астрономске опсерваторије, нису могли сви Београђани добити места на уласку у варош, већ су заузели тротоаре од опсерваторије до Саборне цркве, у којој се имало одржати кратко благодарење. Писац ових редака, као привремени председник Београда, замолио Га је да учини још једну жртву својим Београђанима, која би била у томе: да пут од Опсерваторије до Саборне цркве, пређе пешице, како би Га пресрећни Београђани, могли видети из непосредне близине и искрено поздравити. Он,

Краљ Александар полаже заклетву на устав Своје велике Краљевине

те слике и успомене на највећег Краља нашег времена...

Још као млади Принц, Блаженопочивши Краљ је и изразито и снажно показивао своју искрену љубав према Својем народу. Као Престолонаследник, Регент и Врховни Командант прослављене Српске Војске, показао је најочигледније: шта је био у стању да уради и жртвује за Свој Народ.

Био сам срећан да Га дочекам и у име Београђана поздравим 25 октобра 1918 године као Престолонаследника при Његовом уласку у ослобођени Београд, предајући Му по старом народном обичају, со и хлеб, и тога, за нас ослобођене Београђане, незаборавнога дана, показао је Он колико воли своје одане Му Београђане.

велики војсковођа, и сувише преморен од издржаних напора и дугога пута, свесрдно се одазвао тој молби, и цео тај пут, који је због још неколико одржаних поздрава, од којих је последњи био у Кнез Михајловој ул., код „Рускога Цара”, трајао више од два сата, прешао је пешице, бурно поздрављен од свију Београђана, јер су сви и најмлађи и најстарији, изашли на улицу да виде и искрено поздраве свога љубљеног Престолонаследника и Ослободиоца.

Какви су осећаји захвалности том приликом владали ондашњим Београђанима, могу знати и разумети само они који су у томе дочеку учествовали.

Дуже времена после ослобођења Београда и прокламовања Уједињења Краљевине,

Краљ Александар се задовољавао најскромнијим удобностима за становање, у стану у згради, у којој је данас Соколски савез, а која је грађена за једну грађанску породицу.

Од дана уласка у ослобођени Београд 25 октобра 1918 год., па све до последњег дана, наш Краљ Александар I Ујединитељ давао је свакога момента нове доказе Своје искрене и велике љубави према своме народу, своје тактичности, патриотизма и поврх свега, Своје ненадмашне државничке мудрости и активности.

Сви смо ми сведоци многих тешких и убитачних догађаја, који су се одиграли у политичком развоју ове наше данашње велике и Богом благословене државе, која има све погодбе да буде једна од најнапреднијих и најсрећнијих држава не само на Балкану но и у целој Европи. — Наше је једнодушно мишљење и уверење: да, Богом благословена Југославија има да благодари на првоме месту своме Витешком Краљу Александру, и као војнику и као државнику, који је неустрашимо примио на себе сав терет и сву одговорност за државне послове, што није у једном тешком моменту дошло до најгорега и што тада нису постале узалудне све ненадмашне жртве у људству и у материјалним средствима, поднешене за стварање наше данашње државе.

Само они, који су били на вишим положајима у својој држави, а нарочито они, којима је била дужност да искрено помажу свога Владаоца у вршењу његових тешких и врло често незахвалних дужности, знају и осећају, шта значи одговорност пред садашњицом и пред Историјом, коју је на себе био узео Витешки Краљ, узео са Својим легендарним хероизмом, са којим је и победио како у рату тако и у миру, а ради среће Свога народа.

Нема владоца и у историји напреднијих народа, који су учинили својим народима толико и тако богата и велика добротинства а за тако кратко време, као што је то учинио нама наш блаженопочивши Краљ Александар I. И не само да је учинио толико бесмрт-

них дела као Краљ, него је непрекидно чинио и безмерно добротинства, лично, из својих приватних средстава.

Највећи део својих приватних прихода и имућства давао је своме народу, стварајући и подижући, о своме трошку, толике веома потребне и корисне просветне, културне и привредне установе, које би још много и много година чекале на свој постанак да није било Његове дарежљиве руке.

А шта да кажем о унутрашњем украсу цркве на Опленцу, наше националне светиње? Ја, лично, као један од живих најстаријих Београђана, захвалан сам му из дубине душе, што је у Опленачкој цркви прикупио најлепше и најважније успомене из наше славне средњевековне прошлости и увек сам из те цркве излазио дубоко узбуђен, узбуђен до суза.

Украшавајући унутрашњост ове краљевске задужбине мозаичким копијама најзначајнијих и најлепших дела наше средњевековне црквене уметности, прикупио је Он на једном месту све оно што је најлепше и тиме је створио један национални музеј од неоцењиве вредности и значаја!

*

Краљу, Хероју, Ујединитељу и Мучениче, Александре I Карађорђевићу, опрости старцу који Ти је на данашњи дан, 1918 године, у име Твојих верних и оданих ти Београђана, које си ослободио робовања „високо културноме непријатељу” приликом Твога уласка у слободни Београд, поднео сѐ и хлеб, што није ни умео ни могао да напише све што осећа данас, и да објасни сва Твоја велика дела и огромни губитак који смо претрпели Твојом трагичном смрћу!

Заклињем Ти се, пак, свим оним што ми је најсветије и најмилије, да ћу и ја чувати и бранити Југославију.

Вечита хвала и слава Ти, Неумрли Велики Краљу Победниче и Неустрашиви Вођо свога народа!

26 октобра 1934 год.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ранко Достанић,
главни секретар Занатске коморе

Краљ — Привредник

Краљ Александар у разговору са рударским радницима из Трбовља

Под свежим утиском трагичне смрти Њ. В. Краља Александра I Ујединитеља, још дуго нећемо бити у стању да хладније анализирамо велике идеје којима је Он био запојен. Историја ће о Његовим прегнућима дати завршну реч. Ми, обични смртни, можемо само учинити једну констатацију, да многострука животна активност Краља-Мученика, у правој боји почиње излазити на светло дана тек након Његове смрти. Наш народ својим неизмерним вапајем над Краљевим одром, дао је и овога пута пун доказ Његове величине.

У току дана који нас раздвајају од Његове смрти, низ епизода извиру у вези са Његовим прегнућима Краља-Војника и Краља-Државника. Сматрамо да ореол није потпун, ако се изостави Његова активност као Краља-Привредника.

Одвело би нас сувише далеко излагање свих Његових потеза у овом смислу, с тога ћемо се ограничити да истакнемо некоје међу најглавнијим, а који јасно оцртавају Његово правилно схватање привредне политике и потреба нашег народа.

Осећајући правилно значај срећене и напредне привреде у својој земљи, Блаженопочивши Краљ Александар I, био је не само носилац идеје социјално-привредног напретка, већ је смишљеним мерама тежио да пружи што више услова за рад и стваралаштво. Личним својим примером, давао је потстрека свима и сваком, на пољу рада за увеличавање привредног благостања, тога првог услова и за свако духовно благостање. Он је јасно и одлучно наглашавао потребу рене-

санса народног живота у томе позитивно-националном правцу.

Најеклатантнији доказ о правилном схватању значаја привреде, иницијативи и прегнућима за привредно подизање државе налазимо у Краљевској Беседи којом је отворио Седнице Народног Преставништва на дан 18 јануара 1932 године. У Одељку Беседе, који говори о привреди, њеном положају и потребама, Он подвлачи:

„Општа и незапамћена привредна криза захватила је цео свет. Њезини таласи нису се оставили пред границама Југославије. Напори свих народа уперени су на то, да се нађе здрав излаз из садашњег тешког стања. С њима удружујемо ми своје снаге, што нам је у толико лакше, јер живимо са свима у добрим одношајима и сарађујемо са пуном лојалношћу и разумевањем међународне солидарности...

Неопходно је потребно да се у читавом нашем јавном газдинству уведе највећа штедња и доведу у склад јавни расходи са реалношћу прихода и финансијском снагом народа. Краљевска влада предложиће Народном Преставништву државни буџет, који ће водити рачуна о тим начелима. Принцип највеће штедње мора да се спроведе и код ба новина и код општина,... и треба тражити пута и начина за упрошћење и појефтинјење администрације, што не мора да буде у противности са оправданим захтевом њезиног сталног поправљања и усавршавања.

Привредна криза тражи и одлучне, али добро промишљене мере. Незапамћен пад цена пољопривредних производа створио је врло тешке прилике у нашем сељачком свету. *Омогућити сељаку примерном ценом његових производа напредан живот, подигнути опет његову потрошну снагу и створити му повољније услове за привредни кредит, главни је проблем који стоји пред Вама. Довршењем аграрне реформе остварено је начело, да је земља онога који је ради, и тиме су за све крајеве створени социјални и привредни услови за здрав развитак нашега села. Краљевска влада ће настојати да целисходном пољопривредном политиком подигне квалитет наше сељачке производње и да систематским развијањем задругарства ојача привредну снагу нашег земљорадника.*

Наша спољна трговинска политика уложиће све снаге за очувањем и ојачањем наших аграрних тржишта у иностранству, не пуштајући из вида заштиту равномерног развоја свих грана привреде.

Једнако ће се Краљевска влада брижљиво старати и за оправдане интересе домаћег занатства и индустрије, чију делатност морамо чувати, јер је с њима везана егзистенција великог дела нашег радног народа.

Добро смишљена привредна политика неће изгубити из вида потребу постепеног израђивања социјалног законодавства. Рукводећи се начелом народне солидарности треба све предузети да се терети тешке привредне кризе подједнако и праведно расподеле на све слојеве народа.

Њ. В. Краљ Борис и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ пред гробом Незнаног Јунака, на Авали

Краљевска влада и Народно Претставништво при доношењу привредних закона послужиће се стручним мишљењем Привредног Већа, који ће удружити главне претставнике свију грана нашег привредног живота. Увођење у живот Привредног Већа биће један од првих задатака нашег законодавног рада....."

Ове историске речи, изговорене у не мањем важном тренутку, обнове парламентаризма у нашој земљи, дају несумњив доказ жеље да се у свима правцима јавног живота осети позитивно стваралаштво.

Краљевска иницијатива није се задржала само на изговореним мислима, већ се постарала да што потпуније буде приведена у дело уз пуну помоћ и иницијативну сарадњу Краља-Привредника.

Низ закона, уговора и конвенција које су уследиле, јесу довољан докуменат о тој активности. Поменућемо само неке најважније:

Закон о Привредном Већу усвојен већ месеца фебруара 1932 год. донет је са намером

да се Јавна и приватна иницијатива споје у циљу побољшања услова за привредни напредак државе.

Закони о промету пшенице у земљи и заштити земљорадника, усвојени марта и априла 1932 године, донети су као мера за обезбеђење нашег најбројнијег привредника и његових производа. Од замашне важности је и Закон о Аграрној банци Краљевине Југославије.

Закон о ликвидацији аграрне реформе и великих поседа и о уређењу аграрних односа у Јужној Србији и Црној Гори усвојен је јуна 1933 године.

Закон о регулисању питања беглучких имања у Босни и Херцеговини донет је јула 1933 године итд. итд. . .

Поред ових, бројни су закони о трговинским уговорима, споразумима и конвенцијама, донети у циљу ојачања привредног саобраћаја и размене економских добара, у чије се набрајање и разматрање овде не можемо упуштати.

Листу закона закључујемо, једним од најважнијих, донетим у времену које је претходило васпостављању парламентаризма. Реч је о закону о радњама, донетом 5 новембра 1931 године који, ма с које стране посматран, преставаља једну огромну тековину по томе, што је *изједначио услове и право привредног рада у нашој држави, у којој су дотле примењивани пет разноврсних законодавстава*. Осим тога морамо поменути доношење Закона о Занатској банци, донетог у циљу регулисања кредитирања занатства и обезбеђења његовог развоја и унапређења.

Круну привредне иницијативе Краља-Ујединитеља несумњиво преставаља Пакт о Малој Антанти, установљењем Привредног Савета Мале Антанте, који у својој суштини оличава најмаркантнији Његов потез и који, политички споразум допуњује најздравијим елементом привредне сарадње. Привредна структура земаља Мале Антанте је таква, да се оне и на економском пољу додирују. Та чињеница садржи много услова за њихову економску сарадњу, која ће им дати још већи ауторитет на пољу опште међународне политике, и која треба и мора да има врло повољан утицај на опште народно благостање у нашим земљама.

Закључујући овим наш скромни осврт на стваралачка прегнућа Блаженопочившег Краља Александра I у погледу подизања привреде и њених потреба у нашој држави, свесни смо да нисмо могли дати ни бледу слику толикогодишњег Његовог делања у том правцу. Па ипак, и поред свега тога сазнања, сматрали смо за своју дужност да се макар и у овој мери одужимо сенима Великога Покојника.

Нека Му је Слава и Хвала!!!..

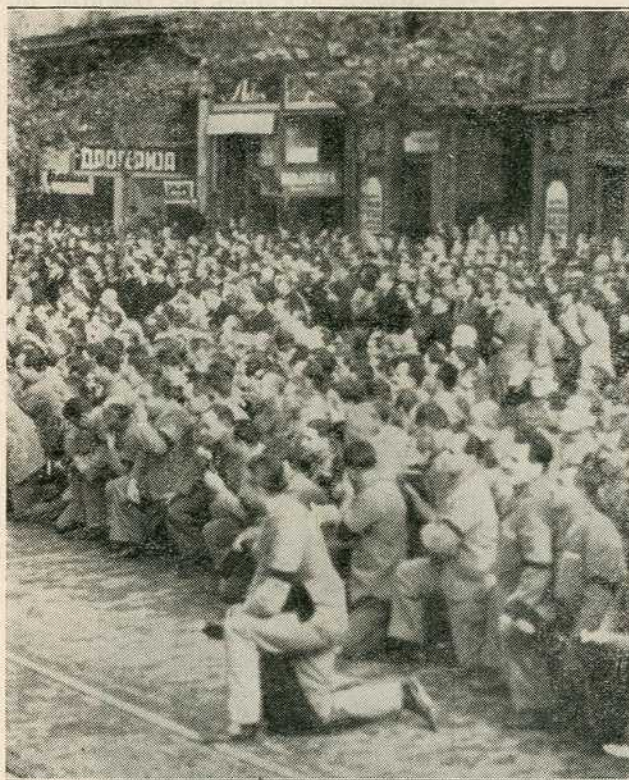

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Енгелберт Ладислав Гангл,
заменик старешине Савеза Сокола
Краљевине Југославије

Витешки Краљ за Соколство

Закон, којим је основана соколска организација у нашој земљи, ступио је на снагу 5 децембра 1929. Тим законом Витешки Краљ Александар I Ујединитељ дао је Соколству највеће признање тиме, што је у члану 5 тога Закона одредио, да је старешина соколског Савеза Наследник Престола Краљевине Југославије. Тако је досада стајао на челу југословенског Соколства наш млади Краљ Петар II Карађорђевић. У њему гледали смо и гледамо даље сви ми, Соколи, симбол младости, здравља и радости, чиме провејавају наша соколска срца.

Постоје преважни документи, који су неизбрисивим словима записани у историју Соколског покрета и живота у нашој земљи и који доказују, како је Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ дубоко схватио соколску идеју и како је потпуно правилно просуђивао соколски рад, наше задаће и наше циљеве. У времену од 1921 г. до 1931 г. било је у огромном броју

важних момената у којима је југословенско Соколство примило од свога Блаженопочившег Краља Александра висока признања за соколски рад и наишло на пуно схватање велике соколске идеје, његових напора и његових циљева. Са искреним занимањем и срдачним симпатијама наш Блаженопочивши Краљ пратио је наше путеве и давао нам побуде за даљи рад.

Нашем највећем Краљу било је Соколство на срцу већ од младих његових дана. Још у предатном Београду посећивао је као принц и доцније као престолонаследник соколске јавне вежбе. Тако је било 1912 г., када су Београд посетили загребачки академичари, којима су у част београдски Соколи приредили јавни час на Калимегдану. Овом јавном часу присуствовао је и тадањи Престолонаследник Александар. Ондашњи аустроугарски посланик у Београду, Угрон, чудило се томе, изјавивши тадањем председнику српске владе Др. Миловановићу своје отворено снебивање над тиме, како може Престолонаследник присуствовати соколској јавној вежби! Др. Миловановић му је тада одговорио, да се престолонаследник Александар у највећој мери интересује за Соколство и да врло често присуствује соколским јавним вежбама.

Кад је године 1922 одржан у Љубљани први слет југословенског соколског Савеза, упутио је Краљ Соколству овај свој манифест:

Први соколски слет, одржан овако сјајно у овом бисеру југословенских градова, посведочио је све најлепше врлине, које су код нас примљене од наших великих и заслужних учитеља: братских чешких Сокола.

Видео сам са нарочитим задовољством вашу интимну сарадњу са чешким и руским Соколством, очекујући, да ћете на овом пољу словенске узајамности и даље вршити своје благотворно дејство.

Очекујући, да ћете и даље стицати углед и ојачавати досад стечене везе са сродним организацијама досадашњих савезничких и пријатељских народа, чије смо одличне претставнике били срећни имати овом приликом у нашој средини

и да ћете посведочити, да ће српско-хрватски-словеначки народ бити сталан чинилац међународног мира и напретка.

Нашу моралну снагу показали су једнаким успехом Соколи и Соколице, ђаштво и претставници наше славом овечане војске.

Соколи, будите и од сад целом нашем народу пример јединства духовнога и разносите са овога слета низа Саву и Драву, уз Тису и Мораву, ка Тимоку и Вардару, ка Босни, Неретви и Зети све до сињега Мора, љубав према сваком брату и сестри, кажите им, да сте овако сакупљени један уз другога, видели само један лик, осетили једно исто срце

такмичења. И тада је Велики Краљ даровао Соколству „мач Краља Александра I“, као прелазни дар победничкој врсти.

1928 г., Соколство се спремао за покрајински слет у Скопљу. Краљ је тада 20 јула примио соколску депутацију која је дошла да Га позове на слет и том приликом казао је значајне речи: „И ја сам Соко!“

Када се је Управа Савеза Сокола Краљевине Југославије састала на своју конституанту у Београду 25, 26 и 27 јануара 1930 г., те поздравила Краља, примила је од њега 28 јануара следећи телеграфски одговор:

„Захваљујући искрено на оданом здраву са прве седнице Савеза Сокола, особито ми је задовољство, да у по-

На дан крштења Њ. В. Краља Петра II

самих близанаца и близнакиња наше велике Мајке Отаџбине.

На томе темељу јединства и Соколства подизаће се даљи напредак снага народних и државних. За све то примите Моју Краљевску захвалност на Вашој показаној преданости соколским и народним идеалима.

Здраво!

Љубљана, 15 августа 1922.

АЛЕКСАНДАР

* * *

У данима од 27 до 29 јуна 1925 г. приређена су у Београду I међуслетска соколска

четку Вашег рада изразим своју топлу жељу, да и у будуће, као и до сада, плодни и корисни радови Југословенског Сокола буду управљени на свестрани и здрави развитак нашег народа.

АЛЕКСАНДАР”

А када смо године 1930 приредили у Београду I Свесоколски слет Сокола Краљевине Југославије, тада је Блаженопочивши Краљ поклатио Савезу Сокола Краљевине Југославије скупочену заставу, коју нам је предао на слетишту, на сам Видовдан, и том згодом Соколству упутио ове дивне речи:

Соколи и Соколице!

Од Сокола Краљевине Југославије, који је недавно створен под старшин-

ством Мога Прворођенога Сина, Наследника Престола Петра, очекује се, да буде здрави васпитач омладине, поборник братства и љубави, заточник витешког и националног духа. Он има код својих припадника да развија и јача пламен родољуба и племенитог одушевљења, да им буде школа грађанских врлина. Поред тога, Он има да буде спона са великом словенском соколском заједницом.

У знак Своје Владалачке пажње према тим великим задатцима и њиховом извршењу, подарујем Соколу Краљевине Југославије ову заставу и развијам је са жељом: да би се увек горда лепршала на част и славу Краља и Отаџбине!

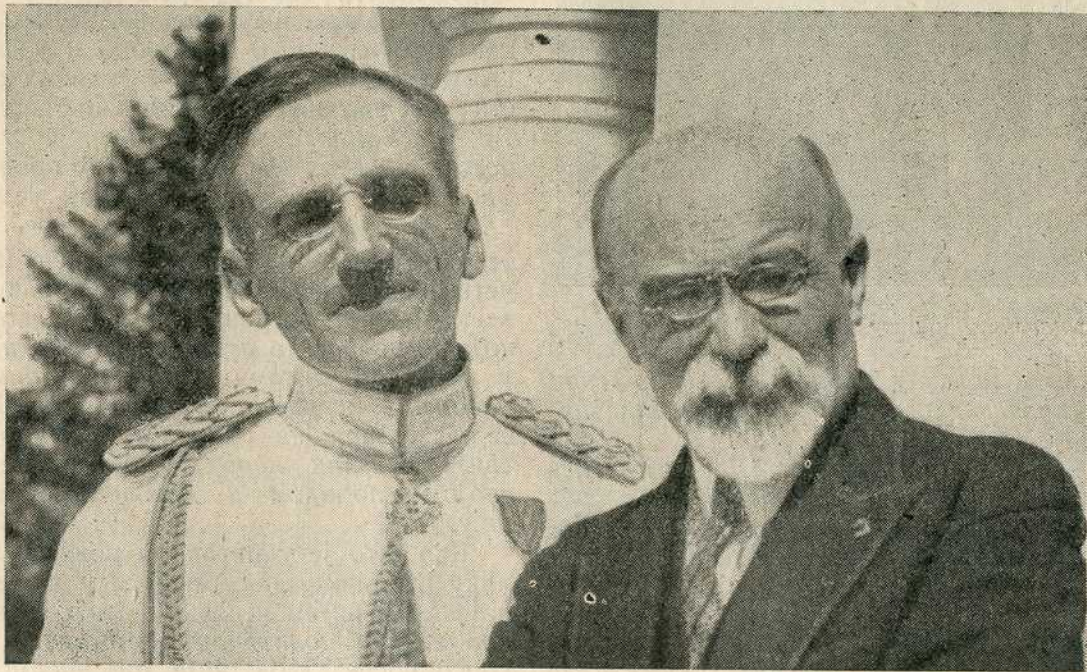
Под овим знамењем, Соколи и Соколице Југославије, челичите Ваше ми-

А шта кажемо ми југословенски Соколи на све ове доказе љубави и пажње Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља према нама?

Одговарамо сви, из једнодушног срца:

Господару, Потомче витешког рода Карађорђевића, Сине неумрлог Краља Петра I Великог Ослободиоца, Теби шаљемо данас пред свежим Твојим гробом, наш вечни завет, да ћемо до задњег даха нашег живота остати верни следбеници Твојих великих идеја.

Јуначе, који си водио своју војску преко страшних патња и умирања у победоносни полет новог живота, који се у бујном заносу диже из гробова и развалина, јер му је семе сејала вечна правда, Теби се, Велики Краљу, заветујемо, да ћемо вазда имати на уму Твој последњи аманет: „Чувајте Југославију!”

Блаженопочивши Краљ Александар са покојним Лујом Бартуом (у Београду 1934 год.)

шице, благородите Вашу душу, наоружавајте соколским врлинама ваше срце. И никада не заборавите, да ваш сјајни полет и све ваше одлике увек дугујете великој и уједињеној Југославији, да њој припадате својим мислима и својим делима.

Од колевке до гроба дужни сте служити Југославији и југословенској идеји. Њене су Ваше мишице и Ваша срца, њене имају да су све Ваше радости и Ваши идеали, Ваше тежње и сва Ваша прегнућа.

То траже од Вас Ваше соколске традиције, то је аманет оних, који падоше за величину Отаџбине, то Вам је Мој Краљевски поздрав.

Здраво!

Оче патника, којему је срце увек било отворено, када је требало схватити боли и невоље, чија се рука увек пружала на помоћ, када је требало олакшати бреме тешкога живота, заветујемо се да ћемо трајно све своје силе посвећивати само на добро Народа и Отаџбине.

Витешки Краљу наше Југославије, најлепше земље на свету, коју смо ми Соколи прекрили својим гњездима и од њих саградиле куле државне свести, заветујемо се да ћемо вазда и у свакој прилици бити будни чувари једне јединствене и недељиве Југославије.

Господару, Јуначе, Оче, Краљу, Сине и Брате, чуј куцај наших срдаца, која у ове тужне дане, а из дубине душа шаљу Ти последњи поздрав уз искрени уздах: Хвала Ти и вечна Слава!

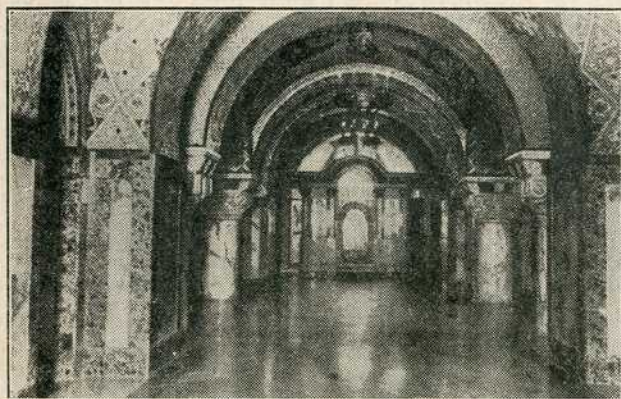

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Павле Кара-Радовановић,
новинар и најстарији већник града
Београда

Шта су нам показале смрт и сахрана Витешког Краља Александра I

Улаз у Свету крипту Твораца Југославије

У сваком погледу Краљ Александар Први био је највећи и најзаслужнији Владалац наше Нације. —

Дела Александра Првога за Народ и Отаџбину велика су, света и узвишена! —

Александра Првог стварале су тегобе народног и државног живота малене Србије и циљеви националне политике будуће Југославије. —

Рођен под Ловћеном а одрастао и развио своју делатност под Авалом, Александар Први, по природним законима наслеђа, наследио је од Својих предака историјско познато јунаштво и велику државничку способност, као и визионерску мудрост у непогрешимом одлучивању.

А уз ова снажна наслеђа од Својих великих и славних предака, Краљ Александар Први имао је и велике учитеље-војсковође и државнике ретке способности и највећег родољубља. —

У војничкој политици и највећим војничким знањима на самим ратиштима били су Му учитељи наше велике и славне војсковође војводе: Радомир Путник, Живојин Мишић, Степа Степановић и Петар Бојовић, којих војничка слава блиста у нашој ратној историји и уз чију је сарадњу и ратну способност водио Краљ Александар Балканске ратове и велики Светски рат. —

А за народну и државну политику били су Му учитељи и стални сарадници просла-

вљени наши државници: Никола Пашић, Стојан Протић, Др. Лаза Пачу и други такође високих способности и квалитета. —

И благодаречи тој срећној околности што је имао велике и славне претке, од којих је наследио све што је добро и узвишено, и што је имао учитеље, људе великих способности у схватању државно-националне политике — Краљ Александар Први постао је далеко већи и од Својих славних предака и од Својих великих и родољубивих учитеља. —

У балканским ратовима, као и у потоњем великом Светском рату, Александар Први истакао се као непогрешиви зналац ратних вештина; и неустрашиви херој и војсковођа, који је небројено пута гледао смрти у очи, и у најтежим мукама и многобројним ратним невољама истрајао до коначне победе праведне ствари не само Свога Народа но и свију осталих народа, који су чезнули за својом слободом и државном самосталношћу. —

Као што је у ратовима показао своју велику ратничку способност и у најтежим и у најзамраченијим часовима, тако се истакао и као велики политичар и државник највећих способности: који није ни једног момента устукнуо пред савлађивањем тегоба, које су наступиле као ратне последице. —

Велики Светски рат пореметио је међународне односе и створио међународно неповерење најширих граница, услед чега је наступила самоубилачка сметња у међународној размени добара, и тим самим завладало мртвило у радиности уопште. —

Од тих великих недаћа и тегоба није могла бити поштеђена ни наша земља, па ма колико се наша државна политика старала да од тих тегоба сачува наш народ и нашу државу. —

Али благодаречи срећној околности што је наша земља Богом благословена, са природним богатством и плодним поднебљем, тегобе нашег народног живота нису ни издалека онакве какве су у другим државама, нарочито индустријским. —

Но у колико је тих тегоба и невоља ипак било, ваљало се старати да се оне уклоне и

да се све упуту ка успешном привредном просперитету и стварању бољег и вишег народног благостања. —

У постигнућу тога циља наши се државници и политичари, подељени у разне партијске таборе, нису годинама слагали, услед чега је вођена међусобна партијска борба, која се често пута водила толико бесомучно и безобзирно, да је таква борба потресала чак и темеље на којима почива наше народно и државно јединство! —

Краљ Александар настојавао је да се са тим бесомучним партијским прегањањима једном престане, а нарочито се бринуо да та међупартијска борба не задре у народно и државно јединство. —

Видећи то а позван Својом владалачком дужношћу, да држави обезбеди ред и мир, Краљ Александар је Својим историјским Манифестом од 6 јануара 1929 године дефинитивно остварио консолидацију земље.

Својим манифестом Краљ је укинуо дотадање политичке партије, које су водиле безумну борбу, по форми једна противу друге, а по садржини и резултатима, противу општег добра и напретка Народа и Отаџбине. — а управу земље поверио команданту Своје гарде генералу Петру Р. Живковићу, као војнику и непартијском човеку. —

Са оваквом Краљевом одлуком сагласили су се одмах многи увиђавнији прваци укинutih партија и пришли новоме режиму, инаугурисаном Краљевим Манифестом.

Због тога је владавина Петра Живковића уз лично и енергично настојање Краља учинила све што јој је било у могућности, да државне послове среди и да их упуту здравим и политички добро трасираним путем, који ће довести пуном и сигурном успеху државне националне политике.

Напори су у овом правцу били огромни, али су дали и жељене резултате: јер се цео Народ уверио, да је општи интерес његов и његове Отаџбине ишчекивао Краљево дело од 6 јануара и да је то био спас народа и његове уједињене Краљевине. —

Пошто су унутрашње ствари упућене добрим путем, са лавањем очекиваних резултата. Краљ је предузео свој добро промишљени и одмерени државнички корак, да и у Својој спољној политици постигне жељени циљ. —

Својом великом државничком мудрошћу и дубоким схватањем прилика у свету. Краљ је иностранство убедио, као што је уверио и Свој народ, да се Његов историјски шестојануарски манифест тиче и спољне политике Његове земље и да Он са својом земљом жели да учини све што у Његовој моћи стоји, да се човечанству обезбеди мир, као један од најбитнијих услова за општи и свестрани напредак читавога човечанства. —

У томе настојању познати су напори нашега Витешког Краља и срећни резултати тих Његових прегнућа на пољу међународне политике, који су Га истакли као вођу великих светских поборника за одржавање мира међу народима на бази постојећих међународних уговора, који су свима државама одредили националне границе. —

Рад Краља Александра Првога Карађорђевића, како на срећивању прилика и свестранога унапређења Његове краљевине, тако још и више Његови успеси у спољној политици, који су Му уздигли Високо ауторитет у очима свију народа и њихових држава, изазвали су сатонску мржњу непријатеља светског мира и наше земље противу Њега лично. —

Познати наши непријатељи, којима не годи срећивање прилика у свету, на чему је неуморно радио наш Краљ Александар већ неколико година, спремали су (и на општу

Ловћен са гробом Његоша...

несрећу и извршили) страховит злочин противу нашега Владаоца с намером и надом, да ће убиством Краља Александра убити и Његову слободну и независну Југославију, као и разбити мир Европе. —

Убили су нам Краља, који је, као млад човек великих способности могао још много да ради и добро да уради не само за Његов народ и Његову Отаџбину, но и за читаво човечанство, које је жељно мира и мирнога рада на подизању свога привредног и социјалног благостања. —

Убили су нам Краља, али су се преварили у својим надама и очекивањима. —

Злочиначки хитци, који су на свиреп и кукавички начин оборили Краља Александра Првога, нису оборили Његову Југославију, већ су је, напротив, уздигли да блиста у очима свију културних и просвећених народа у читавоме свету, чему је доказ што су сви ти народи у својим изјавама саучешћа, нашем Краљевском Дому и нашем народу,

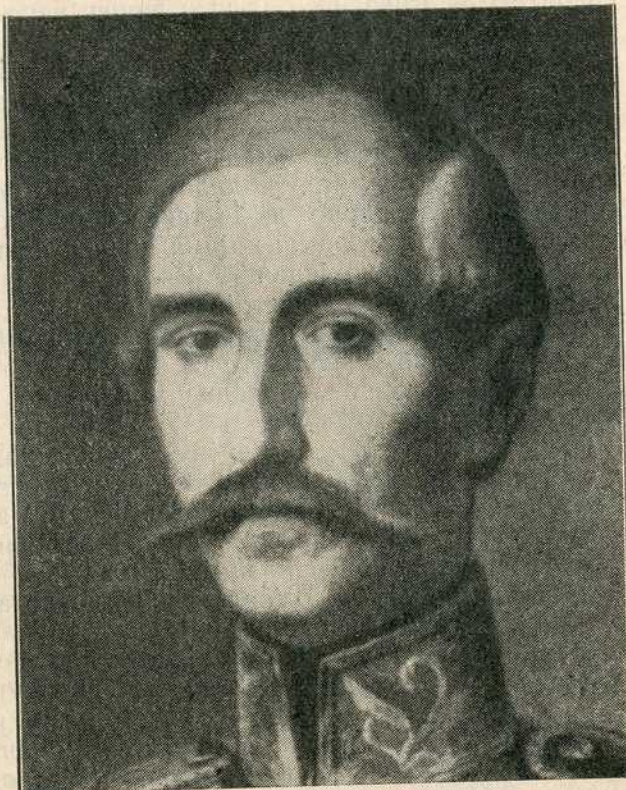

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Отац Србије Бесмртни Вожд Кара-Ђорђе

Кнез Александар Карађорђевић

Блаженопочивши Краљ Петар I Ослободилац

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

са највећим гнушањем осудили богумрско дело извршено у Марсељу. —

Од овога страховито одвратног злочина, читава наша Нација дубоко је јаукнула, да се њен јаук чуо до престола Свевишњег, који ће судити злочинцима, како физичким тако и још строжије интелектуалним убицама, па били они у Пешти, Бечу или ма где.

Бескрајно су велики болови наше Нације, али она у њима не очајава за своју велику, славну и срећну будућност. —

И у овој највећој тузи и неизмерној жалости, читава наша Нација једнодушно и одлучно довикује својим непријатељима: да је Велики Краљ Александар Карађорђевић само физички погинуо, а Његов дух и Његове снажне идеје живеће док постоји наша Нација! —

Наши су непријатељи убили Александра Првога, заборављајући у своје злочиначком ликовану: да је Краљ иза себе оставио три сина, три сива Сокола, који ће бити достојни Свога Великога и славнога Оца и уз које стоји наша велика Нација, снажна и једнодушна, свакада готова, да поднесе сваку жртву за слободу и државну самосталност Велике Југославије и Дома Карађорђевића; да су уз младога Краља, на челу нашег великог народа, и Њ. Кр. Височанство Кнез Павле Карађорђевић са намесницима и својим I замеником армијским ђенералом, командантом Београда Војиславом Томићем и Краљевском владом, и армијским ђенералом г. Петром Живковићем, вишегодишњим председником Краљевске владе, који је био десна рука Великоме Краљу у спровођењу Његове политике, а који је после трагичне смрти Великога Краља — дошао на чело наше државне оружане силе и са њом стао на мртву стражу, пратећи будно сваки непријатељски покрет. —

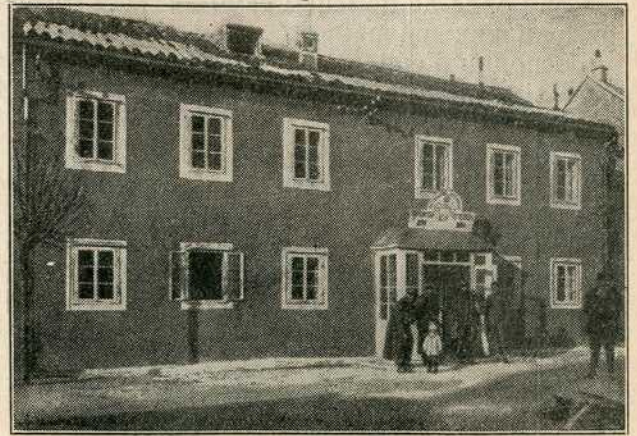
*

После велике марсељске трагедије, која је изазвала узбуђење и осуду читавога света; после изјаве саучешћа од свију држава на свету, после свега онога што се при сахрани видело и осетило, — видели су и упознали величину Александра Карађорђевића и сви наши досада тесногрудни партизани и политичари, као и сви наши пријатељи и познаници на страни.

После извршеног злочина у Марсељу, после преношења посмртних остатака кроз верни Му народ, од Јадрана до Београда, а нарочито после свега онога што се приликом сахране видело и осетило у нашем Престоном граду, видели смо сви и осетили сви колико смрћу нашега Великога Краља губимо и ми и сви културни и мирољубиви народи Европе и осталог света. —

Претставници дворова, народа и држава, који су се из целога света стекли у Београд,

око ковчега Бесмртнога Краља, видели су и осетили су незалечиву жалост нашег народа и његових пријатеља са стране. —

На Цетињу: кућа у којој се родио Краљ Александар

Приликом сахране у Београду се стекло више од милион душа, а за ковчегом су ишли; поред уцвељене Краљевске породице, Њ. В. Краљ Румуније Карол; претседник француске републике Њ. Екселенција Лебрен;

Краљ Александар као дете (на Цетињу)

принц Ђорђе од Енглеске; принц Кирило од Бугарске; Њ. Кр. Височанство Кнез Емон од Савоје, изасланик талијанског Краља, као и изасланици свију држава и народа, а поред

високих претставника била је на погребу и војска пријатељских и савезничких држава: Француска, Енглеска, Чехословачка, Румунија, Грчка и Турска. —

Хоћу овде да поменем само две од стотине државничких изјава:

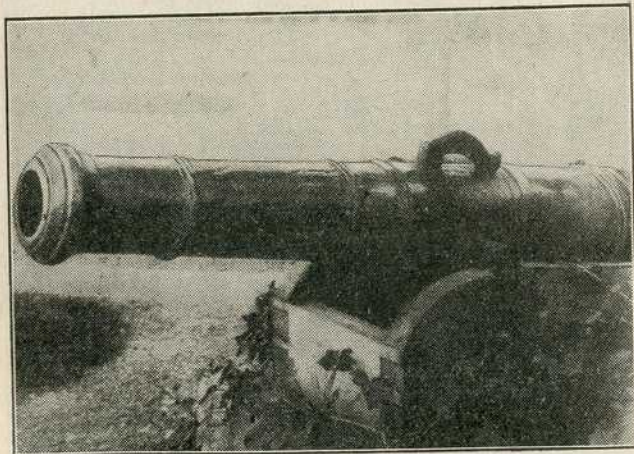
Господин Геринг, као претседник Немачког Рајхстага, изјављујући саучешће нашем

Застава првог устанка (Карађорђева)

Народном Претставништву, између осталог, рекао је:

„У име Немачког Рајхстага, као његов претседник, изјављујем најдубље саучешће немачкога народа на губитку који је југословенски народ претрпео смрћу свога Великога Краља. Ваш Краљ је у целој Немачкој

Први Карађорђевић топ (на Опленцу)

био необично цењен и поштован због напора и успеха у изградњи Југословенске државе. Нарочито у Немачкој побудило је велику пажњу и поштовање, што је Ваш Краљ знао у послератним временима да одржи један чврст режим на добро свога народа и своје

државе. Ваш Краљ је показао како један ауторитативан режим, уз сарадњу народа, под снажним и великим Вођом може у највитаљнијим питањима једнога народа да буде од користи и успеха. Ми смо у Југославији могли да посматрамо да је дело вашег Краља успешно и велико и зато је Његов рад код нас наишао на пуно разумевања. Молим вас још једанпут да примите изразе најдубљег саучешћа Немачкога Рајстага и немачкога народа и да то саопштите југословенском народу.”

*

Поред нарочитог наглашавања изјава саучешћа нашем Краљевском Дому и нашем народу и истицања заслуга Великог Покојника од стране Немачке и немачког народа, потребно је да наведемо и мишљење претставника Италијанског Краља, који је био на погребу, о нашој земљи и нашем народу.

Београдско Италијанско посланство упутило је нашем Министарству спољних послова, доле изложени акт:

„По наређењу Њ. Кр. Височанства Кнеза Емона од Савоје Аоста, Војводе од Сполета, Краљевском италијанском посланству част је доставити Краљевском Министарству спољних послова топлу захвалност Њ. Кр. Височанства на свеколикој пажњи, која Му је указана од стране Краљевских власти за време Његова боравка у Југославији; а исто тако његово осећање дубокога дивљења за савршени ред који је владао приликом грандиозног погребва врло жаљеног Краља Александра Првога”. —

*

Бескрајно велики бол нашега народа за рано изгубљеним Краљем, који се врло осетно и видно коснуо и срца братских и пријатељских народа, нарочито француског народа, не долази само због Његове трагичне смрти.

Та искрена туга, која је захватила широке масе мирољубивих европских и осталих културних народа, поред пријатељске жалости долази и због тога, што је Краљ Александар био генијални државник са мудрим и најизразитијим схватањем не само интереса Свога народа и Своје Југославије но у истој мери и интереса осталих народа, који желе прави међународни мир, који би омогућио савлађивање данашњих економских и социјалних тегоба. —

Наш народ, као и остали, жали што је и сувише прерано сишао, на особито страхан и свиреп начин, са политичке позорнице Владалаца, који се дано-ноћно бринуо не само о добру Свога народа но исто тако и исто толико и о добру осталих народа.

Наш је народ врло живо и одушевљено одобравао Своме Краљу и унутрашњу и спољну политику; јер му је она обезбедила консолидовање и општу сређеност у земљи, и мир споља.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Узимајући владавину у Своје руке и стављајући тешко бреме владавине на Своја плећа, Краљ Александар рекао је народу: „Моја је света дужност да свим сретствима чувам државно и народно јединство и ја сам решен да ову дужност без колебања испуним до краја. Чувати јединство народно и целину државну, то је највиши циљ Моје владавине, а то мора бити највећи закон за мене и за свакога.” —

Само ово доведе наведено довољно је да истакне горостасну величину Александра Првог Карађорђевића и као војсковође и као државника и великог родољуба, који није имао страха и колебања у своме раду, и који никада, апсолутно никада, није презао пред тегобама, које су биле неминовне при остварењу онога великог светог и узвишеног програма кога је Себи ставио у задатак. —

Смрт и сахрана Краља Александра — Оца Југославије — показале су колико Га је наш народ волео, а страни Га народи високо поштовали и обожавали, као мудрог, енергичног и неуморног радника на делу обезбеђења мира међу народима, као владара и државника, који је из дубине Своје хумане душе желео да се више не поврате оне страхе из минулог Светског рата. —

Краљ Мученик, Краљ Светитељ, био је нашој Нацији у садашњости, оно — ако не и више — што су јој у прошлости били Велики Немања и Свети Сава, који је за своја света дела, чињена за народ и Отаџбину, спаљен на београдском Врачару; као што је због Својих великих и светих дела и идеја мученичком смрћу завршио Свој млади живот Александар Велики, Карађорђевић. —

Слава Краљу Мученику!

Слава Краљу Светитељу!

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Самуило Демајо,
адвокат и већник града Београда

Неколико момената из живота Краља Александра у Београду

Улазак Врховног Команданта Регента Александра у ослобођени Београд

Генерације, које памте долазак на престо Великог Краља Петра Првог Ослободиоца, биле су у могућности да прате развој његовог Сина, Престолонаследника Регента — Витешког Краља Александра Првог Ујединитеља. За Њега су били уско везани сви напори ондашње у истини малене Србије, којој је требало да води три рата и сруши две европске силе, док се из мале државе, стално угрожаване великим суседима, развила у моћну државу — Краљевину Југославију.

Краљ Александар, млади принц уживао је још тада народне симпатије, а када је 1909 године, већ као млад човек са јасно испољеним, искристалисаним карактером, дошао за Престолонаследника Србије, имао је за

собом широко народно поверење. Народ као да је инстинктивно осећао да ће се из младога Престолонаследника развити Краљ са свима особинама, које су једном великом владару потребне. Време од 1909 год. до знамените и славне 1912 год. прошло је и сувише брзо, а да је развој Краља Александра, бар од стране даљих кругова, могао бити детаљније запажен. Али догађаји, који су настали 1912 год., да би са малим прекидом испунили све време до краја 1918 год. доказали су да је народ правилно оценио Човека, у кога су дотле полагане све наде. Сви ти догађаји биће описани у овој Споменници, коју своме Краљу са пуно туге посвећује Београдска општина у име целокупног грађанства Његове престонице. Ја ћу се делимично, задржати само на неколико момената, које је Краљ у том великом времену доживео у Београду.

Год. 1903 консолидоване прилике у земљи омогућиле су, да се главна пажња обрати на васпитање и припремање народа за задатке, који су вековима били идеал јужних Словена: ослобођење наших земаља испод туђинског јарма. У оно време, када су те земље биле под Турском Империјом и Аустро-Угарском Монархијом, то је био један заиста смели подухват. За непуних десет година и настала демократија и присна сарадња Династије Карађорђевића са народом преко Краља Петра и главног инспектора војске младога Престолонаследника Александра, створили су од мале Србије једну изразиту силу, која је са ретким полетом ушла у Балкански рат и неодољиво низала победу за победом. Одушевљење које је обухватило народ пре уласка у рат, претворило се у одушевљење свих јужних Словена, када је српска војска извршила сјајно и преко очекивања свој задатак. А врхунац тога одушевљења је настао, када је војска после победе над Турцима и после успешно изглађеног неспоразума са Бугарима, враћена са бојишта. У свима градовима Србије приређивани су војсци сјајни дочеци.

Београд је тада имао част да дочека војску, коју је предводио Командант Прве Армије Престолонаследник Александар. Заједно са дочеком била је сретно везана и свечаност откривања споменика, који је српски народ,

кроз свој стални кадар, подигао Вожду Карађорђу у Београду.

Једанаестог августа 1913 године Београд је освануо окићен. На многим местима, куда је имала проћи војска, стајале су подугнуте триумфалне капије. Највећа и најлепша била је постављена више Славије, јер је Шумадијском улицом требала војска да наиђе.

Триумфална капија на Славији

Улице су биле начичкане светом не само из Београда и Србије већ и из свих крајева, који су данас уједињени у Краљевини Југославији. Сав тај свет са цвећем и венцима у рукама нестрпљиво је чекао долазак војске, и када је војска на челу са музиком VI пука наишла, била је засута цвећем а њиме је био присут и пут, којим је војска наступила.

Музика VI пешад. пука

Врхунац одушевљења био је настао када се иза музике на челу својих трупа појавио Престолонаследник Александар, праћен Начелником штаба — сада Војводом Петром Божовићем.

Ништа тада није могло задржати народ, нарочито жене и децу да своје будућем владару несметано прилазе и ките Га венцима.

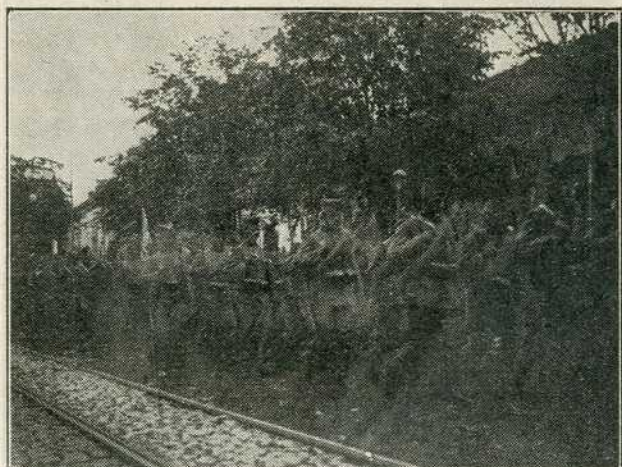
И док се Престолонаследник Александар на челу трупа кретао улицама Краља Милана и Кнеза Михаила, на Великом Калемегдану, на месту где се сада диже Споменик Захвалности Француској, стајао је још покривен споменик Вожду Карађорђу.

Влада, дипломатски кор, достојанственици, девојке са венцима — све је то очекивало

Престолонаследник Александар на челу Свога Штаба

долазак Краља Петра, Престолонаследника Александра и осталих чланова Владачког Дома. Док су сви чланови Краљевског Дома били у парадним униформама, Престолонаследник Александар био је у походној униформи са Карађорђевој звездом са мачевима и златном медаљом за храброст на грудима.

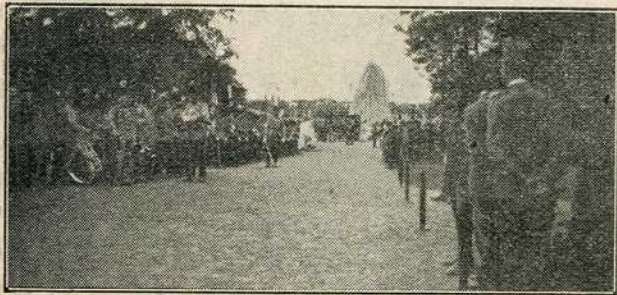
Војска

Пошто је дошао Престолонаследник Александар, свечано дочекан од стране свога узвишеног Оца, Чланова Краљевског Дома и целог свечаног скупа, извршено је откривање споменика.

И за време док је Министар Војске генерал Милош Божановић, уздижући напоре Династије и народа у минувим ратовима, преда

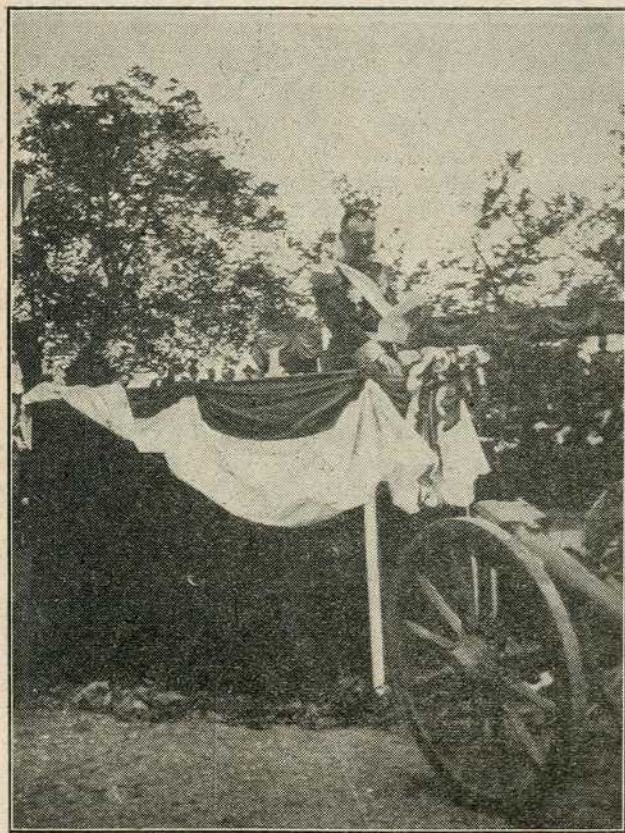

вао споменик на чување Општини београдској и док је Претседник Београдске општине г. Љуба Давидовић, величајући победе српске војске и њенога Команданта, примао споменик на чување, очи целог народа биле су управљене на Краљевски Дом — у тада већ седега Краља Петра, коме је с десне стране стајао млади, али већ истакнути — будући владар Престолонаследник Александар.

Споменик Вожду Карађорђу — покривен

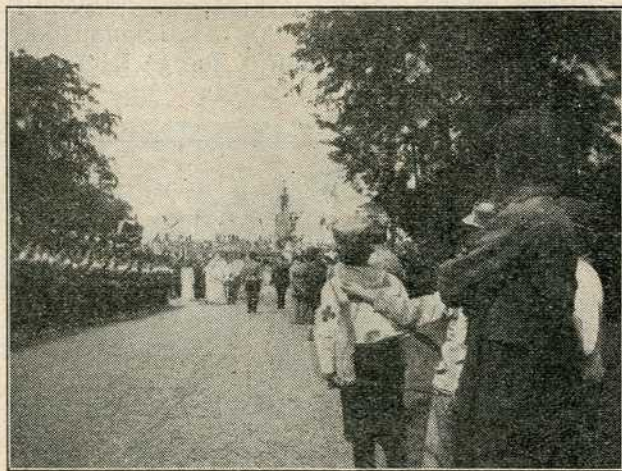
По завршеном откривању Краљевски Дом је положио на споменик сребрни венац. А иза тога је споменик прекриљен венцима разних корпорација и личности.

Министар војске ђенерал Милош Boжановић, говори

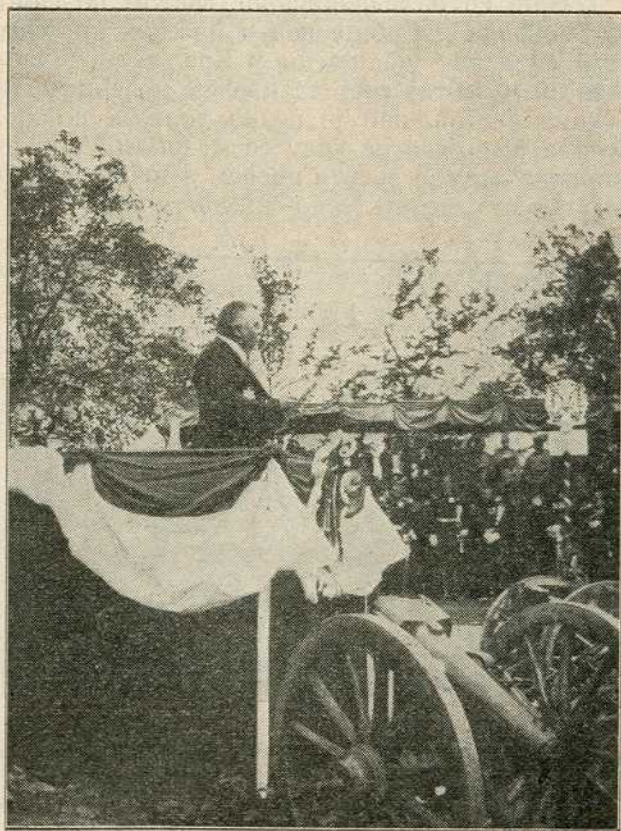
На непуну годину после овог великог дана Престолонаследник Александар постао је Регентом. А убрзо иза тога настао је Светски

рат. Четири године биле су испуњене догађајима, који су претстављали све нијансе што постоје између победе и пораза, пропасти и

Моменат откривања споменика Вожду Карађорђу

ускрснућа. У средишту свих тих догађаја била је личност Регента Александра. О Његовим напорима у току наших победа у 1914 години, Његовом мужевном држању при повлачењу

Говор претседника Беогр. општине г. Љ. Давидовића

преко Албаније, Његовом раду на Солунском фронту, свима Његовим напорима, које је имао да савлада после Уједињења — говори

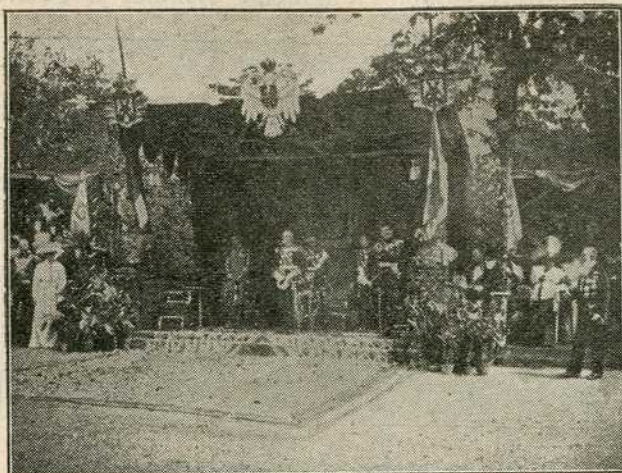

ова Споменица на предњим својим страницама. О Његовом другом уласку у Београд на челу трупа 1918 године исписао је у овој

једнице — Краљевине Југославије биле су најтеже. Требало је доста труда да се савладају сва она трвења, која су настала као неминовна последица разноликих прилика, у којима су наша три племена живела пре Уједињења. Те разноликости нашле су израза у политичким несугласицама, које су ускоро настале међу тадашњим политичким странкама. Сви посматрачи тих догађаја могли су оценити, колико је требало имати љубави за заједницу, колико смисла за разумевање тих сукоба и колико стрпљивости и истрајности да би се свима супротностима дао правилан ток, који не би реметио младу државну заједницу.

У свему томе, у тим најтежим годинама наше Краљевине, тако рећи у њеном државном детињству, Краљ Александар је, као прави отац отаџбине, показао у истини велики смисао за све политичке проблеме нашега народа, и као уставом позвани чинилац управљао чврстом руком нашим државним бродом.

Зато је 1 децембра 1928 године био значајан државни догађај. То није била само

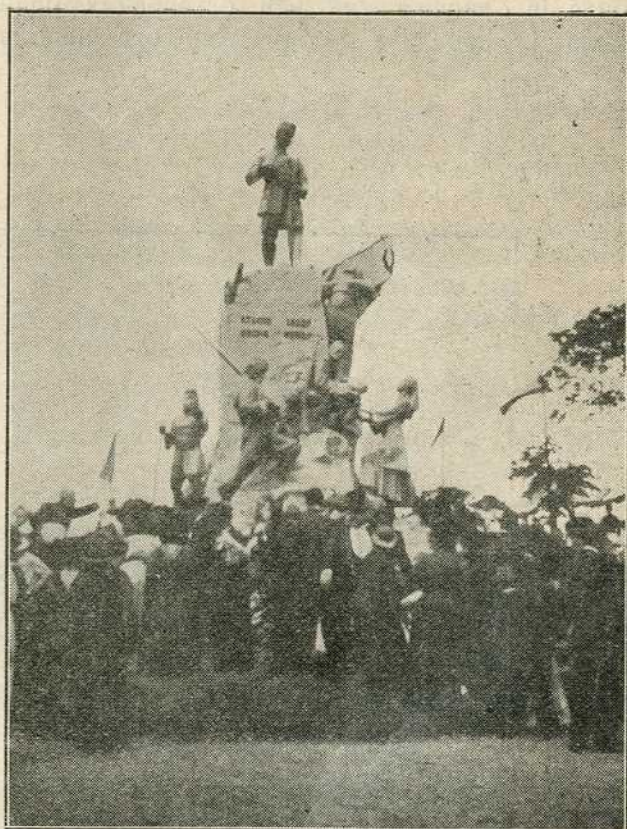

Владалачки дом

Споменици своје редове уважени старина г. Коста Главинић, тадањи Претседник Београдске општине, а ја ћу се задржати још на до-

Споменик Војду Карађорђу

Споменик Војду Карађорђу

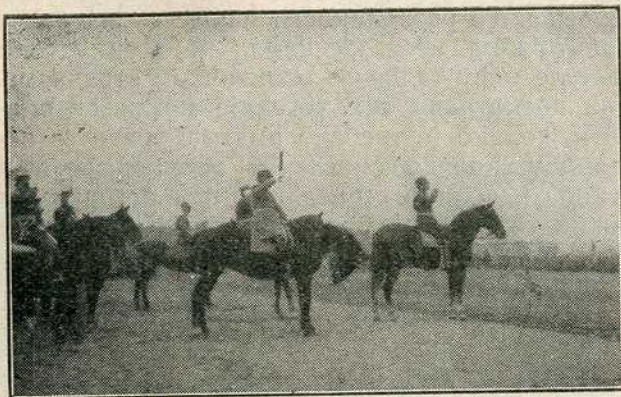
гађају, који је настао десет година иза тога: на прослави десетогодишњице Уједињења. Први децембар 1928 године био је дан који је требало подвући. Првих десет година у стварању једне нове државно-правне за-

прослава народа, већ и прослава успешног Краљевог рада. Догађај је прослављен свечано на Бањици. Поред Краља Александра, који је у присуству хиљада грађана и војника посматрао дефиле трупа на Бањици, на-

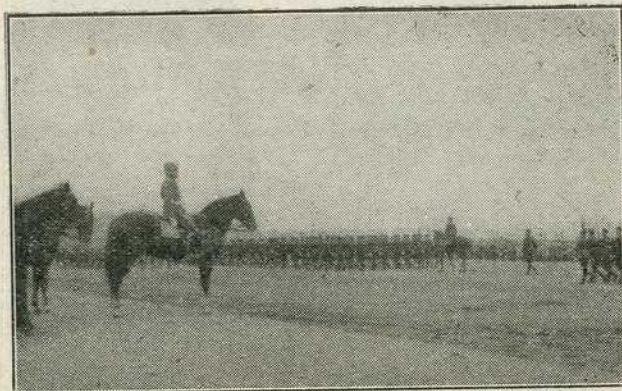

лазио се изасланик пријатељског нам француског народа, маршал и наш војвода Франше д'Епере, Краљев сарадник са Солунског фронта.

Историски оба та догађаја била су на једној линији. У години 1913 српски народ је делом обележио свој пут, и означио циљ. Године 1918 тај је циљ, уједињење јужних Словена

Са дефилеа трупа на Бањици

Дефиловање трупа на Бањици

У упоређењу са дочеком војске од 11 августа 1913 године који је био једна сјајна манифестација малог народа, у кога су полагане велике наде, прослава Уједињења била је оличење тих већ остварених нада, била је прослава једног великог народа.

постигнут. Година 1928 је показала да је тај циљ и остварен.

На челу свих тих догађаја био је увек Краљ Александар, коме је народ, у тузи за Њим, дао заслужно име *Ујединитеља*. Нека би и ови редови указали на то да Краљу Александру у историји нашег народа то име припада.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

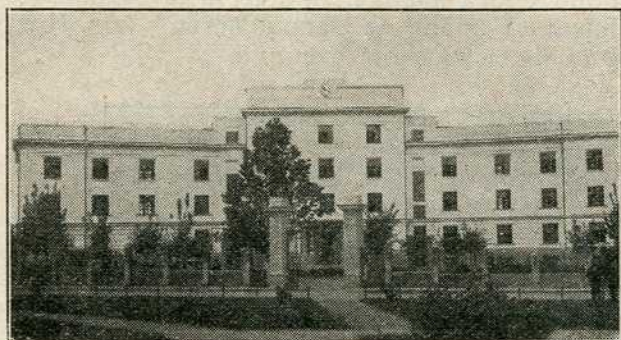

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Инж. А. Крстић

Високо старање Краља Александра за урбанистичко подизање Београда

Средњошколски дом Краља Александра на Дедињу

Краљ-Војник, Краљ-Државник, Краљ-Градитељ. Сва три назива подједнако Му припадају и сваки од њих за себе значи читаву једну епоху Његове владавине.

Краљу-Војнику одао је признање цео свет. То признање се пење до легендарности. Историја Га другчије и не може забележити. Најлепше њене странице биће испуњене редовима о Витешком-Краљу. То ће бити историја за себе.

Пред Краљем-Државником клања се цела културна Европа; јуче, данас и сутра. И ту ће историја казати своју реч о Краљу-Ујединитељу и Краљу-Мученику. Његово свакидашње старање и брига за будућност земље, пожртвовање за њено добро ненапушта Га ни у последњем часу, када нам поручује: „Чувајте Ми Југославију”!

Пишући о Краљу-Градитељу савременик се не може боље одужити својој савести него путем изнесења апсолутних истина, па макар оне биле и присније природе и фрагментарног облика. Оне могу изгледати на први поглед другостепеног значаја у низу чињеница о Легендарном-Краљу, али за доцнијег историчара оне ће представљати првокласно градиво у анализи догађаја и епохе.

После ослободилачких ратова и Уједињења настаје период државног развића, народног полета, свестране изградње. Настаје кулминација свеопштег напретка.

Треба конкретизовати епоху у којој живимо. Треба јој дати обележје материјалног полета и културе, треба цементирати ново-

створено стање које се јавља као резултанта напора и патње многих и многих поколења. Треба материјализовати духовну величину једног народа, и на видан начин изразити моћ једне стваралачке генерације. Треба завршити једну славну епопеју.

То су обележја последње деценије владавине Витешког Краља Александра I Ујединитеља. На све стране изградња; дижу се у свима југословенским градовима нова насеља, постојећа удвостручују, изграђују се путеви, железнице, мостови, цркве, болнице, школе, клинике, санаторијуми, соколане, домови културе. И у свему томе види се Његова конструктивна рука. Он све то будним оком прати, даје многобројне иницијативе, интересује се, бодри, помаже, руководи сву ту активност једног снажног народног полета. Гоњен Својом жељом да напредак Његових градова буде што бржи и што бољи, као и својим високим разумевањем за сваку врсту урбанистичке делатности, Он учествује у изградњи сваког већег објекта у земљи, Он то све чини са једним урођеним, интуитивним, стваралачким полетом. Попут Неманића Он подиже задужбину, величанствени Оплепац, највећи и најлепши мозаик света, у срцу Шумадије, са жељом и намером да сконцентрише ту све мотиве наше средњевековне уметности и да их на тај начин овековечи и сачува за будуће векове свога народа! Подиже своју резиденцију на Дедињу опет у народном стилу, црпећи мотиве из наше славне прошлости. Почине симболичну изградњу споменика Незнаком Јунаку на Авали. Он је желео да се Величина легендарног хероизма Незнаког јунака што достојније изрази и да се тиме кроз векове народ одужи сенима палих витезова. Зато је био одлучио да му подигне на врху Авале величанствен споменик — на врху одакле се види Цер, Гучево, Рожањ, Мачков Камен, Суворбор, Рудник, Ковиона, Варовница, Крајкова Бара, Смедеревски Град, Липовача, Београд, Бежанијска Коса, Фрушка Гора и многа места наше новије ратне историје; да подигне споменик том духовном чувару наше родне груде, који ће служити поколењима као пример и опомена. И тај Споменик данас се

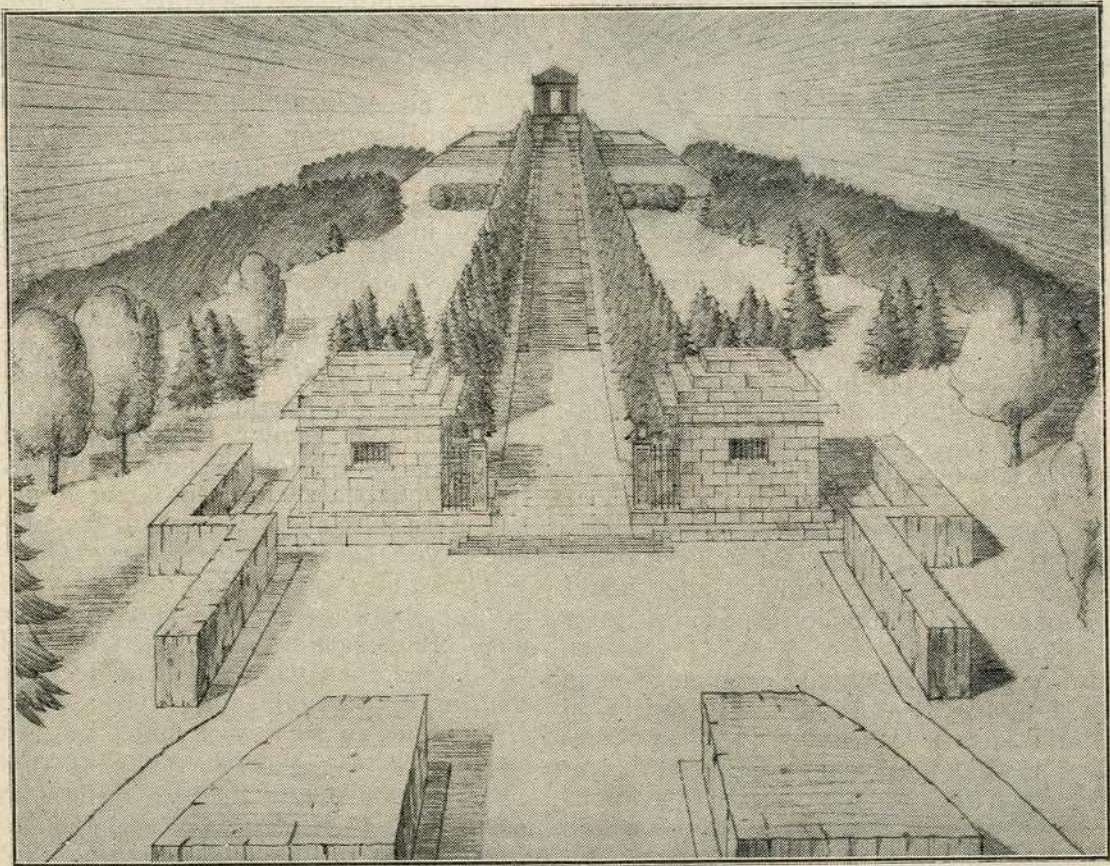
диже, диже се на путу Београд—Опленац, на путу од Престонице до Његове Вечне Куће.

То су два три детаља, бисерна. Иначе, огромно, непресушно беше Његово интересовање за урбанистичко-грађевински полет наших градова, од Скопља до Љубљане, Крагујевца или Загреба, Новог Сада или престоног Му града Београда. Све је Он будним оком пратио, помогао, на лице места увек излазио и до свих детаља интересовао се у развоју сваке градске установе. . .

И тако је једно дело следило друго.

Београд, Његова Престоница — Његов понос — напредовала је гиганском снагом. Напредак безпримеран у историји развића

бију са новом Југославијом; а док се мост гради Он већ помишља на престонички кеј, и у Својим Високим мислима планира његово дизање. Свугде тражи рад, само рад, и позитиван конструктивизам и гдегод се шта гради жури да види, жури нагонски, импулзивно. Кратке часове свога одмора Он посвећује раду за подизање и улепшавање Своје престонице и осталих југословенских градова. И ти минути кратког одмора од државничког посла, били су у ствари часови новог рада, нових брига и нових стремљења за добро Свога народа. Ако је игда важила лозинка: „У раду је задовољство“ код Њега је то била животна аксиома.

Гроб Незнаног Јунака на врху Авале (у раду)

градова: Београд се за цигло једну деценију удвостручује, модернизује, улепшава, облачи у рухо најмодернијих градова западне Европе, асфалтира, булевари подижу, естетски и архитектонски рађа се и расте један град будућности.

Велики Краљ прати то подизање Своје Престонице до најмањих танчина, одушевљено Му се радује, јавно одаје признање том полету. И поред толиких Својих тешких владалачких дужности и даноноћњег старања за добро и будућност земље Он стиже да се брине чак и за изградњу новог моста, који ће и материјализовано везати стару Ср-

Поред великог интересовања за све врсте комуналних проблема како градских, тако исто и сеоских, једном од њих Он је специјално посвећивао Своју Високу пажњу и директно, у слободним часовима руководио акцијом у решавању тог проблема, често до најситнијих детаља. То је било питање пошумљавања Београда и околине и стварање зеленог варошког појаса. Један урбанистички проблем који по своме значају заиста и заслужује Монархову љубав. На тој Његовој акцији, племенитој као и све остале, желимо се у овом чланку задржати и њен историјат детаљније приказати. Са правом се у

широким масама нашег народа подвлачи: дрво је први и последњи знак културе, ко дрво сади тај је душеван човек, јер врши једну радњу несобичну, за другога, чије плодове он сам никада неће доживети. Када га сади стручњак — то је утешна појава. Када га сади обичан грађанин земље — та је околност радосна. А када га сади Први грађанин земље — Краљ и то Краљ из народа, није ли то чињеница о којој треба размишљати, и од ње стварати култ народни!

Наш Неумрли Краљ, тесно везан за родну грудну, у својој далекој визији види Карађорђеву Шумадију, онакву каква је она била у оно доба великих догађаја, пуна шума, које су Вожду помогле да ослободи Србију и у својој далековидости замишља је опет шумовиту јер је видео и осетио све недостатке данашњих голети. И тај исти фактор који је Његовом бесмртном Прадеди помогао, да створи независну Отаџбину, треба и Њему да послужи, сада већ у другом циљу — за привредно јачање и здравствени напредак Његове Отаџбине. И Витешки Краљ, осетивши нагонску, наслеђену племениту љубав ка цветном зеленилу, почео је тај велики посао шумљавања од Београда. Како се родила та идеја о потреби шумљавања околине Београда код Блаженопочившег Краља?.. Једнога дана (пре шест година) посматрао је Он околину свога драгог Београда са Дедиња: с једне стране се пружао пред Њим видик на оголели и пусти Источни Врачар. До хоризонта нигде шумарка, нигде ниједног дрвета. Према југу иста пустош, док према западу — Кошутњак, чија је шума већ била склона пропадању и коју је требало неминовно обнављати. Био је већ последњи час. Даље ка северу Баново Брдо, Топчидерско Брдо и т. д. све исто тако голо. Одмах је позвао к себи свога Маршала, испричао Своју замисао, наредивши да се одмах оснује један одбор, од стручних лица, који ће без одлагања приступити руковођењу акције око шумљавања Београда и његове околине!

Још данас ми звуче речи Краљевог маршала, Претседника тога тек створеног одбора за шумљавање, када смо на првој седници слушали његова излагања о интенцијама и жељама Краљевим: „По Највишој Жељи, господо, ми имамо одмах приступити ефикасном раду, без много преписке и излишног администрирања. Ми морамо постићи тражено. Краљ хоће да види стварне резултате, на терену на лицу места” Разумели смо ове речи, брзо смо схватили колико је ово питање било актуелно и колики му је значај Он придавао, али ни слутили нисмо колико ће доцније Он лично пратити ову акцију, контролисати је па чак и руководити њоме. Са љубављу, која се могла родити

само у Његовој души, широкој словенској народној души. У границама расположивих сретстава гигантски се коракнуло напред и целокупно делање у овом смислу дало је убрзо велике резултате. За пет година интензивног рада плански је пошумљено Топчидерско Брдо, Рајсова падина, Баново Брдо, Кошутњачки Вис, Црвени Брег, Лисичји Поток, Лауданов Шанац и т. д. то јест засађено је неколико стотина хектара у непосредној близини Београда са више од 1,500.000 већ одраслих садница. Преуређен је Топчидерски Парк, засађено је неколико десетина километара алејског дрвореда, изграђени булевари, путеви и многи други објекти. Цела околнина Престонице добила је одмах сасвим други изглед, преобразила се, улепшала се, а смртоносне београдске сахарске прашине нестало је заједно са турском калдрмом, коју су заменили 100 километара модерних, асфалтних улица. Али стварни ефекат целокупног тог рада на зеленилу Београда доћи ће до свог пуног изражаја тек за 10—15 година, када културе поодрасту и претворе се у шумске масиве, када се сви ти пошумљени комплекси околине Београда отворе и учине приступачни широким масама београдског грађанства. Тада ће Београђани у пуној мери осетити све оне благодети које зелени појас пружа и бити и на овоме пољу животних потреба захвални своме Краљу, коме је здравље народа било Његова највећа брига. Да би смо у потпуности схватили Његове интенције и да би смо следили и овом Његовом племенитом примеру, што нам је у осталом света дужност, треба се осврнути на Његов рад и начин деловања у домену ове културне активности.

Велики Краљ је целокупну акцију око шумљавања Београда пратио свакодневном личном пажњом. После завршених великих Владачких дневних послова, Он је, обилазећи своју Престоницу, обилазио засађене терене, чак и контролисао и примање и проценат сушења извршених садњи, као и напредак појединих насада.

Никада нећу заборавити једну алегорички лепу слику, која је најбоље илустровала колико је Краљ Александар био близак Своме земљораднику.

Једне пролећне сезоне владала је необична суша, тако да нисмо дуго имали водених талога. Пратећи нашу акцију у овом конкретном случају шумљавања околине Београда, Он је преко ње пратио и стање пољопривреде у земљи, које је те сезоне задавало велике бриге. Брижан, Он је одлазио у села свих крајева велике нам Отаџбине, разговарао са сељацима, тешио их, бодро, а у часовима побожне молитве скрушено се у средњовековним манастирима молио за добро и срећу свога народа. Био је исто толико

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

побожан колико и радан, стваралачки генијалан. . . После се враћао у Београд, и ту се са пољопривредним стручњацима саветовао како да се помогне народу. . . Када је пак, после дугог очекивања, пала прва обилата киша, Он је радосно и импулзивно појурио, још за време њеног плаховитог трајања, и дошао да се лично осведочи колико је подручје захватила та прва киша и где и у коликој количини пала. *Радовао се Он тада безмерно јер је лакнуло и Његовом тежаку.*

Једнога дана је на дневном реду била садња горњег дела београдског Булевара Кнеза Александра Карађорђевића. Приступили смо копању рупа. У томе часу Он је наишао. Стао, посматрао рад и упустио се у разговор са радницима. Топло, јер то су били Његови ратни другови. Упознат већ са техничком страном вртарских радова, које је често посматрао у своме врту, Он је стигао још пре нас да примети, да су рупе мале, непрописне. Брзо је тај недостатак био отстранен. Али како је тога дана у програму била садња дрвореда са једном врстом дрвета, које до тада није било сађено код нас и Њему непознато у погледу карактера узраста, форме и других особина, Он нам је одмах затражио да му се нацрта перспектива која ће показати како ће то дрво у алеји изгледати кроз десет година, кад поодрасте. Али авај, наших мука — ни ми стручњаци нисмо то знали! После извесних тешкоћа, најзад, прикуписмо убрзо аутентичне податке, који су нас довели до многих измена у распореду овог пошумљавања. Тамо где ми нисмо имали далековидости спасла нас је Његова.

Другом једном приликом требало је на доњем делу Дедињског Булевара проредити постојећу алеју јабланова на тај начин што ће се свако друго дрво извадити и пресадити у продужењу алеје. На појединим местима требало је услед промењене нивелете цео ред спуштати. Како је код појединих врста пресађивања код већ поодраслих садница, као што је то било у овом случају,

проблематично, то је Он претходно тражио од нас стручно мишљење које је било позитивно али ипак са извесном дозом сумње. На седници Одбора нам је саопштена Његова сагласност али с напоменом да Он жели да се ни једно дрво не осуши! . . . Ово нам је још једном посведочио Његову узвишену племениту љубав према зеленилу и нисмо жалили труда да се потхват успешно заврши.

Често пута и после неколико година, када смо ми заборављали на наше стручне опаске, Он нас је на њих сам потсећао и поред тога што је то нама била једина дужност и брига. У избору врста дрвета увек је показивао нечег што је одговарало чисто народном менталитету али увек са много укуса и смисла. Неке врсте дрвећа и расада није марио и за чудо махом то су биле врсте и у стручном вртарству непрепоручљиве. Цвеће без мириса, то је за Њега било као човек без душе. . .

Томови би се могли написати о Његовом старању за подизање наших градова и Његовој племенитој привржености за зеленило, које оличава младалачку снагу једног народа, од будућности. Од генералног плана Београда па до Грађевинског закона, од регулисања љубљанске Љубљанице па до пројекта подизања Скопске хидро-централне на Трески, од Загребачког Тушканца па до Београдског Кошутњака — све је то привлачило Његову пажњу, помоћ, старање и љубав. Немогући да опишемо сав тај градитељски нагон Великога Краља, ми смо — примера ради — пружили у овоме чланку каква је била Његова љубав према цветном зеленилу и пошумљавању Његове Престонице.

А то је био тако мали детаљ Његовог непрекидног старања за урбанистички напредак Београда и осталих наших градова.

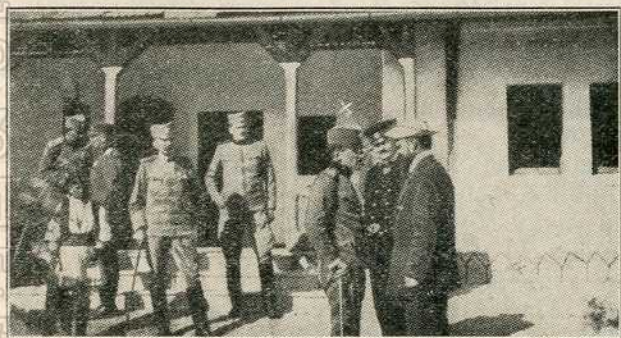
Највећи Неимар нашег Београда, наше Престонице није могао Себи подићи лепши живи споменик од ових зелених шума; зато је наша дужност да их чувамо, негујемо и волимо са истом љубављу као што је и Он то чинио.

Проф. Миле Павловић

Три доживљаја Великога Краља

Краљ Александар прима извештај о избеглицима на Салунском фронту

На њиви човечанства сваки народ обрађује и плужи своју бразду. И то је његова историја.

Свака епоха у историји оличена је у људима који је граде, или јој дају обележје свога духа и личности. Појединци се, као главе, издижу изнад својих савременика и имајући пространије хоризонте више виде, разумеју неумшти језик времена и његове тежње и потребе и из догађаја прошлости и садашњице наслућују будућа збивања. — Историја бележи у главном оне догађаје који утичу на ток живота народа и времена. Творци замашних замисли и великих дела и подвига, који остављају за собом дубоку бразду и траг и живе и после своје смрти, јесу велики људи. Сваки њихов рад утиче на живот савременика и даје отисак на општи живот средине у којој делују. За каснија покољења су од великог интереса и вредности све чињенице, сви податци и детаљи, који описују и износе слику и карактеристику Великога савременика.

Но у животу великих људи, поред главних догађаја, дела и подвига, који се урезују на пирамиду историје, има безброј случајева и примера, безброј споредних, узгредних, епизодних ствари, који не улазе у историју, али ипак сачињавају и износе извесне духовне особине великих људи. То су пролазни, прећутни догађаји и ако остану незабележени, изгубе се у пучини заборављавања и прошлости. Колико је дивних идеја и опаска великих људи пропало само за то што их нико није у даном тренутку сачувао од заборављавања. А за правог историчара од Великога су интереса и податци што их пружа и при-

ватан живот људи, који рукама својим и духом својим граде ткиво историје. Сваки, и најмањи податак из њихова живота допуњује њихову личност и чини је рељефнијом. Отуда су поједини, узгредни доживљаји, догађаји, епизоде, записи, писма, изреке из живота великих људи тако драгоцене и радо се слушају, јер се често из једне епизоде, изреке, може да умотри цео човек и његове главне духовне особине. . .

Краљ Александар, који је до јуче био наша светла будућност, злочиначким делом једног мрског чудовишта постао је успомена, постао је прошлост, необично светла и пуна великих дела. У историји нашега народа његово је дело највеће од свих што их је уопште наша историја забележила кроз десет векова. То му признају и историја и савременици. То ће му признати и позна покољења. И ако кратак, али врло обилат живот Краља Александра изискује опсежну, дубоку, озбиљну студију. Историчар ће имати да каже за носиоца и творца најзначајније епохе наше историје, творца јединства јужних словена, које се кроз дуга столећа није могло остварити. Описати живот краља Александра и његов рад значи описати најзначајнију епоху наше прошлости, значи описати Југославију.

Али поред тих великих дела има у животу пок. Краља Александра безброј ситних, узгредних, случајних, епизодних ствари, момената, доживљаја, који су се посведневно, у опхођењу са многима дешавали и њих нестаје у промицању дана и година. А у животу историјских личности, сваки дан пружа читав низ, на први поглед безначајних чињеница, које доцније, ако се сачувају, служе као обилна и дивна историјска грађа. То су драгоцене податци, који допуњују и рељефно приказују Великог покојника. Из тих ситних, епизодних слика, може се створити читаво дело као што се из малих цигаља сагради величанствена грађевина. А живот блаженопочившег Краља пружа веома обилату грађу за то.

Југословен пре Југославије

У живој ми је успомени једна епизода из времена анексионе кризе, кад покојни Краљ Александар није још био ни престолонаследник, него доскора само ђак у петроград-

ском пажевском корпусу. Анексиона криза усталасала је цео народ, узбунила духове. Ондашњи министар спољних послова Др. Милован Миловановић разаслао је по Европи разна изасланства или делегације у разне државе, да европској јавности изложе и прикажу неправду, што је насилним актом анексије нанесена нашем народу. Без сумње она делегација, која је отишла у Петроград имала је најшире поље рада. И још првих дана по свом доласку у Петроград, то изасланство добило је новог сарадника, који

тежњи нашега народа ка стварању уједињене државе Југословенске.

Принц Александар становао је тада у Зимском дворцу, са стране која је гледала на огроман трг, звани, Дворцоваја плошчађ. Намештај у његовим одајама био је из времена Катарине II свила вишњево боје. Принц Александар, чим је био слободан од рада у школи долазио је у посланство а потом у делегацију на посао. Делегација је имала стан преко пута посланства, у Литерној улици, близу Невског проспекта. А о вечери долазили су поједини чланови на ручак у Зимски дворца. Најчешћи, посведневни гост био је Мил. Павловић, затим М. Цемовић и Др. Шајковић.

Као млад човек, бујан и уочит, принц се највише интересовао питањима која су захватала целу омладину српскохрватску онога времена. И у једном од првих вечера он испале с питањем:

— Па шта мислите сад о будућности Србије?

Оптимизам је био обележје целе епохе, али се ипак оба госта изненадише. Ово их питање за тренутак збуни. Док је Цемовић предлагао сливање Црне Горе са Србијом, Павловић је препоручивао да Цемовић тој заједници придружи Босну и Херцеговину, као да је то од њихових политичких маказа зависило. Принц веома заинтересован скочи са столице и приђе зиду, на коме је висила карта Балканског полуострва поред узаног ројала на врху кога су се налазиле урамљене три фотографије: Цара Николе, Краља Николе и Краља Петра. Принц поче вући прстом по карти.

— Ево, рече, то је ваша држава, ваш пројекат...

И окрећући се својим гостима настави:

— А где су Санџак, Стара Србија и Македонија, господо?

Обојица збуњено муцају:

— Па да... имате право... и то, дабогме, разуме се.

Принц добија полета и пада у ватру:

— А шта мислите за Далмацију и Боку?

Опет забуна и оба уједанпут одговарају:

— Па... знате, што, разуме се... то може, управо морало би!

Студент пажевског корпуса хвата прстом на карти шири круг гледајући обојицу:

— Шта је? Нећете Хрватску у друштво, нећете ни Војводину? Остављате их на милост и немилост црно-жуте орлушине?

И ватрено и одушевљено настави:

— Ако историја није бесмислено излагање случајних догађаја, ако у историским догађајима, као и у природи владају закони и ако у њима има реда и логике, онда и са нама мора бити оно што је било са Француском и Немачком, са Грчком и Италијом.

Краљ Александар одликује Карађорђево звездом на Солунском фронту храбре офицере и војнике из Мароканских трупа

није знао за умор. То је био двадесетогодишњи младић, са нагареним наусницама, студент пажевског корпуса, принц Александар Карађорђевић. Посла је било сувише. Професори Др. Белић, Др. Ст. Станојевић, Мил. Павловић и М. Цемовић, као и Др. Шајковић и данас ће се сећати његове предане одушевљене сарадње. Тај млади човек сав беше предан општој ствари. И док је Петроград нудио безброј забава, разоноде, позоришта, проводе, вожње, излете Он је све своје слободно време трошио искључиво на то да руско јавно мњење добије јасну слику о нашем народу, изван граница Србије и да руски народ схвати оправданост вековних

— Србохрватија! узвикује Цемовић.
— Хрвосрбија! додаје Павловић.

А принц одмахује обема рукама:

— Ни једно ни друго, него име које постоји још од Наполеоновог времена, име које помињу Доситеј и Вук и Томазео и Штросмајер и Гај и сви до Скерлића, а које живи у душама свих нас млађих, новог покољења... Мало дубље заварите у историју и кад се вратите кући припремајте се да постанете више него Срби и Хрвати, да будете — *Југословени!*

Догађаји су се развијали филмском брзином. Дошло је престолонаслеђе, затим балкански ослободилачки рат, сукоб српско-бугарски, велики светски рат, очајне борбе, победе, катастрофа, напуштање Отаџбине, Крф и Видо, Солунски фронт, очајни напори, пробој, ослобођење, уједињење, а као круна свега — *Југославија.*

Није требало да прође више него равно десет година, па да предвиђења двадесетогодишњег студента пажевског корпуса постану стварност и да и творац и кум Југославије буде баш главом принц Александар!

Једно вече у Љешу

Медова, Драч и Валона су завршне етапе на крвавом и страшном путу за српску Голготу. Посејали смо безбројне гробове по трновитом путу. Они су без ознака, без крстова, без икаква обележја. Сејали смо гробове и по другим местима, али овим путевима највише. На тим кршевима и непроходним странама, на путу и странпутици, на камену, у блату, у јендеку и штали, на рудици и Бог једини зна где, одигравао се последњи чин крваве драме живота многих незнатних мученика, чија су тела гаврани и вуци разнели, а чије се беле кости растурене одмарају у албанским понорима и дубодолинама.

Сав тај трагизам војске и избеглиштва, сва Христовска страдања преживљавао је и Врховни командант престолонаследник Александар и они су остављали у души дубок, неизгладив упечаток. И сам идући кроз путању смрти и за сваким плакао и са њим душевно пањенички патио...

Изнурен болешћу у Скадру 1915, исцеђен, приближујући се мору задржао се неколико дана у Љешу. Стојећи крај прозора Он је немо, са изразом тешкога душевног бола на лицу посматрао поворке изгладнелих полуголих и босих људи, како као сенке, као авети промичу некуда у мрак који се спушта лагано. Силуете иду, иду данима и недељама и својим лешевима обележавају пут, куда пролазе. Сетио се напуштене домовине и посматрајући ове мученике осети језу. Суза му се расплину на зеници. Да би се мало заборавио и надисао

свежа ваздуха, Он намаче капу на чело и с ађутантом и једним пријатељем изиђе. Дан се смирио. И тек што је закорачио на улицу на супротној страни свога стана, баш у правцу, куда беше пошао угледа старијег човека. Седи на камену, преко колена му дечко од дванаест година са заваљеном главом, пресамићен преко старчевих колена. Једном руком старац глади дете по челу, а с бледог лица детињег поглед гледа према небу. Његов се поглед сусрете са дечјим и дође му нешто жао.

— Што си човече ту сео? ослови га Престолонаследник.

— А где ћу? Све ти је једно, одговара старац и негледајући коме одговара. Очи му мутне, поднадуле, лице отегнуто, изгладнело.

— Одакле си?

А старац се трже као из неког заноса. Загледа се у питача и одговори:

— Из Божурње!

— Јел'ти то син?... Да није болестан?

— Ма није, али се изгладнело, па се балдисало...

Престолонаследник се журно окрете и у скоку нестале га. За тренутак ока, два, вратисе носећи један хлеб и једну кесу с чоколадом. Пружи обоје старцу и напуни му шаку новим динарима. Старац мирно прими све и у место захвалности рече:

— Е, ето, мислим на нашу злу судбу. Код куће сам оставио два три вагона кукуруза, суво злато. То сад Шваба и Мађар разносе. Па се питам: шта смо ми Срби Богу згрешили? А наш народ баш заслужује бољу судбину. Бог нас ставља на велико искушење.

— Уздај се у Њега да ће бити боље!

Старац подиже главу. Очи му засветлише. Он се прекрсти:

— Вала њему једноме за све, па и за ово. У њега се уздам. Али да ти нешто кажем: уздам се и у овога нашега малог што нас води кроз овај крш. Док је Он с нама, док нас не оставља, но подноси све муке и тегобе дотле и ми нисмо пропали ма ишли на крај света с њим. Нада нас неће оставити. Али Му треба рећи да нас не оставља.

Престолонаследнику заигра осмех задовољства на уснама. Очи му се наводнаше од узбуђења. Он пружи руку старцу:

— Зна Он то, рече му. Не бој се, стари, неће Он вас остављати. Ја ти то кажем, а то је као да ти Он каже.

Пружи руку старцу, малишана помилова по челу и пође даље. Старац наједанпут разрогачи очи да види с ким разговара али се овај изгуби у сумраку.

Те вечери цела свита видела је престолонаследника ведра и расположена. Драго Му је било да се мишљење једнога сељака, у тим тешким тренутцима, поклапало са Његовим.

Велики тренутак

Грозничава језа обузимала је борце на Добропољским положајима, кад су чули наредбу Врховног команданта. Његове речи одјекнуле су као звоно на узбуну. „*Треба дрско продрати без починка до крајњих границе могућности људске снаге*“. Изнад људских глава, у предвечерју ведрога јесењег дана као да су лебделе сенке Српских легендарних јунака из давне мучне и светле прошлости. Узбуђен, са поентом, која буди и поджиже одушевљење и мами сузу из очију, Врховни командант каже при закључку својим срчаним борцима: „*Са непоколебљивом вером у Бога и надом, јунаци, напред, кући, у Отаџбину!*“

отворити врата и пролаз на овим планинама“. У речи Врховног команданта „*Напред, кући, у Отаџбину!*“, која је ишла шапатам од уста до уста лежала је вера у победу. Из ње је говорила душа целе нације. — И једнога дана крете се страшна леса. Разви се и потече талас људских глава. Над главама дрхти небо, под ногама дрхти земља. Планине се у својим темељима љуљају. Огњени вал хуји и тутњи и нашта падне сажиже и у пепео претвара. А кад живи прелетеше преко мртвих и огњени талас поче да се разлива није више било ни оних који наређују, ни оних који слушају. То је био оркан у коме је кроз огњено крштење из мртвих слобода

Краљ Александар на прослави 100-годишњице Мушке гимназије у Крагујевцу

Свака реч је из срца истицала, свака у срце увирала. У сваком се будио успавани тигар, који се грчи и прикупља снагу за осветнички смртоносни скок на непријатеља.

Испред вучјих јама и бодљиваких жица, и земуница, и ровова довикивали су се борци: „Три године чекамо ову свету реч. Нека се почне само, проћи ћемо и кроз пакао и

васкрсавала. Људи су ћутали, оружје је говорило. Две српске армије са југословенском дивизијом на челу толико беху избиле напред да се линија борбеног фронта искривила на лакат, а савезничке трупе доста заостале. Победа теже опија него најјаче вино. У томе заносу победнога пијанства неко се тобоже освести. Команданти осетише у јед-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ном часу да победа може бити кобна и катастрофална. Требало је стати, сачувати победу, да не би наступио трагичан преокрет из напада у одбрану. Наста колебање и већање о потреби сачекивања савезничких трупа. То је тражио и војвода Франше Д'Епере. У том крајње критичном часу између забринутих фигура издиже се ведрa фигура Врховног команданта Александра и зазвони громка реч:

И ови лавови у свом победном налету треба некога да чекају? И то сад! То је наредити олуји да се мало одмори! Зар оне који су својим грудима оборили тврде непријатељске грудобране и прегазили ровове и сеју паничан страх сада треба због неког стратегијског или тактичког рачуна што га војна наука прописује задржати?

Никада један командант није изабрао одсуднији час и није казао значајнију реч. Све кипи од одушевљења, дрхти сваки мишић, цепти сваки нерв, а тактика и стратегија и ратна логика довикују: „Стој!” — Дођавола и са тактитом и са стратегијом и са свима наукама и прописима ратне вештине! Врховни командант је у том тренутку имао своју логику и технологију, своју стратегију. И као Бог да је из њега говорио.

Захтевао је најенергичније да се са офанзивом ни за тренутак не застане. И команданти су увидели сву силу разлога — и одлука је одмах пала:

„Напред! преко до крајњих граница људске снаге! Напред, кући у слободу!” —

И огњени вал понова се разли и цео свет се задиви. Све остало је историја, познато и описано толико пута. Истина, ову наредбу нису забележили ратни Дневници и она нема нумере, ни потписа; али она је ударила печат коначној победи, јер у том одлучном гесту Врховног команданта ваља видети почетак свршетка великога рата. — То је једна мала епизода из великога рата, о којој се мало зна, а која је општој победи много допринела, и о којој свет треба кроз векове да зна.

Да погине — али да га види

На врху планине Мориховскога платоа, на једној стени, стајао је Врховни Командант и слушао како се негде далеко разлеже тупа грмљавина топова. Остаци једне разбијене војске покушавају последњи отпор. Погледом пуним чежње Он гледа у замагљене даљине ослобођене Отаџбине. Налази се на њеном тлу. Чудне мисли пролећу му кроз главу. Чежња га вуче да што пре прелети целу

земљу и стигне у своју престоницу. Сео је у мали ауто и журно одмиче према Градишту или Градском. Пут израван, искварен, пун рупа, али кола бесно јуре. Весео је и расположен.

Народ — старци, жене, деца изишли на друм и сачекују победника. Нема нигде ни славодука, ни венаца, ни цвећа, ни музике. Има само суза — суза радости. Свачије је срце дубоко и пространо као море и узбуркано као море. Све је у целој земљи, куда је пролазио, жудно очекивало да Га види и поздрави, да загрли ослободиоца и ратника, децу његову. Сви му побожно прилазе и љубе Га у skut и руку, а Он, иако жури, сваком пружа руку, свакога ослови, свакога утеши и обрадује. Тамо негде на Југу, испод Мориховских падина, изишли на друм сељани и чекају да Га на пролазу поздрави. Домишљају се старци како бар једну минуту да га задрже. А један старац се смеши и чупка браду.

И кад угледаше да се из даљине престолонаследников ауто приближава ужурбаше се. Одједном се један чича издвоји из гомили народа и испаде на сред блатава друма и пружи се попречке у само блато, испруживши обе руке. Захуктала кола ипак успеше да не прегазе човека, него баш крај њега се зауставише.

Престолонаследник искочи из кола. Био је љут, али ипак задовољан што човека није прегазио.

— Устај, човече! викну један глас.

Старац се једва подиже. Блато се цеди с његова одела, али лице му ведро и весело.

— Шта уради човече!? срди се Престолонаследник.

„— Ете, одговара старац, јаз сакам да те видим и тија хора, сви сме из село Дреново, чакаме те толко дена и мољамо се на Господа да тука заминаш... да ти казвамо хвала за слобода!”

— Па, несрећнице, могао сам те прегазити, могао си погинути! коре га Престолонаследник.

— За това хич гајле да не береш. Па и да поћимам за радост, што ће да те видам. Мало ли наша браќја поћинаше ве војна. А јаз... па да поћинам, не жалим, теке салте да те видим и поздравим и да ти рука целивам, за слободија што ни донесе... А од теб — те и у смрта да одоф слатко би ми било...”

Па клече предањ и стаде да му љуби skut од шињела. А жене и деца притрчаше и узеше га љубити у обе руке.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Београдска хроника :

Дочек Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића у Београду

— Непрегледне масе Београђана, постројене дуж тротоара од жељезничке станице па све до Краљевског дворца на Дедињу, са безграничном љубављу, дубоком поданичком одашошћу и вером у срећну будућност, одушевљено су поздрављале Првенца Витешког Краља Александра I Ујединитеља, Њ. В. Краља Петра II и Његову Племениту Краљицу Мајку —

Њ. В. Краљ Петар II

утеху, небо је над Београдом, престоницом свих Јужних Словена, плакало све од дана погибије Витешког Краља Александра I Ујединитеља, па све до ступања на тле Београда Младог Краља Југославије Њ. В. Петра II.

Чим је Њ. В. Краљ Петар II ступио на тле Своје престонице, небо, које је све дотле било потиштено и невесело, одједном се разведрило и зраци светлости опет су се просули по београдским домовима и улицама.

Бол и утеха стапали су се једно у друго, бол и радост у срцима Београђана владали су у исти мах. Срце је у тим часовима престало да куца, сузе су се следиле у очима и глас је умукао. Јер тешко је у исто време и жалити и радовати се. Па ипак у, болом сатрвеним Београђанима срца су се разиграла утехом и вером у будућност кад су угледала Сина Краља-Витеза, Њ. В. Краља Петра II, вера у срећну будућност и велике речи Бесмртног Краља Александра: „Чувајте ми Југославију”, натерали су Београђане да и у највећој жалости из стотине хиљада грла, као један, кликну, громко и снажно:

— Живео Њ. В. Краљ Петар II Карађорђевић!

— Живела моћна и сложна Југославија!

Проглас председника Београдске општине

Још уочи дана, пре него што ће се Њ. В. Краљ Петар II из Лондона, после прекинутих студија, вратити у Своју престоницу да се у њој спрема за велике дужности које Га у животу очекују, претседник града Београда, г. Милутин А. Петровић, упутио је грађанима Београда проглас следеће садржине:

Београђани!

Његово Величанство Краљ Петар II стиже сутра у 9 часова у своју престоницу. То је први сусрет Београда, престонице Југославије са својим новим Краљем.

Ма да смо сви дубоко погружени мученичком смрћу Витешког Краља Алек-

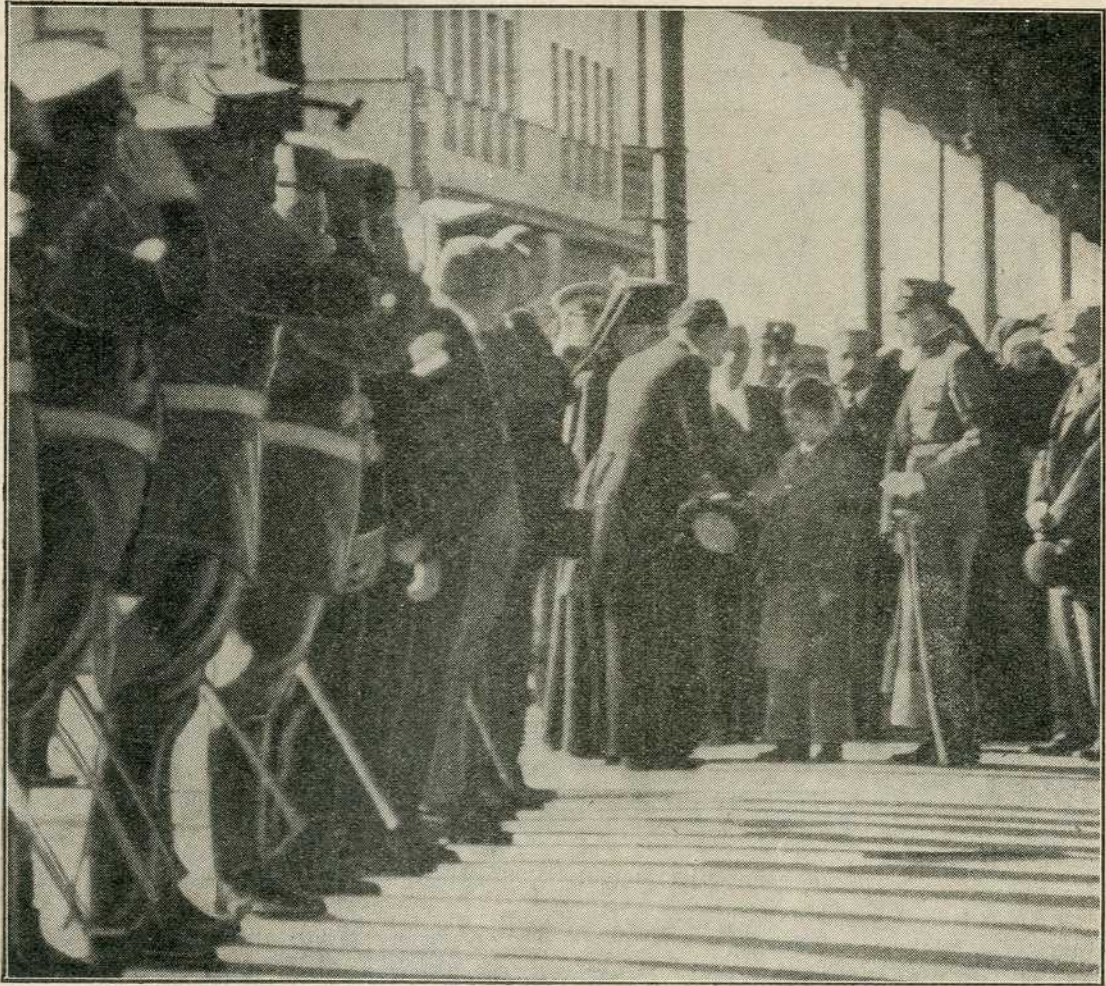
Као да је и сам Бог заједно са Југословенским народом хтео да подели и бол и

сандра I Ујединитеља, ипак треба да стегнемо своја срца, своје болове и да Његовом Величанству Краљу Петру II, Сину Његовом, покажемо ведра лица, све наше топле жеље и сву нашу радост што долази у нашу средину, што седа на престо, на коме су седели Велики Преци Његови. Нека наш први сусрет са Њиме, ма и оваком тужном тренутку, буде ведар, достојанствен и испуњен великом љубављу и искреном оданошћу.

бодиоца и Витешког Александра I Ујединитеља, и сада нека даду завет и изразе своје непоколебљиве воље: да ће и уз младог Краља Петра II ићи путем, који је увек, под вођством славне и народне Династије Карађорђевића, водио слави и величини отаџбине.

Величина и снага Југославије нека нам буде императивна дужност, света воља свих нас. Љубав наша нека прати,

Долазак у престони град Београд младог Краља Петра II: председник града Београда г. Милутин Петровић подноси Му со и хлеб

Београђани!

Покажимо да нас је бол за Великим Краљем само учинио још снажнијим и сложнијим у вољи за одржање Његових Великих Дела и да ћемо сву нашу љубав и оданост пренети на Његовог Узвишеног Сина Краља Петра II.

Београд и Београђани, који су увек у прошлости били верни и искрени сарадници свих предака Његовог Величанства Краља Петра II од Војда Карађорђа па све до Великог Петра I Осло-

уз нашу најактивнију и најпреданију сарадњу, и новог Краља и Његовог престо. Аманет Његовог Великог Оца: „Чувајте Југославију“ — нека нам лебди увек пред очима и нека нам буде стална заповест за све акције наше.

Београђани!

Дајте снажног израза овом свечаном историском моменту, доласку новог Краља; и, нека из наших ојађених срдаца полети један снажан узвик:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Да живи Његово Величанство Краљ

Петар III

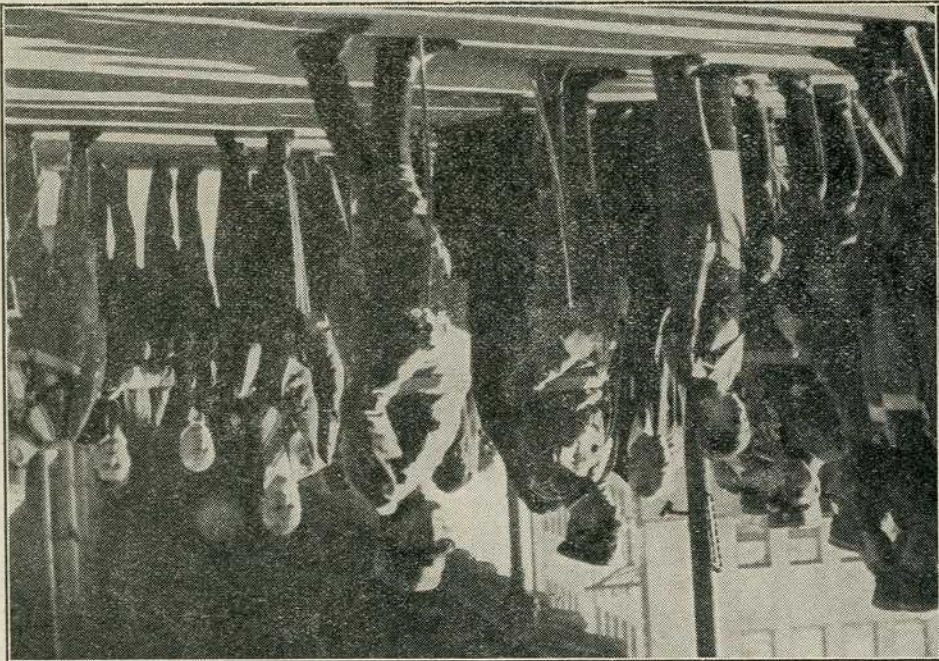
Да живи Југославија!

Председник Општине града Београда,

Милутин А. Петровић

У сучано јутро пред жељезничком станицом

И ако је до пред само свитање јесења киша непрестано сипала, огромне масе Београђана још пре зоре заузеле су скоро све протаре испред жељезничке станице, да би што ближе били месту на коме ће се појавити Млади Краљ Петар II. Пред зору, сви објаци над Београдом су се одједном растурили и први јутарњи сунчани зраци обасјали су и донекле разведрили тамна и жаморна

На жељезничкој станици: Са дочека Краља Петра II

На перону пред долазак воза са Њ. В. Краљем Петром II

Ланске страже и других разних корпорација и изастанстава. Притешњени једни уз друге, стешњени као у кошници, Београђани су у тишини више од неколико сати провели на једном месту, очекујући долазак свога Младог Краља.

да поздраве Њ. В. Краља Петра II и да Му пружи со и хлеб. Одмах за г. М. Петровићем на перон је стигао командант града Београда армички генерал г. Војислав Томић са генералима: г. Петром Живковићем, Миљаном Јечменићем, Владиславом Костићем, Милошом Јуришићем, Грљом Ристићем, Чедомиром Јовановићем, Душаном Марковићем, Ратком Ракетићем, Богољубом Миљановићем, Петром Косићем и Љубом Максимовићем. Лео генералитет носио је ленте Белог Ора, а генерал г. Петар Живковић ленту Карађорђевог звезда.

Генералитет, на челу са командантом Београда, г. Војиславом Томићем, заузеле је место на левој страни Дворске чекаонице.

Лосна лица Београђана. Светли сунчани зраци умили су им наде у срећну будућност велике, моћне и сложне Краљевине Југославије.

Око 7 часова јутро пред станицом није било ниједног слободног места. Од саме мога улаза па до Војне академије, дуж Неманјине улице, са леве и десне стране био је постројен шпацир, на челу са генералитетом, официрима ван строја, члановима Селата и Народнег представништва, Градски већници града Београда, са осталим представницима, војним, Академичима, војском и грађанством.

Десну страну протара Неманјине улице заузеле су чланови Народне одбране, Југослава бранилаца Београда, Југослава резервних официра и ратника, инвазија, Ја-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

До генералитета заузели су места: председник Владе г. Никола Узуновић са члановима Краљевске владе, а до њих председник града Београда, г. Милутин Петровић, и Управник вароши г. Манојло Лазаревић.

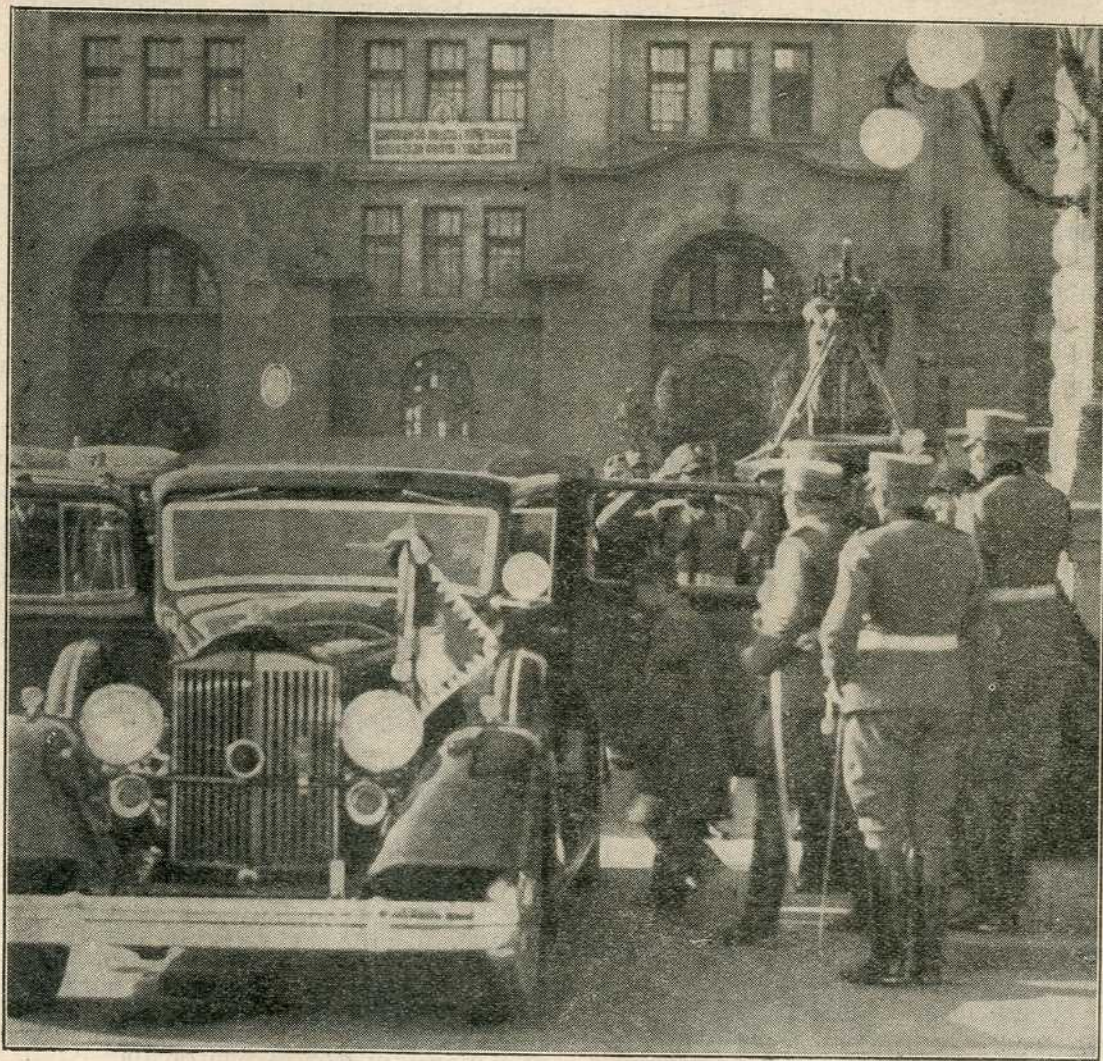
Долазак Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла и Њ. Св. Патријарха Варнаве

До 8 часова на перон су већ стигли и заузели места верски поглавари: Њ. Св. Патријарх Варнава, у црнини, Реис ул Улема

једно са намесницима: г. г. др. Раденком Станковићем и др. Ивом Перовићем.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле чим је дошао на перон, одмах је пришао Њ. Св. Патријарху Варнави од Кога је примио Божји благослов и изјаву саучешћа. Њ. Св. Патријарх пожелео је Кнезу-Намеснику срећу и успех у новој дужности.

После овога поздрава са Поглаваром Српске православне цркве, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле примио је рапорт од ко-

Млади Краљ Петар II улази у Своју Престоницу

г. Маглајић, врховни рабин г. др. Алкалај, београдски надбискуп г. др. Рафаел Родић, сви у свечаном орнату.

Дворске даме: г-ђе Ела Хаџић, Дора Дунђерски, Елеонора Шврљуга, Круна Сршкић и Станка Лозанић.

Један део перона заузео је велики број наших и страних новинара и фоторепортера.

Тачно у 8.45 часова на перон долази Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, који се аутомобилом довезао из Дворца на Дедињу, за-

мандира почасне чете, па је затим са Књегињом Олгом, Краљевским намесницима и Краљевим ађутантом ђенералом г. Јечменићем заузео засебно место на перону, где је воз са Њ. В. Краљем Петром II и Краљицом Мајком Њ. В. Маријом имао да стане.

У очекивању на улицама Београда...

Као на перону, тако исто и на београдским улицама, почевши од жељезничке станице па све до Двора на Дедињу, влада ти-

шина. Говори се шапатам. Нико се не усуђује да наруши мир, који влада у ваздуху и у душама Београђана. Сви су погледи уперени само на ону страну одакле треба да се појави Млади Краљ, Нада свих Југословена, Син Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

— Не знам, каже једна дама, Београђанка, која стрпљиво већ више од три сата стоји на једном месту, не знам шта ми је. Срце ми се стегло. И плакала бих и радовала би се.

— Јесте, тако је то кад се и бол и радост састају заједно. — Објашњава један стари ратник. Мени се то често у рату дешавало. Плакао бих што ми је погинуо један друг, а радовао бих се што је други остао у животу... Јесте, тако је то!

Једна старија жена, повезана црном шамијом, која такође стоји већ неколико сати на истом месту, барабар са младима, простодушна, али паметна, вели:

— Нека нам Га Бог поживи! Од Великог Оца мора постати и Велики Син. Само да Га видим, па да испричам својим унуцима кад се вратим кући. А после... после не марим да умрем.

И, тако, за све време ишчекивања на улицама су се водили слични дијалози. Све шапатам, као да се цео Београд претворио у побожни храм.

Долазак Њ. В. Краља Петра II.

На минут пре 9 часова ову свечану тишину прекинула је војничка команда:

— Мирно!

У том тренутку војна музика засвирала је химну. Лагано, у станицу је ушао дворски воз.

На прозору, поред Краљице Мајке, која је била сва у дубокој црници, појавила се златокоса глава Њ. В. Краља Петра II.

— Поздрав на лево! — командовао је командир почасне чете.

На перону је настало тихо комешање. Фото-репортери хватали су zgodнија места за снимање. Новинарске шлајфне хватале су историјске речи, које су у томе тренутку изговаране. Сви су погледи упрти у вагонска врата, на којима се за час појавио млади Краљ, у пратњи Своје Мајке.

Њ. В. Краљ Петар II се поздравља са званичним претставницима

Чим је изишао из вагона Млади Краљ прилази прво Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу и пружа му руку, а Кнез Намесник Га нежно љуби у образ.

Затим Њ. В. Краљу прилазе Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Перовић и поздрављају Га.

Краљица Мајка Њ. В. Марија такође прилази прво Кнезу Намеснику Павлу, Кнез Павле

хита јој у сусрет, љуби је у руку и изјављује јој саучешће, Њ. В. Краљица Марија пружа руку и Краљевским намесницима г. г. др. Станковићу и др. Перовићу.

Тренутак је веома узбудљив. Нико не трепће и скоро се ни дисање не чује.

За време док су се Њ. В. Краљ и Њ. В. Краљица Мајка здравили са званичним претставницима, из Својих вагона излазили су и Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Кнез Арсен, Принцеца Илеана, затим Министар спољних послова г. Богољуб Јевтић, Министар Двора г. Антић, председник Народне скупштине г. др. Коста Кумануди и остала Краљева пратња.

Њ. Св. Патријарх поздравља и благосиља Младог Краља и чланове Краљевског Дома

Пошто се поздравио са Краљевским намесницима Њ. В. Краљ Петар II пришао је Поглавару Српске православне цркве Њ. Св. Патријарху Варнави и целивао га у руку. Њ. Св. Патријарх пољубио је нежно Младог Краља у чело и подарио му Божји благослов, а затим Га је, као духовни отац, поздравио овим топлим речима:

— Ваше Величанство, на првом Вашем кораку, када долазите да заузмете славом овенчани престо Свога Узвишеног Оца, ја као поглавар наше свете православне цркве благосиљам Ваш данашњи долазак који у општем болу, нашој језивој националној трагедији и превеликој жалости целе земље, доноси ипак, Божјом помоћу, нову наду за будућност моћне Југославије, и оспособљава нас да, упућујући Свемогућем и милостивом Богу топле молитве, лакше пребродимо невољу која нас је изненадно задесила. Живео Краљ!

Дирнути топлим речима, које је Њ. Св. Патријарх упутио Младоме Краљу на Његовом првом кораку ка примању велике дужности које Га очекују, Њ. В. Краљица Мајка, Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Кнез Арсен, Принцеца Илеана и остали, такође прилазе руци Њ. Св. Патријарха, целивају је и примају Божји благослов.

Њ. В. Краљ Петар II прима из руку председника Београдске општине, г. Милутина Петровића, со и хлеб

Пре него што ће са перона жељезничке станице Краљ Петар II закорачити на тле Београда, председник Београдске општине, г. Милутин А. Петровић, пришао је Младом Краљу и на сребрном послужавнику, по традиционалном словенском обичају, поднео Му со и хлеб, поздрављајући Га овим бираним речима:

— Ваше Величанство! У име Ваше верне и одане Вам престонице, а при

Вашем првом владалачком ступању на њено тле, подносим Вам симбол и израз свакидашње љубави, со и хлеб, и молим Ваше Величанство да верује да сви Београђани из дубине душе кличу: Живело Његово Величанство Краљ Петар Други!

Њ. В. Краљ Петар II одломио је парче хлеба, који је од Шумадијске пшенице умесила г-ђа Лена, мати управитеља Основне школе „Краља Петра I”, г. Савића, умочио у со и тако примио симболични завет верности и оданости грађана Његове престонице.

Поздрав претседника Краљевске владе г. Николе Узуновића

Одмах по обављању овог лепог старог словенског обичаја, који симболише верност, Њ. В. Краљ Петар II пришао је претседнику Краљевске владе, г. Николи Узуновићу, и пружио му руку. Претседник Владе, г. Узуновић, пошто се руковао са Младим Краљем, у потпуној тишини упутио Му следеће речи:

— Ваше Величанство! Краљевска влада и васколики југословенски народ поздрављају Ваше Величанство и подносе изразе своје безграничне верности и непоколебљиве оданости, и заветују се да ће, стојећи чврсто уз Ваше Величанство, нашег Љубљеног Краља, Узданицу свих Југословена, испунити свети аманет Вашег Великог Оца, Неумрлог Витешког Краља Александра Првог Ујединитеља, да ће чувати Југославију.

Њ. В. Краљ поздравља се са члановима Владе, претставницима дипломатског кора и генералитетом

После поздрава г. Узуновића, Њ. В. Краљ је пришао и поздравио се са свима члановима Краљевске владе, дворским дамама и генералитетом, а затим се у Дворској чекаоници поздравио са страним дипломатама.

Њ. В. Краљица Мајка, која непрестано прати Младог Краља, такође се са свима поздравила.

Нарочито је био узбудљив тренутак кад се Њ. В. Краљица Мајка, у дубокој црнини са црним велом преко бледог лица, поздрављала са дворским дамама, које су јој том приликом изјавиле и своје искрено саучешће у Њеном превеликом болу.

Преко сто педесет хиљада Београђана на улицама поздравља свога Младог Краља, кличући: Живео Краљ Петар II Карађорђевић!

У ишчекивању да се на излазу Дворске чекаонице појави Њ. В. Краљ Петар II, огромне и непрегледне масе света таласале су се на улицама. А кад се на вратима чекаонице појавио Млади Краљ са Својом Мајком, спонтано, из стотину хиљада грла заорило се громко клицање:

— Живео Краљ Петар II!

— Живели!

— Чуваћемо Југославију!

Њ. В. Краљ отпоздравио је на клицање народа благим климањем главе, па је онда са Њ. В. Краљицом Мајком сео у дворски аутомобил, који се кренуо Немањиним улицом, кроз шпалир народа и војника, у правцу Дедиња.

Аутомобил Њ. В. Краља пратили су: Њ. В. Краљица Мајка Румунска, Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, Кнез Арсен, Принцеза Олга и Принцеза Илеана, а за њима Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иво Перовић, ђенерал г. Јечменић, претседник Владе г. Узуновић, Њ. Св. Патријарх Варнава и чланови Краљевске владе.

„Живео Краљ Петар II!” клицале су одушевљено непрегледне масе Београђана од жељезничке станице па све до Дедиња

Улице: Немањина, Милоша Великог, преко Топчидерског Брда, па све до Краљевског дворца на Дедињу, биле су под тешким притиском народа. Великодостојници са одличјима, ђаци са својим наставницима, радници, мајке са малом децом на рукама, сви, једни поред других тискали су се са нарочитом живошћу још од раног јутра.

Кад је од жељезничке станице кренуо ауто са Младим Краљем, и старо и младо отпочело је да кличе одушевљено:

— Живео Краљ Петар II!

— Живела Југославија!

Многима су од узбуђења сузе наврле на очи. Јер уколико је народ осетио радост што види свога Младог Краља, утолико је исто осетио и бол што је тако рано изгубио Свога Великог Оца.

— Нека нам Га Бог поживи! — побожно су шапутале старице, упирући своје очи к небу.

Ђаци основних школа, чим се појавио аутомобил са Њ. В. Краљем Петром II, као по команди поскидали су своје капе, а из хиљаде грла малих дечака захорио се поклич:

— Живео! Живео!

Из аутомобила Млади Краљ, који је седео са десне стране Своје Мајке, Својом малом руком отпоздрављао је ђаке основце, који су хтели да полете на Његов ауто и да Га загрле.

Кроз све улице, кроз које је пролазио Краљев ауто, бура од видног, искреног узбуђења Београђана, што виде свога Краља, трајала је непрекидно све док ауто са Њ. В. Краљем није ушао у двориште Краљевског дворца на Дедињу.

Кад је поворка прошла, Београђани су се лагано разишли са најдубљим утисцима са овог узбудљивог дочека младога Краља Петра II, да би прекосутра узели учешћа у тужној сахрани Његовог Великог Оца.

У најтужнијем месецу наше историје:

Смрт и сахрана Блаженопочившег Витешког Краља Александра I Ујединитеља

Био се тек спустио над Београдом влажан и хладан јесењи сумрак кобнога дана 9 октобра. Прве сијалице почеше да се пале и да с муком пробијају суморну завесу јесење кише. Тада, као ношена црним аветињским крилима пронела се кроз Престоницу вест, која је сва срца испунила стрепњом и језом:

— Краљ је погинуо!

Свет је застајао по улицама, по локалима. Лица су се кочила. Помућени погледи зверали су унаоколо, тражили неког пријатеља, неког познаника, који би могао да порекне тај језиви глас, који би казао да је то само тенденциозно протурена вест, да је Краљ жив и здрав на пријатељском француском земљишту.

Нажалост, вест је претстављала кобну истину.

Једна тешка ноћ

Министар спољних послова г. Бошко Јевтић и маршал Двора генерал г. Аца Димитријевић, на кратко време после трагичног марсељског догађаја позвали су из Марсеља телефоном Двор на Дедињу и обавестили Њ. В. Кнеза Павла о страховитом злочину и смрти Краља Александра, чије су последње самртничке речи биле упућене Његовом љубљеном народу:

— Чувајте ми Југославију!

Њ. В. Кнез Павле, дубоко потресен, сачувао је присебност духа, неопходну у тако тешком тренутку и позвао је одмах у Двор Претседника Владе г. Николу Узунувића и чланове Владе.

Док су аутомобили као мрке сенке јурили кроз мрачну ноћ према Дедињу, језа је обавила цео Београд. Музике су престале да свирају, све забавне приредбе су прекинуте.

Више није било сумње. Као мукли глас неме коби одјекнуо је кроз срце Београда угушени крик:

— Краља Александра више нема!

Укочила су се лица, укочили су се погледи, само, као у зујању подмукле грознице подрхтавале су груди Београђана од ударца грозне истине. Уста су била нема. Пријатељи и познаници су се сретали, задржавали без речи. Као да је тешка мора на црним крилима смрти прохујала самртнички нечујним шумом кроз улице Престонице. Пред страхом истине стала је свест.

Улице су убрзо опустеле. Као да је сваки покушао да побегне од кобне истине, да заваара себе да је то био само један ружан и страشان сан, кога ће растерати први зраци јутарњег сунца.

Али, сан те ноћи није могао да заклопи очи Београђана. Сви локали били су затворени, све улице пуне, али иза завеса београдских домова гореле су сијалице. Није се спавало. Ноћ је пролазила споро и тешко, у испрекиданим реченицама, у укоченим погледима, у последњој бесциљној нади да се ипак можда још није за навек угасио живот нашег тако вољеног и толико обожаваног Владара.

Манифест Краљевске Владе

Зраци јутарњег сунца нису растерали тешке облаке. Јутро је свануло у сивој, кишовитој магли, а у првој суморној светлости дана групе грађана застајале су пред Владином манифестом у црном оквиру, који је објављивао Југословенском народу трагичну истину о смрти Витешког Краља и Његов акт о наименовању Краљевских намесника.

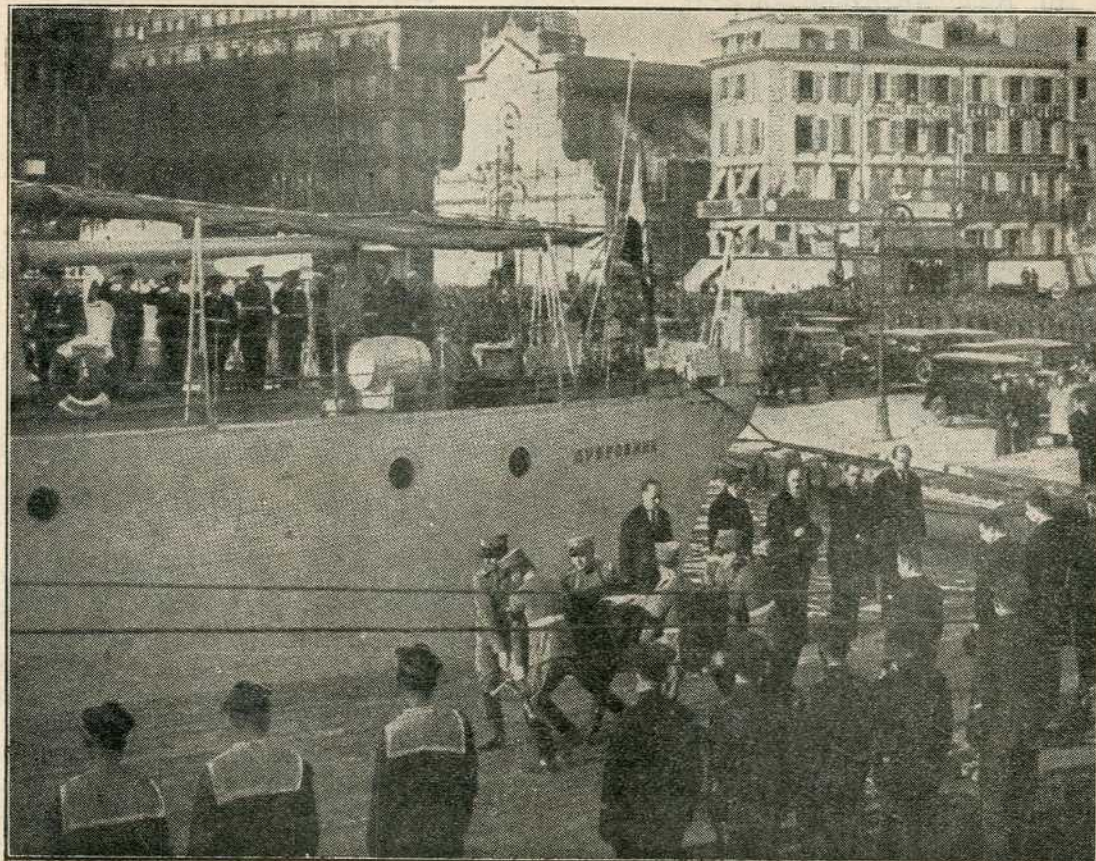

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Краљ на одру

Пренос мрвога Краља на „Дубровник”. Полазак из Марсеља за Отаџбину

ЈУГОСЛОВЕНСКОМ НАРОДУ

Наш Велики Краљ Александар I пао је као жртва мучког атентата 9 октобра у 4 часа по подне у Мрсељу.

Својом крвљу Краљ-Мученик запечатио је дело мира ради кога је и кренуо на пут у савезничку Француску.

На Престо Краљевине Југославије, према чл. 36 Устава, ступио је Његов прворођени син Његово Величанство Краљ Петар II.

Краљевска Влада, војска и морнарица положили су заклетву верности Његовом Величанству Краљу Петру II.

Влада Краљевине Југославије, вршећи привремено краљевску власт на основу чл. 45 Устава, сазвала је Народно претставништво у заједничко заседање за 11 октобар ради полагања заклетве у смислу чл. 59 и 42 Устава.

Последњим својим речима, које је једино стигао да изговори умирући, блажено-упокојени Краљ у Своме неизмерном родољубљу оставио је народу аманет: „Чувајте Југославију“!

Краљевска Влада позива целокупни југословенски народ, да овај свети аманет испуни верно и достојанствено.

9 октобра 1934 године
у Београду

Претседник Министарског савета,
Ник. Т. Узуновић с. р.

Министар пољопривреде и заступник
Министра иностраних послова,
Др. Драг. С. Којић с. р.

Министар просвете,
Др. И. Шуменковић с. р.

Министар правде,
Бож. Ж. Максимовић с. р.

Министар физичког васпитања народа,
Др. Б. Г. Анђелиновић с. р.

Министар трговине и индустрије,
Јурај Деметровић с. р.

Министар финансија,
Др. Мил. Ђорђевић с. р.

Министар грађевина,
Др. Стјепан Сркуљ с. р.
Министар унутрашњих послова,
Жив. А. Лазић с. р.

Министар социјалне политике
и народног здравља,
Др. Фран Новак с. р.

Министар војске и морнарице,
армиски ђенерал,
Мил. Ж. Миловановић с. р.

Министар шума и рудника,
Др. М. Улмански с. р.

Министар саобраћаја,
Огњен Кузмановић с. р.

АКТ О НАМЕСНИЧКОЈ ВЛАСТИ

Рађено у Краљевском Двору на Дедињу
9 октобра 1934 године у 20 сати.

На позив Његовог Краљевског Височанства Кнеза Павла, дошли су у Двор: Претседник Министарског савета г. Никола Т. Узуновић, Управник града Београда г. Мањоло Л. Лазаревић и Командант Краљеве гарде, армиски ђенерал г. Петар Р. Живковић, а присутан је и Први ађутант Његовог Величанства Краља, дивизиски ђенерал г. Милан И. Јечменић.

Његово Краљевско Височанство Кнез Павле саопштио је присутнима, да је од стране Министра иностраних послова г. Б. Јевтића и Маршала Двора, ђенерала г. А. Димитријевића из Марсеља примио телефонски извештај о извршеном атентату на Његово Величанство Краља Александра I и да је Његово Величанство Краљ Александар погинуо.

Иза овога саопштења Његово Краљевско Височанство Кнез Павле предао је Претсед-

нику Министарског савета г. Узуновићу — у присуству напред именованих — једну коверту, са натписом:

„Ово је својеручни акт, који сам написао на основу чл. 42 Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931 године.

Александар

Господину Министру Претседнику,

А.”

Ова је коверта затворена и запечаћена са два печата од црвеног воска, на којима је утиснут Грб Краљевског Дома.

Претседник Министарског савета г. Н. Узуновић, у присуству Његовог Краљевског Височанства Кнеза Павла и напред именованих присутних, отворио је поменути коверат и у њему нашао, на једном плавом табаку концепт хартије, један акт, који је писан својеручно од стране Његовог Величанства Краља Александра Првог, који гласи:

„Рађено 5 јануара 1934 на Бледу.

„По слободној вољи и своме најбољем уверењу да овим служим најбоље интересима Моје миле отаџбине, Краљевине Југославије, Мога драгог народа као и Мога Краљевског Дома —

Ја, на основу члана 42 Устава Краљевине Југославије, одређујем да за случај да Наследник Престола из узрока набројаних у члану 41 Устава не може да врши Краљевску власт — Намесничку власт врши:

1) Његово Краљевско Височанство Кнез Павле Карађорђевић;

2) Др. Раденко Станковић, сенатор и Министар просвете;

3) Др. Иван Перовић, бан Савске бановине. Као заменика за Кнеза Павла одређујем арм. ђенерала Војислава Томића, Команданта Београда.

Као заменика за Др. Раденка Станковића одређујем Јову Бањанина, сенатора.

Као заменика Др. Перовића одређујем Др. Зеца, сенатора.

Овај акт написао сам и потписао својеручно у два оригинална примерка од којих

ће један чувати Њ. В. Краљица, а други претседник Министарског савета.

Ова два примерка овога акта ковертована и запечаћена су мојим печатом.

АЛЕКСАНДАР
Александар Карађорђевић
Краљ Југославије

Овоме протоколу прилаже се напред цитирани акт од 5 јануара 1934 год., са Бледа. Прочитали смо и оверавамо:

Павле с. р.

Претседник Министарског савета,
Ник. Т. Узуновић с. р.

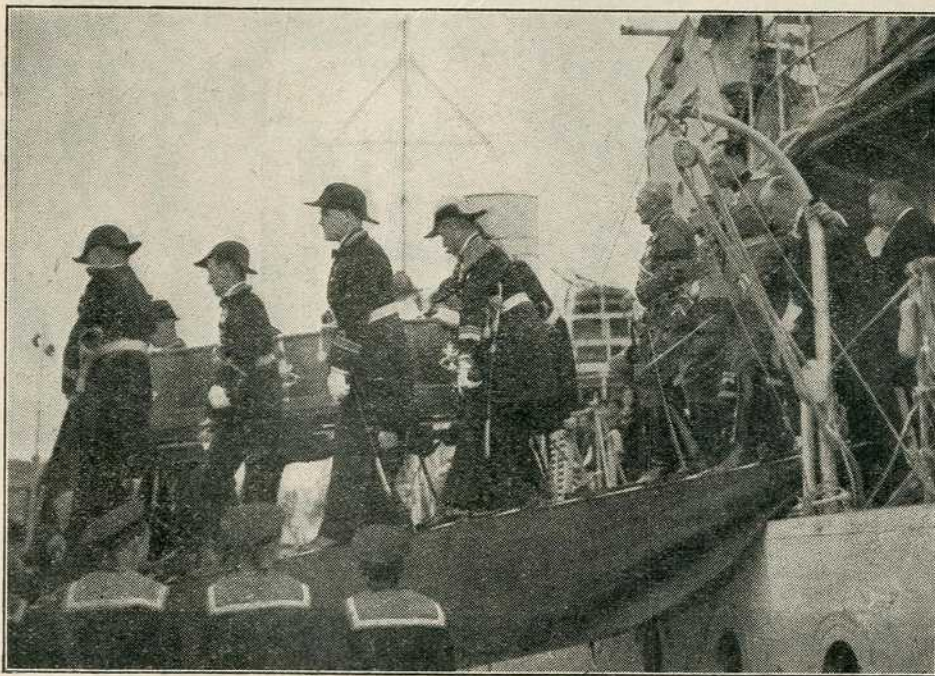
Управник града Београда,
Ман. Лазаревић с. р.

Командант Краљеве гарде, армиски ђенерал,
Пет. Р. Живковић с. р.

Први Ађутант Њ. В. Краља,
дивизиски ђенерал,

Милан Јечменић с. р.

Из Кабинета Претседника Министарског савета Бр. 220 од 9 октобра 1934 године.

Долазак у Отаџбину: Марински официри износе ковчег са брода „Дубровник”

Тек кад је званично објављен манифест Краљевске Владе, срца Београђана пренула су се из летаргичне укочености. Бол, који је до сада као мора притискивао груди, избио је искрено и спонтано. Пред Владиним манифестом очи су се пуниле сузама и бол је избијао у плачу и јецању, које се с улице пренело у домове, од луксузних палата до скромних кућица и сиротињских колеба са крајњих периферија Београда. Општа, неизмерна и неописива туга захватила је цео Београд,

од деце до старца, од богаташа до просјака, од великодостојника до најскромнијег незапсленог радника.

Тужне црне заставе залепршале су се у суморном јутру са свих београдских јавних и приватних зграда, од министарстава до јатаганмалских кућица. Код свих је бол био подједнак, дубок и тежак. Из живописних београдских излога нестало је шаренила. Заменила га је општа црнина, портрети Великог Покојника у црним веловима и кандила која

су горела за упокојење Његове племените, љубављу прожете душе.

У свом дубоком болу цео Београд завио се у црно.

Нотификација страним посланицима

Министарство спољних послова, чим је потврђена трагична вест, упутило је одмах свим страним посланицима акредитованим на нашем Двору следећу ноту:

„Краљевско Министарство иностраних послова испуњава најболнију дужност нотификујући Посланству, да је Његово Величанство Краљ Александар I, жртва гнусног атентата, погинуо у Марсељу данас у 16 часова”.

Одмах је упућена свим страним посланицима и нота о ступању на Престо Њ. В. Краља Петра II, која гласи:

бити веран, свом душом одан и послушан, да ћу се за Краља и Отаџбину јуначки борити, да војничку заставу нигде и никада нећу изневерити и да ћу заповести свих претпостављених ми старешина слушати и верно извршавати. Тако ми Бог помогао!”

Заклетви Београдског гарнизона присуствовао је командант Београда армијски генерал г. Воја Томић и тадашњи Министар војске и морнарице армијски генерал г. Милан Миловановић.

Сутрадан положили су заклетву верности Краљу Петру II сви београдски државни и градски службеници.

Влада је образовала нарочити Одбор за сахрану, коме је стављено у дужност да припреми цео програм и изврши цео распоред сахране.

Опело Витешког Краља на Сплитском пристаништу

„Краљевско Министарство иностраних послова има част нотификовати Посланству ступање на Престо Југославије, на дан 9 октобра т. г., Његовог Величанства Краља Петра II”.

Београдски Дипломатски кор састао се у стану Папског нунција г. Пелегринети-а, где је састављен текст телеграма саучешћа Њ. В. Краљичи и где је одлучено, да Дипломатски кор, у знак почаста према Блаженопочившем Краљу, положи на одар један ловоровенац.

Још у току ноћи, одмах пошто је потврђена вест о смрти Блаженопочившег Краља Александра, београдски гарнизон положио је заклетву верности Краљу Петру II. Текст заклетве био је следећи:

„Заклињем се Свемогућим Богом, да ћу Врховном Заповеднику све војне силе, Краљу Југославије Петру II, свагда и у свима приликама

Општа жалост

Отворена су врата Новог Двора и у Маршалату изнета Дворска књига, у коју је могао да се упише сваки поштовалац Витешког Покојника. Народ је долазио, погружен и ћутљив, да и на тај начин ода последњу пошту своме Краљу. Тога дана забележена су у дворске књиге имена од највиших функционера до најскромнијих грађана и сељака, који су, на глас о трагичном догађају, дохрлили у Београд из блиске и далеке унутрашњости Југославије.

У црквама свих вероисповести одржавани су помени и молитве. И Београђани свих вероисповести испунили су своје богомоље, где су се кроз плач и сузе молили Богу и палили воштанице и кандила за упокојење душе љубљеног Краља. Звона са свих цркава

објављивала су сваког сата вернима тужан догађај и позивала их на молитву.

Београдска општина сазвала је одмах комеморативну седницу Градског већа 10 октобра, на којој су Претседник и Веће града Београда одали пошту Блаженопочившем Витешком Краљу и положили заклетву верности Њ. В. Краљу Петру II.

Савез сокола издао је манифест Југословенском соколству и сазвао такође велику комеморативну седницу. Сва београдска друштва, удружења и јавне институције одржале су своје комеморативне седнице.

Удружење особља Општине београдске на својој комеморативној седници решило је да, у част успомене Блаженопочившег Витешког Краља Александра, образuje нарочити фонд за помоћ београдској сиромашној деци, у који ће бити учлањени сви општински службеници.

Историска седница Сената и Народне скупштине

У четвртак 11 октобра, у 11 часова пре подне, одржана је историјска седница југословенског сената и Народне скупштине, на којој су положили заклетву верности Краљу Петру II Краљевски намесници, сенатори и народни посланици.

Са Народне скупштине вијала се велика црна застава. Улаз је био сав у црним завесама, а сала и ложе обложене црним драперијама. Сенатори и народни посланици, који су хитно позвани на седницу, улазили су у црнини, погружени и озбиљни. Чекао их је историјски тренутак.

Галерије су се брзо испуниле светом. У кулоарима није владала уобичајена живост. Сва су лица била тужна, озбиљна, свесна велике несреће која је задесила наш народ, али истовремено свесна и значаја озбиљне ситуације.

Велика слика Блаженопочившег Краља Александра, која је до тога дана стајала на челу дворане, изнад претседничког места, померена је у десно и обавијена црним драперијама. На њено место истакнута је слика младога Краља Петра II, коме су тога дана Намесници, Сенат и Народна скупштина имали да положи заклетву верности. Лево од слике младога Краља била је слика Њ. В. Краљице-Мајке.

Дипломатска ложа почела је да се пуни члановима Дипломатског кора. Стизали су један по један, у кратком растојању, и заузимали места: доајен београдског дипломатског кора Папин нунције г. Пелегринети, па посланици: чехословачки г. Велнер, румунски г. Гуранеску, грчки г. Мелас, аустријски, г. Пленис, бугарски г. Кјосеиванов, енглески г. Хендерсон, турски Хајдар-беј, италијански г. Гали, мађарски г. Алт, амерички г. Вилсон, шпански г. Де Торихос, белгиски г. Ромре де

Вишне, аргентински г. Кандиоти, дански г. Бјеринг, отправник послова Француског посланства г. Кнобел, отправник послова Албанског посланства г. Џацули и други. Многи страни посланици дошли су са госпођама, које су биле у дубокој црнини.

Новинарска ложа била је препуна домаћих новинара, страних дописника и нарочитих извештача, који су дошли са свих страна света.

У ложама је стало око хиљаду грађана. Остало многобројно грађанство, које није могло добити места на галеријама, чекало је пред Народном скупштином.

Сенатори и народни посланици испунили су дворану.

У 11 часова одјекнуло је у сали звоно, а неколико тренутака доцније ушла је Краљевска Влада са Претседником г. Николом Узунвићем на челу. Претседник Сената г. др. Љубомир Томашић и Претседник Народне

Масе ожалашћених грађана скупљале су се пред Двором

скупштине г. др. Коста Кумануди заузели су места за претседничким столом, а око њих часништво Сената и Народне скупштине. На левој страни сале стали су сенатори г.г. Јован Бањанин и Петар Зеџ, заменици Краљевских намесника.

У дубокој тишини Претседник Сената г. др. Томашић отвара седницу:

— Отварам данашњи заједнички састанак Сената и Народне скупштине, сазван у смислу чл. 42 Земаљског Устава. Молим секретара Народне скупштине да изволи прочитати акт Краљевске Владе, упућен у једнаком садржају Сенату и Народној скупштини.

Секретар г. Ковач чита полако акт:

Господине Претседниче,

Његово Величанство Краљ Александар I мученички је завршио свој племенити живот 9 октобра у Марсељу...

На ове речи цела дворана и галерије устале су на ноге. Кроз гробну тишину чују се при-

гушени јецаји који долазе из сале и са галерија. Онда један општи, тужни узвик:

— Слава Краљу Александру! Слава Му!
Секретар наставља читање:

„На престо је ступио Његов прворођени син Његово Величанство Краљ Петар II...”

— Живео Краљ Петар II! — проломио се кроз дворану једнодушни узвик.

Секретар наставља читање:

„У смислу чл. 41 Устава образује се Намесништво, о чијем именовању имам част доставити Вам у верном препису својеручни акт Његовог Величанства Краља Александра I, написан на основу чл. 42 Устава, као и протокол о отварању овога акта.

Народно претставништво сазива се у заједничку седницу за 11 т. м. у 11 часова пре подне, ради полагања заклетве народних посланика, сенатора и Краљевских намесника.

Изволите примити, Господине Претседниче, и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

Претседник Министарског савета,

Ник. Т. Узуновић с. р.”

После тога секретар чита протокол о својеручном акту Њ. В. Краља Александра, којим су одређени Краљевски намесници: Њ. В. Кнез Павле Карађорђевић, г. др. Раденко Станковић и г. др. Иван Перовић, а за њихове заменике армијски ђенерал г. Воја Томић и сенатори г. г. Јован Бањанин и Петар Зеџ.

Док секретар, читајући акт, изговара име Њ. В. Кнеза Павла, кроз салу разлеже се снажан и једнодушни узвик:

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

Исто тако поздрављени су узвицима: „Живели!” намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић и заменик првог намесника армијски ђенерал Војислав Томић. Затим, у сали настаје ћутање.

— Слава Краљу Александру II! — узвикује узбуђеним гласом Претседник г. др. Томашић.

— Слава Му! — прихватају присутни једнодушно, кроз сузе и пригушено јецање.

Заклетва народних претставника

Г. др. Томашић обраћа се народним претставницима следећим говором:

Господо народни претставници, Југословенски народ, гдегод га има, оплакује данас смрт свог љубљеног Краља.

Краљ Витеза, који је најлепше доба Свога живота провео на бојном пољу. Задојен народним заветом освећења Косова и народног уједињења, кад друга средства нису више помагала, Он лети од победе до победе да овенчани славом извојшти наша вековна права бојним оружјем и освешта наше народне идеале.

Извршивши то велико дело, не зна за освету и пружа витешку десницу дотадањем противнику.

Југословенски народ оплакује свога Краља Ујединитеља, који је цео остатак Свога живота посветио унутрашњој консолидацији Своје земље и душевног уједињења Свога народа.

Видовитошћу која Га издваја над многе историјске великане, одабире за тај циљ онај пут, за који необичном иницијом осећа да је души Његова народа најближи и према томе за успех најповољнији.

Створивши и средивши велику и моћну државу, оставља нам је у аманет својим последњим речима: „Чувајте Југославију”. (Општи једнодушни узвици: Слава Му!) И тиме обележава пут којим нам је поћи. Захвалност своју према Краљу Јунаку, државнику и народном Ујединитељу, посведочићемо ако самртне речи Његовог аманета извршимо и до краја и од срца. (Општи једнодушни узвици: Хоћемо!).

Велики ратник, завршивши епоху, војну по нужди, уверени поборник мира, оним истим еланом којим је водио ратове за идеале Својега народа, одаје се свом величином Својега ума делу мира. Беспримерно храбар у свакој борби, храбро, без обзира на опасности које прете, извршавао је дужност апостола мира и на томе делу чисте племенитости нашао је мученичку смрт. (Општи једнодушни узвици: Слава Му!).

Зато ћемо Великог Краља Мученика славити као најдостојнијег претставника свих лепих врлина нашега народа, славићемо Га из захвалности на коју је Својим делом и смрћу обавезао и остали цивилизовани свет.

Нека је истинска захвалност међу нама вечита, према Блаженоупокојеном љубљеном Краљу нашему.

— Слава Му! чују се једнодушни узвици.

Нека му је слава до века и мир Великој души Његовој!

— Слава Му! Слава Му! Слава Му! одјече двораном.

Нека Живи Његово Величанство Краљ Петар II!

— Живео! Живео! Живео! одговара дворана.

Сада Вас, господо сенатори и народни посланици, — наставља г. др. Томашић — позивам да по члану 59 Устава, а према § 11 Закона о пословном реду у Сенату и § 11 Закона о пословном реду у Народној скупштини, положимо заједничку заклетву верности Његовом Величанству Краљу Петру II.

Изволите приступити полагању заклетве и поновити самном заједно ове речи:

„Ја (име) заклињем се да ћу Краљу Петру II бити веран, да ћу чувати изнад свега јединство народа, независност државе и целину државне области, да ћу Устав чувати и добро народа пред очима имати”.

Пошто су сви сенатори и народни посланици изговорили заклетву, захорио се још једном двораном општи узвик:

— Живео Краљ Петар II! Живела Југославија!

Претседник је прекинуо седницу на десет минута, да би сенатори и народни посланици потписали текст заклетве.

У томе међувремену Претседник Сената г. др. Томашић, Претседник Народне скупштине г. др. Кумануди са потпретседницима и секретарима одлазе у просторије Претседништва, одакле излазе са Краљевским намес-

ницима г. г. др. Раденком Станковићем, др. Ивањом Перовићем и замеником Кнеза Павла армијским ђенералом г. Војом Томићем, командантом Београда. Њима се придружују заменици г. г. Бањанин и Зец, те заједно одлазе

пратњи првог ађутанта Блаженопочившег Краља дивизијског генерала г. Јечменића. Велика маса тужнога света, окупљена на свим околним тротоарима, дочекала је Њ. В. Кнеза Павла поздравима и узвицима:

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле

до улаза у Народну скупштину, да сачекају долазак првог Краљевског намесника Њ. В. Кнеза Павла, који је најавио Свој долазак.

Долазак Њ. В. Кнеза Павла

Улицом испред Народне скупштине наишао је аутомобил са Њ. В. Кнезом Павлом, у

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

Њ. В. Кнез Павле, блед у лицу и озбиљан, одговарао је поздравом на спонтане манифестације народа у овом тужном тренутку. Њ. В. Кнез Павле био је у униформи коњичког потпуковника Краљеве гарде, са лентом Ка-

рађорђеве звезде и црним знацима жалости за својим Високим Рођаком и Краљем.

Кад се Њ. В. Кнез Павле појавио на улазу у дворану Народне скупштине, чуо се са врата узвик:

— Господо, Његово Краљевско Височанство Кнез Павле Карађорђевић!

— Живео Краљ Петар II! Живео Кнез Павле Карађорђевић! — одјекнули су салом дуги спонтани узвици свих присутних, који се дуго нису утишали.

Кад су Краљевски намесници изговорили последње речи заклетве, понова су се кроз дворану проломиле узвици:

— Живео Краљ Петар II!

— Живео Кнез Павле Карађорђевић!

— Живела Династија Карађорђевића!

— Живели Краљевски намесници!

А исти, непрекидни узвици одјекивали су двораном све док је Њ. В. Кнез Павле са осталим намесницима потписивао текст заклетве.

Заклетва Краљевског Намесништва: Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла, Др. Ивана Перовића и проф. Др. Раденка Станковића

Кад се Кнез Павле, праћен осталим Краљевским намесницима, попео на подијум испред претседничког места и кад су се узвици утишали, Претседник г. др. Томашић обраћа се Краљевским намесницима:

— Молимо Вас, Господо Краљевски намесници, да пре него што узмете Краљевску власт у своје руке, изволите у смислу чл. 42 Устава Краљевине Југославије положити Народном претставништву заклетву, понављајући за мно ове речи:

„Ја... заклињем се да ћу владајућем Краљу Петру II бити веран, да ћу чувати изнад свега јединство народа, независност државе и целину државне области, да ћу владати по Уставу и земаљским законима и да ћу добро народа вазда пред очима имати.”

Кад је Њ. В. Кнез Павле потписао заклетву прилази му Претседник Краљевске Владе г. Никола Узуновић и клања се дубоко до земље. Њ. В. Кнез Павле пружа му руку. Затим прилазе и клањају се Претседник Сената г. др. Томашић, Претседник Народне скупштине г. др. Кумануди и часништво.

Настаје тишина. Сви погледи упрти су не тремце у Њ. В. Кнеза Павла. У тој тишини Њ. В. Кнез Павле узима реч:

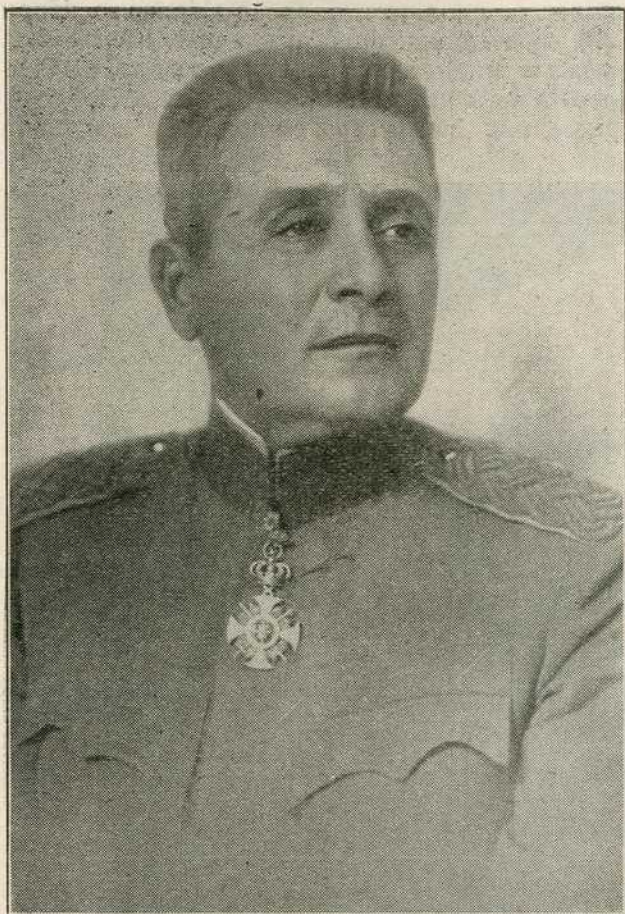
— Хвала Вам, господо, на изразима поверења. Ја ћу се старати да заслужим то поверење. Ја мислим да се нећете преварити у мени.

Речи Њ. В. К. Павла пропраћене су поновним овацијама Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Кнезу Павлу и Дому Карађорђевића.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Њ. В. Кнез Павле повукао се у Кабинет Претседништва Народне скупштине, а мало доцније изашао је из зграде Народне скупштине и сео у аутомобил. На улици дочекале

Армијски ђенерал г. Војислав Томић, командант Београда, I заменик Кнеза-Намесника

су Га поновне овације тужних маса Београђана, и док је аутомобил пролазио, разлегали су се са свих страна узвици:

- Живели Карађорђевићи!
- Живела наша узданица!
- Живео Краљ Петар II!
- Живео Кнез Павле!

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

У Народној скупштини седница је настављена.

Претседник г. др. Томашић обраћа се народним претставницима:

Господо сенатори и народни посланици, неизмерна бол југословенског народа у овим тешким часовима, безгранична благодарност према покојном Краљу, чија су витешка дела у рату и благословени напори у миру знани свима и свугде где год има нашег народа, и правилна оцена расположења целокупног народног претставништва наводе ме да вам предложим, да се Благоупокојеном Краљу Александру Првом даде назив: **ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР** —

УЈЕДИНИТЕЉ. (Општи узвици: Слава Му!)
Прима ли Народно претставништво овај предлог?

— Прима! — чује се једнодушни одговор.

— Пошто је Народно претставништво примило предлог, објављујем, да се Блаженопочивши Краљ Александар Први од данас зове: **ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ.** (Узвици: Слава Му!).

На крају молим Народно претставништво за овлашћење да у његово име пошаљем Њ. В. Краљу Петру II следећу депешу:

„Народно претставништво погружено од неизмерне боли и туге хита да Вашем Величанству, Њеном Величанству Краљици и Краљевском Дому изрази своје најдубље саучешће у неизмерној боли за Блаженопочившим Краљем Александром I. Народно претставништво на данашњој седници, одржаној поводом смрти Вашег Узвишеног Родитеља, примило је предлог да Му се даде назив: Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. (Узвици слава му!). Народно претставништво жели Вашем Величанству срећно путовање и чим скорији повратак у Отаџбину.” Прима ли Народно претставништво овај предлог? (Прима).

У знак жалости за Блаженопочившим Витешким Краљем Александром I Ујединитељем закључујем данашњу заједничку седницу Сената и Народне скупштине, а следећа седница биће заказана писменим путем.

— Живео Краљ Петар II, — заорили су се у дворани узвици.

Овим је завршена историјска седница Народног претставништва 11 октобра и Краљевски намесници преузели су вршење Краљевске власти до пунолетства Њ. В. Краља Петра II.

Изјаве саучешћа

Не само у Југославији, која је у Витешком Краљу Александру изгубила племенитог, мудрог и љубљеног Владара своје народне крви, него у целом свету, вест о трагичној смрти Витешког Краља изазвала је дубоки бол, неизмерну тугу и искрено саучешће.

Чим се сазнало за трагичан догађај, са свих страна света почеле су да стижу дирљиве изјаве саучешћа Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији и Њ. В. Кнезу Павлу.

Од стране суверена стигла су одмах у Београд многобројна телеграфска саучешћа у болу. Упутили су их: Њ. Св. Папа, Њ. Њ. В. В. енглески Краљ Ђорђе и Краљица, румунски Краљ Карол, јапански Цар Хиро-Хито, италијански Краљ Виктор Емануел, бугарски Краљ Борис, белгијски Краљ Леополд, холандска Краљица Вилхелмина, албански Краљ Зогу, Краљеви дански, шведски и норвешки, Краљ Ирака, Краљ Етиопије, Краљ Сијама, Принц од Монака, Регент Мађарске г. Хорти, Вођ Немачке г. Адолф Хитлер, претседници република: Чехословачке, Француске, Сједињених држава, Грчке, Турске, Пољске, Швајцарске, Аустрије, Шпаније, Летоније, Литваније, Естоније, Финске, Португалије, Аргентине, Бразилије, Уругваја, Парагваја, Хаити,

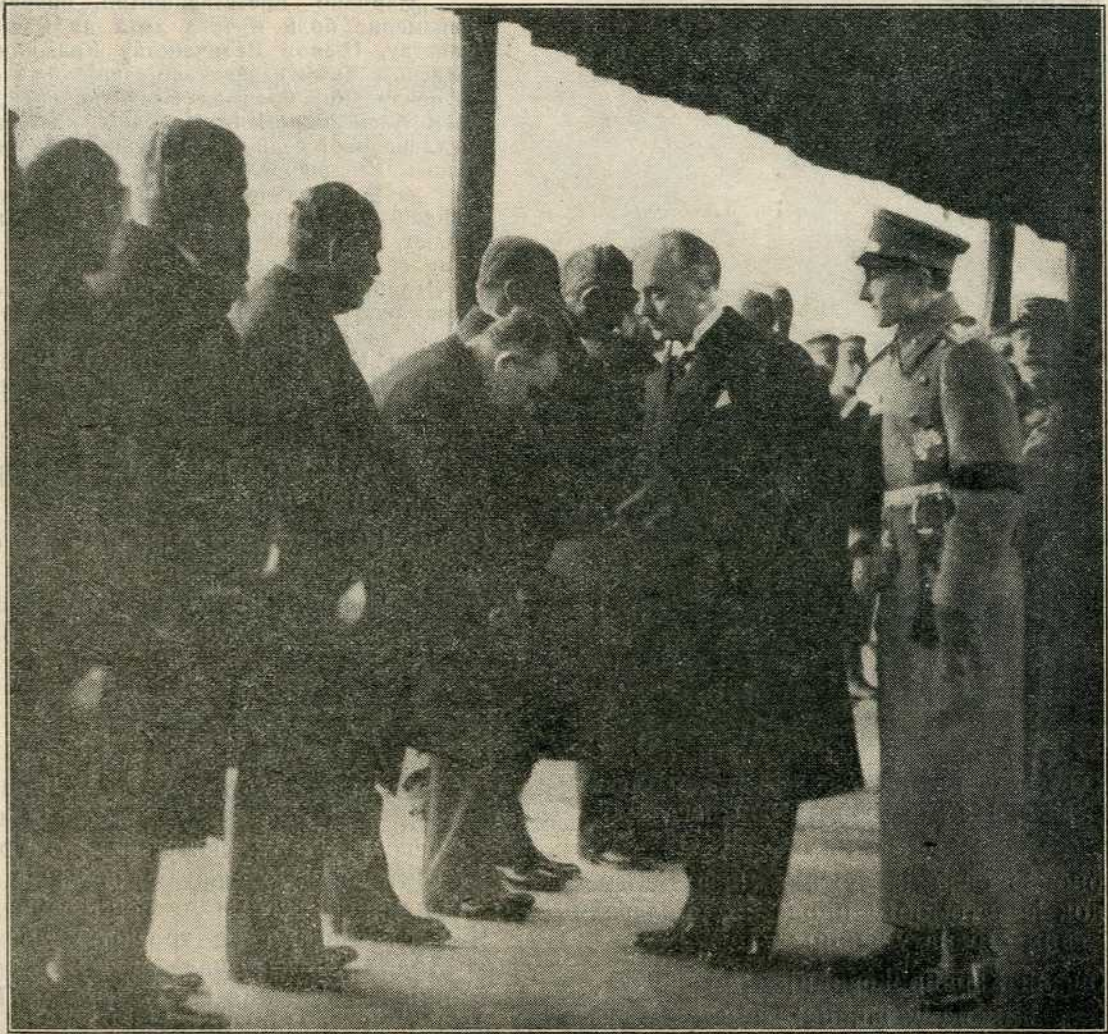
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Махараца од Патиале, Принц од Велса, Војвода од Јорка, бивши грчки Краљ Ђорђе, маршал Пилсудски итд. итд.

Од страних влада и претставника страних влада упутили су изјаве саучешћа: председник румунске владе г. Татареску, председник бугарске владе г. Кимон Георгијев, г. Гастон Думерг, председник италијанске владе г. Бенито Мусолини, председник турске владе г.

г. Де Маса Соарес, у име јапанске владе јапански посланик у Букурешту г. Фужита, председник литванске владе г. Тубелис, председник египатске владе г. Абдел Фате Јехиа, министар спољних послова Ирака г. Нори Саид, председник финске владе г. Кивимавки, шведски министар спољних послова г. Сандлер, етиопски министар спољних послова, председник португалске владе г. Антонио

На Београдској жељезничкој станици: Претседника Француске републике Њ. Е. г. Лебрена дочекао је Њ. Кр. Вис. Кнез Павле са Краљевском Владом....

Исмет-паша, мађарска влада, председник ирске владе г. Де Валера, председник пољске владе г. Леон Козловски, јапански министар спољних послова г. Коко Хирота, немачки министар спољних послова г. фон Нојрат, председник летонске владе г. Улманис, бугарски министар спољних послова г. Баталов, румунски министар спољних послова г. Титулеску, турски министар спољних послова Тевфик Ружди-беј, шпански министар спољних послова г. Сампер, кубански министар спољних послова г. Козме де ла Ториенте, бразилијански министар спољних послова

Оливеира Салазар, енглески министар спољних послова сер Џон Сајмон, председник Конференције за разоружање г. Хендерсон, председник пруске владе г. Геринг, чилеански министар спољних послова г. Мигел Кручага, гватемалски министар спољних послова г. Кле, министар спољних послова Коста Рике г. Раул Чуардијан, уругвајски министар спољних послова г. Фелите Фереиро, боливијански министар спољних послова г. Давид Алвестегне, португалски министар спољних послова г. Каеиро да Мата, председник Међународне парламентарне трговинске кон-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ференције сер Џон Сандерман Ален, аргентински министар спољних послова г. Карлос Сааведра Ламас, министар спољних послова Сан Салвадора г. Мигел Ангел, претседник грчке владе г. Цалдарис, грчки министар спољних послова г. Максимос, чехословачки министар спољних послова г. Бенеш итд. итд.

Од верских поглавара упутили су изјаве саучешћа, поред Њ. Св. Папе: Васељенски Патријарх Фотиос II, александријски Патријарх Мелентије, букурешки Патријарх Мирон, грчки Митрополит Хризостомос, софијски Митрополит Стефан, руски Митрополит Антоније, пољски Митрополит Дионизије, ковански Митрополит Елефтерије, чехословачки Епископ Горазд, албански балкански Архиепископ Висарион, старозагорски Митрополит Павел, шангајски Епископ Виктор, берлински Јеромонах Јоан, трансилвански Митрополит Никола, карансебешки Епископ Василије, харбински Архиепископ Мелетиј, Велики Рабин Палестине, румунски Велики Рабин, српски Примас у Буенос-Аиресу итд.

Поред безбројних хиљада изјава саучешћа које су стигле још исте ноћи у Београд из целе земље, од свих црквених поглавара, установа, друштава, удружења, корпорација, и многих најугледнијих личности, из иностранства упутили су још своје изјаве саучешћа: Поали д'Ориан, Генерални Секретар Друштва Народа г. Папанастасиу, Претседништво Свесловенског савеза градова из Прага, Међународни институт за пољопривреду у Риму, Гувернер града Рима, Пољско соколство, ректор Карлова универзитета у Прагу, италијанска Комора посланика, Египатски сенат, Данцишки сенат, проналазач г. Никола Тесла, Женска секција Фидака у Паризу, Адвокатска комора у Букурешту, Општина Селеста, Грчко-југословенска лига у Солуну, Трговинско-индустриска комора у Солуну, дипломатски сарадници француских листова, јапански лист „Хочи“, Општи савез француских ратних инвалида, г. Ђорђе Браћану, Централни савез карпатско-руских студената у Прагу, Мала Антанта штампе, Пољска група Парламентарне трговинске конференције, Белгијски Сенат, Грчки Сенат, Јевреји из Чилеа, Академска секција Бугарско-југословенског друштва у Софији, Савез немачких потрошачких задруга, Белгијска Народна скупштина, Албанска Народна скупштина, Румунска Народна скупштина, Савез словенског соколства, шведски посланик у Бечу г. Унден, Мала Антанта добровољаца, Немачко удружење за Друштво народа, Универзитет у Болоњи, Британска Легија, Ратни добровољци у Чикагу, Француски Фидак, Удружење глумаца Француске, Чехословачки савез градова, Савез чехословачких осигуравајућих друштава, Чехословачки главни земљораднички савез, Савез руских књижевника и новинара, Бугарски лекарски савез,

француски лист „Ер Франс“, Савез француских осигуравајућих друштава, Културно удружење словенске омладине у Бугарској, Српска народна странка у Румунији, шеф Главног штаба опскрбе Немачког Рајха, Бугарска Трговинско-индустриска комора, Дунавска стража у Братислави, Међународна дунавска комисија, Међународни ловачки савез, Бугарско-југословенско друштво у Софији, Руски инвалиди, Градски савет града Париза, Међународна унија удружења за Друштво народа, Чехословачко соколство, енглеска, француска, пољска, бугарска и италијанска секција Фидака, Трговинска комора у Варни, бечка полиција, Пољско-југословенско удружење у Катовицама, Федерација словенских инжењера у Софији, Претседник општине Орадије у Румунији, Комора француских инжењера, Француски архитекти, Че-

Претставници страних држава стизали су непрекидно на Београдску жељезничку станицу

хословачки инжењери, Савезничка федерација бивших ратника, Бугарски инжењери, Француски национални савез бивших ратника, Лига португалских ратника, Вандејска група ратника, Америчка легија, Савез француских адвоката, претседник Међународног адвокатског конгреса у Дубровнику и претседник Савеза холандских адвоката г. Де Бров, г. Александар Милран, г. Никола Мушанов, професор др. Петер Зенкл, претседник соц. одбора Прага, Међународни фудбалски савез, пољски, чехословачки, бугарски и румунски ногометни савез, сви страни скаутски савези, немачко друштво за ваздушни саобраћај Луфт-Ханза, француска фабрика аероплана Бреге, француска фабрика мотора Хиспано-Сујза, београдски Дипломатски кор, Италијани настањени у Београду, Удружење стране штампе у Београду, Младонемачки покрет у Југославији, косовски Арбанаси, Матица руска у Новом Саду, Савез Чехословака у Југославији, Чехословаци из Купара, чехословачки конзул у Дубровнику, руска емиграција у Југославији, Руски Свети Си-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

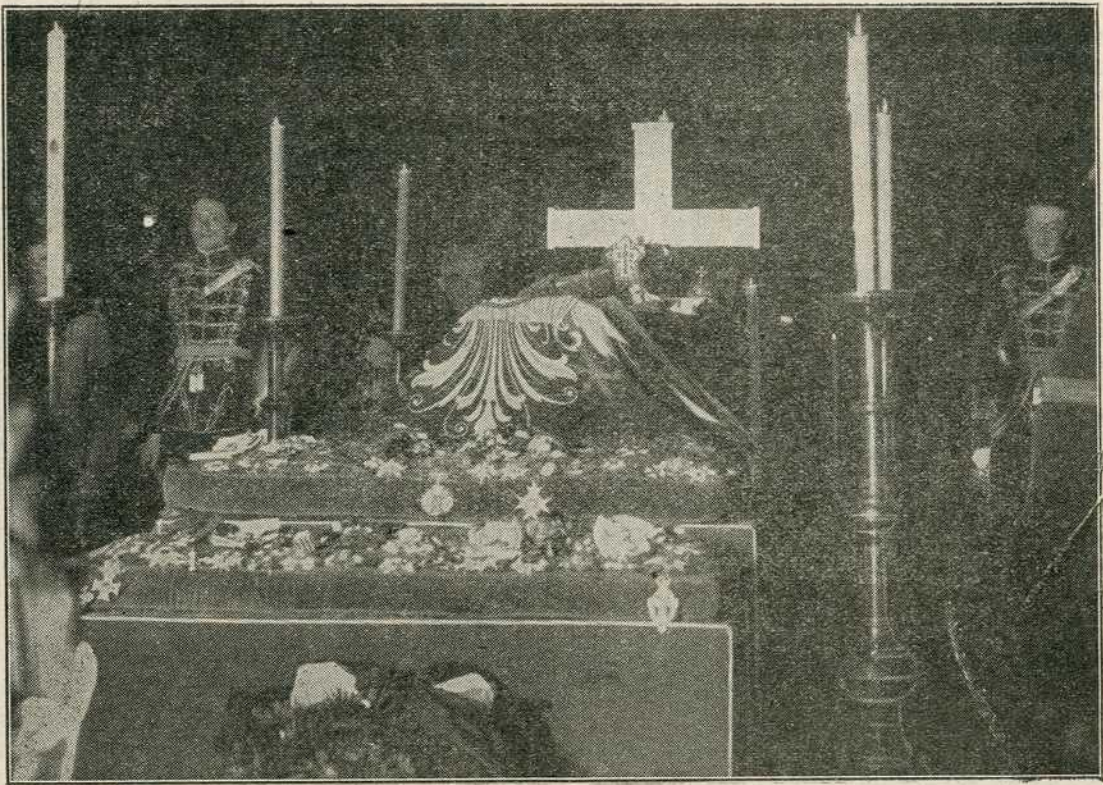
нод, Скупштина Југословена у Кливланду, Црногорски просветни клуб у Детроиду, Југословенска колонија у Чиле-у, Југословенска колонија у Бугарској, Хрватски исељеници у Југозападној Африци, Југословенска колонија у Тартагал Салти, Југословени у Западној Аустралији, Југословени у Сент Лују, Српска православна црквена општина у Сент Лују, Колонија Чекикамата, Југословенска колонија на Ријечи, Југословенски клуб у Јоханесбургу, листови „Уједињено Српство“ и „Југославија“ у Чикагу, Југословенски држављани у Енглеској, Југословенски национални комитет у Мелбурну, Коло Српске омладине у Темишвару и т. д. и т. д.

чекивали искреним узвицима одушевљења. Загреб, у својој дубокој тузи, није могао да се одвоји од тела љубљеног Краља.

Час доласка Дворског воза у Престоницу померен је за 15 октобар око 11 часова ноћу.

Београд је био у дубокој црини. Уличне сијалице обавијене црним флоровима, црне драперије и црне заставе на уличним стубовима и на свима зградама, сви излози у црини са кандилима која су просипала слабу трептаву светлост на замрачене улице. Сви локали затворени. Трамвајски саобраћај обустављен је још пре 10 часова ноћу.

Па ипак, никада није било више Беогађана на београдским улицама него те тужне, мрач-

Краљев одар у (Старом двору)

Најтужнији дан Београда

Долазак дворског воза са мртвим телом Витешког Краља-Мученика био је у први мах предвиђен за 15 октобар у 13.30 часова по подне. Али, то није било могуће извршити. После тужног дочека у Сплиту, који се сав претворио у један очајан грцај бола, дуж целе пруге, кроз Далмацију и Лику, Кроз Хрватску, Славонију и Срем, тужни Дворски воз пролазио је кроз живи зид Југословенског народа, кроз непрегледни посмртни шпалир стотина хиљада људи, који су у скрушеном болу, клечећи поред хладних шина, са воштаницама у рукама, хтели да одаду последњу почаст Витешком Краљу, да Га испрате последњи пут својим сузама бола, као што су га некад до-

не и влажне јесење ноћи. Из свих крајева Београда, од широких улица центра до удаљених уличица крајње периферије, Београд је био у покрету. Многобројне групе Беогађана убрзо су се претвориле у поворке, неме и без речи, које су све имале исти правац: железничку станицу и улице до Старог Двора; исти циљ: да одаду тужни поздрав Краљу, који се мртав враћа у своју Престоницу, положивши живот за љубав мира и величину Отаџбине.

Још од 6 часова по подне народ је почео да заузима најпре клупе, затим тротоаре дуж улица од железничке станице до Старог Двора, куда су требали да прођу посмртни остатци Витешког Краља. А у 9 часова у вече

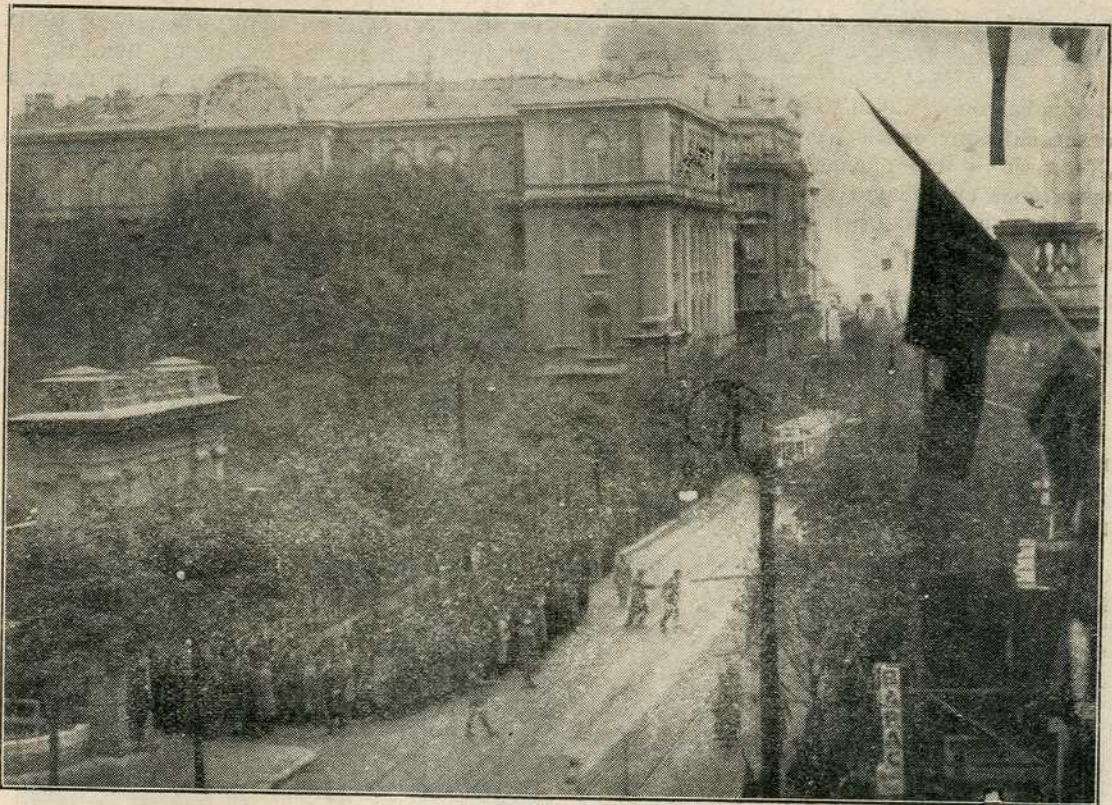

већ су сви тротоари били препуни, све прилазне улице заузете. На ногама у месту, на хладном јесењем ветру, у мраку, стајали су Београђани, од изнемоглих стараца и старица до мале деце. И присутни и полиција морали су често да интервенишу саветима, јер је многим старијим и изнемоглим нестајала снага и ноге почеле да клечају. У многим рукама налазиле су се воштанице, спремне да затрепере својим дрхтавим жижима кад се појави тело Великог Покојника и да сагоре за покој Његове племените душе.

торима и народним посланицима. Претседник г. Милутин Петровић са већницима Београдске општине.

стижу и Краљевски намесници г. г. Раденко Станковић и др. Иван Перовић.

Најзад, наилази Краљевска Породица. Док аутомобили промичу нечујно кроз неми шпалир народа, сва срца су задрхтала. Њ. В. Краљица, ојађена Супруга са Својом дубоком тугом одлази да дочека мртвог Друга, са Којим је делила толико много брига Свога народа и толико породичне нежности и радости породичног живота.

Сатима су широке масе београдског грађанства чекале у колонама пред Дворем жељне да се поклоне и целивају одар Витешког Краља...

Стотину хиљада Београђана стајале су и чекале на тротоарима. А ипак, није се чуо ни глас. Као да се на улицама укочила густа маса непомичних, мртвих сенки. Лагано би прохујао тек неки пригушен шапат молитве или јадиковке.

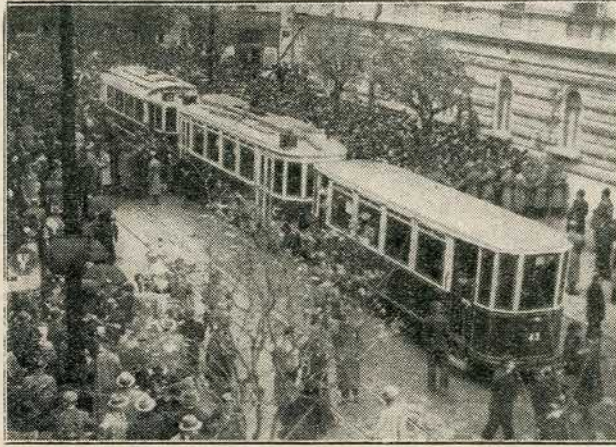
Пристижу великодостојници. Без речи заузимају места на железничкој станици: цео генералитет, на челу са Војводом Бојовићем, Командантом Београда генералом г. Војом Томићем, командантом Главног генералштаба генералом г. Недићем и командантом Краљеве гарде генералом г. Петром Живковићем, Краљевска Влада на челу са Претседником г. Николом Узуновићем, београдски Дипломатски код, Претседник Народне скупштине г. др. Коста Кумануди и Потпретседник Сената г. др. Плој са часништвом и многобројним сена-

Са Њ. В. Краљицом Маријом довезле су се румунска Краљица Мајка, Књегиња Олга, Илеана и Марија Григоријевна. Њ. В. Кнез Павле дошао је у пратњи једног ордонанс официра.

Долазак мртвог Краља

У 11 часова и 10 минута улази у станицу извиднички воз. Пет минута доцније, тихо, без шума, појављују се два велика фењера који леденом светлошћу пробијају мрак колосека. Челична локомотива са великим државним грбом и написом: „Чувајте Југославију!“ улази у станицу нечујно као авет на крилима мрака. Вагон са мртвим телом Краљевим стаје испред Дворске чекаонице. Кроз отворена врата вагона у црним драперијама, цвећу и ловору види се ковчег. На њему Кра-

Сваки је саобраћај био укочен када су стотине хиљада Југословена допутовали из унутрашњости у Београд. „Теразије” и све околне улице око улице Краља Милана биле су препуне верних поклоника и ожалашћених грађана...

Лева генералска шапка и сабља, она иста која је тако победоносно и славно прошла кроз ратове за Ослобођење и Уједињење Југословенског народа.

Кроз гробну тишину одјекује команда:

— Мирно! Поздрав на десно!

Из Дворске чекаонице излази Њ. В. Краљица у дубокој црнини. Њено достојанствено

га из вагона. Више се не може издржати болни тренутак. Сузе су пробиле чвор у грлу. Непомични у поздраву на десно, са чврсто стиснутим сабљама, ни ђенерали, ни официри не могу више да задрже сузе. Црте њихових лица остају војнички непомерене, али сузе се котрљају низ образе, крупне и искрене. Плаче челични командант Београда, неустрашиви ратник и војсковођа, армијски генерал г. Воја Томић, плаче командант Главног генералштаба армијски ђенерал г. Недић, плаче командант Краљеве гарде г. Петар Живковић, плачу сви официри, до последњег војника. Не јецају, јер то није војнички, али се сузе сустичу за сузама и парају груди ових великих јунака и хероја, који су некада, у касапници светског рата, хладнокрво гледали смрти у очи.

Кад су гардиски официри изнели ковчег из Дворске чекаонице и положили га на кола, као у језивом трансу непрегледна маса света, која је бројала на десетине и десетине хиљада, поколебала се, заљулала и пала на колена. Људи у фраковима и у радничким оделима, грађани и сељаци, даме у дубокој црнини и жене под марамама клекле су на хладни тротоар. Јецај, који је први избио из Краљичиних груди, у грчу бола прострујао је кроз срца стотину хиљада уцвељених Београђана. Грцај и плач обузео је Београд. У суморној светлости флором обавијених сијалица, у дугачким сенкама дрвећа, кроз

Одлазак председника гр. Београда г. Милутина Петровића са градским већем да се поклати Краљевом одру. Венац града Београда носили су већници г. г. Вл. Душманић и Ст. Анђелковић.

држање сломио је бол. Крши руке и пригужени јецај, тако болно задржаван у Њеним Краљевским грудима верне Супруге и примерне Мајке, пролеће пероном у гробној тишини.. Тежак обруч притиснуо је сва срца. Гардиски официри прилазе ковчегу и износе

хладан ветар влажне јесење ноћи, Престолица, на коленима, загрљена у болу, поздравила је свог мрвог Краља. Као аветињско привиђење изгледале су улице од железничке станице до Старог Двора, на којима су клечеле у полумраку силне хиљаде погнутих

људских прилика, гробном светлошћу трепериле воштанице у уздрхталим рукама и јаук пролетао кроз јецање као дах смрти над грцајем умирућих.

У Старом Двору

Кроз тај шпалир суза и плача тело Краљево пренето је у велику салу Старог Двора. Та иста сала, која је некад на многим свечаностима дочекивала Витешког Краља насмејаног и према свима љубазног, сада Га је дочекала увијена у дубоку и тешку црнину. На

Живковићем и Недићем. У дну чланови Војне и Цивилне куће са Министром Двора г. Миланом Антићем и првим ађутантом генералом г. Јечменићем.

У оној тишини отпочео је помен. На молитве свештеника одговарао је Дворски хор. Као мистични гласови с другог света кроз црне драперије дворане сливали су се тонови последње песме: „Вјечнаја памјат”. Кад је песма замукла, као да су се гласови изгубили у даљини из које нема повратка, Њ. В. Краљица пришла је ковчегу и клекла. Салом је пригушено одјекнуло Њено јецање. После не-

Краљевска влада износи ковчег са телом Великога Краља

сред дворане био је подигнут катафалк, прекривен љубичастом драперијом, окружен великим воштаницама и посут белим хризантемама. Ту су поставили Краљев ковчег чланови Краљеве Војне и Цивилне куће, са генералима г. г. Петром Живковићем и Јечменићем.

С десне стране ковчега заузели су места Њ. В. Краљица Марија, румунска Краљица Мајка, Кнегиње Олга и Илена, Њ. В. Кнез Павле и Кнез Арсен, који је са свитом допратио Краљево тело до Београда, и Кнегиња Марија Григорјевна. С леве стране заузели су места Краљевски Намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић, чланови Краљевске Владе са Претседником г. Николом Узуновићем, генералитет са г. г. Војводом Бојовићем, генералима Војом Томићем, Петром

колико минута устала је и пољубила ковчег са последњим остатцима Свог Узвишеног Супруга. После Ње прилазили су и целивали ковчег, кроз јецање и сузе, Њ. В. Кнегиње, Кнезови, чланови Владе, чланови Војне и Цивилне куће и Генералитет.

У 1 час ноћу, у сали око одра остала су четири гардиска официра као почасна стража. Воштанице су гореле дрхтавим пламеном и обасјавале одар посут белим хризантемама са непомичним телом мртвога Краља.

Стотине хиљада дефилују пред одром

Два дана био је ковчег са Краљевим телом изложен у дворани Старог Двора.

А Југосленски народ похрлио је са свих страна Југославије да ода своје Витешком Краљу последњу почасти, да се поклати пред

Из тужне поворке: Њ. Св. Патријарх Варнава са Епископима и претставницима Васељенске патријаршије

Свештенство и Епископи...

Његовим моштима као пред најмилијом националном светињом.

Ма да су огромне железничке композиције непрестано пристизале, није било довољно места за све. Не стотине, него хиљаде километара преваљивао је народ стојећи на платформама и папучама вагона на хладном ветру и киши, само да изврши своју последњу националну дужност према Витешком Краљу Мучнику. Београдски хотели убрзо су исцрпили све своје просторије. По приватним кућама рођаци, пријатељи и чак далеки познаници из унутрашњости нашли су гостопримство. За смештање страних новинара Централни прес-биро морао је да се обрати приватницима. Но, и поред тога што су се сви Београђани одазвали, остале су још десетине хиљада народа, који није могао да нађе преноћиште. Али, нико се није жалио. Људи су били срећни ако нађу у неком локалу столицу да могу ноћ проседети под кровом. Многи су се помирили и са тим да шетају улицама. Требало је само по сваку цену испунити један завет: целивати последњи пут одар Великог Покојника.

У Београд је дошло преко 600.000 људи. Такав број никад ни један догађај, ни једна свечаност, није привукла у Престоницу.

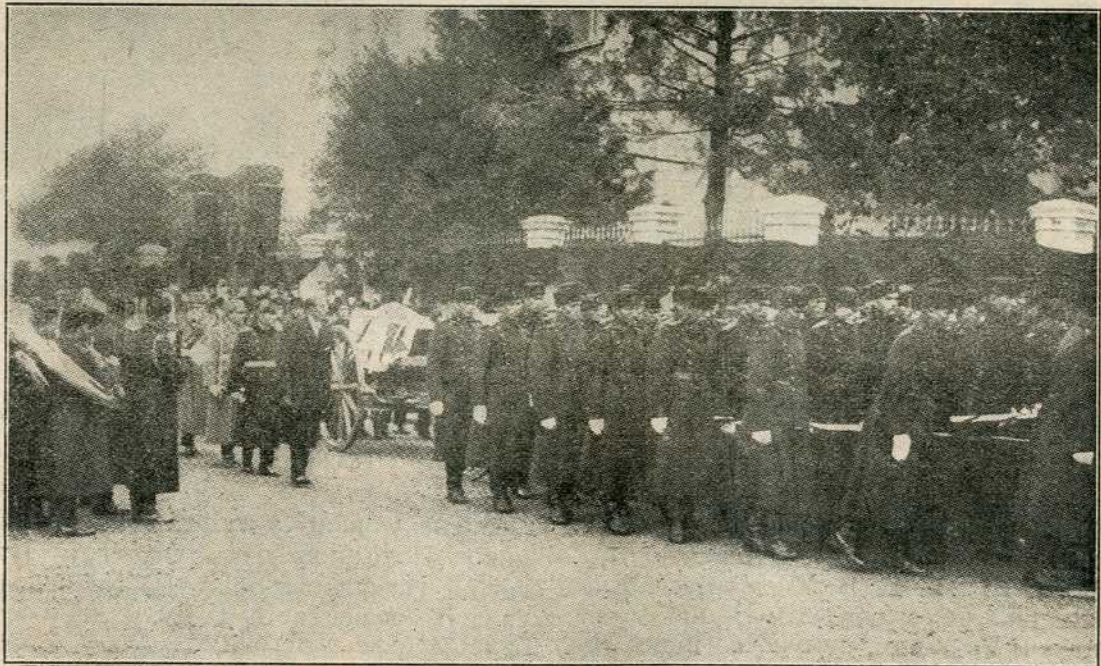
Капија Старог Двора отвара се у 6 часова ујутро. Још пред зору, у мраку, образовала се дугачка поворка, која се протезала од улаза у Двор кроз неколико београдских

Са тужног погребња: Знаци Краљевског достојанства: круна, жезло, јабука, стег и сабља....

него и свести народа да ови велики дани безмерног бола не смеју бити помућени ни једним инцидентом, ни једним личним интересом појединца, тамо где милиони грађана деле исту велику жалост, која дубоко пече, али истовремено оплемењује душе и срца.

Тужни и потресни били су тренутци пред одром. Дубоки бол избијао је спонтано, у сузама и јецању. Плакало је све, од великодостојника до мале деце. И у том општем плачу

Војници Краљеве гарде својим рукама вуку лафет

улица. И чекало се сатима, у влажној магли, на киши и ветру. Сви погужени, повучени у свом болу. Ред је био савршен. Не само захваљујући доброј организацији полиције,

и сузама прошло је поред одра преко пет стотина хиљада људи, непрекидно, од 6 часова у јутро до 10 часова ноћу: од чланова Владе, од чланова Сената и Народне скуп-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УН
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

штине, чланова и чиновника највиших државних институција, чланова Дипломатског кора, безбројних делегација из свих крајева унутрашњости, до стотина хиљада појединаца, људи и жена, сељака, старца и деце.

У шест сати по подне 16 октобра прекинуто је за кратко време дефиловање народа пред одром, да би се одржао породични помен. Чиноедејствовао је Њ. Св. Патријарх Варнава са епископима. Присуствовали су Њ. В.

Стране делегације у Београду

Није само цела Југославија учествовала у неутешном болу. Кобна вест учинила је дубоки болан утисак у целом цивилизованом свету. Све културне државе хтеле су да и видно учествују у болу Југословенског народа.

Поред два државна поглавара, Њ. В. румунског Краља Карола II и Његове Ексцеленције Претседника Француске Републике г.

Иза Лафета ишли су Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Мајка, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга, Њ. В. Краљ Карол, Њ. Е. претседник Француске републике г. Лебрен, Војвода од Кента и остали шефови и претставници држава.

Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. В. румунски Краљ Карол II, Њ. В. румунска Краљица Мајка, Њ. Њ. В. В. Кнез Арсен, Кнез Павле, Кнегиња Олга, енглески Принц Ђорђе са Принцезом Марином, румунски Принц Никола и Принцеза Илеана.

После помена Њ. В. Краљ Петар II пришао је и целивао ковчег Свог великог Блаженопочившег Оца, а за њим Њ. В. Краљица Марија и сви присутни.

Чим је помен завршен бескрајно дефиловање уплаканог народа је настављено.

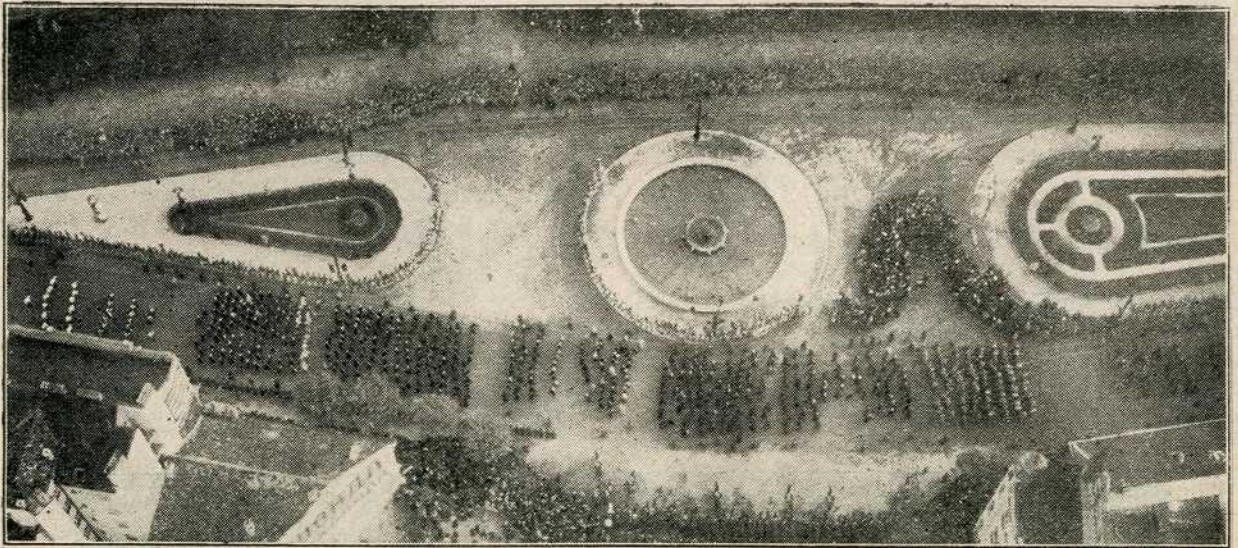
Лебрена, дошли су да се поклоне сенима Великог Покојника и да увеличају тужне погребне свечаности најугледнији претставници са свих страна света. Ту су, између осталих, и биле следеће делегације:

Албанска делегација

Заступник Њ. В. Краља Албаније г. Зеф Сереге, први ађутант Њ. В. Краља

Заступник Албанске владе г. Рауф Фицо, албански посланик у Београду.

Тужни спровод на Теразијама (снимак из авиона)

Аустриска делегација

Као заступник претседника Аустриске републике, државни секретар и члан владе господин Карл Карвински, у пратњи барона Шперла, вишег владиног саветника. Аустриску владу заступа Њ. Екселенција Д. Пленис.

Аргентинска делегација

Као изванредни амбасадор претседника Аргентинске републике, Њ. Екселенција Алберто Кандиоти.

Белгијска делегација

Шеф делегације Војвода Луј Корне де Ве-Риар, маршал Двора белгиског Краља.

Тужни спровод улази у ул. Милоша Великог: Краљ Петар II, Краљица-Мајка, Кнез Арсен, Кнез Павле и вође страних држава

Генерал Барон ди Роа де Блики, ађутант Њ. В. Белгиског Краља.

Белгиску владу заступа гроф Ромре де Вишне, белгиски посланик.

Пуковник Винер, командант IV инжењерског пука као претставник белгиске војске.

Бугарска делегација

Његово Краљевско Височанство Принц Кирил.

Генерал Панов, као претставник Њ. В. бугарског Краља; потпуковници Календеров и Најденов.

Г. Батолов, министар иностраних послова, генерал П. Златев, министар војске, генерал

бинета министра иностраних послова, г. Васил Векиарели, директор Атинске агенције, поручник г. Стелиос Тселининграс, ађутант генерала Мазаракиса.

Египатска делегација

Њ. Екселенија Али Сери беј, египатски посланик у Атини.

Енглеска делегација

Њ. К. Височанство Војвода од Кента.

Х. В. Бутлер, мајор на служби Њ. Височанства.

Генерал сер Валтер Брејсуес, ађутант Њ.

Са Краљевског погребња: г. г. Геринг, Пленис, Карвински, маршал Петен, адмирал Фишер, генерал Бретвајт

Герцилов, пуковник Бојацијев и капетан Врдаров.

Грчка делегација

Министар иностраних послова г. Д. Максимос, претставник Претседника Грчке Републике и грчке владе, шеф делегације.

Дивизиски генерал г. Александар Мазаракис, претставник грчке војске.

Бригадни генерал г. Ј. Тарсулис шеф војне куће Претседника Републике.

Контра-адмирал г. Д. Економу, претставник грчке морнарице.

Авијатички пуковник г. Г. Репас, претставник грчке авијације, г. Р. Бирика Росети, начелник политичког одељења Министарства иностраних послова, г. П. Пепинелис, шеф ка-

В. Краља, бивши шеф Генералштаба целокупне војне средоземне експедиције.

Ађутант генерала сер Валтер Брејсуеса.

Адмирал сер Виљем Фишер, претставник британске флоте.

Италијанска делегација

Њ. К. Височанство Дука ди Сполето.

Конте Карло Маки ди Челерер, метр де серемони Њ. В. Краља Италије.

Бригадни генерал Конте Карло Глориа, генерални ађутант Њ. В. Краља.

Капетан фрегате Конте Микеле Маркафил, ађутант Њ. К. Височанства Дуке ди Сполето.

Њ. Екселенија г. Гали, овдашњи италијански посланик као изванредни посланик Италијанске владе.

Јапанска делегација

Њ. Екселенција Фужита, јапански министар у Букурешту, као изасланик Њ. Царског Величанства Хирохите, јапанског Цара.

Летонска делегација

Њ. Екселенција Нукша, посланик Летонске Републике у Прагу.

Мађарска делегација

Њ. Екселенција Валдемар де Алт, мађарски посланик у Београду.

Делегација Монака

Г. Мистелие, генерални конзул.

као заступник Претседника Пољске Републике и пољске војске.

Ађутант Длугошевског.

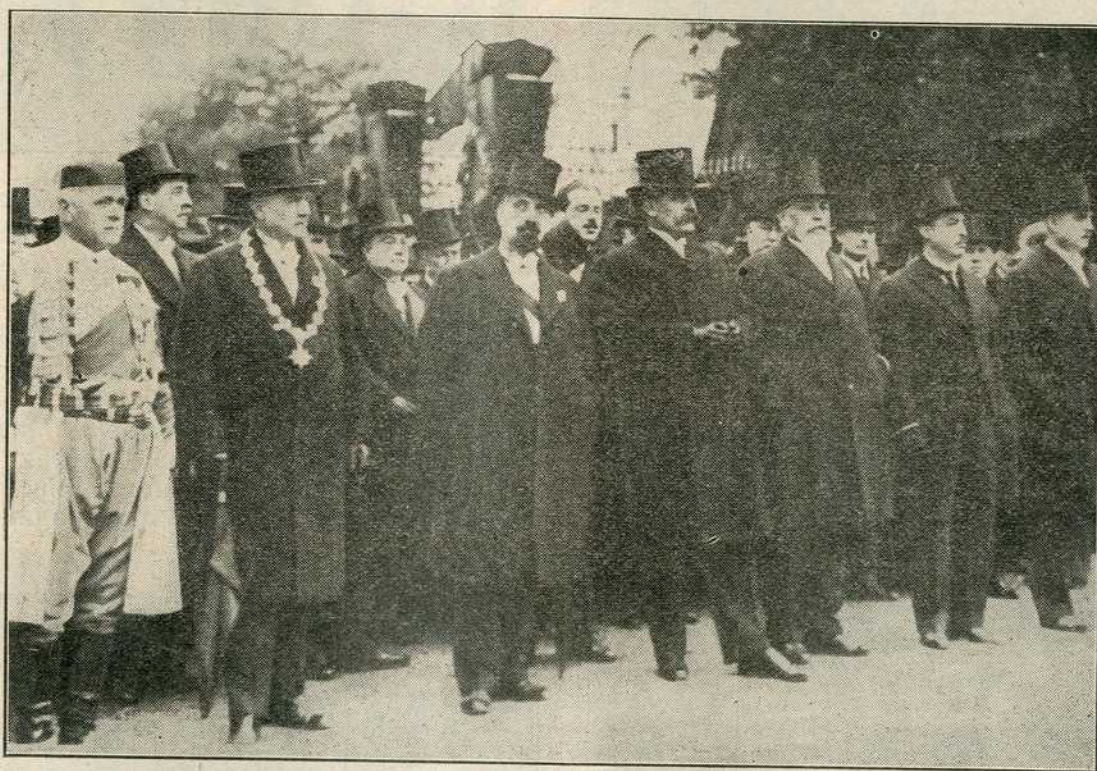
Г. Владислав де Шварцбург-Гинтер, пољски посланик, као заступник Пољске владе.

Г. Тадеуш Дубоски, народни посланик, г. Јан Валевски, народни посланик и г. Александар Мехл, генерални секретар Сената.

Потпретседник пољског Сената г. Антон Богуцки, пољски војни аташе г. Адам Грудзион и г. Хутен Чапски, народни посланик.

Португалска делегација

Португалски посланик у Прагу, Њ. Екселенција Жозе Да Коста Карнеиро, као претставник португалске владе.

У поворци: Претседници југословенских и страних градова са претседником града Београда г. М. Петровићем на погребу Великога Краља

Немачка делегација

Г. Херман Геринг, пруски министар-претседник и генерал Рајхсвера, као изасланик Вође немачког Рајха г. Хитлера, у пратњи генерала фон Блашковића, поморског капетана барона Харсдорфа и ваздухопловног потпуковника г. фон Боденшаца.

Г. фон Келер, изванредни амбасадор и г. фон Херен, немачки посланик.

Перуанска делегација

Г. др. Иво Бачић, почасни консул Републике Перу.

Пољска делегација

Г. Болеслав Вјењава-Длугошевски, бригадни генерал, командант I коњичке дивизије,

Румунска делегација

Њ. В. Краљ Карол II, дивизиски генерал г. Хасиевици, маршал Двора, пуковник г. Михаил Рамницеану, ађутант Њ. В. Краља, мајор г. Преда Фондацеано, ађутант Њ. В. Краља и два гардиска официра.

Њ. В. Принц Никола са свитом.

Г. Никола Титулеску, министар иностраних послова, као шеф делегације Румунске владе, са шефом кабинета г. Ненишорем.

Чланови делегације су: армиски генерал Паул Анђелеску, министар војске и морнарице, мајор Трајан Јонеску, шеф кабинета министра војске и морнарице, Рихард Франасовић, министар саобраћаја, његов лични секретар, г. Табаковић, шеф Румунске делегације у Економском савету Мале Антанте и

председник Управног одбора румунских железница, пуковник г. Краиничани, у име маршала г. Аверескуа.

Делегација Ордена Михаила Витеза: шеф делегације маршал Пресан, мајор Боси, ађу-

У болном спроводу: Сињски алкари

тант маршала Пресана, чланови делегације: генерал Расовићану, генерал Ружински, генерал Думитреску, пуковник Драгалани.

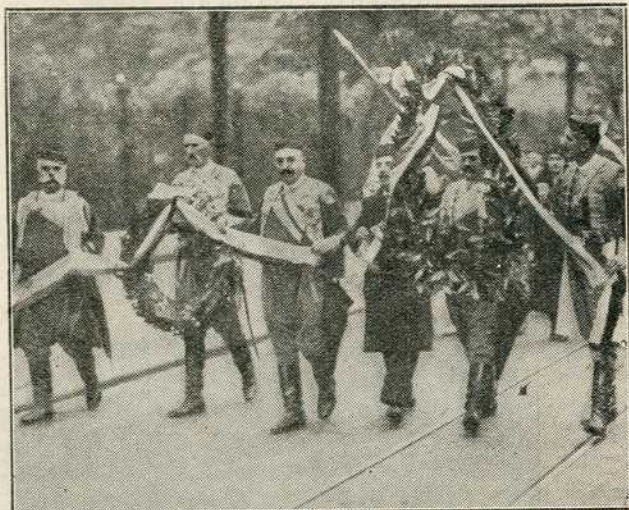
Старешинство Југословенских сокола у спроводу

Делегација Сједињених Америчких Држава

Њ. Екселенција Чарлс С. Вилсон, посланик Северо-Америчких Држава као изванредни амбасадор председника г. Рузвелта.

Турска делегација

Тевфик Ружди беј, Министар иностраних послова, шеф делегације.

Венци тужне Зете...

Изедин Паша, армиски генерал, инспектор II армије; Џелал беј, први ађутант Претседника Републике; потпуковник Талал беј; капетан фрегате, поморски заповедник Станбула Нани беј; ваздухопловни мајор Мехмед Џеват беј; генерални директор у Министарству иностраних послова; Рафик Амир беј, шеф кабинета Министра иностраних послова; ађутант Изедин Паше Садик ефендија.

Из спровода: претставници корпорација и друштава

Француска делегација

Њ. Екселенција Албер Лебрэн, Претседник Француске Републике, кога прате следеће личности:

Магр, секретар Претседништва Републике; генерал Браконие, шеф Војне куће Претседника Републике; Де Фукјер, шеф Протокола; Лозе, потшеф Протокола; де Белфон, пуковник, потшеф Војне куће; Маршал Петен, г. Пиетри, министар морнарице; г. Данен, министар ваздухопловства; генерал г. Колсон, генерал г. де Сер; генерал г. Анрис; адмирал г. Жансул, мајор г. Мариани, капетан г. Бонон, г. де Сеген, секретар Амбасаде.

Званичне личности које нису у саставу делегације:

Сенат и Народна скупштина: г. Пол Бонкур, сенатор и бивши Министар спољних послова, г. г. М. Троке, сенатор и бивши Министар, др. Гале, сенатор-квестор, Монсел, потпретседник Народне скупштине, Траншан, народни посланик-квестор, Бали, др. Дакс и де Бај, народни посланици, секретари Народне скупштине.

Град Париз: г. г. Контено, претседник Париске општине, потпретседник Виктор Констан, шеф кабинета Марсел Хенри, градски саветник г. Масар, потпретседник Сенског општинског одбора Опито, сенски саветник Бернард.

Град Марсељ: Претседник општине г. др. Рибо.

Град Болије сир Мер: Претседник Општине г. Де Меј.

Национална унија француских ратника: Лебек, претседник Уније.

Венци Југословенске краљевске морнарице

Друштво пријатеља Француске: Њ. Ексцеленција Емил Дар, бивши Министар Француске у Београду и генерал Анрис.

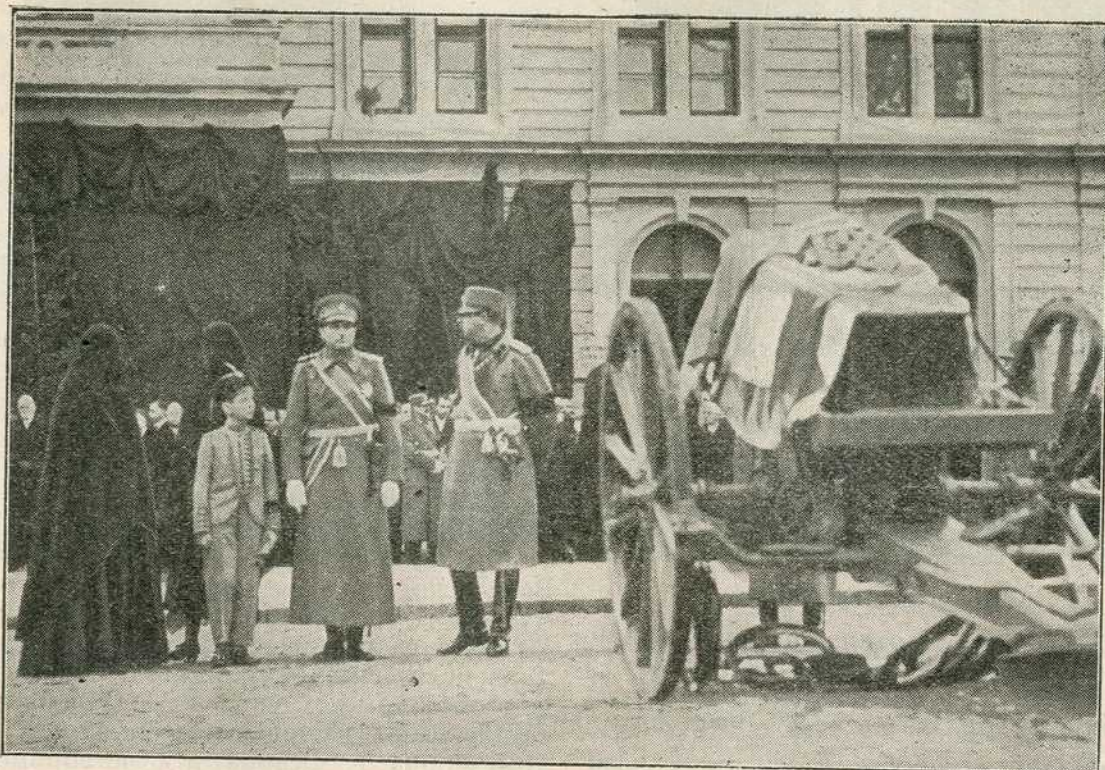
Г. Пешен, париски народни посланик.

Холандска делегација

Њ. Екселенција г. Ван Рапор.

Чехословачка делегација

Малипетр, претседник Министарског савета, г. др. Едуард Бенеш, министар спољних послова, г. др. Кучера, шеф кабинета министра спољних послова, Брадач, министар на-

Краљевска породица поред Лафета на жељезничкој станици

родне одбране, пуковник Квапил, ађутант министра народне одбране, Дерер, министар правде, Сирови, генерални инспектор војске, потпуковник Кразер, ађутант генералног инспектора војске, Крејчи, шеф Генералштаба, капетан Матис, ађутант шефа Главног генералштаба, генерал Хусарек, заступник шефа Главног генералштаба, 22 официра као делегација Народне одбране, г. др. Шпочек, секретар Сталног одбора Мале Антанте.

Град Праг и чехословачки градови: Др. Алоиз Штула, потпретседник Прага и претседник Савеза словенских градова и проф. Петер Зенкл, претседник социјалног одбора града Прага.

Претставници Чехословачког сокола.

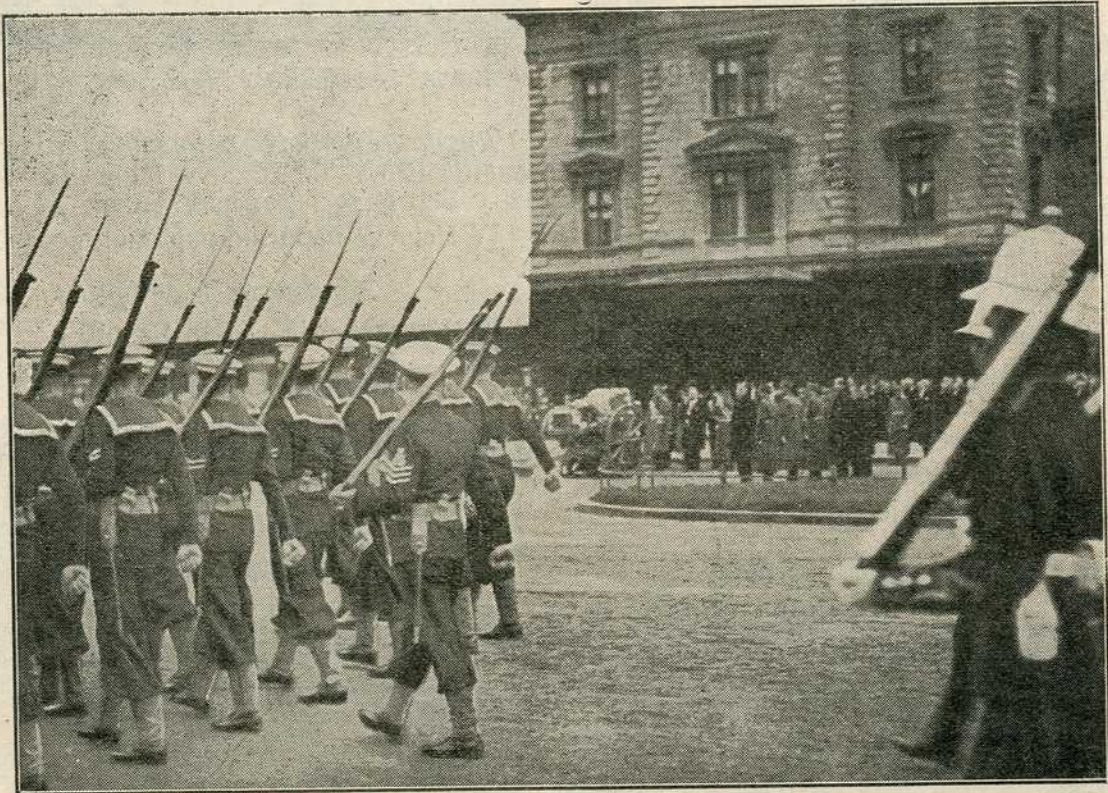
митрополит са Халкиса Тома, генерални секретар Васељенске патријаршије, ђакон Ђирило, помоћни секретар Св. Синода.

Претседник „Фидака“

Претседник „Фидака“, г. Жан Дебон у име ратничких организација свих једанаест савезничких и пријатељских земаља.

Делегација Поали д'Ориана

Претседник Поали д'Ориан-а г. Марко Еро именовано је као званичног изасланика г. др. Пешена, народног посланика и бившег ратника са Солунског фронта и професора г. Етијена Лорана, претседника Југословенске секције Поали д'Ориан-а.

Посмртна почаст: дефиле војске пријатељских држава пред мртвим Краљем

Чиленска делегација

Чиленску републику и владу заступа от-правник послова Оскар Гарсес-Силва.

Швајцарска делегација

Њ. Екселенција Рене де Век, швајцарски посланик у Букурешту.

Шведска делегација

Њ. Екселенција Унден, шведски мини-стар у Бечу.

Делегација Њ. Св. Васељенског Патријарха

Митрополит Кадикејски Максимос, члан Св. Синода, митрополит Терапијски Јоахим,

Војне делегације

Поред ових делегација упутиле су изаслан-ства својих војних јединица енглеска, францу-ска, чехословачка, румунска, турска и грчка војска и то:

Енглеска: војни одред од 120 морнара и 15 официра.

Француска: једну чету 115 пешадијског Верденског пука са заставом, пуковником и музиком; 200 морнара и 10 официра; 25 ави-јатичара са заставом, пуковником и 2 офи-цира; једну ексадрилу од 10 авиона извиђача под командом потпуковника г. Жириоа; једну ескадрилу од 10 ловачких авиона под коман-дом мајора г. Везора и 1 четворомоторни транспортни авион.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Чехословачка: једну чету 48 пешадијског пука са три генерала, 6 официра, 15 подофицира и 115 војника; један детањман авиона.

Румунија: једну чету 2 ловачког пука „Краља Александра” под командом пуковника

Посмртна почаст: Војвода и генералитет — Његови сарадници из највећих дана продефиловали су са грчевитим болом на лицу...

ка г. Орашани; један ексадрон 9 коњичког пука „Краљице Марије” под командом пуковника г. Герунану, са 16 официра и 21 подофициром; једну авионску ескадрилу са 17 официра.

Турска: Једно одељење гарде Гази-Мустафе Кемал Паџе од 130 војника и 8 официра, под командом команданта гарде потпуковника г. Исмаил Хаки-беја.

Грчка: одред од 100 евзона са 4 официра и одред од 57 морнара са 2 официра.

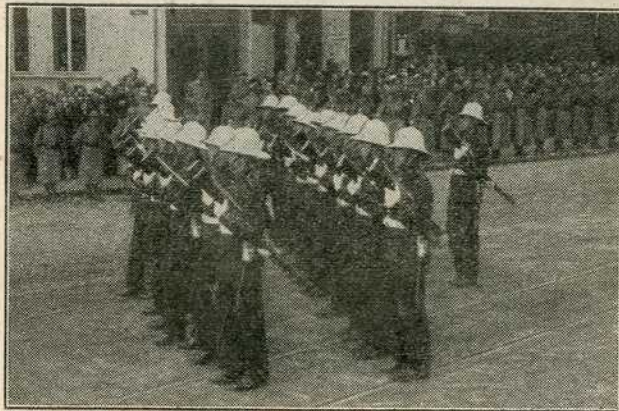
Енглеска морнарица

Јутро 18 октобра

18 октобар, дан сахране Блаженопочившег Витешког Краља Ујединитеља освануо је тешко, под магловитом завесом облака. Суморна светлост дана, који је с муком сви-

тао, као да се бојажљиво скраћивала у сенкама црних завеса, црних драперија, црно увијених уличних стубова и у флоровима замагљеним сијалицама.

Било је влажно и хладно. Па ипак, сатима, у ноћи, непрегледни народ стајао је као укочен на тротоарима улица од Саборне цркве до жељезничке станице. А нове по-

Енглеска војска...

ворке народа непрестано су придлазиле кроз ноћ из свих крајева Престонице. Многи су целу ноћ престојали, на месту, цвокоћући, промрзли од хладноће. Пред зору многе старце и старице почела је снага да издаје. Нису хтели да слушају савете осталих и да се удаље из непомичног шпалира. Били су задовољни да само мало седну на тротоар, да се мало одморе и да опет стану на своје тако тешком муком заузето и сачувано место.

Кроз јутарњи магловити сумрак назиру се одреди војске, која долази тешким вој-

Румунски пук Краља Александра I

ничким кораком и на отсечни глас команде узима своја места у дугачком шпалиру, десним тротоарима од Богојављенске улице, па улицама Краља Петра, Кнеза Михајла, Престолонаследниковим Тргом, улицама Краља

Чехословачка војска

Милана, Милоша Великог и Немањином, до жељезничке станице.

Шпалир сачињавају: 2 пешадијски пук „Књаза Михајла”, питомци Војне и Интендантске академије, пионирска чета Краљеве гарде, два ескадрона коњице Краљеве гарде, 18 пешадијски пук „Суворорски”, рефлекторска чете Првог противаеропланског пука, Прва пешадијска подофицирска школа „Краља Александра”. Командант трупа у шпалиру је командант пешадије Дунавске дивизијске области бригадни генерал г. Сретен Тодоровић.

Иза војске ређају се у шпалиру активни и резервни официри ван строја под командом артилеријског пуковника г. Животе Катанића.

Иза војних редова испуњавају десни тротоар непрегледне поворке ђака београдских средњих и основних школа са својим наставницима.

Леви тротоари поседнути су густим шпалиром народа.

Краљевско опело у Саборној цркви

Тело Витешког Краља пренето је из старог двора у Саборну цркву ноћу 17 октобра, у 11 часова. Почасна стража официра Краљеве гарде пробдела је око ковчега целу ноћ, а свештеници су појали посмртне молитве за покој душе.

Око 6 часова у јутро почела је дуж улица око Саборне цркве да се образује погребна поворка.

Око 7 часова почели су да пристижу великодостојници и стране делегације.

У 8 часова пре подне одјекнуо је топовски хитац са старог града. Чула се команда:

— Поздрав на десно!

Пред улазом у црквену порту стао је краљевски аутомобил. Ађутант отвара врата. Из аутомобила излази Њ. В. Краљ Петар II. Обучен је у соколску униформу, са црним флором око руке, гологлав, достојанственог али болом скрушеног става. За њим, у дубокој

Посмртна почаст: Југословенске заставе...

www.unilib.rs

црнини, са густим велом преко лица, силази Њ. В. Краљица Марија. Сви их дочекују дубоким поклоном, а многима сузе навиру на очи, видећи пред собом тај тешки бол Краља и Сина, Краљице и Супруге.

Почасна стража официра Краљеве гарде смењује се и почасну стражу образују Њ. В. Кнез Арсен, румунски Краљ Карол, енглески Принц Ђорђе и Кнез Павле.

У 8 часова и 5 минута сва звона су забрујала, топови у Граду, на Бањичком брду и са монитора укотвљених на Сави отворили су паљбу у знак да је отпочело опело Витешком Краљу. Хор од 500 певача на Теразијама запевао је „Вечнаја памјат“. Кроз јутарњу маглу, која је почела да се разилази, болно и мистично разлили су се гласови тужног хора, ушли дубоко у срца стотине хиљада народа, потресли душе и овлажили очи сузама.

Њ. Св. Патријарх Варнава, са епископима и свештеницима, служио је опело. У средини

ници Сената и Народне скупштине г. г. др. Томашић и Кумануди, дворски часници и ађутанти, дворске даме, бивши претседници Министарског савета, претседници великих југо-

Посмртна почаст: Грчки евзони...

Посмртна почаст: Француско инвалидско удружење

Саборне цркве, пред олтаром, стајао је ковчег Великог Покојника, на одру, у црним драперијама и цвећу. Њ. В. Праљ Петар II и Њ. В. Краљица Марија заузели су места десно, на Краљевском престолу. Око њих Њ. В. румунска Краљица Мајка, Кнегиња Олга, Принцезе Илеана и Марина, Принц Никола, Кнез Кирил, Војвода од Сполета, Надвојводе Антон и Фридрих.

Одмах испод Краљевског престола Претседник Француске Републике г. Лебрен, Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић, Краљевска Влада, специјалне мисије страних дворова и држава, међу којима се истичу личности г. г. Пол Бонкура, маршала Петена, министра Пијетрија и Денена, г. Геринга, г. Малипетра, г. др. Бенеша, румунског маршала Презана, пољског генерала Вјењава—Дугошевског, Титулеска, Ружди Беја, Максимоса и др., генералитет и адмиралитет са Војводом Бојовићем, претсед-

словенских градова, на челу са претседником Београда г. Милутином Петровићем и претседницима Париза, Марсеља и Болијеа, Прага, Букурешта, управник града Београда г. Манојло Лазаревић, ректори универзитета, претсед-

Краљев коњ

ници академија наука и шефови највиших државних институција, претставници Сената и Народне скупштине, и најзад вође изаслантава.

Десно од олтара заузели су места претставници свих вероисповести.

Хор је запевао последњи опроштај: „Вјечнаја памјат”. Њ. В. Краљица брисала је сузе највећег бола.

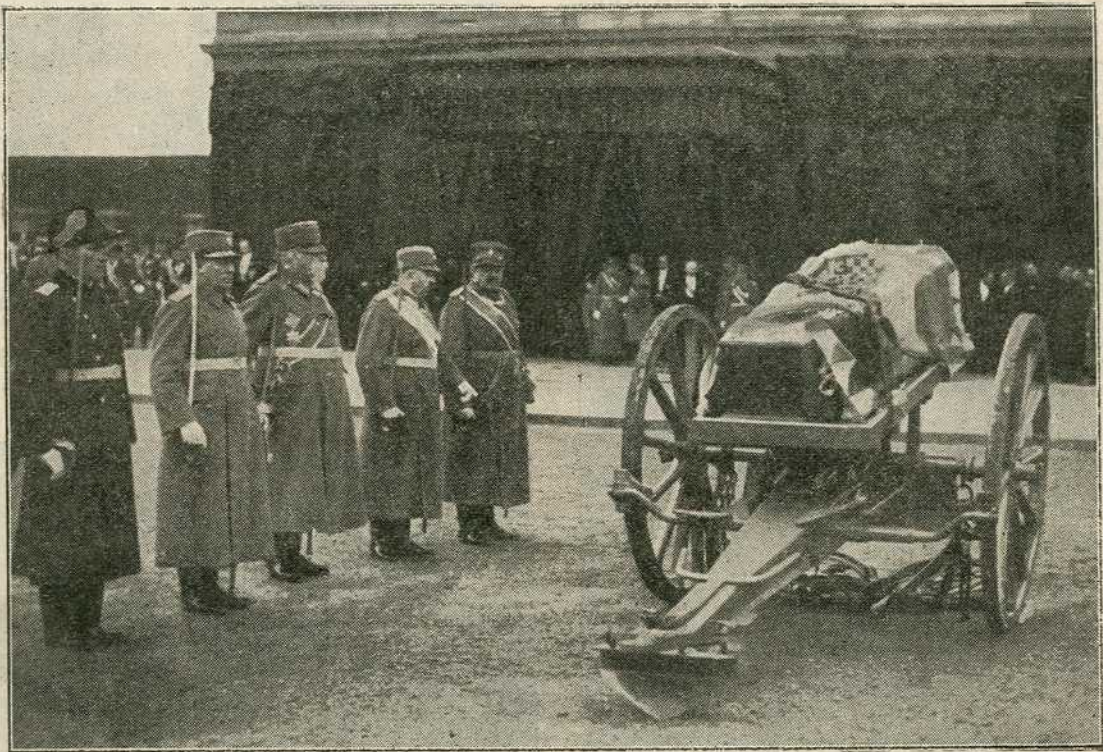
Њ. Св. Патријарх, потресеним гласом, одржао је осећајно, са изразитим болом, посмртни говор над одром Највећег Владара:

Говор Њ. Св. Патријарха Варнаве

Дошао је трагично узбудљиви, узвишено потресни тренутак, када треба стегнути страхо-витим ударом скрхана срца, када треба за момент следити свирепим болом узбуркане осећаје, када треба напрегнути задње честице снаге и рећи последње збогом, највећем Сину нашег народа, најхрабријем Витезу наших победнич-

и Херој Нације, Нада генерација, Узданица и Понос славом увенчаних армија, ненадмашни Витез, неустрашиви Јунак, мудри војсковођа, племенити Владар. Последње две деценије наше бурне и славне историје срасле су најинтимније и најтешње са узвишеном и херојском личношћу Витешкога Краља, без које се не могу ни замислити ни објаснити, ни проникнути у свом недогледном замаху и значају њиховом.

Носећи у Својим крепким жилама јуначку крв Свога херојског Прадеде, неумрлог Вожда Карађорђа, васпитан и одгојен од Свога знаменитог Оца Краља Петра Великог Ослободиоца у духу славних традиција витештва и патриотизма, блаженопочивши Краљ Александар, већ у најранијој младости, у својој 24 години, као Наследник Престола ступа на трновити пут борбе и славе, примајући у ослободилачком рату најважнију команду Прве Армије. Тих незаборавних, јесењих дана 1912 годне заблистале су

Почасна стража поред лафета: армијски ђенерал Петар Живковић, ђенерал М. Јечменић и ђенерал Зечевић

ких армија. Неимару наше најновије историје. Али, зар има речи, зар постоје изрази, зар се могу наћи фигуре да се достојно прикаже, опише и опева величанствена епопеја херојских дела и бесмртних заслуга, којима је овај Витешки Краљ посуо трновите и славне стазе свога краткога тријумфалнога ходе на земљи? Док Небо отвара своја рајска врата, да прими племениту душу Првога Сина наше у црно завијене Отаџбине, пред нама дефилију судбоносне епохе, које је стварао и водио Велики Владалац, над чијим самртним одром плаче у овоме неизрециво дирљивом часу не само сав растужени народ наш, него и васколико културно човечанство. Кроз наша сећања пролазе импозантни догађаји блиске и сјајне прошлости, ређају се блистави моменти, који нас преносе у царство бајки о легендарним витезовима. На челу свих тих епоха, у врху свих тих догађаја, сред свих тих момената наступа Својим лаганим, али сигурним, мушким и енергичним ходом Он, Вођа

у свој лепоти и сјају дивне и витешке особине Краљевића — Хероја, који од тога момента постаје символ храбрости, пример јунаштва, узданица војске, дика нације. Витешки Син Великога Оца, неустрашиви Праунук бесмртнога Прадеде, Наследник Престола постаје нада и понос млађих генерација, које у Њему гледају Божанском промишљу одређеног и дарованог Вођу ка коначном ослобођењу све потлачене браће и уједињењу целог народа нашег. Победа славних наших армија на Куманову, Битољу и другим знаменитим рагиштима и витешки подвизи Младог Војсковође одјекују силно и узбудљиво широм свих југословенских крајева, будући и потстичући свуда веру и наду да није далеко вековима и са чежњом изгледани час ослобођења и да је славом увенчаном Витезу са Куманова намењена историјска мисија уједињења.

И млади, херојски Принц, прослављен на челу храбрих армија и кроз небројене битке и победе, постаје свестан судбоносне улоге, коју

му је Божје Провиђење одредило. Он преузима вођство државе и народа у најкритичнијем периоду наше историје, кад ужаси незапамћенога рата пустошаху цело човечанство. И Он, уз натчовечанске напоре једне херојске војске, са драгоценом помоћу наших моћних и верних Савезника на челу са Русијом, Француском и Енглеском, уз мудре савете својих опробаних државника, води народ кроз све бурне перипетије од трагичне 1915 године, па кроз сва страдања и искушења Албанске Голготе, изгнанства и окупације до величанствених победа на Солунском фронту, које су довеле до ослобођења и уједињења целог нашег народа. Свемилостиви Господ изли своју највишу милост на херојскога Регента, свога Избраника, одредивши у Својој безграничној мудрости да се баш под Њим оствари оно, што беше хиљадугодишњи идеал нашега народа, о чему су сањали и наши највећи средњовековни владари. Први пут у својој историји нађоше се заједно у једној држави сви делови нашега народа, једне крви и једнога језика, удружени и уједињени у једној мисли, у једној идеји, у једном дубоком осећању јединства. А млади, витешки Регент постаде оличење тога државног и народног јединства, постаде инкарнација најлепших и највиших врлина нашега народа.

Величанствени Ратник, који је своје верне и одане пукове водио путевима славе и победе, стварајући легенде хероизма, показао се сада као одличан државник, узимајући у своје чврсте мишице судбину новостворене националне државе, под најтежим приликама, када страшне последице дугога и крвавога рата раздираху цео свет. И када Његов узвишени Отац, Блаженопочивши Краљ Петар Велики склопи своје уморне очи дочекавши остварење националних идеала, Његов Наследник, прослављени Херој и државник, настави и као Краљ велико започето дело сређивања прилика у земљи. Јединство државе и обезбеђење мира беху отсада најинтимније бриге, главни задаци, неуморних и натчовечанских напора Краља Ујединитеља. Свака Његова мисао, свака Његова акција, сваки Његов потез беше посвећен снажењу, јачању и чувању државног и националног јединства, чији је Он био главни стуб и ослонац. И када је, ступајући ногом на тле пријатељске и савезничке Француске, као племенити поборник мира у свету, трагично пао, погођен злочиначким мецима Узвишени Краљ је своју последњу мисао, свој последњи уздах, свој последњи осећај упутио драгој и љубљеној Југославији, оставивши свети аманет: „Чувајте Југославију“.

Истински и искрено прожет најчистијим мирољубивим тежњама, блаженопочивши Краљ Александар Својим блиставим умом, неуморном истрајношћу и ретком чврстином воље, мудрим политичким тактом и лепом дипломатском вештином отклањао је сметње, које су раздвајале народе и државе. Трајно и осведочено пријатељство Француске, чврства и непоколебива тековина Мале Антанте, Пакт балканских држава, зближење са братским бугарским народом — све су то плодови једне добро смишљене и мудро примењене политике мира. Главни заточник и чувар поретка на Балкану, Он је постао најватренији поборник и веома утицајни фактор мира у Европи. И пао је баш у тренутку, када је са савезничким француским народом имао да постави солидне и чврсте темеље за трајан мир у свету.

Блаженопочивши Краљ Александар није био само велки ратник и војсковођа, умни државник и одличан политичар. Он је био и нежно љубљени Владар, омиљени Родител целог Југословенског народа. Безгранична љубав Његова про-

стирала се подједнако на све крајеве наше стране и миле Отаџбине, од класичне Јужне Србије, која је била тако драга Његовоме срцу, па преко Његове колевке Шумадије, којом су увек дичио и поносио, кроз топло вољене: питому Војводину, поносну Босну и кршну Херцеговину до дивних приморских обала, које су биле вазда предмет Његове особите пажње, до романтичне Црне Горе, у којој је први пут угледао светлост дана, преко оданих и верних личких дубрава до славонских, хрватских и словеначких гора, које је све волео истим жаром и једнаком љубављу. Делећи на све стране, обилато али подједнако, дарове своје високе милости и своје искрене нежности, Узвишени Отац Нације надахнуо је непоколебивим осећајима јединства све делове нашега народа. Творац јединствене државе, Он је постао и неимар духовног јединства нације. И могао је са пуним и освештаним правом, поносан на своје дело, ова-

На путу за Опленач: 16.000 венаца положено је на Одар Витешког Краља....

ко одговорити народним изасланствима у пролеће 1930 године:

„Поздравне речи, које су изговорене у име ваше и у име оних који за вама ошале на дому потврђују моју чврсту веру да наш честити и радни народ на селу, свуда широм простране домовине, има једно срце и једну искрену мисао. Поносан сам што је љубав хрватског сељачког народа према моме дому тако искрена и тако дубока и штс је тако једнодушна мисао његова за јединство Отаџбине и напредак Краљевине Југославије. Знајте и реците свуда да је Ваш Краљ нераздвајно са вама и да једнако са вама осећа“... „Реците успут и на дому, реците свима и свакоме да нас никакве границе, ни подвојености из прошлости, као ни Дунав, ни Сава, ни Дрина више не раздвајају, већ да нам увек везују и спајају интересе народне и душу народну у нераздвајној целини — у Југославију, коју никад нико раздвајити неће“.

Небројене стотине хиљада људи, које су од Сплита до Београда продефиловале покрај одра Узвишенога Покојника и одале последње почасте Његовим посмртним остацима, и 14 милиона

душа, уједињених у дубоком болу због ненаднимом губитка државе и нације, најречитија су сведочанства колико су ове историјске речи Бесмртнога Краља биле изважене из срца и душе целог Југословенског народа. Ово величанствено јединство духа и свести целокупнога народа оваплоћено је и оживотворено узвишеним и пожртвованим напорима Љубљенога Владоца, који је на олтар овоме свом највишем идеалу принео најдрагоценију и највећу жртву — сам живот Свој. Својом трагичном смрћу, Својом најплеменитијом жртвом, Својом светом проливеном крвљу, Велики Витешки Краљ ударио је крвави печат на Своје историјско дело, и Својим последњим аманетом освештао и обезбедио му гранитну будућност за вечна времена.

Блаженопочивши Краљ Александар поред високих ратничких и државничких особина, био је и као Човек обдарен ретким врлинама. Ко год је, ма и један једини пут, имао прилике да дође у додир с Њиме, био је очаран тихом ведрином, заносном љубазношћу, примамљивим осмехом, блиставим умом Великога Краља, Ратника и Државника. Одгојен у патријархалном духу Дома Карађорђевића, Он је кроз цео свој

Његови су потези и замаси били историјске снаге и ширине, а постигнути резултати обележавају епохе. Отуда је Он најшире, најдубље и најправилније схватио и проценио историјску мисију југословенства и Својим сталним и моћним напорима претворио га у позитивну стварност, поставивши му такве основе и темеље, да га никад и ништа више не може уздрмати ни поколебати. У широкугрудости Својих схватања, у узвишености и племенитости Своје отмене душе, Он није познавао границе. Гредећи за највишим идеалима југословенства, Он је све стављао у службу и све подређивао тој основној идеји Свога живота и Свога стварања. Ради тога великога циља жртвовао је Свој лични живот и посветио се само добру народа и Отаџбине. Ради тог високог идеала изишао је ван оквира ужег патриотизма и постао у пуном смислу речи народни Југословенски Краљ. Данас Га сви крајеви наше земље оплакују са подједнаком тугом и болом, јер Он је заиста био интимно и стварно општи, заједнички Владалац и Краљ. Оплакују Га исто тако неутешно и све националне мањине, јер Он је био Њихов моћни Покровитељ и Заштитник.

Док над Њим плаче дубоко уцвељена Српска Православна Црква, која у Њему губи свога Првога, најмилијега Сина, своје најверније Чедо, док ову дубоку тугу са Њом деле и све друге сестринске православне цркве које су све у Њему гледале оданог и поузданог заточника православања, дотле се у тихим молитвама опраштају са Њиме и све остале вероисповести у земљи, јер свима је Он био подједнако милостив и драг, свима је Он увек и у свакој прилици пружао потребну заштиту и потпору. За Њим проливају горке сузе и јецају милиони тешко погођених Руса, којима је он у мучним искушењима изгнанства био једина Утеха, једина Нада, обасипљући их вазда обилатим даровима Своје високе и безмерне милости и љубави. Заиста, ни један владалац наше историје није ујединио за собом у овако неизмерној жалости небројене милионе људи без разлике вере и народности.

Узвишени Господару, Љубљени Краљу Наш!

Још само неколико тренутака и Твоји трошни земни остаци кренуће на последњи, трагичан пут кроз бол и јецај Твоје у црно завијене, од Тебе тако жарко љубљење Престонице, у коју си толико пута улазио као Ратник, Победник и Ослободилац на челу Твојих славних армија. Док звона свих звоника у Твојој пространој Отаџбини јецају дирљиво и болно, цела Југославија, без даха и трептаја, слеђена у неизмерној тузи, плаче у овоме часу неисказане узбуђености. Плаче за Тобом, својим највећим Сином, својим најпоузданијим Вођом, својим најсигурнијим Заштитником. Са овом дубоком жалашћу меша се тиха и искрена туга целога човечанства, свесног да у Теби губи великог и моћног поборника и заточника мира. У томе дискретноме болу предњачи савезничка и племенита Француска нација, чији је Први Син над Твојим Узвишеним Одром тумач те дубоке туге у овоме дирљивом тренутку, а која у овоме часу и сама преживљује моменте тешких узбуђења, изгубивши готово у исти мах поред свога најбољега пријатеља и савезника и два најумнија државника своја Бартуа и Поенкареа. У овоме дубокоме болу окупљени су над Твојим Узвишеним Одром највиши претставници великих братских, савезничких и пријатељских земаља, народа и цркава.

Готово цело човечанство изаслало је своје најодличније људе и заступнике да се са најдубљим пијететом поклоне Твојој Светлој и Узвишеној Успомени Краља-Мученика. Сви осећају да је Твоја трагична смрт огроман губитак

У Младеновцу: Деца сеоских основних школа тако су болно плакала

живот био верни и одани Син Наше Свете Српске Православне Цркве, чији Га је благослов прагио на целом Његовом славном и трновитом путу земаљском. Као примеран и добар хришћанин био је неограничен у вршењу племенитих и богоугодних дела. Његова добротворна, расута обилата широм свих наших крајева, по свима кутовима наше простране Отаџбине, претстављају читаву епопеју Доброга и Узвишенога. Бескрајна је листа Његових задужбина, фондова, добротворних установа, стипендија, прилога и потпора. Сиротиња губи у Њему најплеменитијег дародавца, небројена хумана и патриотска друштва свога највећег добротвора и покровитеља, науке и уметности свога најмоћнијег Заштитника и најдарежљивијег мецену. Није било области људскога духа, ни гране човечијег стварања, ни поља рада уопште, на коме се благотворно и корисно није осећала Његова снажна акција, Његова мудра иницијатива, Његова неопходна потпора, Његов тако потребни потстрек и елан. Свуда, у свима правцима нашег политичког, привредног и културног живота осећала се силно и крепко Његова импозантна фигура Вође и Потскрекача, свуда је Он делао одлучно и корисно, крчећи нове путеве, отварајући нове видике, правце и перспективе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

не само за Твоју љубљену Југославију, већ и за цео Балкан, за целу Европу, за цело човечанство. Никад ниједан владалац није тако болно, тако трагично, тако једнодушно од целога човечанства оплакиван.

Мили, Љубљени Краљу Наш!

Неизмерна је туга наша, неиздржљив је бол наш у овом најдраматичнијем тренутку наше историје, када се за навек опраштамо с Тобом, Градитељу и Ујединитељу државе и нације наше. Ти си целога Свога живота мислио само на Свој народ и на Своју Отаџбину. И кад си остварио велику замисао, узвишени идеал народног и државног јединства, пао си као Легендарни Херој на божанственој стражи Свога животног дела, утиснувши Својом мученичком крвљу у њега Свој вечни жиг. Над том узвишеном, највишом жртвом коју си поднео за добро и будућност Своје миле Југославије, ми Ти се данас свечано заветујемо Свемогућим Господом Богом и Спаситељем Нашим да ћемо свети аманет са Твога последњег часа испунити верно и свима силама својим, и да ћемо, Твојом мученичком смрћу збијени у густе редове око Твога Узвишенога Наследника, нашег љубљенога Краља Петра II, чувати Југославију до последњег даха. Господо Боже Наш, Творче и Сведржитељу свих ствари и људи у свету, у неизмерној милости својој просвети нас и дај нам снаге да овај свети завет верно, часно и до краја испунимо!

Љубљени Господару Наш!

Српска Православна Црква, у којој си растао и одрастао, којој си био вазда одан Синовљом љубављу доброг и примерног хришћанина и која Те је верно пратила, чувала и помагала на свима Твојим путевима, бодрећи Те у часовима искушења, упућује Ти данас последњи опроштај свој, погружена и уцељена због Твоје трагичне и мученичке смрти на векове векова. Преблаг и Премилостиви Господо, услиши молитве наше за благи и вечни мир Највећег и Најплеменитијег Сина Твоје Свете Цркве и подари Нашем Господару и Краљу Александру рајско насеље међу светим праведницима и мученицима а Његовој Узвишеној Супрузи, Сину Првенцу, Његовом Величанству Краљу Петру II, Краљевском Дому и целом ојађеном југословенском народу подели и пружи свемилостиву и свеплагу утеху у безграничном болу за повратно и свирепо отргнутим Узвишеним Супругом и Родитељем, Легендарним и Витешким Краљем Мучеником.

Слава Витешком Краљу Александру I Ујединитељем!

Болни и величанствени последњи испраћај

Црквени обред је завршен. Над Саборном црквом круже ниско авиони, наши и страни, и одају последњу пошту Витешком Краљу. Сунце с муком пробија облаке и маглу. Из цркве износе многобројне венце. Ордонанс-официри образују шпалир од изласка из цркве до изласка из порте. Пред вратима лафет, који ће пренети Краљево тело у Његовом последњем проласку кроз Престоницу.

Износе велики дрвени крст са простим написом „Александар I“. За њим излазе епископи и Њ. Св. Патријарх.

Пред црквом одјекује команда: „Мирно“!. Излазе начелник Главног генералштаба армијски генерал г. Милан Недић, адмирал г. Прица, армијски генерал г. Ђурђе Лазић, дивизијски генерал г. Радисав Крстић и дивизијски генерал г. Пантелија Јуришић. Они носе знакове краљевског достојанства: круну, скиптар, јабуку, стег и сабљу. Иза њих три маринска официра носе венац од боровине.

Чланови Владе, са Претседником г. Николом Узуновићем, износе из цркве ковчег. Сви су оборили главе, погнули се под теретом тешког и кобног догађаја.

Уплаканих очију, са изразом бескрајног бола на младом лицу, али уздигнуте главе, излази изразитим кораком Њ. В. Краљ Петар II, а са Њим Његова узвишена Мајка Њ. В. Краљица Марија. Лагано ступају за ковчегом.

Образује се дугачка, свечана и тужна поворка. Војне музике интонирају погребне маршеве.

Напред питомци Војне академије носе дрвени крст, кољиво и угашену воштаницу. За

На путу за Опленач: Сељаци Шумадије носе ковчег са мртвим Краљем

њима војна музика и значари 18 пешадијског пука „Суворборског“.

Одмах за музиком командант погребца, командант Београда армијски генерал г. Воја Томић, на коњу, са исуканом сабљом. Неколико дана који су протекли од Краљеве смрти оставили су на лицу овог ратника дубоке болне трагове. Тај исти челични генерал, кога су Београђани тако често и одушевљено поздрављали кад се појављивао поред Витешког Покојника на великим војним свечаностима и ревијама трупа, уздигнуте главе и задовољан, сада је сав потиштен. Дубоке бразде бола урезале су се на његовом лицу. Чврст је, у војничком ставу, али очи су му црвене од суза, које не може да задржи и које се полако котрљају низ бразде побледелих образа. Око команданта В. Томића је штаб, који сачињавају: командант Дунавске дивизијске области дивизијски генерал г. Војислав Савић, начелник штаба команде Београда потпуков-

ник г. Живојин Радовановић, потпуковник г. Станиша Катанић, командант 2 самосталног артилеријског дивизиона потпуковник г. Димитрије Павловић и ордонанс официри.

За њим, тужним кораком ређају се одреди наше и стране војске: један ескадрон коњице Краљеве гарде са пуковском заставом; заставе пешадијских и коњичких пукова, спуштене ниско, са црним превезом; прате их изасланства свих пешадијских, коњичких, артилеријских, ваздухопловних и инжењерских пукова и самосталних артилеријских дивизиона; музика 7 пешадијског пука „Краља Петра I“; један батаљон пешадијског пука Краљеве гарде; један одред француског 150 пука

сија Легија части. Затим наши јунаци, носиоци Карађорђевог звезде с мачевима.

Два гардијска официра воде Краљевог коња. Поред њих, у цокејском жакету и цилиндру, корача сав погружен Краљев коњушар.

Наилазе венци, безбројни: од разног свежег цвећа из свих крајева Југославије, од лавора, зеленила, трња, сребра и злата. Има их преко 16.000, од шефова држава, до најскромнијих поданика Витешког Владара. Венце шефова држава носе на рукама официри, подофицири и морнари. Остали су прекрилили војне камионе. Прате их соколи: соколске вође

После сахране највећег Краља: Краљ Петар II, Краљица Мајка, Кнез Арсен и Кнез Павле излазе из цркве Светога Ђорђа на Опленцу...

са заставом; питомци Сен Сира са бело-црвеним перјаницама и исуканим сабљама; француски морнари; француски алпинци; енглески морнари са положеним пушкама и марински официри са испруженим сабљама; одред румунског пука „Краља Александра I“; одред чехословачке војске; војници Турске Републике, који својим присуством одају последњу пошту бившем јуначком противнику; најзад грчки евзони у својим живописним униформама и грчки морнари. Следи наша чета морнара, па један батаљон 6 пешадијског пука „Краља Александра I“.

Мрких лица и оборених погледа наилазе Поали д'Оријан, стари јуначки ратници и ратни другови са Солунског фронта, са својом заставом. На многим грудима поносно се

и соколске заставе из целе наше земље и свих словенских земаља.

Поворка се даље ређа: певачка друштва „Станковић“ и „Обилић“. Свештенство свих вероисповести. На крају православно свештенство, деца у белом и црвеним одорама са чирацима и рипидама, монаси и монахиње, епископи у свечаним одеждама са златним митрама, митрополити и Њ. Св. Патријарх Варнава, који брише сузе са уплаканих очију.

Музика 8 пешадијског пука „Књаза Александра“.

Знаке краљевског достојанства носе на јастуцима адмирал г. Прица, армијски генерали г. г. Милан Недић и Ђорђе Лазић, дивизијски генерали г. г. Радисав Крстић и Пантелија Јуришић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Лафет са Краљевим ковчегом. Воде га војници Краљеве гарде.

Око лафета генерали г. г. Петар Живковић, Миливој Зечевић, Бура Докић и Драг. Јечменић.

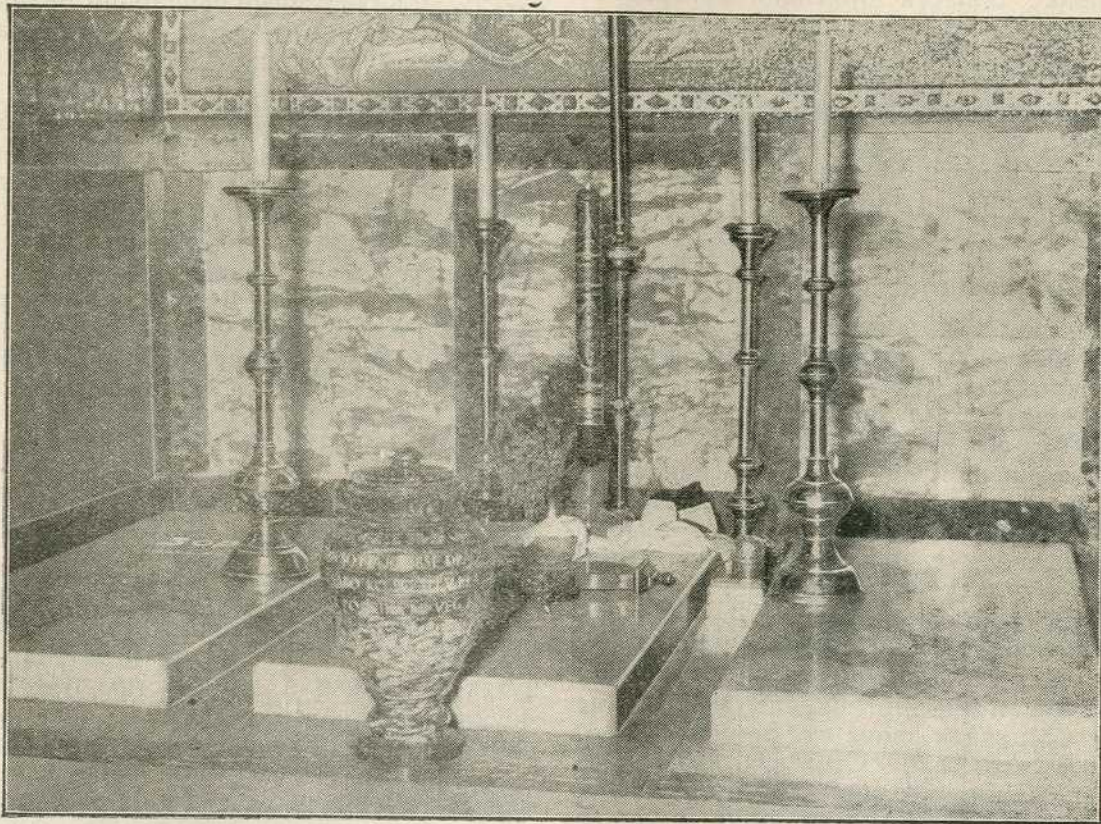
Одмах иза лафета Њ. В. Краљ Петар II и Њ. В. Краљица Марија. За њима у једном реду Њ. Њ. В. В. Кнез Арсен, Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга; у другом реду Њ. В. румунски Краљ Карол II и Претседник Француске Републике г. Лебрен. Затим енглески Принц Ђорђе, италијански Војвода од Сполета, румунски Кнез Никола, бугарски Кнез Кирил, надвојводе Антон и Фридрих, Њ. В. румунска Краљица Мајка, принцезе Илеана,

Претседник Београдске општине г. Милутин Петровић, претседници општина Париза, Марсеља и Болијеа и претседници градова банских управа Загреба г. др. Ербер, Љубљане др. Пуц, Скопља инж. Ј. Михаиловић, Цетиња Н. Зубер, Ниша г. Чавдаревић и т. д.

Сенат и Народна скупштина са претседницима г. г. др. Томашићем и др. Куманудијем. Бивши претседници Министарског савета и бивши министри.

Бивши банови, помоћници министара, шефови самосталних државних установа.

Генералитет и адмиралитет са Војводом Бојовићем на челу.

Свето место, где почивају три Генија нашега народа: Бесмртни Кара-Ђорђе, Краљ Петар Ослободилац и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ

Марина и Јелена, Кнез Багратион Мухаренски-Тејумров, наш питомац-наредник Војне академије, дворске даме.

Стране делегације: албанска, аустријска, аргентинска, белгијска, бугарска, грчка, данска, египатска, енглеска, италијанска, јапанска, летонска, мађарска, Кнежевине Монака, немачка, перуанска, пољска, португалска, румунска, руска, Сједињених америчких држава, турска, француска, холандска, чехословачка, чиленска, швајцарска, шведска.

Краљевски намесници г. г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић.

Краљевска Влада са Претседником г. Николом Узуновићем.

Београдски Дипломатски кор.

Државни саветници, чланови Главне контроле, Касационог суда, апелационих судова, академија наука и других високих државних институција.

Старешинство Сокола, претседништва друштва Црвеног Крста, Народне одбране, ратних инвалида, добровољаца, четника, пензионисаних и резервних официра, породица официра погинулих и умрлих у рату, бранилаца Београда, Јадранске страже, Аеро-клуба и скаута.

Бивши краљевски посланици, професори универзитета и претседници комора, претседници свих наших градских општина, начелници министарстава, претседници првостепених судова, више чиновништво и већници

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

града Београда; сињски алкари; претседнице женских организација; вође свих изаслантава и корпорација.

Официрски кор активних и резервних официра.

Тужну поворку завршавају: музика 2 пешадијског пука „Књаза Михајла“; један батаљон пешадијског пука Краљеве гарде; једна пољска батерија артиљеријског пука Краљеве гарде; један ескадрон коњице Краљеве гарде.

Командант тужног спровода био је командант Београда армијски генерал г. Воја Томић, а спроводним одредима и групама командовали су: командант артиљерије Дунавске дивизике области бригадни генерал г. Ђорђе Поповић, командант пешадије Дунавске дивизике области бригадни генерал г. Сретен Тодоровић, командант пешадијског пука Краљеве гарде пуковник г. Љубиша Живковић, пуковник г. Драгутин Живановић, пуковник г. Драгутин Гавриловић, пуковник г. Живота Катанић и потпуковник г. Ј. Јоксимовић.

Последњи опроштај расплаканог народа

Тужна поворка кретала се полако и достојанствено београдским улицама. А стотине хиљада народа на тротоарима и прозорима свих околних зграда опраштале су се последњи пут са својим Краљем.

Такав величанствено болни последњи испраћај никада и нигде у историји света није виђен. Бескрајни бол југословенског народа био је тако дубок и дирљив, да то нико и никада неће бити у стању да опише.

Преко стотину авиона наших, француских, чехословачких и румунских кружили су ниско, кроз завесе магле. Добоши су лупали мукло. Војне музике интонирале су посмртне маршове. Са цркава звона су звонила, топовски пуцњи потресали су ваздух. Ковчег са мртвим Краљем кретао се на лафету. А народ, непрегледна маса од преко пола милиона душа, затреса се од једног општег грчевитог јецаја, који је у исти мах избио из стотине хиљада груди. Сви су падали на колена, на тврди и хладни плочник, клањајући се кроз сузе сенима Онога, који је умео да освоји поштовање и љубав свију нас.

Дубоко потресан био је приказ, кад је ковчег наишао пред Двор. Горе, на болкону, били су млади Краљевићи Томислав и Андреја. Са тог балкона, на коме су се често појављивали насмејани и весели, да о дечијим свечаностима поздраве Своје мале суграђане, сада су, тужни и уплакани, гледали дугачку нему погребну поворку, која је испраћала до вечне куће Њиховог Узвишеног Оца.

Кроз јецање и плач клечећег народа пратња је стигла до железничке станице.

Железничка станица увијена је у црне драперије. Лафет са Краљевим ковчегом зау-

ставља се испред Дворске чекаонице. Ађу-танти образују почасну стражу. Сви су заузели своја места. Командант погребна армијски генерал г. Воја Томић налази се на Железничком тргу, на коњу, са шлемом.

Последњи поздрав Краљевих и пријатељских трупа

Одјекује знак трубе. Почине последњи дефиле трупа пред ковчегом мртвог Краља.

Први пролази армијски генерал г. Воја Томић. Непомичан је под шлемом, али дубоко бледило његовога лица одаје тешко узбуђење, које потреса душу тог борбама очеличеног војника и ратника. Иза њега генералитет. То су били блиски сарадници Великог Покојника на бојним пољима, где су се наше заставе виориле у поносу победе.

Дефилије коњица Краљеве гарде. Онда, наилазе пуковске заставе, оне исте, које је Витешки Краљ пре неколико година поклатио свим југословенским пуковима, у импозантној и историјској војничкој свечаности на Бањици. Заставе се повијају пред ковчегом у знак последњег поздрава.

Њ. В. Краљ Петар II поздравља заставе салутирајући војнички, у ставу мирко.

Одмах за заставама наилази једна тужна чета. То су морнари са разарача „Дубровник“, који је одвезао Краља на последње путовање и вратио у земљу Његово мртво тело.

Следује пешадија Краљеве гарде. Делегат вође Немачког рајха и Претседник Пруске владе г. Геринг ступа корак напред и војнички поздравља нашу војску.

Наилазе француски војници. На неколико корака пред лафетом чете стају. Музика излази напред. Интонира посмртни марш. Тренутак је свечан и дирљив до дубина душе. Звукима посмртног марша опрашта се велика Француска од свог најбољег савезника и пријатеља. Претседник Француске републике г. Лебрен плаче. Сви присутни плачу. Ескадрила француских авиона кружи ниско над лафетом.

Дефилију затим пред ковчегом и одају последњу војничку пошту одреди енглеске, чехословачке, румунске, турске и грчке војске.

Наступа 6 пешадијски пук, па француски ратници Паоли д'Оријан, наши ратници носиоци Карађорђевог звезде с мачевима. Тужни дефиле завршава Краљев коњ, кога воде два гардијска официра.

Сенатори и народни посланици прилазе ковчегу, дижу га са лафета и носе на рукама на перон, кроз Дворску чекаоницу. Док ковчег пролази кроз чекаоницу, музика свира потресну Вагнерову композицију „Сумрак Богова“. За ковчегом иду Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Претседник Француске републике г. Лебрен, Њ. В. румунски Краљ Карол, Њ. В. румунска Краљица Мајка, Њ. Њ.

В. В. Кнез-Намесник Павле, Кнез Арсен, Кнегиње, Кнез Кирил, г. Геринг. . .

Сенатори и народни посланици уносе ковчег у вагон Дворског воза. Њ. Св. Патријарх Варнава и епископи на перону читају посмртне молитве. Почасна стража гардијских официра заузима места око ковчега. Изнад станице круже авиони, топови тутње са старога града.

У 11 часова и 25 минута Витешки Краљ напушта за увек Своју Престоницу. Једна чета пешадије Краљеве гарде, постројена на перону, одаје последњу почаст. Дворски воз лагано креће из београдске станице. Напред, на

локомотиви, исписане су крупним словима последње Краљеве речи:

„Чувајте ми Југославију”

У 3 сата по подне топовске салве и звона са свих цркава објављују Београђанима последњи болни тренутак: тело Витешког Краља спуштено је у крипту на Опленцу, где ће почивати под гомилама венаца, заједно са селима Својих великих предака, бесмртног Војда Карађорђа и Краља Петра Великог Ослободиоца.

Слава Витешком Краљу Александру I — Ујединитељу!

Живео Краљ Петар II Карађорђевић!

Венци Београда, Париза, Марсеља, Прага и словенских градова на одру Витешког Краља Александра I Ујединитеља

Трагична и прерана смрт Витешког Краља Александра I Ујединитеља окупила је у Београду претставнике свих југословенских градова, и градова: Париза, Марсеља, Прага, Букурешта, Болијеа и др., који су дошли да се пред одром поклоне Великом Краљу Ујединитељу и Заточнику Мира, Александру I, и да том приликом потиштени и погружени од превеликог бола положе на Његов одар венце у име својих градова.

Међу првима у Београд је допутовао претседник града Марсеља г. др. Рибоа, кога су на жељезничкој станици у име Београдске општине дочекали: претседник г. Милутин Петровић, са шефом кабинета г. др. Радмилом Белићем, и градским већницима г. г. Душманићем, Пупићем, Ђорићем и др.

Сустрет претседника града, у коме је наш Краљ погинуо, са претставницима Београдске општине био је веома узбудљив.

Претседника Марсеља г. Рибоа дочекали су претседник Београда г. Милутин Петровић са одборницима г. г. Душманићем, Ђорићем, Пупићем и шефом кабинета г. Д-р Р. Белићем

Претседник г. Рибоа још увек дубоко потресен оним што се у његовом граду збило, још на станици је са неколико топлих и дирљивих речи изјавио саучешће претседнику Југословенске Престонице, г. Милутину Петровићу.

Трг и споменик Краља Александра I у Марсељу

Истог дана пред подне г. Рибоа посетио је претседника Београдске општине г. Милутина Петровића. Ова посета у Београдској општини била је веома присна, али и тужна. Дубоко потресен, г. Рибоа је у кабинету Београдске општине, као очевидац, описао последње тренутке Витешког Краља.

Том приликом претседник града Марсеља саопштио је претседнику града Београда, г. М. Петровићу, одлуку Марсељског општинског одбора, који је одлучио, да се један од највећих тргова у Марсељу назове именом Краља Александра, као и то да ће се у Марсељу Краљу Александру подићи монументални споменик.

Са претседником Марсеља код претседника града Београда у посети је такође био и претседник општине града Болијеа г. де Меј.

И у Паризу ће се подићи монументалан споменик Краљу Александру

Такође је претседнику Београдске општине, г. М. Петровићу, учинио посету и претседник Париске општине, г. Жорж Континео. Он је г. М. Петровићу саопштио званичну одлуку Одбора Париске општине, да се у Паризу подигне велики и леп споменик Блаженопочившем Краљу Петру I Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Ујединитељу Југославије.

Предлог председника града Париза, г. Жоржа Континиа, који је Одбор Париске општине 13 октобра о. г., једногласно прихватио гласи:

„Под хитцима једног безумника пао је Велики Краљ, пријатељ и верни савезник. Пао је на земљишту Француске у првим тренуцима посете, која је имала да учврсти мир у Европи и у свету. Том приликом требало је да Французи посведоче Краљевском Госту, другу из добрих и рђавих дана, своју љубав пуну поштовања и своје одушевљене симпатије.

Краљ је пао и његова крв се помешала са крвљу великог трудбеника наше земље г. Луја Бартуа, министра спољних послова, кога је трагична судбина уништила у тренутку кад су његови напори требали да буду крунисани сјајним наградама.

Пао је победник са Куманова и Дрине, херој кога је посветила несрећа и слава, херој који улази у историју, херој кога смрт подиже до легендарне личности.

Парижани су хтели од срца да приреде такав дочек Александру I какав приређују само најдражим пријатељима, чију је топлину и искреност Краљ осетио још 1916 године као Престолонаследник и Регент Краљевине Србије.

Побожна љубав париских грађана жели да дође до израза кроз један спомен, који париски претставници желе сјајем одмах да овековече.

Ономе који се борио с нама, Ономе који је у најцрњим тренуцима веровао у крајњу победу и вечну правду, Ономе који је као предводник војске и владар отеловљавао пред свима Француско-југословенско пријатељство и чије су последње речи биле савет да се то пријатељство сачува нетакнуто, Александру I, Краљу-војнику, Краљу-коњанику, Париз ће посветити вечни споменик, који подиже на једном од својих најславнијих места.

Да би се што боље показало да љубав Француза за верне српске савезнике не прави разлике између првих и најбољих твораца југословенског уједињења, овај споменик ће бити истовремено подигнут староме Краљу, који је почео дело Уједињења и Наследнику, који га је реализовао”.

Ова одлука Париске општине претставнике Београдске општине веома је дирнула, и председник г. М. Петровић се у име целог ожаљеног грађанства Београда топло захвалио г. Континиоу и грађанству Париза.

Претставници Београда, Париза и Марсеља положили су венце на Краљев одар истовремено

На дан пре сахране Блаженопочившег Краља Александра, 17 октобра о. г., око подне, у

кабинету председника Београдске општине, г. М. Петровића, састали су се сви већници Београда, да на челу са председником г. Петровићем оду у Двор и поклоне се Витешком Краљу, Првом Грађанину Београда, и да на Његов одар положи у име Београда велики лоровов венац од злата и сребра

Венац, кога је у име Престонице Београдска општина положила на Краљев одар

Председник Београда, г. М. Петровић, са свима већницима, очекивао је долазак Претседника Париза, г. Континиа, и претседника Марсеља, г. Рибоа, па да сви заједно крену у Двор.

Ускоро је г. Континиа дошао са целом делегацијом Париза, у којој су се још налазили: потпредседник Париске општине г. Виктор Констон, градски саветник г. Арманд Месар, и шеф кабинета г. Континиа г. Марсел Хенри. Са њима су дошли и претседник града Марсеља г. др. Рибоа, претседник града Болијеа г. де Меј, претседник Сенског општинског одбора г. Феликс Опито и сенски саветник г. Жорж Бернард.

Пошто се већ са венцима требало кренути у Двор, претседник Београда, г. М. Петровић, веома узбуђен и потресен, са неколико речи поздравно је делегацију Париза:

— У име југословенске престонице топло се захваљујем Паризу, као центру цивилизације, што искрено са нама дели бол за нашим највећим Владарем.

Претседник г. Континиа такође се са неколико дирљивих речи захвалио претседнику

г. Петровићу. А затим су сви корпоративно, претставници Београда, Париза, Марсеља и Болијеа кренули са венцима у Двор.

Венац Београдске општине носили су напред градски већници г. г. Душманић и Анђелковић, а за њима су ношени велики венци Париза, Марсеља и Болијеа.

За време док су делегације Београда, Париза, Марсеља и Болијеа са венцима пролазиле улицама Београда, саобраћај је био обустављен.

Тачно у 12 часова, кад су звона са Саборне цркве оглашавала, г. М. Петровић са већницима и претставницима Париза, Марсеља и Болијеа, ушли су у Двор, дубоко се поклонили пред мртвим Краљем и на Његов одар положили венце, знаке дубоке потиштености и бола народа за изгубљеним Витешким Краљем.

После полагања венаца, претставници Београда, Париза, Марсеља и Болијеа уписали су се у дворску књигу.

Претставници града Прага и Савеза свесловенских градова код претседника Београдске општине

Исто толико братске љубави и бола, искрене и дубоке туге, показали су и претставници Словенских градова, нарочито Прага и осталих Чехословачких градова — Братиславе, Брна, Оломоуца, Моравске Острове и осталих. У Прагу је — одмах после прве вести о трагичној смрти највећег Словенског Краља — одржана и комеморативна седница како Градског одбора Великога Прага, тако исто и Савеза градова Чехословачке.

Са ове тужне седнице Чехословачких градова упућен је Савезу Југословенских градова следећи телеграм искреног саучешћа у болу:

*Отправнику послова Савеза градова
Краљевине Југославије*

Београд

Сатрвени и дубоко дирнути извештајем о трагичној смрти Великога Краља Александра, уверавамо Савез градова братске Југославије, да Чехословачки градови деле са њима безграничну жалост поводом губитка искреног борца за мир и сарадњу обеју братских народа.

За Савез чехословачких градова и општина и Општину града Прага

Претседник, др. Алоиз Жипек, с. р.
Секретар, др. Шафарж, с. р.

Сличне телеграме упутили су Савезу градова Краљевине Југославије и Београдској општини и остали словенски градови.

Заједно са државним претставницима из Чехословачке допутовали су у Београд, на сахрану и претставници Прага и Савеза Чехословачких градова г. г. др. Ал. Штула, прет-

седник Прага и претседник Свесловенског Савеза градова, и проф. др. Петар Зенкл, претседник Социјалног одбора града Прага и један од највећих социјалних радника Словенства и Европе.

На жељезничкој станици сачекали су их у име ожалашћеног Београда претседник г. Милутин Петровић са градским већницима г. г. Кара-Радовановићем, Васом Кнежевићем, др. Благојевићем, адв. Душманићем, проф. др. Шаховићем, Ђорићем и др.

Претставници Прага и Чехословачких градова г. г. др. Штула и др. Зенкл учинили су још истога дана званичну и пријатељску посету претседнику Београда г. Милутину Петровићу, код кога су се у кабинету задржали

Претставници Прага и Савеза свесловенских градова г. г. др. Штула и др. Зенкл с претставником Савеза југословенских градова

дуже времена. Претставници братског Прага саопштили су претседнику г. Петровићу да ће град Праг у спомен на Великога Краља дати Његово име једној од највећих улица Великога Прага. Поред тога и највећи и најлепши студентски колеж, кога је у Прагу подигао проф. др. Петар Зенкл са осталим пријатељима Југославије за југословенске студенте, носи име Краља Александра. Претседник Београда г. Петровић бираним речима захвалио се на овој лепој и племенитој одлуци.

На дан пре сахране, 17 октобра, претставници Прага и Савеза Словенских градова г. г. др. Штула и др. Зенкл са секретаром Савеза Словенских градова г. Слободаном Видаковићем отишли су у Двор где су на одар Вели-

Претставници свих југословенских градова поклонили су се Краљевом одру

Исто тако и претставници Савеза Југословенских градова, г. г. сенатор Дане Шарић и Слободан Видаковић, положили су на Краљев одар венац Савеза Југословенских градова, а поред тога сваки град положио је свој венац. Нарочито су се истицали цветни, сребрни и златни венци Београда, Загреба, Љубљане, Скопља, Цетиња, Сушака, Беле Цркве, Карловца, Брода, Крагујевца, Новог Сада и свих осталих наших градова, чији су претседници дошли са целокупним градским већима да се у име својих градова поклоне Краљевом Одру.

Претседник Загреба г. др. Ербер са сенатором г. Д. Шарићем и градским већницима учинио је такође званичну посету претседнику града Београда г. М. Петровићу.

На самој сахрани Блаженопочившег Краља корпоративно су учествовали претставници свих југословенских градова на челу са претседником Београда г. М. Петровићем, Загреба г. др. Ербером, Љубљане г. др. Д. Пуцем, Скопља инж. Ј. Михаиловићем, Новог Сада др. Б. Боротом, и Цетиња г. Н. Зубером.

*

После сахране Блаженопочившег Краља Александра, II потпретседник Париске општине, г. Арман Масар, који је са париском делегацијом учествовао у тужној сахрани Краља Александра, дао је париском листу „*Le Жур*“ једну изјаву у којој је подвукао:

— „На Београд, који још дрхти под утисцима тужних свечаности, цео свет упира данас пажљиво очи, да открије узбудљиву тајну сутрашњице.

Комеморативна седница Удружења особља Градског поглаварства града Београда

— Особље Градског поглаварства града Београда основало је „Фонд Витешког Краља Александра I Ујединитеља“ за помагање сиромашних ученика основних и средњих школа у Београду —

Преко четири хиљаде службеника Градског поглаварства града Београда, на челу са својим директорима и шефовима, ожалошћена лица и са црним флоровима око рукава, окупили су се 15 октобра у 4 часа по подне у пространом трамвајском депоу Електричне централе, на комеморативну седницу, са које су сузних очију одали пошту Великом и Неумрлом Витешком Краљу Александру I Ујединитељу, и заветовали се, да ће преко Његовог дичног Сина, Младог Краља Петра II, одано и верно чувати Његов свети аманет: „*Чувајте Југославију!*“

Од стране Управе удружења за претседничким столом били су г. г. претседник г. Др.

Можда се судбина Европе сада решава у овој Краљевини, која је од посмртне пратње Свог Витешког Краља пружила најдирљивију манифестацију дубоке оданости и потпуног народног јединства, каква се нигде није видела.

Док су Претседник Републике, министри и парламентарци, који су састављали француску делегацију, били заузети протокарним церемонијалом, делегација Париског општинског одбора била је предмет незаборавне пажње од стране Београдске општине.

Заиста, после трагичног догађаја у Марсељу, делегати Париза, изабрани да претстављају француску Престоницу на сахрани Краља Александра I, били су врло забринути какво опхођење да заузму пред својим српским колегама, да ублаже непријатан одјек, који је могла да има одговорна непредостројност показана од наших власти.

Пријем на који су они наишли, од тренутка кад су сишли на перон, био је такав, да их је потпуно умирио.

Поред Претседника Београдске општине, г. М. Петровића, енергичног и поштованог старешине, импозантна лика, озареног срдачним осмехом, два српска општинска одборника, који савршено говоре француски, стављени су нам лично на расположење. То су били г. Душманић, елегантан и угледан адвокат, отмен као прави дипломата, и г. др. Шаховић, професор београдског Медицинског факултета, научник који се са одушевљењем посветио испитивањима на пољу лечења рака.”

Драг. Ђулизибарић, потпретседници инж. Слободан Петровић и Слободан Видаковић, претседник радне управе Земаљског савеза чиновничких организација, чланови управе Др. Р. Аранитовић, Др. Ј. Спасојевић и остали.

Пред окупљеним службеницима, који су испунили свако место огромног депоа, претседник Удружења г. Др. Драг. Т. Ђулизибарић, отворио је ову тужну седницу следећим узбудљивим говором:

„Драге колеге,

Ганути неизмерним болом, који је овладао душом свију нас због нај-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

страшније народне трагедије, народног удеса, злочиначког убиства нашег највећег Краља Александра I Ујединитеља, сазвао сам ову комеморативну седницу целокупног особља престоничке општине, да на њој слијемо свој незалечиви бол са жалашћу и тугом целог Југословенског Народа.

У историји човечанства није било народних владара који су толико задужили свој народ као што је то био Блаженоупокојени Краљ Александар Ујединитељ, владара који су тако снажно осећали сваки откуцај народне душе и сваки импулс народних прегнућа.

Тридесет година Он је херојски носио војничку униформу свога народа; двадесет у светској историји најбурнијих година Он је мудро управљао крмилом наше Отаџбине, спроведећи брод Државе својом снажном мишицом кроз највеће тешкоће; Он је ујединио Јужне Словене у велику Југославију, чији је државни углед у кругу културних земаља уздигао високо, у прве редове.

Заштитник свих културних, социјалних и научних манифестација и прегнућа, Он је дао потстрека да се подиже и наше село и наш град. Југословенски градови, под Његовим окриљем, пружили су у току последње деценије гигантске размере на свима пољима свога развоја.

А тек колико је неизмерно, очинске љубави Он имао за Београд, своју престоницу, чије је свако вибрирање друштвенога живота Он благонаклоно пратио, помагао и бодрио. Са колико је радости посматрао снажни развитак Београда, од комуналног, урбанистичког, социјалног па до културног! Са колико је љубави бдио над нашом децом, нашом омладином, подижући им домове, школе и клинике. . .

Никада, драге колеге, није било народног Краља који је био ближи своме народу; нити народа који је био ближи своме Краљу.

И тог највећег Краља међу краљевима ми смо изгубили за увек; убише Га непријатељи светскога мира и нашега народнога јединства.

Али, Његов дух, — Његов аманет: „Чувајте Југославију!“ — живеће међу

нама вечито, ако, збијени у одлучне и јаке редове, будемо одани и верни Његовом Прворођеном Сину, Његовом Величанству Краљу Петру II.

Слава нека је Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

— Слава му! одговорили су присутни, међу којима су се многи гушили у сузама.

Живео Краљ Петар II.

Живео! — проломило се громко.

Г. Др. Ђулизибарић је седницу завршио са следећим предлогом:

„Блаженопочивши Краљ Александар био је највећи заштитник деце и омладине, тих стубова националне будућности, те мислимо да ћемо најбоље испунити свој пијетет на Свету успомену ако место венца на одар Блаженопочившем Краљу Александру оснујемо данас „Фонд Витешког Краља Александра I — Ујединитеља“ са циљем помагања сиромашне школске деце основних и средњих школа у Београду. У овај фонд имају се учланити сви службеници Београдске општине, без обзира на положај и звање, и месечно плаћати два динара на име чланарине. Правилима фонда, за чију ћемо редакцију сада изабрати један нарочити одбор, има се предвидети да се редовно сваке године, на дан рођења бесмртног Витешког Краља Александра I Ујединитеља, — 17 децембра — одржава Комеморативна седница, посвећена успомени на Блаженопочившег Краља Александра. Тога дана, у име те Свете успомене, има се делити помоћ овог фонда сиромашној деци основних и средњих школа у Београду.

У одбор за израду правила „Фонда Витешког Краља Александра I — Ујединитеља“ Управа Удружења предлаже колеге: г. г. инж. Александра Дојчиновића, инж. Павла Јосимовића, инж. Слободана Петровића, инж. Жарка Крстића, Др. Радмила Белића, Б. Антоновића, Ж. Правдића, Љ. Николића, Д. Којића, Б. Окановића, Др. Ј. Спасојевића и г-ђу Др. Марију Гајић.

Овај предлог примљен је једногласно, па је затим комеморативна седница закључена.

Слава Витешком Краљу Александру!

Живео Краљ Петар II!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

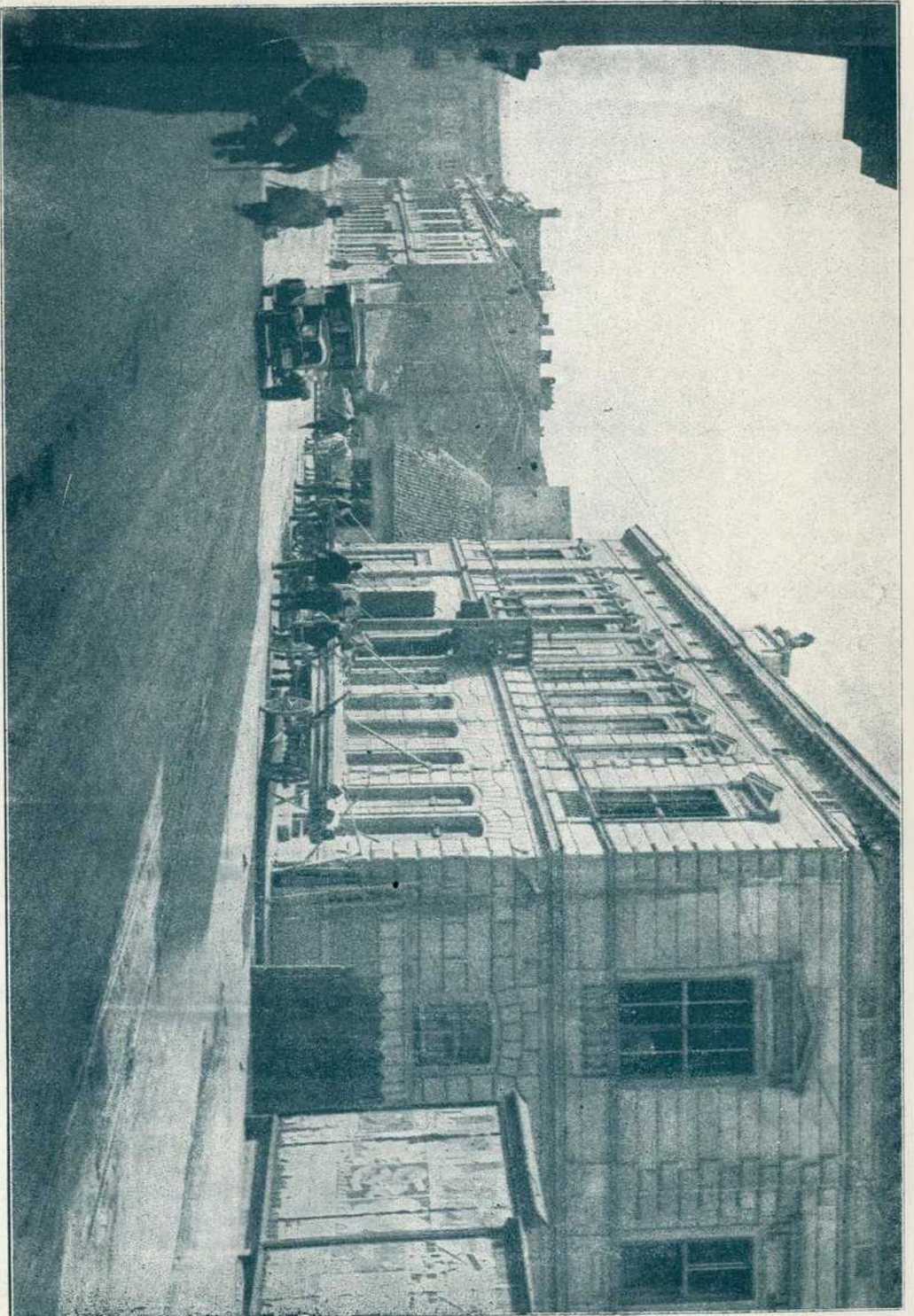
WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

**Карађорђева Улица пре пет година
La rue Karađeorge avant cinq ans**

(Из фото-архива Одељка за штампу, про-паганду и туризам Г. п. г. Београда)

(Photo-archivé du Bureau communal de la
presse de Beograd)

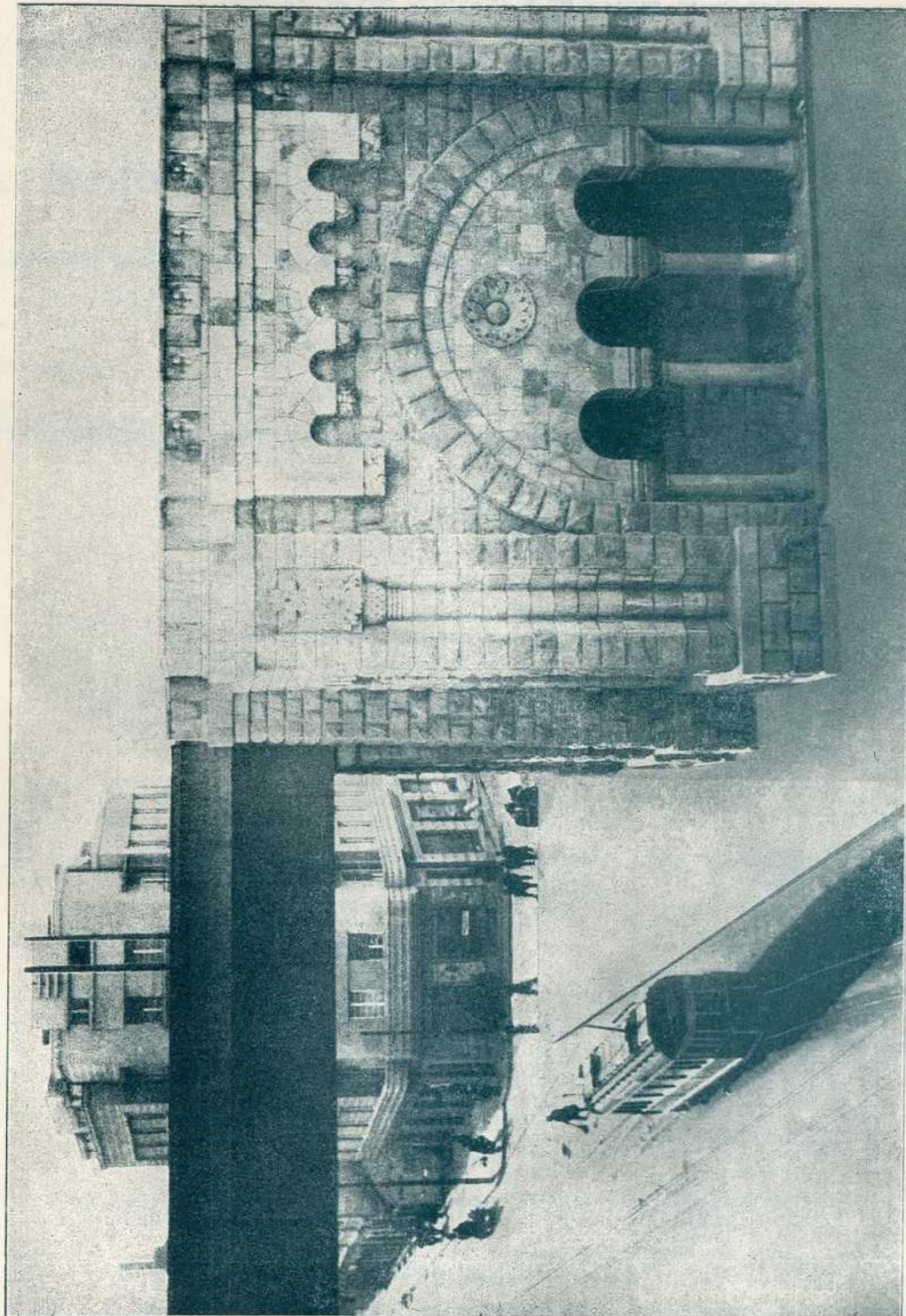

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Исти део улице данас (са прилазом мосту Краља Александра I)
La même partie de la même rue aujourd'hui (avec le pilier du pont
du Roi Alexandre I)

(Из фото-архива Одељења за штампу, про-
паганду и туризам Г. п. г. Београда)

(Photo-archivé du Bureau communal de la
presse de Beograd)